

İktisat dergisi

aylık dergi

sayı: 429 eylül 2002 2.000.000 TL.

Yol ayrımında
Türkiye
Yol ayrımında
dünya

ilker aktükün - deniz ülke arıboğan - adil baktıaya
can baydarol - beril dedeoğlu - ahmet k. han
bahadır kaleağası - hasan kirmanoğlu - ertuğrul kürkçü
türkel minibaş - nail satlıgan - sungur savran
faruk sönmezoğlu - gaye yılmaz

İktisat'ın damataşları

EKOLLER - KAVRAMLAR - İZ BIRAKANLAR I

Keynes, Keynesçi İktisat - Adam Smith / Dinç Alada
Çağın Yatırım Antlaşmaları (NAA) ve Dünya Ticaret Örgütü (WTO) / Kemal Ekonomisi / Burak Altıntürk
Az Yarı İktisat-Maliye Politikalarında Son Gelişmeler / Murat Donduran
Kamu Kesiminde Yeni Keynesçi İktisat / Necip Çakır
Yeni Keynesçi İktisat / Fuat Ercan
Marxist İktisat - Son Dönemler / Ercan Eren
Preklinik İktisadi Dönemler / İzzettin Önder
Merkez-Bartlaciçlığı / Nail Salıngan
Marxist İktisat - Son Dönemler / Ali Özgüven
AB-Türkiye Entegrasyonu / Mehmet T.
Ödeme Dengesi ve Kriz / Zafer Tur
Monetarizm ve Milton Friedman / Mehmet T.
Avusturya Okulu ve F. A. Hayek

Cumhuriyet Caddesi Ceylan Apt. No: 27, Daire 6
80090 Taksim - İSTANBUL

Tel: 0212.250 50 34 - 235 61 55 Faks: 0212.255 17 73

E-posta: bilgi@ifmc.org.tr

Yalıtımla hem evinizi hem bütçenizi serinletin!

37 yıldır "yalıtım" için çalışan İzocam; evinizin çatısını, iç ve dış duvarlarını, döşemelerini yalıtarak size yazın daha serin, kışın daha sıcak, sessiz ve güvenli, üstelik çok daha ekonomik bir yaşam sunuyor.

*Bu yıl, sıcaklar iyice bastırmadan,
yaz güneşi ortalığı kavurmadan
önleminizi alın. İzocam ürünleriyle
evinizi yalıtın, bütçenizden
daha fazla kayıp vermeyin.*

İZOCAM[®]

ÜCRETSİZ DANIŞMA HATTI
0.800.211.43.84

Mayıs ve Haziran sayıları
ş i m d i gazete bayilerinde

İktisat, İşletme ve Finans
a r t ı k gazete bayilerinde

Kemal Derviş, Merih Celasun, Kenan Bulutoğlu, Korkut Boratav, Baran Tuncer, Oktar Türel, Süreyya serdengeçti, Yakup Kepenek, Ekrem Uygur, Erinç Yeldan, Nazım Kadri Ekinci, Taner Berksoy

Roberto Frenkel'in kaleminden Arjantin Krizinin öyküsü

www.isletmefinans.com
e-posta:isletme-finans@kolaymail.com
Tel:0312 441 52 19 -441 52 21

iktisat Dergisi'nin bu sayısı için belirlediğimiz "Yol Ayrımında Dünya, Yol Ayrımında Türkiye" konusu, 11 Eylül 2001'de ABD'de, ticaretin kalbi Dünya Ticaret Merkezi ve askeri gücün merkezi Pentagon'a düzenlenen saldırılar sonrası ortaya çıkan yeni durumu ortaya koyma çabası ile gündeme geldi.

Bu terörist saldırı bir anda binlerce insanın ölümüne yol açarken, özellikle ABD halkı için, içinde yaşadıklarını düşündükleri 'büyük güven şemsiyesi'nin de sonu oldu. 11 Eylül saldırısı genel olarak tüm dünyada üzüntü yaratırken, özellikle uluslararası politik alanda hızlı bir değişimin de önderliğini yaptı. ABD süratle yeni düşmanını; El Kaide ve onun başındaki kişi olan Usame bin Ladin olarak ilan etti ve kendine göre bir tanım yaparak teröre karşı savaş başlattığını açıkladı. Başta; Ladin'i barındırdığını iddia ettiği Taliban yönetimindeki Afganistan olmak üzere Irak, İran, Yemen gibi ülkeleri terörle mücadele kapsamındaki ülkeler olarak bir kez daha ilan etti. Hatta, ABD Başkanı Bush, söz sonra geri alınsa da, yeni bir haçlı savaşıdan bile söz etti. Hızla Afganistan bombalandı ve Taliban yönetimi devrildi. Ortadoğu'da Filistin Lideri Arafat'sız bir dönem için düğmeye basıldı. Genel olarak tüm dünya liderlerinin ağzından, bir birine çok da benzemeyen bir terör tanımı yapılmaya başlandı. Seçimler öncesi ABD dışındaki gelişmelerle daha az uğraşacağını ilan eden ABD Başkanı Bush, Birleşmiş Milletler'in desteği olmasa bile dünyada teröre karşı bir mücadele vereceğini açıkladı. Yeni hedef ise Irak'tı. Bugün böyle bir sürecin içinde yaşıyoruz. Ancak bugün ABD, Afganistan'da olduğu gibi arkasından yaygın bir destek bulamıyor.

Belki bunda, 11 Eylül saldırısının toz dumanı arasında gerçekleştirilen Afganistan hareketi ve sonrası ortaya çıkan yeni durumun berraklaşması bir neden oluşturuyor. Bu hareket sonrası ABD ilk kez Orta Asya'ya; Rusya, Çin, Japonya ve Hindistan'ın nüfuz alanına adım atmış oldu. ABD şimdi de, Orta Asya'nın komşusu Ortadoğu'ya yeniden şekil vermeye çalışıyor. Ekonomik gücü olan kaynakların bakır olduğu Orta Asya ve her zaman büyük ilgi çeken Ortadoğu bir kez daha güç dengelerinin yeniden şekillenmesine sahne oluyor.

Ekonomik anlamda ise 11 Eylül, bir anlamda konvansiyonel ekonomik araçlara dönüşüm işaretlerini verdi. Bu tarihe kadar önemli bir resesyonun içinde olan dünya ekonomisinin itici gücü ABD, yeni ekonomi olarak ifade edilen yeni ekonomik araçları tekrar içinde Keynesgil politikalarında bulunduğu araçlarla ikame etmeye başladı. Hızla artan askeri harcamalar yeni üretimi ve ticareti kamçladı. Ancak 11 Eylül sonrası yaşanan güven bunalımı hem ABD'de hem dünyada tasarruf eğilimini de güçlendiriyor. Bu nedenle de, bir çok kişi klasik talep artırıcı yöntemlere bugün kuşkuyla yaklaşıyor.

Türkiye ise 11 Eylül'e, ekonomik krizin ortasında Güçlü Ekonomiye Geçiş olarak ilan edilen, IMF destekli programı uygularken yakalandı. 11 Eylül, özellikle 1999'un sonunda itibaren çıkarılmaya başlanan yasalar ve yeni düzenlemelerle uluslararası kapitalist sisteme entegre olmaya çalışan ve bu anlamda yeni bir dönüşüm süreci içinde olan Türkiye üzerinde hem iyi yönde hem kötü yönde etki yaptı. İçinde bulunduğu jeopolitik konum, 11 Eylül'le yeniden krizin eşliğine gelen Türkiye'nin yeni kaynak bulmasını sağladı. Ancak diğer taraftan, özellikle bugün Irak'la ilgili gelişmeler nedeniyle bir kez daha krize girmenin eşliğine de gelmiş oldu Türkiye. Ekonominin yanı sıra bölgedeki politik gelişmeler, rejimler ve sınırlar etrafında yapılan tartışmalar da Türkiye'yi rahatsız ediyor. Önümüzdeki dönem Türkiye açısından da zorlu bir döneme işaret ediyor.

İçinden geçeceğimiz zorlu dönemi algılamamızda, dergimizde yer alan yazıların katkı sunacağını düşünüyoruz. İktisat Dergisi'nin bu sayısına katkı veren herkese teşekkür ederiz.

Yeni bir sayıda görüşmek dileğiyle...

Serhat Aligil

İ.Ü. İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti'nin hakemli yayın organıdır. İktisat Dergisi, aylık olarak yayınlanır.

Kurucuları:

Nihat Batur, Oktay Emed, Reşat Umur

Sahibi:

İ.Ü. İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti adına

Yönetim Kurulu Başkanı:

Alpay Biber

Genel Yayın Yönetmeni:

Serhat Aligil

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü:

Hikmet Akçiçek

Yayın Kurulu:

Hikmet Akçiçek, İlker Aktökün, Serhat Aligil, Burak Atamtürk, Fuat Ercan, Oğuz Oyan, Yasemin Öztürk, Metin Sarfatı, Emine Tahsin, Kurtar Tanyılmaz, Haluk Zülfiyar

Editörler Kurulu:

Özün Akgüç, Erdoğan Alkin, Mehmet Altan, Kaya Ardic, Cengiz Arın, Taner Berksoy, Ercan Eren, Nihat Falay, Tamer İzgüden, Kuvvet Lordoğlu, Türkel Minibaş, İzzettin Önder, Murat Özyüksel, Nail Satlıgan, Ümit Şenesen, Gül Günver Turan

Yayın Kurulu Sekreteri:

Z. Canan Özatalay

Reklam Sorumlusu:

Ebru Edgüer

Kapak Tasarım:

Yorum Ajans

Yönetim Yeri:

Cumhuriyet Cad. Ceylan Apt. No: 27/6

80090 Taksim / İSTANBUL

Tel.: 0.212 250 50 34 - 235 61 55

Fax: 0.212 255 17 73

E-posta: dergi@ifmc.org.tr

bilgi@ifmc.org.tr

Web: www.ifmc.org.tr

Ofset Hazırlık ve Baskı:

Kurtiş Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.

Tel.: 0.212 518 11 28 - 458 06 89

Fax: 0.212 517 40 10

E-mail: kurtis@kurtismatbaa.com

Web: www.kurtismatbaa.com

Dağıtım:

DPP

Abone Koşulları:

Yıllık: 20 milyon TL.

Üye, Öğrenci, Arş. Gör. ve Öğretim Üyesi:

(Yıllık) 16 milyon TL.

Yurtdışı: 60\$

Abone Hesap No:

Garanti Bankası Harbiye Şubesi: 6299660

Akbank Taksim Şubesi: 41007

İş Bankası Taksim Şubesi: 709365

Dergiye yayınlanan yazılar Cemiyeti bağlamaz;

görüşler yazarlara aittir.

Yayınlanacak yazılar hakem denetiminden geçer. Yayınlamak amacıyla gönderilen yazıların iki nüsha olarak mümkünse bilgisayar disketi ile birlikte ulaştırılmasını rica ederiz.

içindekiler

gündem 3

*pembe dizinin finaline yaklaşırken:
seçim ittifakları ve baraj korkusu*

faruk sönmezoğlu 5

dünya ve türkiye

yuvarlak masa toplantısı 19

11 eylül bir dönemeç mi?

türkel minibaş 41

dönemeçteki ülke: türkiye

yuvarlak masa toplantısı 48

11 eylül sonrası dünya ve türkiye

sungur savran 60

*11 eylül'ün yıldönümünde
dünya durumu:
bir bilanço denemesi*

85 gaye yılmaz

*11 eylül sonrası
ekonomik durum ve
dünya işçi hareketi üzerine
bir değerlendirme*

94 ilker aktükün

yol ayırım çizgisi olarak 11 eylül

100 bahadır kaleağası

küreselleşmenin siyaseti

103 ahmet k. han

*küreselleşme;
11 eylül'ün kurbanı (mı)?*

112 adil baktıaya

*ondokuzuncu yüzyılda
ortadoğu'da korku ve şiddet*

118 metin sarfati

zorunlu bir uyumun sancıları

pembe dizinin finaline yaklaşırken: seçim ittifakları ve baraj korkusu

Siyasal partiler arasındaki ittifaklar çoğulcu demokratik rejimlerin önemli bir parçasıdır. Seçim dönemlerinde, siyasal yaklaşımları birbirine yakın olan siyasal partilerin ortak programlar etrafında bir araya gelip seçime girmeleri demokratik rejimlerde sık görülen bir uygulamadır. Ancak Türkiye'de ilk defa bir seçim döneminde bu kadar çok ittifak arayışından söz edildiğini duyuyoruz. 4 Kasım sabahı Türkiye'nin nasıl bir siyasal tablo ile uyanacağı hala belirsizliğini koruyor. Anketlerde merkez partilerin barajın çevresinde dolaşmaları yeni "kabus senaryoları"nın devreye girmesini sağlıyor. Başbakan Ecevit'in geçen ay AKP ve HADEP'i hedef göstermesine rağmen, gelinen noktada oylarını koruyan MHP ile AKP'nin mecliste oylarının çok üstünde bir temsiliyete sahip olması ve adeta bir III. MC'nin kurulma olasılığının ortaya çıkması bu ayın "kabus senaryosu" olarak gündeme oturdu. Kuşkusuz siyasal yapının "siyasal nedenler" dışında kırıldığı, **parti sayısı açısından** 3 Kasım seçimlerinin Cumhuriyet tarihinin en yüksek katılımına şahit olacağı ve bir de yüzde 10 barajı düşünülüğünde bu ittifak arayışlarının nedeni anlaşılabilir. Ancak şu andaki ittifak arayışları, Türkiye'nin dünya siyaset tarihi literatürüne katkı yapacak düzeye ulaştı.

Seçim ittifakı nasıl yapılır?

Bu sorunun en kestirme yanıtı "Cem Uzan'ın yaptığı gibi" olabilir. Medyada yer alan haberlere bakılırsa, seçime girme hakkı olmayan Cem Uzan'ın Genç Partisi Hasan Celal Güzel'in partisi ile bir "seçim ittifakı" yapmak istiyor. Tıpkı Derviş'in CHP'ye "iltihak" edip Ecevit'le ittifak arayışında başarısız olması gibi, Uzan da Güzel'le ittifak arayışından eli boş dönüyor. Ne var ki Uzan gerçek anlamda bir ittifak sevdalısı. Celal Güzel'in kurduğu YDP ile ittifak kurmadıkça rahat edemeyecek. Seçim ittifakı, adı üstünde siyasal bir anlaşma türü. Ama Uzan'ın uzmanlığı ekonomi olunca, yöntem de değişik oluyor. Gerisini

basından izleyelim. Güzel'in iddialarına göre: YDP'nin yeni genel başkanı Mehmet Ali Akgöl, partiyi Cem Uzan'a 35 milyara sattı. Uzan dört yöneticiyi ise 100'er milyar lira vererek satın aldı. Delelelere de üç-beş milyar lira ile son model cep telefonları verildi... Böylece Türkiye iş dünyası karlı bir yatırım alanıyla daha tanıştı. Bir parti kur, seçim hakkını kazan, seçim dönemlerinde satışa çıkar...

Seçim döneminin bir diğer ittifak sevdalısı da Kemal Derviş. **Beş** ayrı partiye ve iki-üç vakıf çevresine bölünmüş olan sosyal demokratları bir araya getirme çabası en son "ithal" politikamız olan Kemal Derviş'e düştü. Kemal Derviş sosyal demokratların birliği zeminini de "sosyal liberal" sentez olarak tarif ediyor. "Serbest piyasa siyaseti" kavramı ne denli özgün ise, Derviş'in "sosyal liberal" sentezi de bir o kadar heyecan uyandırıcı bir kavram olarak seçim gündeminde yerini aldı. Genç Parti-YDP ittifakının teorik arka planı "serbest piyasa siyaseti" ise, Derviş-Baykal ittifakının teorik temelini de işte bu "sosyal-liberal sentez" anlayışı oluşturuyor. Derviş'in solda ittifak sevdası önce DSP'yi yerle yeksan ediyor, ardından Cem-Özkan-Derviş ittifakını dağıtarak YTP'yi barajın yüksek duvarlarının arkasına atıyor, en sonunda da, DSP'nin Kurultaycı kanadı 9'ları birbirine düşürüyor. Bu enkazın üstünde de "sosyal-liberal sentez" anlamında Baykal-Derviş sentezi yükseliyor. DSP'den ayrılırken "vefasızlıkla" suçlanan YTP'liler de Derviş'in bu dönüşünü "vefasızlık" olarak değerlendirirken siyasette hafızasızlığın en güzel örneğini sergiliyorlar.

Seçim ittifakı öylesine büyük bir önem kazandı ki hiç bir parti kendini bu furyadan kaçırıyor. "Merkez sağda bir büyük ittifak" için yanıp tutuşan Çiller, seçim ittifakından "seçimi erteleme ittifakına" doğru "bir büyük" sıçrama yapıyor ve "seçim mutlaka bu yıl yapılmalı" derken, 3 Kasım tarihinin kenarından ustalıkla geçiveriyor. Seçim barajının mucitleri, kendi icatlarının kurbanı haline geliyorlar. ANAP ça-

tırıyor. Böylece barajın altında kalma korkusu, yeni bir ittifak arayışını doğuruyor. Çiller'in Başbakanlığında ANAP'ı da içeren, bir hükümet kurarak, seçimi erteleme cephesi için pazarlıklar başlıyor.

MHP'ye gelince...Devlet Bahçeli, tıpkı şu ünlü hortumlama günlerinde kendisini nasıl "temiz parti" olarak ilan etme fırsatı bulduysa, pembe dizileri hatırlatan ittifak dizisine duyulan tepkiyi 3 Kasım seçimlerinde oya çevirebilmek için yeni bir fırsat yakaladığı inancıyla, "seçim ittifakı yok millet ittifakı var" türü cafcacı bir söylemle ortaya çıkıyor. Gelgelelim, MHP'nin parlamentodaki potansiyel MHP'lilere gözünü diktiği, ANAP'ı demonte ederek, ittifak yerine "teslim alma" taktiğine yöneldiği de gözlerden kaçmıyor. Ama "ittifak yok millet var" diyen MHP'nin bir zamanlar "seçim ittifakı" sayesinde parlamentoya girdiğini "millele" unutturma çabaları, tıpkı "ülkücü" geçmişini unutturma çabalarıyla büyük bir benzerlik gösteriyor. Ancak basın tarafından "ülkücü" geçmiş unutturulsa da teşkilat bu vefasızlığa karşı çıkıp bütün eğilim yoklamalarında geçmişin "ünlü" isimlerini liste başına yerleştirdi. Bu esnada MHP'nin "yeni" yüzünü korumak yine Bahçeli'ye düştü ve bütün listeler tek elden düzeltildi.

Anketlere göre baraj sorunu olmayan AKP'de kendinden emin bir tavırla "ittifak yok ümmet var" anlayışını özgün sentezle sunmaya çalışıyor. Deyim yerindeyse "gardrop laikliği ile türban islamcılığı sentezi" AKP'de cisimleşiyor. Müttefiklerini manken dünyasında aradıklarına dair yayılan söylentiler, "başı açıkla örtülü" olanları yanyana getirmek için yapılanlar, Anıtkabir'in dışında örtülüğü, içinde ise açık olanı sentetik bir işbölümü anlayışıyla konumlandırma kurnazlıkları AKP'nin seçim ittifakı dizisine yaptığı katkıları sergiliyor. Ancak görülen o ki, diğer partilerde baraj altında kalma korkusu ne kadar yüksekse AKP'de de iktidara gelme korkusu o kadar yüksek. Temsiliyetin yeterince sağlanmadığı bir parlamento aritmetiği karşısında seçimi yenileyeceği garantisi veren Erdoğan, seçim sisteminin azizliğinin gelip "yüksek temsiliyet sayısı" ile kendilerini vurma tehlikesini bertaraf etmeye çalışıyor.

Büyüklerin, büyükken küçülmüşlerin bu ittifak curcunası dışında başka ittifak arayışları yok mu? Elbette var.

Murat Karayalçın-Ufuk Uras bir yanda, bu ikili ile Murat Bozlaş öte yanda ve Akın Birdal-

Murat Bozlaş-Levet Tüzel üçlüsü bir başka yerde, müthiş bir ittifak arayışı medyanın pek ilgisini çekmese de baraja karşı amansız bir mücadele halinde süregidiyor. ÖDP-EMEP-SDP-TKP-SHP ve HADEP arasında kurulmaya çalışılan seçim ittifakı her seferinde bir yerinden sekteye uğruyor. Basında uzun bir süre boyunca arkası yarın biçimde takip edilen ittifak görüşmeleri seçmen listelerinin verileceği son günün akşamında HADEP-EMEP-SDP'nin DEHAP çatısı altında Emek-Barış-Özgürlük bloğunu kurmasıyla sona erdi. SHP ve ÖDP bu ittifak karşısında Karayalçın'ın ifadesiyle "pazara kadar değil mezara kadar" sürececek bir stratejik ittifak kurduklarını açıklasa da, kısa bir süre sonra ÖDP stratejik ortağını bırakarak Sema Pişkinsüt ile birlikte TDP'li diğer iki milletvekilini de transfer ederek meclise girmeyi başardı. Böylece sosyal-demokratlardan sosyalistlere geniş bir blok arayışı büyük ölçüde DEHAP çatısı altında gerçekleşmesine rağmen yine de eksikli kaldı. İttifak dışında kalmayı tercih eden TKP ise Türkiye'de ilk defa bir seçimde «komünist» adını seçim pusulalarına yazdırmayı başardı.

Küçüklerin, gadre uğramış, dışlanmış olanların baraj karşısında ittifak arayışı ne kadar meşru, haklı ve yerindeyse, büyüklerin, büyükken küçülmüşlerin ittifak arayışlarında herkesi rahatsız eden bir şeyler var. Siyasal programlardan ziyade milletvekili kontenjanlarının, yer sıralarının paylaşımının gündeme geldiği ittifak görüşmeleri listelerin verildiği tarih olan 11 Eylül itibarıyla bitti. Ancak esas rahatsız edici olan, seçimlere çok az bir süre kaldığı halde partilerin seçmenin önüne hala açık-seçik, anlaşılır, inandırıcı programlarla çıkmamış olmalarıdır. Yeni bir ekonomik kriz, Irak savaşı, AB ile bütünleşme süreci ve 3 Kasım'da ezici bir AKP çoğunluğuyla patlama olasılığı olan politik kriz karşısında bu partiler ne diyor? Soruların yanıtları henüz belirsiz.

İşte heyecanlı bir pembe dizinin seçmeni büyük bir merakla sürükleyen finalinde bu soruların yanıtları verilecek, belirsizlikler ortadan kalkacak sanılıyor... Gerçekten belirsizlikler ortadan kalkacak mı? Henüz yanıtı verilmemiş sorulara bir cevap üretilebilecek mi? Üretilen yanıtların seçmen tarafından algılanabilmesi için yeterli bir zaman elimizde kalacak mı? Hep beraber göreceğiz. Her halükarda cumhuriyet döneminin en ilginç seçim dönemi siyaset bilimi literatürüne yaptığı yeni "katkıları" devam ediyor.

Günümüzde birçok toplum açısından her geçen gün biraz daha küçülen dünyada bir ülkenin dış siyaseti, uluslararası sistemin, bölgesel alt-sistemin özellikleri gibi o ülke açısından dış dünyada yer alan faktörlerden giderek daha fazla etkilenmektedir. Artık dış siyaseti "bir ülkenin iç siyasetinin dıştaki devamı" basit anlayışı ile ülke-merkezli bir açıdan görmek hatalı, en azından eksik bakış açısı olacaktır. Uluslararası sistemde bu süreci besleyen *karşılıklı-bağımlılık ve globalleşme* olgularıdır. İşte bu bağlamda, bugün ve gelecekte herhangi bir ülkenin ve dolayısıyla da Türkiye'nin dış siyasetinin analizinde dış dünyanın, uluslararası sistemin, ülkenin içerisinde yer aldığı bölgenin özelliklerinin etkisi büyük önem taşımaktadır.

1) (ex. "Soğuk Savaş") dünya siyasetinin temel öğeleri

A) geçmişin mirası

Günümüz dünyası, doğal olarak, bir önceki yüzyılın sonlarındaki gelişmeler ile şekillenmiştir, şekillenmektedir. Kanımca bu anlamda ele alınabilecek birçok etken olmakla birlikte iki örne çıkmaktadır:

- *İki kutuplu uluslararası sistemin sona ermesi* ve
- *Ulusal devletlerin dünya siyasetindeki rolüne ilişkin tartışmalar.*

1) iki kutuplu uluslararası sistemin sona ermesi

Varşova Paketi'nin ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılması, ardından Doğu Avrupa ve Sovyet coğrafyasındaki sosyalist yönetim biçiminin ortadan kalkması sonucunda iki kutuplu sistemin sona ermesi ile ortaya çıkan yeni durum, uluslararası sistemde kırılma şeklindeki bir değişikliği göstermektedir. Bu gelişmenin kısa dönemli etkileri çerçevesinde ise iki temel sonuç ortaya çıkmıştır:

- *Sovyet tipi sosyalizm modelinin çöküşü* ve
- *Etnik temele dayalı federatif yönetim biçimlerinde dağılma ya da ciddi krizlerin belirlenmesi.*

İlkin, önce Doğu Avrupa ardından da Sovyetler Birliği'nde meydana gelen değişmelerle, 1917 Rus Devrimi ile başlayan ve çeşitli yön değiştirmelerle birlikte "Sovyet Modeli" olarak 70 yılı aşkın bir süre varlığını sürdürmüş olan toplumsal örgütlenme biçimi ortadan kalkmış, belki daha doğru bir ifade ile "model olma" özelliğini kaybetmiştir. Aslında, hala Çin Halk Cumhuriyeti, Küba, Kuzey Kore gibi bazı örneklerde, eski Sovyetler Birliği tipi toplumsal örgütlenme biçimine şu veya bu oranda benzeyen uygulamalar söz konusudur. Burada dikkat edilmesi gereken, sözü geçen örneklerin eski Sovyetler Birliği gibi bir model oluşturma durumunda olmadıkları, çoğunun kendilerine özgü birtakım uygulamalar içerisinde buldukları ve karşı karşıya kaldıkları sorunlara değişik çözümler aradıklarıdır.

İkinci olarak da, Sovyetler Birliği ve Yugoslavya örneklerinde kendisini gösteren etnik temele dayalı federasyonlar, bu tür yapıların "harcı" durumunda olan ideolojilerin ve/veya liderliklerin *zayıflaması*, ortadan kalkması ile dağılımlardır. Sovyetler Birliği örneğinde nispeten yumuşak, Yugoslavya örneğinde ise çatışma dolu bir süreç içerisinde ortaya çıkan bu gelişmelerin ilginç bir örneğini de, Çekoslovakya'nın çok yumuşak bir süreç içerisinde Çekler ve Slovaklar arasında bölüştürülmesi oluşturmaktadır.

2) ulusal devletlerin dünya siyasetindeki rolüne ilişkin tartışmalar

Son on yıllarda dünyada, uluslararası sistemde kümülatif bir biçimde ortaya çıkan bir önemli gelişme ve değişme de, teknolojiye, özellikle de iletişim teknolojisindeki başdöndürücü gelişmenin uyarısı ile belirginleşen *karşılıklı-bağımlılık ve bu çerçevedeki globalleşme* olgusudur. Belirli bir anda, çarpıcı bir biçimde ortaya çıkmadığından ve uluslararası siyaset ile olan ilgisi dolaylı bir nitelik taşıdığından, alanda diğeri kadar ilgi çekmeyen bu gelişme de, uluslararası sistemde yarattığı ve yaratmakta olduğu değişiklikler açısından büyük önem taşımaktadır. İlk bakışta ağırlıklı olarak hayatın sosyo-ekonomik vechesini ilgilendiriyor gibi gözükken bu gelişmenin konumuz açısından etkisinin en fazla tartışıldığı zemin *ulu-*

Faruk
Sönmezoğlu*

Dış siyaseti
"bir ülkenin
dış siyasetinin
dıştaki
devamı"
basit
anlayışı ile
ülke-merkezli
bir açıdan
görmek
hatalı,
en azından
eksik bakış
açısı
olacaktır

* Prof. Dr.
İ.Ü. SBF

sal devletin geleceğidir. Bu konuda başlıca iki uç görüş söz konusudur:

Bu görüşlerden **birincisine** göre ulusal devlet dünya siyasetinin birincil ve belirleyici ögesi olma konumu kaybetmiştir¹. Özellikle iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, toplumlar arasındaki bilgi alış verişini oldukça kolaylaştırmakta, hızlandırmaktadır. Günümüzün devlet otoritesi, ülkesindeki bilgi, mal/hizmet, para hatta işgücü mobilitesini önemli ölçüde yönlendirebilmekle beraber hiçbir zaman -özellikle de demokratik toplumlarda- tam anlamıyla denetim altına alamamaktadır. Ülkeler, toplumlar arasında devlet-dışı kanallar aracılığı ile başta bilgi olmak üzere bu türden öğelere ilişkin mobilite her geçen gün biraz daha artmaktadır. Öte yandan, son onyıllarda savaş teknolojisindeki gelişmeler ve uluslararası terörizm de, ülkesel devletin siyasal sınırlarının geçit vermezliğini ve bu sınırlar içerisinde söz konusu olan mutlak egemenlik olgusunu aşındıran sonuçlar doğurmuştur. Gerçekten de, günümüzdeki savaş teknolojisi, hele nükleer, kimyasal veya biyolojik silahlar düşünüldüğünde, ABD ve Rusya da dahil olmak üzere, tüm ülkelerin "vurulabilir" olduğu kabul edilmektedir. "Kıtalararası Balistik Füzeler" 11 Eylül 2001 tarihinde ABD'nin uğradığı terörist saldırı bu söylenenlerin bir başka kanıtıdır. Bütün bu sözü edilenler, günümüz uluslararası siyaset literatüründe, belirli bir toprak parçası üzerinde mutlak egemenlik hakkına sahip ülkesel devletin, bir analiz birimi olarak birinciliğinin kaybolduğuna işaret etmektedir. Bu durum, özellikle ulus-üstüçülük (*supra-nationalism*) ve ulus-altıcılık (*infra-nationalism*) eğilimlerinin oldukça etkili olduğu Avrupa merkezli coğrafyada daha belirgin bir biçimde gözlenebilmektedir.

Buna karşılık **ikinci görüşe** göre, ulusal devletin dünya siyasetinin birincil ve belirleyici ögesi olma konumu aynen eskisi gibi sürmektedir². 1990'lı yıllarda, Doğu Avrupa, eski Sovyetler Birliği ve Yugoslavya'da yaşanan gelişmeler sonucunda, hakim uluslara karşı gelişen ve genellikle etnik/dini ayrımlara dayalı, "çözücü" bir ulusçuluk eğilimi belirginleşmeye başlamıştır. Bu süreç ilk başta ulusal devleti zorlayan bir faktör gibi gözükmeyle beraber, başarıya ulaşan veya ulaşamayan bütün bu eğilimlerin amacının da yine ulusal devletler oluşturmak olması, ulusal devletin günümüzde de önemini koruduğunun belirgin bir kanıtıdır. Ayrıca, iletişim teknolojisindeki büyük yeniliklerin ulusal devletlerin klasik egemenlik

alanlarını kontrol etme imkanlarını ellerinden aldığı da doğru değildir. Çünkü, devlet-dışı kesimlerin yararlandığı bu türden imkanlardan ulusal devletler de yararlanmakta, kendi egemenlik alanlarının denetiminde bu araçları kullanarak belki de siyasal sınırları içerisinde hakimiyetlerini yeterli derecede hissettiremedikleri bölgelere de bu yolla ulaşabilmektedirler. Bu görüşe göre, günümüzde, egemen devletin uluslararası siyaset alanının temel aktörü olma konumunu muhafaza ettiği söylenebilir. Kanımca her iki görüş de haklı bazı saptamalar yapmakla beraber gerçeklik daha ortalarda bir noktadadır. Bu anlamda, ulusal devletlerin günümüzde, birkaç onyıl öncesine kadar olduğu gibi uluslararası siyasetin rakipsiz bir odağı olduğunu söylemek oldukça zordur. Bununla birlikte, günümüzde ve muhtemelen yakın bir gelecekte de ulusal devlet (görel bir önem kaybına rağmen) dünya siyasetindeki birincil konumunu koruyacaktır.

B) yeni uluslararası sistemin yapısı, özellikleri ve muhtemel gelişmeler

1) sistemdeki güç dengesinin yapısal özellikleri

• *Birçok yazar, günümüzdeki uluslararası sistemin temel karakterinin çok-merkezlilik olduğu konusunda birleşmektedir. Bu açıdan duyulan en belirgin endişe, tarihte çok-merkezli sayılabilecek dönemlere ilişkin olarak gözlemlenen istikrarsızlık ve çatışma sıklığı ile ilgilidir.*

• *Günümüzdeki uluslararası sistemin yapısını askeri/siyasi ve ekonomik açılarından tek düzeyde ele almak her zaman kolay ve/veya mümkün değildir. Nitekim, günümüz dünyasında örneğin ABD ile Japonya'ya, Almanya ile Rusya'ya, Sudan ile Hong Kong'u, uluslararası sistem içerisinde belirli bir yere oturtmak, sahip oldukları etki imkanlarına göre sınıflandırmak gerektiğinde bu zorluk açıkça görülmektedir. "Süper Güçler"den ayakta kalan ABD'nin, "Dünyanın en güçlü devleti" unvanına sahip olmasına rağmen, uluslararası sistemde her düzeyde hiyerarşik bir yapı bulunduğunu söylemek zordur.*

• *Bugünün uluslararası sisteminde askeri/siyasi açıdan yumuşak bir piramidal bir hiyerarşiden söz etmek mümkünse, en tepede ABD'nin yer alması doğaldır. Bu konuda, ABD'nin liderliği açısından bazı tartışmalar varsa da, kanımca ABD'nin bu konumu hala sürmektedir. Bu açıdan kullandığım temel kri-*

Bugünün uluslararası sisteminde askeri/siyasi açıdan yumuşak bir piramidal hiyerarşiden söz etmek mümkünse, en tepede ABD'nin yer alması doğaldır

ter, günümüz dünyasının herhangi bir yerinde, Körfez Krizi veya Afganistan Krizi sırasındaki ne benzer hareketleri gerçekleştirebilmek açısından sahip olunan imkanlardır. Yine, Bosna krizi sırasında da çatışmalar ancak, ABD askeri harekate yönelik olarak ağırlığını koyduğunda durdurulabilmiştir.

• *Buna karşılık, ülkelerin ekonomik/teknolojik kapasiteleri ve bunları harekete geçirebilme yetenekleri açısından durum farklı olup, bu düzeyde çok merkezli bir yapıdan söz etmek mümkündür.* Nitekim, askeri/siyasi açıdan mevcut olduğunu söylediğimiz yumuşak bir piramidal hiyerarşinin tepesine yerleştirdiğimiz ABD, Körfez Krizi sırasındaki hareketin ekonomik faturasını tek başına karşılamamış, karşılayamamış, Körfez ülkeleri, Suudi Arabistan, Almanya, Japonya finansörler arasında yer almışlardır. ABD hala çok büyük bir ekonomik güç merkezidir. Ama artık bu açıdan başka merkezler de vardır. Nitekim ABD dünyadaki toplam GSMH'nın yaklaşık yüzde 25'ini yaratırken, AB yaklaşık yüzde 32'sini, Çin Halk Cumhuriyeti yaklaşık yüzde 13'ünü, Japonya ise yaklaşık yüzde 9'unu yaratmaktadır.

• *Buradan hareketle, günümüz uluslararası sistemi, hiyerarşik ve çok merkezli ilişki kalıplarının iç-içe geçtiği, birlikte fonksiyon gördüğü bir yapıya sahiptir denilebilir. Bu iki düzey birlikte düşünüldüğünde, günümüz uluslararası sisteminin, ABD'nin "yönlendirici liderliği" altındaki bir güçlü devletler oligarşisi tarafından belirlendiği, en azından denetlendiği söylenebilir.* Bu oligarşinin içerisinde yer alan devletlerin (veya benzeri yapıların) güçleri ve/veya güçlerinin bileşimleri birbiriyle aynı olmamakla beraber, hepsi de aynı kulübün üyesi durumundadır. Bu durumda Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa Birliği, Çin Halk Cumhuriyeti, Rusya, Japonya bu oligarşinin üyeleri olarak belirginleşmektedirler. Dolayısıyla, günümüzdeki global ve bölgesel güç dengeleri de, esas olarak bu aktörler tarafından belirlenmektedir, belirlenecektir.

• *Öte yandan, oluşmakta olan uluslararası sistemin alt-sistemlerin hakim olduğu (sub-system dominant) bir görünüm kazandığı söylenebilir.* Alt-sistemlere ilişkin olay ve olguların tahlilinde, eskiden olduğu gibi sorunları sadece ABD-SSCB rekabeti gibi sistemik bir temel belirleyici ile açıklamak, ona indirgemek artık pek mümkün değildir. Örneğin son dönemde, bir bölgesel alt-sistem olarak ele alabileceği-

miz Orta Doğu'da meydana gelen olayları irdeleyen, yöredeki etnik ve dinsel mozaik, kendisine özgü bir dinamiğe sahip mevcut güç yapısı gibi faktörler büyük önem kazanmaktadır. Balkanlar, Kafkasya, Güney Asya gibi birçok başka alt-sistem niteliğindeki bölge için de benzer bir durumun geçerli olduğu söylenebilir.

• *Günümüzdeki alt-sistemlerin çoğunda, uluslararası sistemin yukarıda belirtilen hiyerarşik/çok merkezli yapısının belirleyici etkisinden otonom olduğu ölçüde klasik güç dengesi sisteminin özelliklerini gözlemek mümkündür.* Bilindiği gibi, özellikle Soğuk Savaş döneminin yarattığı, aslında iki kutuplu sistemin son dönemlerinde zaten aşınmış olan ideolojik şalin kalkması ile, kendini özellikle bölgesel siyasetler düzeyinde hissettiren çikara dayalı bu güç dengesi anlayışı iyice belirginleşmiştir.

2) sistemdeki belirleyici eğilimler

Günümüz uluslararası sistemini anlamak açısından belirleyici eğilimlerin saptanması da önemlidir:

• *Başta nükleer olmak üzere kimyasal ve biyolojik nitelikli kitle imha silahları sadece birkaç büyük ülkenin kontrolünde olmaktan çıkmaktadır.* Aslında bu tür silahların üretim ve kullanımını yasaklayan, sınırlandıran bazı antlaşmalar söz konusudur. Bunların en önemlisi, ABD ve SSCB tarafından 1967'de üzerinde anlaşarak 1968'de İngiltere ile birlikte imzalanan ve 1970'de yürürlüğe giren ve 1995 yılında sürekli bir nitelik kazandığı tescil edilen Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşmasıdır. Her ne kadar birçok ülkenin gizli nükleer silah programları yürüttükleri biliniyorsa da, aslında nükleer silahların yaygınlaşması daha zordur. Çünkü bu tür silahlarda sorun, bombayı üretmekten ziyade zor ve masraflı olan gönderme araçlarına sahip olmaktır. Bu da daha kolay denetlenebilmektedir. Öte yandan, kimyasal silahların kullanımı 1925 Cenevre Protokolü'ne göre, biyolojik silahların üretim ve kullanımı ise 1971 tarihli Bakteriyolojik ve Mikrop Yayan Silahların Yasaklanmasına İlişkin Sözleşme ile yasaklanmıştır. Fakat bu silahların üretim ve kullanımının denetimi çok daha zordur. Zira bu silahlar çok daha mütevazı bir teknoloji ile ve çok daha az bir masrafla üretilebilmektedir. Dolayısıyla, sistemdeki hakim güçler ile ters düşen ülkelerin bu silahlara yönelmelerini önlemek

Günümüz
uluslararası
sistemi,
hiyerarşik ve
çok merkezli
ilişki
kalıplarının
iç-içe geçtiği,
birlikte
fonksiyon
gördüğü bir
yapıya
sahiptir

oldukça zor gözükmetedir. Yapılabilecek şey, bu silahlara sahip olmanın siyasal maliyetini artırmaktır.

• *Çeşitli ülke ve/veya gruplarca kullanılan uluslararası nitelikli terörist yöntemler dünya siyasetinde önemli bir yer tutmaktadır.* Bu tür uygulamalara yatkın kişisel ve grupsal dinamiklerin mutlaka büyük rol oynadığı söz konusu eylemlere yönelmede, devletlerin bir kısmının kendi çıkarlarına uyduğu ölçüde bunlara yönelmeleri veya desteklemeleri, hemen her düzeyde sahip olanlar-olmayanlar ayrımının en az eskisi kadar devam etmesi ve bunun iletişim teknolojisindeki büyük gelişme ile "sahip olmayanlar"ca kolayca gözlenebilmesi, globalleşme çerçevesinde ülkeler arasındaki insan, para, mal ve hizmet akışının denetlenmesi çok güç bir biçimde yaygınlaşması, diğer faktörlerle birlikte uluslararası terörizmi doğuran ve/veya yaygınlaşmasını kolaylaştıran etkenler olarak belirginleşmektedir. Dolayısıyla bu karmaşık olgunun, tek boyutlu ve sınırlı sayıdaki ülkenin desteklediği önlemlerle önünün alınması imkansız gibi gözükmetedir.

• *Günümüzde devletlerin dış siyasetlerinde dini ve etnik faktörlerin birincil öneme sahip olduğuna, olacağına dair değerlendirmelere ihtiyatla yaklaşmak gerekmektedir.* Samuel P. Huntington'ın ortaya attığı "Uygurliklar Çatışması" tezi bu konuya ilişkin tartışmalı bir örnektir. Bu tez belki, adlandırılmasında vurgulandığı gibi, çok uzun tarihsel dönemlerde belirli uygurliklar arasında yüzyıllar süren, ama ancak çok genel düzeyde söz konusu olan rekabetleri açıklamakta bir anlam ifade edebilir. Ayrıca etnik ve dini anlaşmazlıkların çeşitli uluslararası sorunların çıkmasında önemli bir rol oynadığı doğrudur. Fakat bu görüş ve faktörler, devletlerin ve hatta devlet gruplarının birbirleriyle sürdürdükleri ilişkileri açıklamakta önemli ölçüde yetersizdir. Kanımca, dış siyasette bu türden faktörler, çıkar maksimizasyonu açısından bir yarar sağlayacakları, en azından negatif bir etkide bulunmayacakları durumlarda öne çıkartılabilmekte, fakat ülke çıkarlarına uymadığında da kolayca bir kenara bırakılabilmektedir.

• *Siyasi akımlar/yönetim biçimi anlamında, çoğulcu Batı demokrasilerine ve bu paraleldeki siyasi düşünceye karşı kısa ve orta vadede ciddi bir alternatifin varlığından söz etmek güçtür.* En önemli rakip olan sosyalizmin "müdeli" ortadan kalkmıştır. Otoriter yönetimlerin

prestijlerinin de giderek azaldığı, toplumların dışı kapanmasının çok zor olduğu günümüzde bu eğilimin daha da belirginleşeceği düşünülebilir. Bununla birlikte, çoğulcu Batı demokrasisi türü toplumsal örgütlenme ve yönetim modelinin evrenselleşmesine bir tepkinin ortaya çıkması kaçınılmazdır. Özellikle, sunduğu global kapitalist ekonomik modelin doğası gereği, dünyada belirgin bir *sahip olanlar-olmayanlar* ayrımının varolması, bu ayrımın yok edileceğine, en azından azaltılacağına dair bir inancın bulunmaması veya bu yönde inandırıcı bir çabadan söz edilememesi, bu tepkinin motivasyonunu oluşturmaktadır, oluşturacaktır. Bugünden bakıldığında, "sahip olmayanlar"ın sadece bir kısmını kapsamakla birlikte radikal İslam, çoğulcu Batı demokrasisi modelini uygulayan ve savunan Batı ülkelerine, daha doğrusu bu ülkelerin global düzeyde oluşturmuş oldukları üretim, değişim ve bölüşüm ilişkilerine karşı mevcut olan tepkinin belirli bir bölümünü, kendisinin özgün anti-Batı stratejisine destek olmaya kanalize edebilmektedir. Burada işaret edilmesi gereken, İslam radikalizminin Batı demokrasilerine global düzeyde değil, ancak İslam coğrafyasının bazı bölümlerinde bir tehdit oluşturabileceği, bu nedenle de uluslararası alanda esas olarak hakim bir eğilimi değil, muhalefeti, başkaldırıcı temsil edecektir.

• *Günümüz uluslararası sistemindeki belirgin oluşumlardan birisi sistemdeki ayrışma eğilimidir.* Sovyetler Birliği ve Yugoslavya'nın dağılması ile belirginleşen ayrışma süreci giderek, sadece federatif yapıların sorunu olmaktan çıkıp, üniter nitelikli devletleri de etkileyecek gibi gözükmetedir. En azından, Sovyet ve Yugoslav federasyonlarının çöküşü ile ortaya çıkan yeni devletlerin kendileri, bu süreçten başı en fazla ağrıyacak birimler olmaya adaydılar. Nitekim, Azeri-Ermeni çatışması, Abhazlar'ın Gürcistan yönetimine karşı ayaklanmaları, Rusya'daki Tatarların, Dağıstanlıların ve Çeçenler'in talepleri, konuya Sovyetler Birliği'nin mirasçıları açısından verilebilecek örneklerden sadece bazılarıdır. Dağılan Yugoslav federasyonunun mirasçılarının durumu ve bazılarının dramı ise ortadadır. Bu sorunların yakın bir gelecekte hallofacağını, yenilerinin ortaya çıkmayacağını düşünmek aşırı iyimserlik olacaktır. Konuya ilişkin olarak uluslararası toplumun önünde duran en önemli, muhtemelen hiçbir zaman çözülemeyecek sorun, "ulusların kendi kaderlerini tayini" ilkesinin işlemselleştirilmesi, yani bu ilkenin hangi bi-

Günümüz
uluslararası
sistemindeki
belirgin
oluşumlardan
birisi
sistemdeki
ayrışma
eğilimidir

rimlere uygulanıp hangilerine uygulanamayacağı konusunda nispeten genel kabul gören bir kriter ya da kriterler dizisine ulaşılabilmektedir. Bütün bu söylenenlerle birlikte, uluslararası sistemdeki ayrışma sürecinin bugünkü suretiyle devam etmeyeceği, varlığını sürdürmekle beraber ivmesini giderek kaybedeceği tahmin edilebilir. Zira, Sovyet ve Yugoslav federasyonlarının dağılması ile ortaya çıkan bu "ayrışma şoku"na karşı, (başta kendileri bu şok aracılığı ile ortaya çıkarlar olmak üzere) ilgili devletler çeşitli çözümler üretip önlemler alacaklar, böylece etki-tepki zinciri işlevini sürdürecektir.

• *Öte yandan, gerek kendisine özgü bir dinamikle gelişen Avrupa entegrasyonunun yarattığı çekim gerek dünyada kendisini hemen hemen her alanda hissettiren karşılıklı-bağımlılık olgusunun bir sonucu olarak, çeşitli düzeylerdeki bütünleşme arayışı ve çabalarının hız kazanacağı düşünülebilir.* Nitekim gelişmeler de bu yöndedir. Avrupa Birliği, son genişlemesiyle birlikte 15 üyeli bir örgüt haline gelmiştir. Bu aşamada ise aralarında Türkiye'nin de bulunduğu ondan fazla ülkenin üyeliği gündemdedir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, örgütün entegrasyon amacına ulaşması ile genişlemesi olgularının (şu andaki görünüm çerçevesinde) birbirlerine rakip bir nitelik taşıdıklarıdır. Birliğin kaderi biraz da bu ikileme yönelik olarak üretilecek çözümlere bağlı olacaktır. Bu çerçevede, AB içerisindeki entegrasyon sürecinin iniş-çıkışlardan uzak, sorunsuz bir biçimde gelişeceğini ummak aşırı iyimserlik olur. Gerek Almanya, Fransa ve İngiltere triumvirası arasındaki bazı sorunlar gerek tüm dünyada olduğu gibi Avrupa'da da ırksal temele dayalı milliyetçiliğin giderek yoğunluk kazanmasının bütünleşme fikrine ters düşen bir gelişme olması dolayısıyla, AB'nin evrim sürecinde önemli dalgalanmalar görülebilir. Bütün bunlarla birlikte, söz konusu tahlil, genel trendin bütünleşme yönünde olacağı şeklinde anlaşılmalıdır. Öte yandan, bu konudaki pozitif gelişmelerin zaman içerisinde dünyanın diğer bölgelerinde de bu yöndeki eğilimlerin güçlenmesini, girişimlerin artmasını özendireceği söylenebilir. Nitekim, 1992 yılı ortalarında ABD, Kanada ve Meksika arasında son biçimini alarak imzalanan Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (*North American Free Trade Agreement*) ile 1994 yılında resmen oluşturulan NAFTA buna iyi bir örnektir.

C) yeni uluslararası sistemde BM'deki ve uluslararası hukuktaki gelişmeler

1) birleşmiş milletler

Bu dönemin başlarında, Birleşmiş Milletler'in barış ve güvenliğin korunmasında eskiye oranla çok daha başarılı olacağı düşünülmektedir. Zira, Sovyetler Birliği'nin ortadan kalkması ve Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte, örgütün krizlere müdahale yeteneğini oldukça sınırlayan "karşılıklı ABD ve SSCB vetoları" engeli oldukça azalmış gibi görünmekteydi. Nitekim bu durum, Körfez Krizi örneğinde görüldüğü gibi, Batı ülkelerinin "barış ve güvenliğin korunması ve sağlanması" konusunda aralarında anlaşabilmeleri halinde, örgütün soruna müdahale imkanını artırıcı bir sonuç doğurmuştur. Sonraları ise birçok insan, birçok kamuoyu odağı, birçok devlet yöneticisi Birleşmiş Milletler'in bu görevi gereği gibi yerine getiremediğini belirtmeye başlamışlardır. BM'nin "tarafsız" olmadığı, büyük güçlerin güdümünde olduğu; "Barış ve Güvenliğin Korunması" bu güçlerin çıkarına olduğunda örgütün bazı başarılar elde edebildiği, aksi durumlarda ise çeşitli bahanelerle ve tüm moral/siyasi değerleri bir kenara bırakarak olayların akışına ayak uydurduğu daha sık söylenir olmuştur. Aslında bu durum daha önceki dönemlerde de böyleydi. Fakat, iki kutuplu sistemin ortadan kalkmasıyla Birleşmiş Milletler Örgütü'nün çok daha aktif ve çok daha hakça davranabileceğine olan iyimser inanç nedeniyle, 1990 sonrası dönemde örgüt üzerindeki tartışmalar yoğunlaşmıştır. Burada, konuyu sağlıklı bir biçimde değerlendirebilmek için sorulması gereken soru, örgütün başka türlü davranmasının mümkün olup olmadığıdır.

Bu soruya iki farklı düzeyde, iki farklı cevap verilebilir:

• **İlkin**, bu örgütün, aynen bir ülkenin emniyet kuvvetleri gibi, Uluslararası Adalet Divanı'nın aldığı bir kararı uygulamak için veya doğrudan Genel Sekreter'den aldığı bir emirle "Barış ve Güvenliği" tehdit eden veya bozan ülke ya da odakların üzerine giderek, gerektiğinde güç kullanma yolu ile amaçlarını, özellikle de bunlar arasında yer alan "Barış ve Güvenliğin Korunması"ni gerçekleştirebileceği beklentisi ile bu soru sorulduğunda, kanımca verilmesi gereken cevap tereddütsüz "hayır" olmalıdır. Örgütün Güvenlik Konseyi'nin istisnai diyebileceğimiz bazı şartlar altında sahip olduğu uluslararası alanda meşru şiddet kullanma tekelini, hiçbir zaman, bir ülkenin emniyet

Birleşmiş
Milletler'in
barış ve
güvenliğin
korunmasında
eskiye oranla
çok daha
başarılı olacağı
düşünülmekteydi

kuvvetlerinin o ülke içerisinde sahip olduğu meşru şiddet kullanma tekeli ile karşılaştırılmaz.

• **ikinci olarak**, örgütün bu özelliklerinin kabul edilmesi durumunda dahi, uluslararası alanda "Barış ve Güvenliğin Korunması" konusunda yapabileceğinin de altında bir performans göstermekte olduğu söylenebilir. Gerçekten de, iki kutuplu sistemin sona ermesiyle bütün dünyada hakim olan "Artık BM'nin 'Barış ve Güvenliği Korunması' daha kolay gerçekleşebilecektir" görüşü, kısa bir süre sonra yerini karamsarlığa bırakmıştır. Hatta, başarısızlığın bir önceki dönemden de daha fazla olduğu söylenmeye başlanmıştır. Çünkü, yeni uluslararası sistemde topyekün bir nükleer savaş tehlikesi azalmıştır ama, yerel ve özellikle de BM'nin statüsü açısından müdahalelerin tartışılmasına neden olduğu iç savaşların sayısında büyük bir artış gözlenmektedir. Sözü edilen başarısızlık, kısmen BM'nin dışındaki bazı sosyolojik gelişmelerden, kısmen de örgütün bu yeni duruma adapte olamamasından kaynaklanmaktadır. Esas olarak ülkeler arasındaki anlaşmazlıkların ele alınması durumu göre oluşturulmuş olan BM, günümüzde daha çok iç savaşlar şeklinde ortaya çıkan çatışmaları önlemekte veya durdurmakta zorlanmaktadır. Bu konuda kısa dönemde bir değişikliğin ortaya çıkması düşük bir ihtimaldir.

2) uluslararası hukuk

1991 sonrası uluslararası sistemde ortaya çıkan gelişmeler neticesinde mevcut uluslararası hukuk sisteminde ve bakış açısında da bazı değişiklikler oluşmuştur, oluşmaktadır:

• Her şeyden önce, daha önceki dönemlerde ortaya çıkmış olan, *devletlerin ve onlar arasındaki ilişkilerin uluslararası hukukun tek konusu olma durumunun ortadan kalkması süreci iyice belirginleşmiş ve özellikle uluslararası örgütlere ve bireylere ilişkin düzenlemelerin de belirgin bir biçimde kapsama dahil edilmesi çabaları hızlanmıştır.*

• Diğer taraftan, günümüzde uluslararası hukuk anlayışına ilişkin bir diğer eğilimin de, klasik nitelikli bir uluslararası hukuk anlayışı olan "tarafaların ancak kabul ettikleri uluslararası antlaşmalar ile bağlı olacakları"na ilişkin rıza (consent) doktrinine karşı, daha yeni bir anlayış olan "uluslararası toplumun üyelerinin büyük çoğunluğu tarafından kabul edilen antlaşmaların bu antlaşmalara imza koymayan tarafları da bağlayacağı" yolundaki *oydaşma*

(consensus) doktrininin nispi öneminin giderek artması olduğu söylenebilir.

• Günümüzde klasik uluslararası hukuk anlayışını zorlayan bir diğer gelişme de, *klasik anlayışa göre devletlerin en temel belirleyici karakteristiği olan egemenliğin artık siyasi olduğu gibi hukuki açıdan da mutlak bir anlam taşımasıdır.* Gerek devletlerin doğrudan kendi iradeleriyle gerçekleştirdikleri bazı antlaşmalar, gerek kendileri dışında yaygın kabul gören bazı düzenlemeler yolu ile ciddi ölçüde egemenlik sınırlandırma uygulamaları ortaya çıkmaktadır. Özellikle de *insan hakları konusu*, bugün, gerek zaman içerisinde ortaya çıktığı hukuki mevzuat ve bunun devletleri etkilemesi, gerek dünya kamuoyunun konuya ilgisini nedeniyle, klasik anlamda tamamen devletlerin iç hukukuna, egemenliğine ilişkin sayılan birçok konunun uluslararası bir anlam kazanmasına neden olmaktadır. Bilindiği gibi, antlaşma ve teamül uluslararası hukukun temel kaynakları olarak anılır. Bununla birlikte, uluslararası hukukta bağlayıcılıkları olmamakla beraber belirli hukuki etkilere sahip "yumuşak" (soft) kural ve normlardan bahsetmek de mümkündür ve bunların başında da insan haklarına ilişkin kural ve uygulamalar gelmektedir. Buna bağlı olarak ortaya çıkan en önemli sorunlardan birisi, mevcut insan hakları anlayış ve kriterlerinin ne oranda evrensel bir nitelik taşıdıklarıdır. Özellikle, iki kutuplu sistem döneminde daha çok Doğu-Batı dünyaları arasında bir konu olan insan hakları tartışmaları, 1991 sonrasında daha çok bir Kuzey-Güney sorunu karakterine bürünmüştür.

• Günümüzde uluslararası hukukun klasik olmayan konuları arasında *çevre sorunları* önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle geçtiğimiz yüzyıl içerisinde ortaya çıkan çeşitli gelişmeler nedeniyle doğal özelliklerinde ciddi bozulmalar görülen dünyayı, "Küresel Köyün Ortak Arazisi" olarak görme alışkanlığı yaygınlaştıkça konuya ilişkin hukuki düzenlemeler de çoğalmakta ve daha da önemlisi, çok yavaş olmakla beraber, bu hukukun uygulanması için mekanizmalar oluşturulması çabaları yaygınlaşmaktadır. Kısaca biyosfer olarak adlandırabileceğimiz alanların, havanın, göllerin, nehirlerin, denizlerin, okyanusların, toprağın, ormanların, yabanıl hayatın vb. doğa parçalarının korunması için gerekli hukuki düzenlemeler giderek önem kazanmaktadır.

Uzay hukuku, elektronik iletişim hukuku, biyolojik/genetik hukuki düzenlemeler de gele-

1991 sonrası uluslararası sistemde ortaya çıkan gelişmeler neticesinde mevcut uluslararası hukuk sisteminde ve bakış açısında da bazı değişiklikler oluşmuştur, oluşmaktadır

ceğin ilginç uluslararası hukuk konuları olma-ya aday gözükmediler.

II) günümüzde türkiye'nin dış siyasetinin temel özellikleri

Son yıllarda ortaya çıkan bütün bu değişikliklerin uluslararası sistemde yer alan birçok ülkeyi, bu ülkelerin dış siyasetlerini belirli ölçülerde etkilediği bir gerçektir. Kanımca, Türkiye'nin dış siyaseti bu gelişmelerden en fazla etkilenenler arasındadır. Varşova Pak-tı'nın dağılması ve Sovyetler Birliği'nin çöküşü NATO'nun anlam ve önemi üzerinde bir tartışmanın başlamasına neden olunca, dış siyasetini büyük ölçüde bu örgüt üyeliği ile uyumlu bir temele oturtmaya çalışmış ve çalışmakta olan Türkiye açısından da yeni duruma uyum sorunu gündeme gelmiştir. Bu çerçevede, Türkiye'nin global ve bölgesel anlamdaki dış siyaset uygulamalarına değinmeden önce, ülkenin dış siyasetinin oluşmasında ne türden eğilimlerin var olduğu ve olması gerektiği konusunu irdelemekte yarar vardır.

A) yeni ortamda türkiye özelliklerindeki bir ülkenin dış siyaseti nasıl oluşmalı?

• Bir ülkenin, Türkiye'nin dış siyasetinin etkili olabilmesi, bir başka deyişle diğer aktörleri kendi istediği yönde yönlendirebilmesi her şeyden önce o ülkenin kendi kapasitesi ile ilgilidir. Her ne kadar bir ülke kendi kapasitesini başka ülkeler ile gireceği ittifak ve koalisyonlar ile destekleyebilirse de, temelde kendi kapasitesine dayanmak durumundadır. Kendisine uluslararası sistem içerisinde biçilen rol daha çok bu öz kapasite ile ilgilidir. Bu kapasitenin askeri, ekonomik, siyasal boyutları vardır. Bu farklı boyutlara ilişkin yeterlilik önemli olmakla beraber bu farklı boyutların birbirlerini tamamlayan, destekleyen özelliklere sahip olup olmaması da oldukça önemlidir. Bir başka deyişle, ülkenin askeri gücü (asker sayı ve niteliği, silah sayı ve niteliği, askeri liderlik...vb. özellikler) önemli olmakla beraber ülkenin ekonomik yapısının ve doğal kaynaklarının ülkenin bu imkanlarını destekleme derecesi, bu desteği belirli bir kriz anında sürdürebilme yeteneği de önemlidir. Yine bu kapasiteyi üreten ekonomik yapının ne türden bir siyasal sistem ile desteklendiği, belirlendiği de önemlidir. Katılımcı bir siyasal sistem ile desteklenen bir ekonomik yapının kriz ve benzeri olağanüstü şartları aşmakta ülkenin savunma mekanizmasına (diğer şartlar veri-

ken) daha yoğun bir destek sağlayacağı düşünülebilir.

• Ülkelerin ve Türkiye'nin etki kapasitesini oluşturan imkanlar, kaynaklar arasında askeri olanların önemi hala çok büyük ve "son kerte-de" belirleyici olmakla beraber, ekonomik olanların nispi önemlerindeki büyük artış da dikkat çekici olup, bu eğilimin sürmesi muhtemeldir. Bu türden bir değerlendirme, bir ülkenin "büyümesi"nin, "büyük bir ülke" olmanın ölçüsünün giderek yüzölçümünden çok ulusal gelire kaymakta olduğunu göstermektedir. Türkiye'nin içerisinde bulunduğu coğrafya, etki kapasitesinin askeri yönünün ikinci planda kalmasını büyük ölçüde imkansız kılmakla beraber, ülkenin büyümesi yönündeki çabalarda artık topraksallıktan çok, ekonomik etki alanından söz edildiği gözlenmektedir. Özellikle AB üyeliğini gündemine almış bir Türkiye açısından etki kapasitesinin daha çok bu yönünü geliştirme gereği ortadadır.

• Eğer ülke ve yakın çevresinde minimum çatışma maksimum istikrar arzu ediliyorsa, Türkiye'nin dış siyasetinin oluşturulmasında, ülkenin iç politik ortamının eğilimlerinden çok, uluslararası sistemde ortaya çıkan gelişmelerin gerektirdiği tercihler rol oynamalıdır. Bir ülkede demokrasinin gelişmişliği, ülkedeki yurttaşların sadece seçimlerden seçimlere oy kullanmakla yetinmeyip ülke sorunlarına ilişkin olarak tutum ve görüşlerini çeşitli siyasal katılım kanallarını kullanarak ortaya koyma oranları ile ölçülebilir. Fakat dış siyaset açısından durum biraz farklıdır. Dış siyasetinin zemini (son yıllarda bu ayırımın giderek azaldığı söylene de) iç siyasetinkinden farklı olup, ülkedeki yurttaşların (tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de) iç siyaset konularına göre daha az bilgi sahibi oldukları bir alandır. Dolayısıyla, dış siyasete ilişkin konularda yurttaşların demokratik katılımının (iç siyasetten farklı olarak) "seçimden seçime verilen oylar ile belirlenmiş hükümetler" aracılığıyla sağlanması ile yetinilmesi pek de olumsuz bir şey olarak görülmemelidir. İlk bakışta "aşırı elitist" bir görüş olarak değerlendirilecek bu anlayış yerine ak-sinin geçerli olması, yani duygu ve heyecan yüklü geniş kitlelerin, temsil ettikleri çıkar gruplarının arzularını ortaya koyan kamuoyu odaklarının, (en azından çok büyük bir bölümünün) birincil amaçları değişikliği, ilgiyi, sansasyonu yakalamak olan medya mensuplarının dış siyaset konuları ile ilgili olarak çeşitli platformlarda ortaya koydukları tercih ve tutumlar temel alınarak dış siyasetler oluşturul-

Dış
siyasetinin
zemini iç
siyasetinkinden
farklı olup,
ülkedeki
yurttaşların
iç siyaset
konularına
göre daha az
bilgi sahibi
oldukları
bir alandır

ması (çoğu zaman zannedildiği gibi) ülkeler arasındaki rasyonel-olmayan çatışmaları minimuma indiren bir sonuç vermemektedir. Bunun aksi, yani dış siyasetin temelde uluslararası ortamı iyi bilen ve ellerinde herkesin kolayca ulaşamayacağı bazı bilgiler bulunan profesyonellerce yürütülecek bir uygulama olduğunun kabulü de, otomatik olarak rasyonel-olmayan çatışmaları engelleyici bir önlem değildir. Bununla birlikte, istatistiksel anlamda, ülkeler adına dış siyaset kararları oluşturulmasındaki rasyonel-olmayan davranış yüzdesinin birey/grup davranışları düzeyinde belirtilen tercihlerdeki rasyonel-olmama oranına göre çok düşük olduğundan söz edilebilir.

• Türkiye'nin dış siyaset kararlarının alınışında ideolojik benzerlik, etnik/dini yakınlık türünden faktörler ancak ülkenin temel siyasetleri ile uyumlu olduklarında belirleyici bir konumda bulunabilirler. Sadece bu faktörlere dayalı siyasetler oluşturulması ve takip edilmesinin ülke çıkarları açısından negatif sonuçlar doğurması ihtimali oldukça yüksektir. İnsani değerlerin korunması doğrultusunda gösterilecek çabalar bu açıdan bir istisna olarak alınmalıdır. Aslında, günümüzde ve özellikle de Türkiye'nin bulunduğu coğrafyada etnik/dini faktörlerin birçok uluslararası sorunun kaynağında olduğu görülmektedir. Fakat bu olgu, Türkiye'nin ve bölge ülkelerinin büyük çoğunluğunun genellikle dış siyasetlerini ülkenin genel çıkarları doğrultusunda oluşturdukları gerçeğini değiştirmemektedir. Bununla birlikte, eğer etnik/dini faktör gereği uygulanması beklenen siyaset, ülke dış siyaset çıkarları ile aynı paralelde ise, ülkedeki siyaset yapımcıları bu siyaseti tercih etmelerinin nedenini sözkonusu etnik/dini faktörler ile izaha yönelmektedirler. Bu nedenle, konuya ilişkin gerçek test, etnik/dini faktörler gereği izlenmesi beklenen bir siyasetin ülkenin dış siyaset çıkarları ile uyuşmadığı durumlarda söz konusu olmaktadır. Böyle bir durumda da, hemen hemen her seferinde ve hemen hemen bütün ülkeler açısından ülke çıkarları temel alınmakta, etnik/dini etkenlere dayalı tercihler ikinci plana itilmektedir.

• Geçmiş onyıllarda Türkiye'nin, uluslararası sorunların çözümünde uluslararası hukuk ve uluslararası örgütlerin rolünü destekleyici bir görünüm veremediği söylenebilir. Kıbrıs sorununa ilişkin olarak BM Güvenlik Konseyi ve Genel Kurulu'nda alınan birçok kararın Türk tarafının tezlerini desteklemiyor oluşu, Ege'deki anlaşmazlığa ilişkin olarak Uluslararası Adalet Divanı'na gitmek istemeyen tarafın

Türkiye olarak gözükmesi, Türkiye ile Suriye ve Irak arasındaki su sorununun çözümünde de bunlara benzer bir durumun söz konusu olması, bu yönde bazı örneklerdir. Aslında Türkiye'nin bu sorunlara ilişkin pozisyonu bu ilk bakışta görüldüğü kadar uluslararası örgütlerin ve uluslararası hukukun dışında, uzağında değildir. Türkiye, bazıları haklı ama bazıları da biraz önyargılı denilebilecek nedenlerden dolayı uluslararası çözüm mekanizmalarına güvenmemekte, bu mekanizmaların mutlaka kendi aleyhine olacak bazı çözümler üreteceklerini düşünmektedir. Kanımca, 21. yüzyılda dünya ile barışık ve birlikte yaşamak isteyen bir Türkiye'nin uluslararası çözüm mekanizmaları ile çok daha yakından ilgilenmesi, bu mekanizmalardan yararlanmayı (doğal olarak bazı durumlarda getirebileceği maliyetleri de önceden kabul ederek) gündemine alması gerekmektedir.

B) türkiye'nin dış siyaset zemin ve uygulamaları

1) türkiye ve global siyaset

a) stratejik önem konusu

Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından Türk dış siyasetinde ani bir değişiklik karşılımlanmasında 1990-1991 Körfez Krizi'nin önemli payı olmuştur. Başta ABD olmak üzere Batı ülkeleri nezdinde Sovyetler Birliği'ne karşı mücadeledeki stratejik önemi dolayısıyla ihtiyaç duyulan Türkiye, bu defa da Orta Doğu'da oluşmakta olan yeni dengeler çerçevesinde ilgi odağı olmaya başlamıştır. Petrol ve İsrail faktörü nedeniyle özellikle ABD'nin birincil ilgi alanlarından olan bölgeye ilişkin olarak, halkının çok büyük bir çoğunluğu Müslüman olan Türkiye'nin sahip olduğu konum eşsizdir. Özellikle 11 Eylül 2001 terör olayından sonra ABD'nin terör ile mücadele kavramı çerçevesinde kendi açısından geliştirmekte olduğu siyasetlere ilişkin olarak da Türkiye'nin stratejik konumunun önemi ortadadır.

Son dönemlerde, özellikle de Kafkasya ve Orta Asya'daki enerji piyasaları rekabetinde Rusya'yı tek başına bırakmak istemeyen ABD'nin bu bölgeler ile ilgilenmeye başladığı görülmektedir. Kafkasya'daki Azeri petrolü ile Orta Asya'nın petrol ve doğalgazının Avrupa'ya taşınmasında bir kısmının Rusya üzerinden giderken, diğer bir kısmının da (örneğin İran yerine) Türkiye üzerinden geçmesinin ABD açısından desteklenmesi, ekonomik rasyonaliteden çok, stratejik ve güvenilir bir part-

Soğuk
Savaş'ın
sona
ermesinin
ardından
Türk
dış siyasetinde
ani bir
değişiklikle
karşılaşılma-
sında
1990-1991
Körfez
Krizi'nin
önemli payı
olmuştur

nerin devreye sokularak, enerji vanasının tamamen Rusya'ya bırakılmama veya İran'ın sürecin dışında tutulma çabasıdır. Bu olgu da Türkiye'nin stratejik önemini artırıcı bir gelişmedir.

b) model olma konumu

Bununla birlikte, Türkiye'nin, başta ABD olmak üzere Batı ülkeleri nezdindeki önemi, artık eskisi gibi tek ve sabit ve tamamen stratejik nitelikli bir öge ile ilgili olmayabilir. Zira, Irak ve İran gibi ülkelerdeki Batı-karşıtı rejimlerin varlığı, muhtemelen eski Sovyetler Birliği faktörü kadar tek ve sabit bir etken olmayacaktır. Bu nedenle, eğer Türkiye'nin dış siyaset tercihleri açısından Batı ülkeleri hala büyük önem taşıyorsa, Türkiye'nin bu ülkeler nezdindeki vazgeçilmezliği, prestiji, artık stratejik önem ile ilgili olmaktan çok, Orta Doğu'daki İslam ülkelerine, özellikle de Orta Asya'daki Türk cumhuriyetlerine ilişkin olarak "Batı demokrasisi modeli"nin uygulayıcısı olma açısından sahip olduğu örnek konuma ilişkindir. Kanımca, bütün sorunlarına rağmen, Türkiye toplumunun sahip olduğu demokrasi geleneği çerçevesinde bu "model olma" konumu, gelecek günlerde Batı ülkeleri ile gerçekleştirilecek ilişkilerin en önemli (uzun vadeli) belirleyicisi olacaktır. Özellikle 11 Eylül 2001 tarihinde ABD'de gerçekleşen terörist saldırı ve sonrasında gelişen olaylar, başta ABD olmak üzere Batılı ülkelere Türkiye'nin bu açıdan ne derecede önemli bir ülke olduğunu daha da net bir şekilde göstermiştir.

c) amerika birleşik devletleri ve avrupa birliği dengesi

Türkiye'nin dış siyaset formülasyonu açısından uluslararası sistem düzeyinde yapılması gerekenleri belirtmek, bölgesel düzeylere oranla daha kolaydır. Türkiye, genel siyasi ve ekonomik ilişkiler açısından Batı dünyasının iki temel odağı olan ABD ile Avrupa Birliği grubu üyelerini aynı anda karşısına almamaya özen göstermek, mümkünse uluslararası sistemdeki "güçlü devletler oligarşisi"nin üyeleri sayılan her iki odakla da iyi ilişkileri sürdürmek, en azından bir kanadın desteğini almak durumundadır. Bunlar arasında bir tercih gerektiğinde en sık karşılaşılan durum, askeri anlamda bu grubun lideri ABD'nin desteğinin daha sürekli oluşudur. Bunun en önemli nedeni, ABD'nin doğrudan belirleyemediği mevcut durumlara adapte olma yeteneğinin Batı Avru-

pa ülkelerine göre daha ileri olmasıdır. Ayrıca ABD'nin Avrupa-dışı bölgeler ile de ilgilenen bir dünya devleti olması Washington'ın gözünde Türkiye'nin önemini artırmaktadır.

Türkiye'nin siyasi/askeri düzeyde Batı Avrupa ülkelerinden çok, ABD ile daha yakın olmasına karşılık, ekonomik/siyasi düzeyde Avrupa Birliği ile daha yoğun ilişki içerisinde olması, uluslararası sistemin gereklerine uygun bir tercihtir. Çünkü, günümüz uluslararası sisteminin ekonomi bazlı ilişkilerinde, gerek üretim gerekse pazar açısından çeşitli ülkelerin biraraya gelerek (AB, NAFTA gibi) bazı gruplaşmalar oluşturmaları belirgin bir eğilim olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla, uluslararası ekonomik gruplaşmalar ile bağlarını korumak, geliştirmek isteyen bir Türkiye'nin de bu gruplaşmaların dışında kalmaması gerekmektedir. Konu bu açıdan değerlendirildiğinde Avrupa Birliği dışında ciddi bir alternatif bulunmadığı görülmektedir. Bununla birlikte, Türkiye'nin AB üyeliği sürecinde konunun tamamen alternatifsiz görülmesi de sakıncalıdır. Türkiye için AB'nin birincil bir tercih olduğunda bir kuşku yoktur. Türkiye, örgüte üye olmadan örgüt ile gümrük birliğini (hem de yok denecek kadar az bir yardım alarak) gerçekleştirecek kadar karardır. Fakat eğer bu üyelik öngörülebilir bir gelecekte gerçekleşmezse, Türkiye'nin de bu gümrük birliğini gözden geçirmesi gerekecektir. AB üyeliğine gerçek bir alternatif olmamakla birlikte, böyle bir durumda Türkiye'nin de ABD ile, bu ülkenin İsrail ile gerçekleştirmiş olduğu özel ticaret anlaşmasına benzer bir anlaşmayı gerçekleştirmeye yönelmesi, bir anlamda "NAFTA üyeliği"ne benzer bir konum elde etmeye çalışması uygun olacaktır.

2) türkiye ve bölgeler

Dünyadaki son gelişmeler ve bu gelişmeler çerçevesinde oluşmakta olan yeni yapı ve davranış kalıpları, Türkiye'nin komşuları ile olan ilişkilerine de yansımaktadır. Özellikle çeşitli coğrafi bölgelerin belirli özelliklerinin bu bölgelere ilişkin uluslararası gelişmelerin anlaşılmasında giderek daha fazla önem taşımaya başlaması Türkiye açısından da önemlidir.

a) genel siyaseller

Bütün bunlar çerçevesinde, rasyonalite temelli minimum çatışma ve minimum maliyete karşılık maksimum istikrar ve maksimum etkin hedef olarak kabul edilmeleri halinde, ül-

**Türkiye'nin
Avrupa Birliği
üyeliği
sürecinde
konunun
tamamen
alternatifsiz
görülmesi de
sakıncalıdır**

kenin içerisinde faaliyet gösterdiği uluslararası sistem ve yakınında ve/veya ilişki içerisinde bulunulan alt-sistemlerin iyi tanınması, özelliklerinin (ihtiyaç ve hassasiyetlerinin) iyi belirlenmesi büyük önem kazanmaktadır. Geçmiş dönemlerde, iki kutuplu sistemin ayrımlarından birisi içerisinde yer alan bir ülke için (az sayıda görülen durum ve örnek dışında), bu genel ayrımların gerektirdiğinden farklı bir bölgesel siyaset izlenmesi pek sık rastlanılan bir durum değildi. Bir başka deyişle, 1950'lerde Türkiye'nin Orta Doğu siyasetinin Batı ve Doğu blokları arasındaki rekabet ikileminden farklı bir temele oturması son derece güçtü. 1991 sonrasında ise durum oldukça değişmiştir. Bu konuda ortaya çıkan en önemli değişiklik, genel uluslararası sistemden bağımsız değil ama özerk bazı bölgesel alt-sistemlerin ortaya çıkmaları, daha doğrusu belirginleşmeleridir. Türkiye gibi, bu türden 3-4 ayrı alt-sisteme teğet bir noktada bulunan bir ülke açısından, bu bölgelerin iç dinamiklerinin ve genel uluslararası sistemden özerklik derecelerinin doğru saptanması, genel uluslararası sistemin yapısal ve davranışsal özelliklerinin iyi kavranması kadar önem taşımaya başlamıştır. Bu yeni durum ülke dış siyasetine inisiyatif ve esneklik kazandırdığı kadar, gerek kapasite gerek formüle edilen çeşitli amaçların bağdaştırılabilmesi açısından bazı sorunları da beraberinde getirmiştir.

• Bu çerçevede yapılabilecek en genel tespit ve tahmin, klasik güç dengesi mantığının, Türkiye'nin de içerisinde bulunduğu bazı bölgesel alt-sistemlerde giderek etkili olmaya başlamasıdır. Bu durumun, Türkiye'nin komşuları ile olan ilişkilerini de etkilemesi kaçınılmazdır. Bir başka deyişle, günümüzde ve ileriki günlerde Türkiye'nin komşuları ile olan ilişkilerinde ittifak ya da karşıtlıkların sürekli olmaktan çok değişken bir görünüm arzedeceği düşünülebilir.

• Öte yandan, Türkiye artık dış siyasetinin temel öğelerini, Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi ideolojik veya geçmişte ve günümüzde bazı çevrelerin savunduğu gibi dini, etnik kriterlere göre değil; uluslararası sistem ve içinde bulunulan bölge düzeyindeki güç dengesinin gereklerine, yani kısaca çıkar motivasyonuna göre değerlendirmelidir. Bu, Türkiye'nin keşfetmesi gereken bir durum olmayıp, özellikle yakın çevresindeki Yunanistan'dan İran'a, Rusya'dan Barzani'ye kadar çeşitli odaklarca çok belirgin bir biçimde uygulanmaktadır. Dış siyasetin böyle bir temelde yü-

rütülmesi, Türkiye'nin siyasi/ekonomik rejim benzerliği dolayısıyla Batı dünyası, dini ortaklık aracılığıyla İslam ülkeleri, etno-kültürel akrabalık sayesinde Orta Asya cumhuriyetleri ile özel yakınlık ve işbirliği noktaları yakalamasına engel değildir. Fakat, burada dikkat edilmesi gereken nokta, bu türden kriterlerin hiçbirinin, yukarıda sözü edilen güç dengesi sisteminin gerekleri, diğer bir deyişle Türkiye'nin dış siyaset çıkarlarına ters düşen siyasetler izlenmesini meşru kılmayacağıdır. Türkiye'nin Batı dünyasına olan yakınlığı, bu ülkelerin AB üyeliği yolu ile Kıbrıs'ta Yunan tarafının arzularını yerine getirmesinin kabul edilmesini mümkün kılmaz. Yine Türkiye'nin İran, Suriye gibi ülkelerle aynı inanç kültürünün üyesi olması, bu ülkelerin açıkça Türkiye'ye zarar verici siyasetler izlemelerinin kabul edilemez olduğu gerçeğini değiştirmez. Nihayet, sadece "kardeşlik, akrabalık" temalarının, Türkiye'nin yeni Türk cumhuriyetleri ile olan ilişkilerini bir anda çok yüksek seviyelere çıkardığını, çıkaracağını söylemek zordur.

• Türkiye coğrafi konumu itibarıyla belirli ölçüde içerisinde yer aldığı bölgesel alt-sistemlerde bu genel görünümün şu veya bu oranda etkisi altında siyasetler oluşturmak durumundadır. Daha çok güç dengesi mantığının geçerli olduğu bu ilişkilerde Türkiye'nin bazı "pazarlık noktaları" yakalamaya ihtiyacı vardır. Bu, Türkiye'nin komşularının kendisine yönelik siyasetleriyle belirlenen bir ihtiyaçtır. Bu ihtiyaç çeşitli yollar deneyerek karşılanmak durumundadır. Gerçekten de, eğer Türkiye'nin amacı bölgedeki çeşitli sorunları çatışma değil de görüşmeler yoluyla çözmek ise bu gereklidir. Zira, hiçbir ülke (genellikle) birşey almadan birşey vermemektedir. Dolayısıyla, sizi rahatsız eden bir komşunuzla masaya oturduğunuzda, bu konuda onun desteğini (en azından karşı tutumunun ortadan kaldırılmasını) arzuluyorsanız, sizin de ona vereceğiniz (yani onun sizden isteyebileceği) birşey olmalıdır. Bugüne kadar Türk dış siyaseti böyle bir ihtiyacı pek fazla hissetmemiştir. Gerek Türk dış siyasetinin geleneksel ağırbaşlı ve ihtiyatlı tutumu, gerek Soğuk Savaş döneminde bu türden sorunların blok siyasetleri çerçevesinde çözümleniyor olması bu ihtiyacı azaltan etkenlerdi. Oysa artık günümüzde durum farklıdır. Bugün Türkiye gerek Orta Doğu gerek Kafkasya gerek Balkanlar'daki rakip komşularıyla masaya oturduğunda, bu ülkelerin hemen hepsinin Türkiye'ye karşı kullanabilecekleri bazı kozlar söz konusudur. Oysa Türkiye, tekil ve çoğu

Günümüzde
ve ileriki
günlerde
Türkiye'nin
komşuları
ile olan
ilişkilerinde
ittifak ya da
karşıtlıkların
sürekli
olmaktan
çok, değişken
bir görünüm
arzedeceği
düşünülebilir

kendi inisiyatifine dayanmayan bazı konular dışında, bu türden imkanlara pek sahip gözükmemektedir.

• Nihayet, Türkiye'nin dikkat etmesi gereken bir diğer nokta da, rakip komşuların bölgeler aşırı ittifaklar oluşturmalarını önlemek olmalıdır. Bir başka deyişle, Türkiye, bölgelere yönelik olarak uyguladığı siyasetleri o bölge ile sınırlı tutmaya çalışmalıdır. Rakiplerin bölgelere aşırı ittifaklar oluşturmalarını önlemek, eğer bu başarılmazsa bir benzerinin oluşturulması doğrultusunda çaba sarfetmek, Türkiye gibi en azından üç farklı bölgeye teğet ilişkileri olan bir ülke için jeopolitik bir gerekliliktir. Örneğin, bir Yunanistan+Suriye+Ermenistan+İran birlikteliği bu türden bir duruma işaret etmektedir. Bu durumda Türkiye, üç bölgede aynı anda maruz kalacağı bir baskı karşısında zorlanabilir. Bu çerçevede, Yunanistan'ın 1991 yılında İran ile yakınlaşması, 1995 yılında Suriye ve Rusya ile yaptığı askeri nitelikli anlaşmalar, 1996 yılında Ermenistan ile yaptığı askeri anlaşma, Atina'nın bu kategoriden çabaları olarak değerlendirilebilir.

b) askeri önlemler

1991 sonrasında Türkiye'nin bulunduğu coğrafyada silahlanmaya ilişkin olarak oldukça ilginç gelişmeler yaşanmaktadır. İki kutuplu sistemde uluslararası dengenin bütün ağırlığı nükleer silahlara dayanmaktaydı. Türkiye gibi nükleer silaha sahip olmamakla beraber savunma stratejisini NATO/ABD üzerine kuran bir ülke için de bu mantık esas olarak geçerliydi. Sovyetler Birliği'nin yıkılmasının ardından iki kutuplu sistemin ortadan kalkmasıyla durum değişti. Bütün dünyada olduğu gibi Türkiye'nin içerisinde bulunduğu coğrafyada da, genel bir nükleer dengenin çerçevesinde yürüyen stratejik ilişkilerin yerini, çok dolaylı olarak nükleer güce dayanmakla beraber esas olarak gelişmiş konvansiyonel silahları temel alan bir anlayış almıştır. Bu açıdan Türkiye'nin kendi coğrafyasındaki ilişkilerinde silah dağılım ve dengesi de önem taşımaktadır.

Bu çerçevede bakıldığında, Türkiye'yi çevreleyen bölgeler arasında Orta Doğu en ilginç gelişmelerin yaşandığı bir örnek oluşturmaktadır. İki kutuplu sistemin ortadan kalkmasının sonrasında bölgede giderek yaygınlaşan kitle imha silahlarının denetlenmesi konusunda olumlu bir zemin oluştuğu izlenimi doğmuş, fakat bu umut kısa sürede boşa çıkmıştır.

Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında Rusya Federasyonu'ndaki ekonomik ve sosyal koşulların giderek bozulması neticesinde eski Sovyet askeri teknoloji uzmanı birçok kişi işsiz kalmış, kendilerine yüksek ücretlerle çalışma imkanı sağlayan zengin Orta Doğu ülkelerine yönelmişlerdir. Yine aynı bölge, eski rejimin çöküşünden bu yana ekonomik açıdan kendisini sorunlardan kurtaramayan Rusya için de, eldeki silahları satarak gelir sağlamak açısından önemli bir pazardır. Türkiye'nin Doğu ve Güney sınırlarında yer alan İran, Irak ve Suriye'nin uzun bir süredir yoğun silahlanma çabaları içerisinde oldukları bilinmektedir.

Burada dikkat edilmesi gereken nokta, bir bölge dengesi içerisinde yer alan ülkelerin sahip oldukları silah ve teçhizatın envanterinin taraflar arasındaki muhtemel bir çatışmanın sonucunu belirlemede mutlaka dikkate alınması gereken bir etken olduğu, fakat konuya ilişkin olarak basit düzeyde yapılacak bazı karşılaştırmaların yeterli olmayabileceğidir. Bir yandan taraflar arasında gerçekleşecek bir çatışmanın nasıl gelişeceği, ne türden ittifak ilişkilerinin oluşacağı, kısacası ne türden bir senaryonun geçerli olacağı önceden kestirilemediğinden, diğer yandan da hem de konvansiyonel güç unsurlarının statik, sadece basit bir kapasite analizi düzeyinde karşılaştırılmasının çatışmanın sonucunu kestirmede çoğunlukla yetersiz kalmasından dolayı bu böyledir. Çünkü konvansiyonel bir savaşın sonucunu belirlemede eğitim, strateji, taktik gibi, çatışma gerçek bir biçimde yaşanmadan etki ve sonuçları kolay hesaplanamayan bir dizi insani faktör rol oynamaktadır. Öte yandan, taraflar arasında silah envanterleri düzeyinde yapılacak karşılaştırmalarda ortaya çıkacak denge durumlarının da savaşın çıkmayacağına bir garantisi olarak görülmesi yanlış olacaktır. Çünkü karar alıcıların tümünün rasyonel oldukları, birbirlerinin imkan, durum ve niyetleri hakkında yeterli ve doğru bilgiye sahip oldukları varsayımı ancak bir "ideal tip" özelliğini yansıtmaktadır. Dolayısıyla karar alıcıların bu ideal durumdan uzak olmaları oranında, kriz ve çatışma durumlarına yönelik karar almada rasyonel olmayan tercihler yapılması ihtimali artacaktır. Bununla birlikte, taraflar arasında konvansiyonel denge açısından nicel olmanın ötesinde (özellikle benzer kategorilerde birbirine yakın sayısal oranlar söz konusu ise) nitel farklılıklar yaratan durumların³ dikkate alınması ve değerlendirilmesinde de yarar olduğu söylenebilir.

**Türkiye'nin
dikkat
etmesi
gereken
bir diğer
nokta, rakip
komşuların
bölgeler aşırı
ittifaklar
oluşturmalarını
önlemek
olmalıdır**

Konuya tarafların ellerindeki silahların ayırıcı özellikleri açısından bakıldığında, Türkiye ile komşuları arasındaki silah kapasitesi karşılaştırılmasında en ayırıcı öğe, füze tipi saldırı silahlarına sahip olup olmama konusunda ortaya çıkmaktadır. Türkiye'nin elinde bulunmayan bu silahlardan Güney ve Doğu komşularında bulunmaktadır. Kafkasya'da ise bu silahlar esas olarak Rus ordusunun denetiminde olup Batı komşuları arasında ise sadece Bulgaristan bu silahlara sahip bulunmaktadır. Menzilleri 150-200 kilometreyi aşan bu SSM füzeleri hedefe varma açısından kısa bir uçuş süresine ihtiyaç duymaları nedeniyle sürpriz bir saldırı için uygun silahlar olmaktadır. Ayrıca konvansiyonel olanların yanında nükleer veya kimyasal/biyolojik başlıkların takılabilemesi bu silahları daha da tehlikeli kılmaktadır. Bununla birlikte, bölgede bulunan ve büyük çoğunluğu eski Sovyet yapımı SSM füzelerinin hedefe isabet yüzdeleri benzerlerine göre daha düşüktür⁴.

Suriye'nin elinde bulunan füzelerden Sovyet yapımı Frog füzeleri oldukça kısa menzilli olup değişik başlık kullanımına uygun değildir. Topraklarının önemli bir bölümünü menzili içerisinde alması bakımından Türkiye'yi en fazla ilgilendirenleri, yaklaşık 20 adet oldukları sanılan Sovyet yapımı ve 280-575 km menzilli Scud B/C'ler ve 120 km menzilli SS-21'lerdir. Suriye'nin Scud'lara kimyasal silah içeren başlıklar adapte ettiği de bilinmektedir.

Irak'ta da yine Sovyet yapımı Frog ve Scud tipi füzeler vardır. İran ile girilen savaşta bu silahlardan istediği verimi alamayan Irak yönetimi bu füzelerin menzillerini uzatmıştır. Böylece Irak yönetimi 1980'li yılların sonunda 600 km menzilli El Hüseyin ve 900 km menzilli El Abbas füzelerine sahip olmuştu⁵. Türkiye Irak'ın gönderme araçları açısından sağladığı bu gelişmeleri en sıcak bir biçimde Körfez Krizi sırasında hissetmiştir. Türkiye Irak'a karşı oluşan geniş koalisyonun içerisinde yer alırken, bu ülkeye karşı uygulanan önlemlere sürat ve titizlikle uyumuş, güneydeki Müttefik kuvvetlere yardımcı olabilmek için Irak sınırına asker yığmıştır. Bu durumda, Irak'ın Türkiye'ye yönelik bir misillemesini önlemek için, ülkede bir ATBM türü olan ABD'ye ait Patriot füzeleri ile F-16 uçakları konuşlandırılmıştır. Bu arada Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi aldığı 687 sayılı kararlar Irak'ın elindeki her türlü saldırı silahının yok edilmesi veya denetim altına alınması kararlaştırılmış ve bu temele dayalı bir dizi sınırlama Irak yönetimi ta-

rafından kabul edilmiştir. Böylece Irak'ın elinde bulunan bu saldırı silahlarının Türkiye için acil bir tehdit olma durumu ortadan kalkmıştır.

Türkiye güneyinden gelen bu tehdide karşı çeşitli önlemler geliştirebilir⁶. Her şeyden önce Türkiye'nin kitlesel tahrip silahlarının yaygınlaşmasını önleme anlaşmalarını desteklemesi gerekir ve de öyle yapmaktadır. Bununla birlikte, Orta Doğu'daki istikrarsız uluslararası yapı bu türden önlemlerin başarı şansını azaltmaktadır. Türkiye bu tehdide karşı, Körfez Krizi sırasında yaptığı gibi NATO güvencesinden yararlanabilir. Bunun yanında, çok yüksek maliyetli olan ve saldırı füzelerine karşı yüzde-yüz bir garanti anlamına gelmeyen ATBM sistemlerine sahip olmaya çalışması da bir diğer seçenektir. Nihayet Türkiye de, güney komşularının sahip olduğu bu saldırı silahlarının benzerlerine sahip olarak bir denge arayışına yönelebilir. Fakat çok maliyetli olan böyle bir girişim, aynı zamanda Türkiye'nin de imza koyduğu taktik balistik füzelerin yayılmasını önleme anlaşmalarına da aykırı olacaktır. Bir başka önlem de, askeri savaş uçaklarının sayı ve nitelik açısından artırılmasıdır.

Türkiye'nin yakınındaki bölgelerden silah dağılımı ve dengesi açısından önem taşıyan bir diğeri de Kafkasya'dır. Bilindiği gibi, Sovyetler Birliği'nin çöküşü sonrasında Türkiye'nin Rusya Federasyonu ile doğrudan kara sınırı kalmamış, bununla birlikte Bağımsız Devletler Topluluğu üyesi olan Kafkas komşularının topraklarında Rus askeri bulundurma ya başlamaları yolu ile yeniden "Kuzeydeki Büyük Komşu"nun silah gücünün ağırlığını hissetmeye başlamıştır. Bu coğrafyadaki silah denge ve dağılımını belirlemesi gereken en önemli metin, NATO ve Varşova Paketi üyesi 22 ülke arasında 19 Kasım 1990'da Paris'te imzalanan Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması'dır. AKKA doğudaki eski Sovyet coğrafyasında önemli indirimler öngörmektedir. AKKA'da tüm taraflar için söz konusu olan genel bazı sınırlamaların⁷ yanında, Türkiye'nin de aralarında bulunduğu Batı Blokundan Norveç, İzlanda ve Yunanistan ile Doğu Blokundan Sovyetler Birliği, Romanya ve Bulgaristan'ın da bulunduğu kanat ülkeleri için ayrı bir düzenleme getirilmekteydi. Buna göre kanat bölgesi olarak değerlendirilen Leningrad, Odessa, Kuzey ve Trans-Kafkasya bölgelerinde her ülke grubunun en fazla 4.700 tank, 5.900 zırhlı araç ve 6.000 top bulundurabileceği kararlaştırılmıştı⁸. Bu anlaşma ile il-

**Türkiye'nin
kitlesel
tahrip
silahlarının
yaygınlaşmasını
önleme
anlaşmalarını
desteklemesi
gerekir
ve de öyle
yapmaktadır**

İFMC KREDİ KARTI'NIN İÇİNDE CARDFINANS VAR.

İFMC Kredi Kartı, size ayrıcalıklar sunmaya devam ediyor.

Bir İFMC Kredi Kartı sahibi olarak, Finansbank'ın çok özellikli kredi kartı **CARDFINANS**'ın tüm avantajlarına da sahipsiniz.

İFMC Kredi Kartı'nızla bundan böyle; **CARDFINANS**'ın "avantaj işareti"ni gördüğünüz her yerde, özel indirimlerden,

taksitlerden ve daha pek çok avantajdan yararlanabilirsiniz.

FINANS Puan yerine ParaPuan.

Artık, İFMC Kredi Kartı'nızla yaptığınız her harcamada ParaPuan kazanacaksınız. Kazandığınız ParaPuanları; dilerseniz üye işyerlerinde alışveriş yaparken para olarak, dilerseniz de istediğiniz havayolu şirketinden uçak bileti alırken kullanabilirsiniz.

İFMC Kredi Kartı, yalnızca İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti üyelerine özel, ayrıcalıklı bir kredi kartıdır.

Siz de İFMC Kredi Kartı'nın ayrıcalıklarından faydalanmak isterseniz, 444 0 900 veya www.finansbank.com.tr'ye başvurabilirsiniz.

Telefon Bankacılığı:
444 0 900

İnternet Bankacılığı:

FINANSBANK

SUISSEDEUTSCHLAND
HOLLANDTURKEY

Kredi Kartıyla

yayınlarına abone olabilirsiniz.

Aşağıdaki formu doldurup, banka dekontu ile birlikte faksla veya postayla göndermeniz halinde aboneliğinizin başlatılacağını bildirir, saygılar sunarız.

iktisat dergisi

AYLIK DERGI

Abone Bedeli (yıllık) : 20.000.000 TL

Üye Öğrenci ve Öğr. Gör. (yıllık) : 16.000.000 TL

Banka Hesap Numaraları:

T. İş Bankası Taksim Şubesi : 709365

Akbank Taksim Şubesi : 41007

Garanti Bankası Harbiye Şubesi : 6299680

iktisat dergisi

ABONE FORMU

Adı Soyadı :

Adres :

Posta Kodu : Şehir :

Telefon : Faks :

E-posta : Web :

Abone bedeli tutarı : TL'yi,

..... Bankası'na yatırdım, makbuz fotokopisi ektedir.

Nakit ödemek istiyorum. (İstanbul için geçerlidir.)

Kredi kartı hesabıma borç kaydediniz.

Visa Master - Euro Card Diners Club

Kredi Kartı No : □ □ □ □ □ □ □ □ □ □ □ □ □ □ □ □ Güvenlik No* □ □ □

Son Kullanma Tarihi : □ □ / □ □ □ □

Kart Sahibi :

İmza :

* İmza bandında yer alan son üç rakam yazılacaktır.

Cumhuriyet Cad. Ceylan Apt. No: 27/6 80090 Taksim / İSTANBUL
Tel.: 0.212 250 50 34 Faks: 0.212 255 17 73 E-posta: dergi@ifmc.org.tr

gili görüşmeler sırasında taraflardan Türkiye'nin "Avrupa'daki konvansiyonel silahların indirimi ve AGİK sürecine taraf olmayan ülkelerle sınırdaş olması" nedeniyle, Güneydoğu Anadolu'dan Mersin-Gözne'den denize uzanan bir hattın doğu ve güneyindeki topraklarının bu indirim alanı kapsamı dışında bırakılması kabul edildi. Bu alan, Türkiye topraklarının yaklaşık dörtte birini oluşturuyordu. Yunanistan bu istisna uygulamasına özellikle Mersin çevresi açısından yoğun biçimde itiraz etmiştir. Mersin limanını dışta bırakma genel amacına ulaşamamış, buna karşılık hattın Mersin-Erdemli'ye kadar uzanmasını engellerek "Gözne'den denize" yönelmesini sağlamıştır.

Türkiye ise bu antlaşmadan önemli ölçüde yarar sağlamıştır⁹. Bu çerçevede başta Almanya olmak üzere NATO üyesi bazı ülkelerde ortaya çıkan ihtiyaç fazlası silah ve teçhizat Türkiye'ye aktarılmıştır. Bunlar arasında zırhlı araçlar, tanklar, saldırı helikopterleri, yerden havaya füzeler (SAM) bulunmaktadır. Böylece Türkiye bu yolla, özellikle kara kuvvetlerinde önemli bir yenileştirme gerçekleştirmiştir. Antlaşma gereği elindeki tank sayısında 28 adet bir indirim gitmesi gerekmiştir. Bu arada NATO'dan 1050 adet tank sağlamış, böylece elinde bulunan eski model 1078 tankı da kullanım dışı bırakmıştır.

Bununla birlikte, antlaşmayı imzalayan Sovyetler Birliği yönetiminin çökmesi ardından genel uygulamada Türkiye açısından bazı sorunlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Bunlar arasında Türkiye açısından en önemli olanı, Rusya Federasyonu'nun Kafkasya'da bulundurabileceği tank ve zırhlı araç sayısı tavanında artırma gitmek istemesidir. Türkiye bu isteğe hemen tepki göstermiş, fakat bu konuda ABD ve diğer NATO üyelerinden yeterince destek bulamamıştır. Rusya, Gürcistan ve Ermenistan'da bulunan kuvvetleri çerçevesinde AKKA'ya ilişkin limitleri büyük oranlarda aşmış durumdadır. Bu durum, iki kutuplu sistemin mantığına uygun olarak oluşturulan antlaşmanın, bu yapı ortadan kalkınca birçok açıdan işlevliliğini kaybetmiş olmasıyla da ilgilidir.

Öte yandan, George W. Bush'un 2001 yılında ABD Başkanı olmasının ardından, bir süredir ülke gündeminde yer alan Ulusal Füze Savunma Sistemi'nin (*National Missile Defense System*) gerçekleştirilmesi yönünde daha somut adımlar atılmaya başlanmıştır. Gerçekleştirilmesi açısından bazı teknik ve hukuki

sorunlar ile karşı karşıya bulunan bu projenin¹⁰ gerçekleşmesi halinde, Türkiye açısından da önem taşıyacağı ortadadır. Her şeyden önce, yukarıda da görüldüğü gibi, Türkiye'nin komşularının birçoğunda kitle imha silahları ve bu silahları gönderme aracı olarak kullanılabilecek güdümlü füzeler bulunmaktadır. Olmayanlar da sahip olmaya çalışmakta, olanlar da eldekileri daha da geliştirmek için yoğun bir çaba göstermektedirler. Türkiye'nin bu konuda benzer bir faaliyet içerisinde olduğuna dair ciddi kanıtlar yoktur. Bu nedenle, ABD'nin geliştireceği bu türden bir Füzesavar Füze Sistemi'nin ABD savunma doktrini çerçevesinde Türkiye ile paylaşılması söz konusu olduğunda, en genel düzeyde Türkiye'nin ulusal güvenlik siyaseti açısından olumlu bir gelişim olarak görülebilir. Ayrıca George W. Bush'un geliştirmeye çalıştığı füze savunma sisteminin, Clinton döneminde düşünüldenden, özellikle Türkiye konumundaki bir ülke açısından, temel ve olumlu bir farkının olduğu söz konusu gibi gözükmemektedir. Önceki füze savunma sisteminde, konuşlanma ABD toprakları üzerinde düşünülürken, yeni projede konuşlanma zemini "hedef" ülkeye yakın müttefik toprakları olarak planlanmaktadır. Daha önceki sistem ancak ABD topraklarına yönelmiş füzelerle karşı düşünülürken, bu defa sistem, "hedef" ülkelerden ABD veya herhangi bir ülkeye (örneğin Türkiye) karşı yönelen bir füzenin durdurulması için de kullanılacak, en azından kullanılabilecektir. Türkiye gibi çevresinde yoğun bir şekilde füze sistemi edinmeye yönelmiş rakip komşular bulunan ve sistemi kurmaya çalışan ABD ile de ittifak bağları olan bir ülke açısından, en azından bir öncekine oranla güvenlik artırıcı sayılabilir.

Doğal olarak burada bazı sorunlar da bulunmaktadır¹¹. İkin, bu türden bir teknolojinin ne oranda etkili ve ne zaman tam kullanılabilir olacağı ve ABD'nin bu teknolojiyi ne oranda paylaşmaya/yararlandırmaya açık olacağı henüz belirsizdir. Bu nedenle, olumlu yaklaşımda acele ederek komşularla gereksiz bir gerginliğe neden olmamaya dikkat etmek gerekir. İlaveten, Çin Halk Cumhuriyeti ve Rusya'nın, ABD'nin bu girişimine karşı oldukları bilinmektedir. Türkiye açısından özellikle Rusya'nın ABD'nin bu projeyi hayata geçirmesi durumunda tepki olarak bu sistemin kurulduğu ülkeleri hedef seçebileceği düşünülebilir. Bu durumda, Türkiye (eğer komşularından yönelebilecek kısa menzilli füzelerle karşı bir önlem alınmazsa) kendi ülkesinde Amerikan Ulusal

**Rusya,
Gürcistan ve
Ermenistan'da
bulunan
kuvvetleri
çerçevesinde
AKKA'ya
ilişkin
limitleri
büyük
oranlarda
aşmış
durumdadır**

Savunma Sistemi öğelerini topraklarında bulundurarak hedef olduğu halde, bu nedenle kendisine yönelecek bir füze saldırısına karşı savunmasız kalabilir. Ayrıca, Türkiye'nin ihtiyacı olan füze savunma sistemi *Patriot*, *Arrow* veya *S-300* gibi kısa menzilli balistik füzelere karşı etkili olabilen türden füzelerdir. Oysa ABD kendi ulusal savunma sistemi çerçevesinde Türkiye'ye muhtemelen ICBM türünden füzelere karşı etkili olabilecek olan bir sistem kurmaya yönelecektir. Bu konuda, proje uygulama safhasına geldiğinde ihtiyaçların bağdaştırılması gerekir.

sonuç

21. yüzyıla girilmesi gibi temelde sadece takvim ile ilgili fakat moral açıdan anlamlı bir olay ile iki kutuplu sistemin sone ermesinin hemen hemen çakıştığı bu yeni dönemde dünyanın gerek yapısı, gerek bünyesinde barındırdığı aktörler, gerek hakim/yükselen değerleri bakımından önemli değişiklikler gösterdiği söylenebilir. Bu tür bir ortamda Türkiye'nin dış siyasetinin eskisinden daha farklı, kanımca daha inisiyatifli olması gerekiyor. Yeni yüzyılda Türkiye'nin komşu coğrafyasında o kadar çok yeni aktör ve değişken ortaya çıkmıştır ki, Ankara'nın henüz bu öğelerin tümüne hakim olduğu söylenemez. Bu çeşitlenme bir yönüyle Türkiye'nin dış siyasetine boyut, zenginlik getirmiş, Ankara'nın önünde yeni imkanlar açmış; bir diğer yönü ile de Türkiye'nin karşısına bağdaştırılması çok güç siyaset alternatifleri koymuş, diplomasiyi çok bilinmeyenli bir denklem haline getirmiş, dış siyaset yapımıcısının işini oldukça zorlaştırmıştır.

Dipnotlar:

- 1) Faruk Sönmezoğlu, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, 3. b. İstanbul: Filiz Kitabevi, 2000, s.32 vd.
- 2) *Ibid.*, s.29-32.
- 3) *Tarafların konvansiyonel kapasitelerinde belirgin farklılıklar yaratan etkenlerden en önemlisi ise bölgelere ilişkin çeşitli siyasal analizlerde değiştiğimiz ittifak ilişkileridir.*
- 4) *Bilindiği gibi, Soğuk Savaş dönemindeki ABD-SSCB nükleer gönderme aracı rekabetinde Sovyet yapımı füzeler, yüksek hata payı nedeniyle, bu eksikliklerini telafi edebilmek için daha yüksek tahrip gücü olan başlıklar kullanmak durumunda kalıyorlardı.*
- 5) Thomas G. Mahnken ve Timothy D. Hoyt, "The Spread of Missile Technology in the Third World," *Comparative Strategy*, Vol: 9, No: 3

Bu zorlu dış siyaset ortamında başarılı bir dış siyaset oluşturma yolları nelerdir? Siyasi açıdan istikrarlı ve yönetim ile toplum arasında olumlu bir ilişkinin bulunduğu, ekonomik yapının bu görünümü desteklediği ve askeri anlamda da caydırıcılığa sahip bir Türkiye, başarılı bir dış siyasetin ön şartıdır. Ayrıca, dış siyaset oluşum süreçlerinin eskiye oranla daha uzun ve bünyesinde çeşitlilikleri barındıran bir özellik göstermesi gerekmektedir. Bunu (belki ani kriz şartları hariç) gereksiz bir zaman kaybı olarak görmemek gerekir. Artık sorunları ikili ve basit bir kar/zarar hesabı şeklinde göreceğimiz bir ortam söz konusu değildir. Bu nedenle dış siyaset kararlarının oluşum sürecinde, dünyanın global özelliklerini öne çıkartan analizler kadar, bölgesel özellik ve unsurları öne çıkartan analizlere de ihtiyaç vardır. Ayrıca bu süreçte sorunların (en azından önemli bir kısmının), günümüz dünyasında giderek daha fazla gündemde yer alan insani değerler ve buna bağlı düzenlemeler açısından da değerlendirilmesi gerekecektir. Nihayet, yeni yüzyıldaki Türk dış siyaseti sadece reaksiyoner, olaylara basit tepkiler veren bir görünüm çizmek yerine, sorunlara önceden, belirli senaryolar çerçevesinde bakabilen, dolayısıyla da gerektiğinde bu sorunlara ilişkin uygun senaryoların gerçekleştirilebilmesi için faaliyet gösteren bir konumda olmalıdır. Başarılı, yani maksimum çıkar/minimum çatışma limitleri içerisinde ortaya konulmuş olan hedeflere en az maliyetle ulaşmayı gerçekleştiren bir dış siyaset uygulamasının temel taşları kanımca bunlardır.

(1990), s.25.

- 6) Bkz: Gülden Ayman-Nurşin Ateşoğlu Güney, "Değişen Uluslararası Koşullarda Strateji, Türkiye ve Komşuları," Faruk Sönmezoğlu, der., *Türk Dış Politikasının Analizi*, 2. b., İstanbul: Der Yayınları, 1998, s.151-152.
- 7) *Bu konuda detaylı bilgiler için bkz: Gülden Ayman, Konvansiyonel Kuvvetlerin Denetimi, İstanbul: Alfa, 1994, passim.*
- 8) Ayman-Güney, "Değişen Uluslararası..," s.153.
- 9) Bkz: *ibid.*, s.153-154.
- 10) *Bu projenin gerekçeleri ve karşı karşıya bulunduğu sorunlar konusunda bkz: Mustafa Kibaroğlu, "Amerikan Ulusal Füze Savunma Sistemi (American National Missile Defense)" Avrasya Dosyası, Cilt: 6, Sayı: 2 (Yaz 2000), s.90-105.*
- 11) Bkz: *ibid.*, s.100-102.

Yeni
yüzyıldaki
Türk
dış siyaseti
sorunlara
önceden,
belirli
senaryolar
çerçevesinde
bakabilen,
dolayısıyla da
gerektiğinde
bu sorunlara
ilişkin
uygun
senaryoların
gerçekleştirile-
bilmesi
için faaliyet
gösteren
bir konumda
olmalıdır

11 eylül bir dönemeç mi?

11 Eylül sonrasında dünyada ve Türkiye'de yaşanan gelişmelerin siyasal açıdan değerlendirildiği yuvarlak masa toplantısına Deniz Ülke Arıboğan, Beril Dedeoğlu, Can Baydarol ve Ertuğrul Kürkçü konuşmacı olarak katıldı. İktisat Dergisi adına İlker Aktükün'ün yönettiği 13 Mayıs 2002 tarihindeki oturuma, Yayın Kurulu üyelerinden Burak Atamtürk, Emine Tahsin, Metin Sarfati ve Yasemin Öztürk Çamur katıldı. Kendilerine teşekkür ederiz.

• **İLKER AKTÜKÜN** - Dergimizin bu sayısının dosya başlığını "11 Eylül Sonrasında Yol Ayırımında Dünya ve Türkiye" olarak belirledik. Hiç kuşkusuz 11 Eylül çok tartışıldı ancak bizim yapmak istediğimiz "kim yaptı, nasıl yaptı, kimlerin çıkarına oldu?" gibi bir tartışma değil. 11 Eylül saldırıları kimileri tarafından "milat" kabul edildi; kimileri bunu "terörizme karşı küresel bir mücadele" olarak adlandırdı, kimileri ise "hiçbir şey artık eskisi gibi olmayacak" dedi. 11 Eylül'ü ister bir "terör hareketi" olarak değerlendirelim, ister dünyanın yeni yapılanmasına bir milat olarak değerlendirelim, şu bir gerçek ki bir şeyler ivmelendi; Afganistan'a müdahale, hemen arkasından Orta Asya ve Kafkasya'ya ABD'nin askeri güçlerini yığması, derken Orta Doğuda bir Irak müdahalesinin gündeme gelmesi, müdahalenin gündeme geldiği sırada İsrail-Filistin çatışmasının başlaması ve İsrail'in hızla işgale girişmesi, Sonbaharda ABD'nin Irak'a bir müdahale yapacağına güçlü bir olasılık olarak belirmesi bu ivmelenmenin kısa zamanda ortaya çıkan belirtileri oldu.

Aynı süreçte Türkiye, dünyada yeniden özel bir rol oynamaya başladı. Türkiye, Orta Asya/Kafkasya, Balkanlar ve Orta Doğu gibi üç tarafı çatışmalı olan bir bölgenin tam merkezinde yer alıyor. Jeopolitik konumu, AB'yle olan ilişkileri, bir yandan AB'ye girmek istersen, bir yandan ABD ve İsrail'le kurmuş olduğu stratejik ittifak ve bu doğrultudaki siyasetleri, özellikle AB süreci içinde Türkiye'nin bu yıl kritik bir noktada olması, Kıbrıs başta olmak üzere belirli sorunların hızla gündeme gelme-

si, Türkiye'yi varolan senaryolar içinde önemli bir noktaya getiriyor.

Bugün tartışmaya çalışacağımız şey "Dünya yeniden yapılanırken eğilimler neler ve Türkiye bu yeni yapılanan dünyanın neresinde?" Başka bir deyişle SSCB'nin çöküşünden sonra, ortaya atılan "yeni dünya düzeni" denilen düzen şimdi nasıl inşa edilmeye çalışılıyor, olasılıklar neler, şu andaki eğilimler ne? Sözü ilk olarak Ülke Hoca'na bırakıyorum.

• **ÜLKE ARIBOĞAN** - Teşekkürler. Uluslararası ilişkilerde olaylar hızlandığında iki temel perspektif genellikle gündeme gelir; bir tanesi "artık, hiçbir şey eskisi gibi olmayacak" felsefesidir, diğeri ise "güneşin altında değişen hiçbir şey yok" perspektifidir. Bana göre, aslında "güneşin altında değişen çok da fazla bir şey yok" ama birtakım yenilikler var. Özü itibarıyla ben olayların "milat" olarak kabul edilmesini çok benimsemem. Hiçbir olayı geçmişinden kopuk olarak analiz etmenin doğru olmadığını düşünüyorum. Nitekim, 11 Eylül olayı, aslında ortaya çıkmakta olan sürecin bir anda bir patlamayla gündeme oturmasından ibaret. Yoksa, olayın başlangıcını ele alırsanız, Amerika'da siyasal yapının değişmesi, özellikle seçimlerden sonra Demokratlardan boşalan koltuğa Cumhuriyetçilerin gelmesi ve George W. Bush'un iktidara gelmesiyle petrol ve silah lobilerinin Amerikan iktidarını ele geçirmesi, dünyada yeni bir yapılanmaya doğru gidişin ilk işaretleriydi.

Demin de söylediğim gibi; 11 Eylül saldırısı da bu anlamda bir süredir devam etmekte olan bir sürecin, bir patlamayla ortaya çıkışıydı. Siyasal açıdan bir süreklilik olduğunu düşünüyorum, yani siyasal anlamda yeni bir şey yoktu gibi görünüyor, ama yeni olan kimi şeyler var tabii, isterseniz onlardan biraz bahsedelim: öncelikli olarak 11 Eylül sonrası uluslararası siyasal sistem içinde ne gibi değişiklikler olacak? Bu değişikliklerden en önemlisi uluslararası tehdit tanımlamalarının değişmesi gibi görünüyor. Çünkü saldırıdan bir süre sonra, Pentagon'un raporlarından anlaşıldığı kadarıyla, ABD'nin yeni bir nükleer doktrin ortaya attı-

Ülke Arıboğan

11 Eylül
olayı,
aslında
ortaya
çıkarmakta
olan
sürecin
bir anda
bir patlamayla
gündeme
oturmasından
ibarettir

ğini gördük. Yeni doktrin, nükleer silahların kullanılmasını kapsayacak şekilde içerik değiştiriyor ve nükleer silahlar -eski SSCB'yi tabii esas olarak hedef- SSCB'ye yönelik değil, bundan sonra daha küçük ülkelere doğru hedef kaydırılmak suretiyle kullanılabilir hale gelecek ki raporlarda net bir şekilde de ifade ediliyor; Irak'a karşı nükleer silahların kullanılması gündemde. Yani, nükleer silahlar artık caydırıcılık amacıyla rezerv tutulan silahlar olmaktan çıkıyor, kullanıma sunuluyor gibi görünüyor.

Tabii, bunlar çok büyük çapta silahlar olarak kullanılmayacak. Özellikle yeraltına sızabilen, yeraltına etki edebilen silahlar haline dönüştürülecek. Kullanılabilecek yerlerden biri de yine aynı raporda belirtildiği şekliyle Çin. "Çin'in Tayvan üzerinde herhangi bir operasyonda bulunması halinde nükleer silahların kullanılacağından" söz ediliyor. Bu da ABD'nin yeni tehdit algılamasını ortaya çıkarıyor, dünya üzerinde nükleer anlamda yeni bir yapılanmaya doğru gidileceğini gösteriyor. Burada da en temel hedef Çin gibi görünüyor. ABD'nin bundan sonraki esas siyasal önceliği Çin'in dengelenmesi, Çin'in yayılmasının engellenmesi olacak. Afganistan operasyonunu da, Pakistan ve Hindistan arasında ki anlaşmazlığa ABD'nin bundan sonra yapacağı müdahaleyi de, bu çerçevede değerlendirebilirsiniz.

İran'la Pakistan'ın bir yakınlaşmasını görüyoruz. Eskiden Afganistan'a yardım ettiği için Pakistan'la İran arasında oldukça ciddi pürüzler vardı, bunlar yavaş yavaş ortadan kalkıyor. ABD'nin SSCB'den boşalan topraklara doğru ufak çaplı olarak görünmekle birlikte, asker yığınağı yapması, buralara adım atmaya başlamış olması bunu gösteriyor. Bu çerçevede özellikle - "Doğu Türkistan" olarak da adlandırılan - Sincan eyaletinin bundan sonra konumu son derece önemli. Burası Çin açısından stratejik ve bereketli bir alan. Burada bir hareketlenme söz konusu olabilir. Velhasıl Amerika'nın bundan sonraki önceliği, Atlantik kıyılarından biraz Pasifik'in batısına doğru kaymış gibi görünüyor. Daha önce daha Avrupa merkezli bir bakış açısı vardı, tehdit tanımlamaları açısından bu böyle nitelendirilebilir.

Bunun dışında tabii, daha ufak çaplı tehditler gündeme gelecek. Etnik ayrımcılık, terörizmin uluslararası kullanıma sunulması, küçük grupların büyük çaplı etkiler yaratabilmesi, özellikle kendine "Batı Medeniyeti" adını veren ülkeler açısından özellikle çok ciddi sorun oluşturacak gibi görünüyor. Organize suçun durumu gene aynı şekilde.

ABD'nin tehdit algılamalarının yanı sıra "partnerlik anlayışının da değişmesi söz konusu olacak" gibi görünüyor. Zaten Avrupa'yla ABD arasındaki ilişkilerin 1970'li yıllardan itibaren -aslında 60'lı yılların ortalarında başlayan, Fransa'nın askeri kanattan ayrılmasıyla netleşen- başlayan süreç, özellikle George W. Bush sonrası ABD yönetiminin anlayışı nedeniyle ciddi anlamda zedelenecek gibi görünüyor. Zoraki ortaklık giderek bir siyasal rekabet perspektifine bürünüyor. Bu siyasal rekabet yeni bir özelliği daha ortaya çıkaracak; ABD kuruluşundan itibaren, Virginia Bill of Rights'la birlikte, dünya üstünde demokratikleşme ve insan haklarının bayraktarlığını yapmış olan ve bunu çok sahiplenen bir devletti. Bu türlü uygulamalar yapmasa bile, söylem olarak kullanılabileceği çok güçlü bir ideolojisi olmadığı için bunun arkasında durmuş bir ülkeydi. ABD sahiplendiği ideolojik alt yapıyı değiştirip, güvenlik endişelerini ön plana çıkaracak, güvenlik ve askeri güç gibi bir platform oluştururken, insan hakları ve demokratikleşme bayraktarlığı Avrupa'nın eline geçmiş olacak.

Esasen, birkaç yüzyıldır Amerikalıların iç dünyasına baktığımız zaman, o bölgeye bakışlarında Avrupa'yı feodal, insan haklarına saygısız, sınıfsal problemleri olan bölge olarak görmüşlerdi. Çünkü, ABD'de kuruluş döneminden itibaren Avrupa'dan hoşnut olmayan, Avrupa'nın monarşik sisteminden memnun olmayan insanlar yeni bir yapılanma oluşturmuşlardı; en azından öyle iddiaları vardı. Şimdi bu tam tersi bir yöne doğru geliyor ve AB insan hakları ve demokratikleşmenin bayrağını eline almış durumda, dünya üzerinde bu ideolojiyi sahiplenecek olan yeni güç gibi görünüyor. Bu tabii ciddi bir siyasal rekabet ortamına da sebep olabilir, çünkü AB aslında bir cins Pax-Romana yaratıyor bu bölgede. Çok büyük bir Avrupa, neredeyse bir Roma düzeni oluşturmaya çalışıyorlar; hukuk kurallarıyla, ekonomik sistemleriyle büyük bir siyasal entite ortaya çıkmaya başlıyor, öbür tarafta da bir Leviathan gündeme geliyor. Tıpkı Hobbes'un Leviathan'ı gibi; "anarşi olduğunu, kaos olduğunu" iddia ediyor ve buna müdahale edecek bir otoritenin varolması gerektiğine inanıyor. Bu nedenle de haktan hukuktan çok fazla söz etmenin anlamlı olmadığını düşünüyor. Yani, önümüzdeki dönemde iki felsefi gelenek burada birbiriyle çarpışmaya başlayacak gibi görünüyor; bir tarafta ortaya çıkan Leviathan, öbür tarafta Roma'nın normatif hukuk inancı, insan hakları, demokratikleşme gibi bu dönemde kendini şekillendiren bir anlayış, Roma Barışı ortaya çıkacak.

Ülke Arıboğan

ABD'nin
bundan
sonraki
esas
siyasal
önceliği
Çin'in
dengelenmesi,
Çin'in
yayılmasının
engellenmesi
olacak

Tabii, bunun siyasal yansımaları da dünya üzerinde hangi devletlerin hangi devletle entegre olacağı doğrultusunda ortaya çıkacak. Burada Çin'i asla göz ardı etmemek lazım, keza Rusya faktörünü de göz ardı etmenin doğru olduğunu düşünmüyorum. İktisadi anlamda da ciddi bir toparlanma içinde olan bu devletler, klasik Avrupa güç dengesi sistemi içinde, İngiltere'nin uzun süre uyguladığı meşhur "dengenin dengeleyicisi" rolü gibi, bir dengecin dengeleyicisi konumuna gelmiş durumdadır. Ağırlıklarını hangi yöne doğru koyarlarsa, o yöne doğru ibreyi çevirmeleri mümkün gibi görünüyor.

Bunun dışında demin de söylediğim gibi, felsefi geleneklerdeki değişiklik iktisadi alanlara da yansiyabilir. Belki, iktisat konusunu daha uzun dönemde bundan sonraki dergi sayılarında iktisatçılarla tartışacaksınız, ama bunu ben bir de siyasetle bağdaştırarak, şunu söylemek istiyorum; Amerika'nın küresel hegemonyacılığı söyleminin çok doğru olmadığını düşünüyorum açıkça. Zira, sanıyorum bundan sonra değişecek olan, değişmesi gereken en önemli konulardan biri de -belki 11 Eylül saldırısı bir fırsat olabilir- uluslararası ilişkilere bakışta "aktörlerin ne şekilde, hangi düzlemde analiz edilmesi gerektiği" konusunda olacak. ABD'yi tek sesli üniter bir yapı olarak değerlendirmeyi, ABD'nin içindeki farklı güçleri, farklı yapıları göz ardı etmenin son derece yanlış olduğunu düşünüyorum. Çünkü, özellikle 11 Eylül saldırısının özü itibarıyla ABD'nin içindeki iki farklı geleneğin çatışmasından kaynaklandığına inanıyorum, kullanılan taşeronun ne olduğunun çok fazla önemi yok; zira ABD'de iktisadi ve siyasi anlamda iki önemli yönelim var: Bunlardan bir tanesi küreselleşme ve kapitalizmin yayılmasını hedefleyen, ama bunun için de mutlak surette barışçıl bir ortamın kurulması gerektiğine inanan, en azından büyük devletler düzleminde bir savaştan kaçınılması gerektiğine inanan bir iktisadi alan, sektör var. Bunlar ABD'nin içinde bulunan barış ekonomileri; tekstilden kozmetik alanına, elektronik alanına kadar -bu saptamayı sadece ABD açısından da değerlendirmek lazım bütün dünyada da bu böyle- iktisadi alanın belli bölümleri dünya üzerinde barışın olması, ticarî anlamda liberalleşmenin mutlak surette sağlanması ve bu şekilde de kârın maksimizasyonunu hedefliyor.

Buna mukabil, yine aynı şekilde bugün ABD'de çok net olarak görünüyor, esas olarak George W. Bush'u destekleyen petrol ve silah

lobilerinin barış ortamından rahatsız olduğu ve savaşa ihtiyaç duyduğunu görüyoruz. Yani, farklı şekillerde biri barıştan beslenirken, diğeri savaştan beslenen iki farklı iktisadi alan var ve bunların dünya üzerinde işletmeleri var. ABD'de de şu andaki iktidar, özü itibarıyla önemli ölçüde savaşla beslenen, mutlak suretle birtakım operasyonların gerçekleşmesiyle kendini güçlü kılabilecek olan bir lobiye dayanıyor. Bu da son derece tehlikeli, bu lobi seçimlere bile müdahale etmiş gibi görünüyor. Açıkçası ABD'nin son seçimleri oldukça şaibeli. ABD «derin devletin» müdahale ettiği iddia edilen seçimlerden sonra Bush'un iktidara gelir gelmez bütün dünya üzerindeki şekillenmenin nasıl geliştiğine de baktığınız zaman bunu görmek mümkün. Clinton biraz daha farklı bir yönelimin ifadesiydi, sembolüydü ve liderliğini yapıyordu. Çünkü, Clinton'u destekleyen lobiler özü itibarıyla barış dönemi lobileriydi ve Clinton'un ABD'ye biçtiği rol de çok netti, AB'yle ortaklık yapmak ve ABD'nin iktisadi liderliğini dünya üzerinde pekiştirmek. Bush'un yaptığıysa tam tersine bir yönelim "Avrupa'nın partnerliğine ihtiyacım yok, ben askerî hegemonyamı yaydığım vakit, siyasi gücümü gösterdiğim vakit, o zaman farklı partnerlere ihtiyaç duyarım" diye düşünüyör. O zaman Avrupa zaten bana biat etmek durumunda gibi bir yaklaşımla davrandığı için, çok ciddi farklı geleneklerin Amerikan sistemi üzerinde etkili olduğunu düşünüyörüm.

• **BURAK ATAMTÜRK** - Ben başka bir yerden yaklaşmayı öneriyörüm, sorum şu: 11 Eylül öncesi ve sonrasındaki gelişmeleri, Fukuyama'nın Tarihin Sonu tezini esas alarak değerlendirdiğimizde, diyalektik metoda göre baktığımızda, acaba siyaset sosyolojisi olarak bu yeni gelişimler, tarihin Fukuyama'ya cevabı

Ülke Arıboğan

**ABD'yi
tek sesli
üniter
bir yapı
olarak
değerlendirmeyi,
ABD'nin
içindeki
farklı güçleri,
farklı yapıları
göz ardı
etmenin
son derece
yanlış
olduğunu
düşünüyörüm**

mı? Veya yeni değişimlere baktığımızda acaba sadece tez olan Tarihin Sonu kendi antitezini mi üretiyor? Buradan yaklaşırsak konuya daha genel bir değerlendirme olacak ama Huntington'un Medeniyetler Çatışması tezi nereye oturuyor? Bu konuda da bir şeyler söyleyebilirdeniz çok sevineceğim.

• **ERTUĞRUL KÜRKCÜ** - Ben bir şeyler söyleyeyim, ama doğrusunu teslim etmem gerekirse, Fukuyama'yı okumadım.

• **ÜLKE ARİBOĞAN** - Çok şey kaybettiğini düşünmüyorum.

• **ERTUĞRUL KÜRKCÜ** - Gerek duymadım, çünkü laf oradan başlayınca «tarihin sonu»nun manalı bir yerde bitmesi olanaksız diye düşündüm. SSCB'nin çöküşü, aslında bir yanılısama yarattı. Fukuyama'nın tezlerinin de az çok bu yanılısamayı genelleştiren, buradan insanlık için sonuçlar çıkartmaya çalışan bir çaba olduğunu düşünenecek olursak bu yanılısamadan çok fazla esaslı sonuç çıkmayacağı açıktır. Çünkü, iktisadi düzlemde aslında SSCB'nin yıkılmasıyla birlikte, tarihi tamamen soyut olarak geriye doğru taşıyıp, olsa olsa şöyle diyebilirsiniz "1917 Ekim Devrimi öncesi duruma dönmüştür" ama tarihin sonuna gelinmiş olamaz. Ancak, öte yandan bütün bu laflar o kadar aptalca ve manasız olarak da söyleniyor. Çünkü, bu yaşanmış bir sosyalizm deneyiminin hemen hemen bütün iddiaları bakımından yanlışlanarak çöktüğü bir tarihte, oldukça uzun bir süre için bu tezin yeniden gündeme getirilemeyeceği güvenine de dayanıyor besbelli. O nedenle, ben 11 Eylül'le birlikte yeniden sınıf mücadelesi kapısının açıldığını çok kolayca iddia edemeyeceğim. Bunlar laflarla üzeri örtülemeyecek, büyük plakların kayışı gibi bir-iki çiziktirilerek ortadan kaldırılmayacak büyük gerçeklikler.

Özetle demek istediğim şu: 11 Eylül'le birlikte sınıf mücadelesi düzleminin yeniden bütün sorunların üzerinde tartışıldığı bir düzlem haline geldiğini söyleyemeyeceksek de «ebedi sükun dönemi» gibi addedilen SSCB'nin yıkılması sonrası yanılısamanın ortadan kalktığını söyleyebilirim. Bütün çıplaklığıyla birlikte gerilimler, çatışma imkânları, ihtimalleri, hatta belki de çatışma zorunlulukları ortaya çıktı. 11 Eylül'ün bunu bize gösterdiğini düşünüyorum.

Ülke Arıboğan'ın yaklaşımına tamamen katılıyorum, ben de oradan bakıyorum, yani çok fazla da yeni bir şey yok, ama bir sürü yeni şey var. Yani, tarihin gidişi açısından ya da

büyük güçler arası ilişkiler bakımından dünyada o kadar büyük kaymalar olmadı. Bir trend kendini daha belirgin hale getirdi. Bu trendin yeni yorumu Bush'un arada sırada dil sürçmesiyle ağzından kaçırdığı gibi, dünyada geleceksel sağın temsilcilerinin her iki kutupta da iddia etmeye çalıştıkları gibi "bir medeniyetler çatışması" düzlemi midir? Biz öyle bir yere mi gidiyoruz? sorusuna baktığımızda ben **Edward Said'in** dediğinin doğru olduğunu düşünüyorum; bunun böyle ortaya getirilmiş olması, aslında bir «cehaletler çatışması». Çünkü, o kadar kolayca klasifiye edemeyeceğimiz; yani "Batı Medeniyeti" dediğimiz zaman yekpare kendi içinde tutarlı ve paylaşılan değerler silsilesinden söz etmiyoruz. "Doğu Medeniyeti" diye de bir şey var mı? Ben ondan da emin değilim ya da bu "Hıristiyanlık ve İslam" olarak kategorize edilebilir mi? Ondandır da hiç emin değilim. Çünkü, o zaman bütün bu kutuplaşmada Japonya'yı, Çin'i nereye koyacaksınız?

Ama, bu gerilimin patlak verdiği yerler itibarıyla böyle bir kurgulama, bir demonizasyona, bir şeytanlaştırma işine imkân veriyor. Yani, sonuçta genel olarak dünyanın yoksul yerlerine baktığımızda Güney Amerika'yı bir kenara bırakacak olursanız, esas olarak Müslümanlar dünyası. Dolayısıyla, bu medeniyetler çatışması lafının ben "kuzey ve güney çatışması" olarak sosyal demokrat, liberal ya da yeni sol tanımlamalarının yaptığı kategorizasyonun üzerini örttüğünü, hatta biraz daha Marksist bir yerden konuşacak olursak eğer, ezenler ve ezilenler arasındaki gerilimi örttüğünü düşünüyorum.

• **BURAK ATAMTÜRK** - Bu tezle iktisat üretim ve bölüşüm ilişkilerinden koparılmaya çalışılıyor değil mi?

• **ERTUĞRUL KÜRKCÜ** - Evet, şöyle diyelim; işin gerçeği bu "Müslümanlar dünyası, dünyanın proleterlerini temsil ediyor" değil, öyle bir şey söyleyemeyiz. Baktığımız zaman burada daha çok neyi görüyoruz? Uluslararası ekonominin dışına savrulmuş büyük ölçüde, istismar etmeye bile değmeyecek kadar uluslararası iktisadın dışına itilmiş alanlardan gelen bir reaksiyon, bir itirazı görüyoruz. Tabii, bu ister istemez kendisine uhrevî kalıplar buluyor. Ne diyebilir? İşçi sömürüldüğünü söyleyebilir, peki tamamen ihmal edilmiş ve arkasını döndüğünüz insanlar nasıl itiraz edecekler? Onlar da bir başka dünya iddiasında buluncaklar, onu da genellikle dinden devşirebilirler, çok anlaşılabilir bir şey. Marx'ın sözünü belki bu bağlamda işin içine sokabiliriz: Marx,

Ertuğrul Kürkcü

Tarihin
gidişi
açısından
ya da
büyük
güçler arası
ilişkiler
bakımından
dünyada
o kadar
büyük
kaymalar
olmadı.
Bir trend
kendini
daha
belirgin
hale
getirdi

"Din halkın afyonudur" derken "din insanları uyutur" demek istemedi, tam tersine acılarını dindirir. Sonradan öğrendim, afyon o zamanlar ilaçmış. Bu tartışma biraz sivrilince biraz etimolojisine gidildiğinde görülür ki, din aslında insanların acılarını dindiren, bu tahammül edilmez, kalpsiz dünyanın dışına taşıyabilen, bir *sublimationna* imkân veren bir şey. Burada bir din aşığılamasından çok, onun yoksullar için neye yaradığını anlatma çabası vardır. Ben onun için dünyanın en yoksul yerlerinde dine sığınmanın, İslamiyet'le ilişkilendirildiği ölçüde de siyasi İslam'ın etkin motiflerinin - özellikle cihat ve benzeri kavramlarda da - bu dünyada ölçerini alabilecekleri bir ideolojik silah bulabildiklerini düşünüyorum.

Dönüp baktığımız zaman göreceğimiz şey siyahla beyaz kadar apaçık ki; semiz beyazların karşısında kurumuş, yoksul, hiçbir şeyleri olmayan simsiyah insanlar var. Ki, bir uygarlık çatışmasından söz edeceksek, onlar bir tarihte son derece yüksek bir uygarlığın da mirasçısıydılar. O kadar kolayca da bunları sadece bu günler içinde de göremeyiz. Sonuçta ben bu sorunuza yanıt olarak benim gözlediğim; 11 Eylül'le birlikte demonize edilen, şeytanlaştırılan İslamcı teröristin aslında bütün bu yoksullar dünyasının bir çığılığı, ama tersine çevrilmiş bir çığılığı olduğunu düşünüyorum. Çünkü, Usame Bin Ladin'e dönüp baktığımızda, ABD'nin Yeşil Kuşak Projesinin baş aktörlerinden biri olduğunu, yaratıldığını, iktidara getirildiğini ve sonuçta bir noktada da tersine döndüğünü söyleyebilirsiniz. Tabii, komplo teorileri içinden bakacak olursanız -ki 11 Eylül'den sonra bunlar çok fazla dolaştı ortalıkta - Usame Bin Ladin'in ABD'nin küresel planlarını uygulamak bakımından da çok esaslı bir hizmeti yerine getirmiş olduğunu düşünüyorum.

Soros, Türkiye'ye geldiği zaman iki tane akıllıca laf etti doğrusu, hanı insan karıştırdan da öğrenmeli, birincisi; ABD kendine bulabileceği en iyi düşmanı buldu, çünkü hiçbir zaman yakalanamaz, yok edilemez, daima takip etmek ve daima kovalamak zorundasınız, bundan iyi düşman can sağlığı, size de yapacağı bir şey yok; çünkü aslında düşman sizin yaratığınız. İkincisi de "Türkiye'nin en ciddi ihraç ürünü ordusudur" demişti. Oraya geçtiğimiz zaman konuşuruz, ama bu da sanıyorum gerçekten de Türkiye'nin ISO 2000 Standartları açısından, herhalde en kaliteli mamulü ordudur ve bununla bu dünyada ne yapacağını çokça düşünüyor.

Sonuçta, benim diyeceğim üçüncü nokta; aslında 11 Eylül'den sonra üzerini kısmen örttüler, ama dalga dalga ilerleyişinin önlenemediğini gördüğümüz, hem kuzey yarımkürede, hem batının gelişmiş merkezlerinde, hem de Latin Amerika'da nispeten gelişmiş periferi ülkelerinde gördüğümüz kapitalizmin kendisine sınırları aşan bir tepki etrafında birleşmeye başlayan bir hareket var. 11 Eylül'den önceki trenddi, 11 Eylül'den sonra biraz daha sesi kesildi, fakat yeniden ortaya çıktı; aslında önümüzdeki dönemin büyük gerilimlerinin kuzeyin yoksullarıyla-zenginleri arasında ve sosyal olarak, sosyal çatışmalar bağlamında bütün bu çatışmanın etrafında bütün bunlardan beslenebilecek diğer güney itirazlarıyla buluşan karmaşık tepkilerle geçebileceğini düşünüyorum. Henüz, sınıf mücadelesi çanının çaldığını söyleyemem, ama bu büyük eşitsizlik dünyasının kaçınılmaz olarak o çanları çaldiracağını ve Fukuyama'nın da Huntington'un da "genel olarak yanılmış, herhangi bir teşhis koyamamış, sadece anı cılamış tezlerin sahipleri" olarak kalacaklarını düşünüyorum.

• **İLKER AKTÜKÜN** - Sizce de güneşin altında yeni pek bir şey yok mu Beril Hocam ?

• **BERİL DEDEOĞLU** - Yapılan konuşmalarda bir çok gelişmenin genel çerçevesinin çizildiğini düşünüyorum ve ben de 11 Eylül'le çok şeyin değiştiğini düşünmüyorum, belki sadece araçların yenileştiğini ileri sürmek mümkün. 70'lerden itibaren ABD ve Avrupa arasında ortaya çıkan ayrımın 11 Eylül süreciyle çok ciddi anlamda çatıştığını söyleyebilirim. Çünkü, 11 Eylülün getirdiğini gördüğüm ikili bir trend var: ABD "küreselleşmenin sahibi" pozisyonuna düştü ve bu söylemde askeri varlığını ön plana çıkardı. Bunun ardında "dünya dengelerini belirleyici olma" arzusu son dere-

Ertuğrul Kürkçü

11 Eylül'le birlikte demonize edilen, şeytanlaştırılan İslamcı teröristin aslında bütün yoksullar dünyasının bir çığılığı, ama tersine çevrilmiş bir çığılığı olduğunu düşünüyorum

ce açık. Bunu da, "ABD'nin dünyadaki faaliyetleri terörle mücadele etmektir ve ABD gittiği yere özgürlük götürür" gibi bir söylemle ifade ediyor. Fakat, aynı anda bu eylemin karşı tezinin çok ciddi bir şekilde açığa çıktığını görüyoruz ki, önceden beri varolan bir karşı koyuş bu. Bunun bir tanesi küreselleşme karşıtlarının eylemleriyle kendini gösteren çok boyutlu bir eylem ve anti-Batı gibi bir söyleme sahip olmakla birlikte, aslında alenen anti-ABD bir söylem. Yani, Avrupa'da da Mc Donalds'a taş atılıyorsa, burada hedef AB'nin değerlerine yönelik değil, ABD'nin dünyadaki varlığına yönelik bir anlam içerir.

İkinci önemli trend ise, yeniden nasyonalizmin değerlendirilebilir olması ve burada nasyonalizmin sınır aşkın bir ifade göstermesi, yani yeni olan araç bu. Bir ülkeyle ifade bulmaktan öte, farklı ülkelerde -zaten Avrupa'da sınır aşkın bir eğilimi oldu- belirli toplum kesimleri maça giderken bile bunu götürebiliyorlar, son derece net bir olgu. Buradaki söylem de son derece açık bir Batı karşıtı gibi, ama bu da aslında Amerikan karşıtı bir söylem.

11 Eylül sonrasında ABD İslami bir terör eylemine karşı savaş veriyor, yani suçlu olan, öteki olan İslam gibi. Aslında siyasal İslam da tamamen anti-ABD bir söyleme sahip, yani anti-Batıcı değil anti-Amerikancı bir söylemi var. O yüzden ABD diyor ki: "Bu bana karşı, o zaman dünyanın her yerine gidip, ben bunu yakalarım". Böyle bir şey yok, çünkü ABD'nin tüm İslamcılarının peşine düşüp, yakalamak gibi bir derdi söz konusu değil. Bunun olmayacağını biz nasıl bilincindeyse, ABD'deki karar alıcılar da bilincindedir, burada söylenen "ben bunu bahane ederek, dünyanın her yerinde projemi gerçekleştirmek için gerekli önlemi alırım." Ayrıca şuna da tamamen katılıyorum; liberalizm evrensel bir söyleme sahiptir, kapitalizm evrensel değildir, dolayısıyla bunun karşısında durması gereken söylemin de evrensel bir söyleme sahip olması gerekir, yani yerel bir söylem, kapitalizme karşı duruşu ifade edemez.

Bunun iki tane alternatifi var; biri Enternasyonalizmdir, biri de siyasal İslam'dır. Bugünkü şartlarda başka bir söylem çok kolay karşı koyamaz. O yüzden İslam bu konuda ABD karşıtı olarak çok iyi bir argümantasyon oluşturuyor, -İslam derken burada "İslamisti" kastediyorum-. Bunun bir araç olduğunu söylemek istiyorum, bu bir sonuç değil de bir araç gibi görünüyor. ABD bunu bahane ederek karşı koyuşları ve "bununla mücadele ediyor" var sayımı, parçalanmayı, dünyayı ikiye, üçe bö-

lümlemeyi çok anlamlı kılıyor. Ancak, burada esas mücadelenin aslında ne İslamistlerle, ne de anti-küreselcilerle olduğunu görme eğilimindeyim. Buradaki gerçek mücadelenin; aslında Arafat galiba bugünkü açıklamasında söyledi "ben Filistin'de kimlerin terör yaptığını biliyorum ve onları denetlemeye çalışıyorum, ama arkasında kimin olduğunu biliyorum da, daha sırası değil onu söylemeyeceğim" dedi. Burada önemli olan gerek terör eylemlerinin, gerek anti-küreselleşme eylemlerinin başka "Batıl" denilen grubun içinde provoke edenlerin olup olmamasıyla ilgili sorun. Yani, henüz sanki suyun üzerindeki aysberg görünüyor da, biz tam altını görmüyormuşuz gibi.

Doğrusu ben bunu çok ciddi bir Avrupa-ABD mücadelesi olduğu kanısındayım, hatta Rusya Federasyonu ve Çin'in tam da bu noktada dikkate alınması gerektiği kanısındayım. ÇHC'nin Avrupa ya da ABD ile kuracağı denge ya da Rusya'nın kuracağı denge ABD-Avrupa ilişkisini çok daha netleştirecek gibi görünüyor. 70'lerden beri, yani GATT içinde tarım anlaşmazlıklarının bile "savaş" sözcüğüyle ifade edildiği iki blok arasında siyaseten herhangi bir anlaşmadan söz edilmesi çok mümkün değil. Ayrıca 11 Eylül'den sonra söylem tamamen netleşmiş durumda. Biri dünyaya özgürlük götürüyor, diğeri insan hakları götürüyor. Bunların ikisi son derece farklı temaları, farklı eylemleri içerir. Aralarındaki rekabeti ARGE'de Avrupa'nın geri kalmışlığı, sanayi ve silahlanma alanında olduğu gibi kendini belli ediyor. Tarım konusundaki anlaşmazlıklar etten üzüm, muza kadar savaş sözcüğüyle ifade ediliyor. Savunma alanında bu Avrupa Savunma ve Güvenlik kimliğinde, NATO içinde kıyametler kopuyor. Avrupa bir Akdeniz politikası geliştiriyor, arkasından NATO bir Akdeniz politikası geliştiriyor, böyle tam adı, sınırları belli olmamış birtakım dengeler söz konusu ve bu dengenin çok keskinleştiği ortaya çıkıyor. Örneğin bunu destekleyecek en net olay, belki de Filistin-İsrail çatışmasında ABD'nin İsrail'i desteklerken, Filistin davasına Avrupa'nın arka çıkmış olması. Çok açık bir şekilde gerek Orta Doğu'da gerek Afganistan'da, gerek dünyanın başka yerlerindeki mazlum, karşı koyan harekete insan hakları bağlamında arka çıkan taraf AB gibi görünüyor.

Yalnız, burada şuna düşmemek lazım; AB'nin tüm üye devletlerinin aynı eğilimi ve bir konsensüsü olduğunu düşünmüyorum, ama özellikle baskın üyelerinin bu anti-ABD davranışları desteklediği çok açık. Örneğin AB'nin

Beril Dedeoğlu

**AB'nin
tüm üye
devletlerinin
aynı
eğilimi
ve bir
konsensüsü
olduğunu
düşünmüyorum,
ama özellikle
baskın
üyelerinin
anti-ABD
davranışları
desteklediği
çok açık**

dış yardımlarının yüzde 50'sinden fazlasının Filistin halkına yapıldığını biliyoruz. Bu saflaşmanın ABD-Avrupa arasında değil de, dünyanın geri kalanında giderek çok daha ciddi bir boyut kazandığı kanısındayım. Muhtemelen Türkiye'yi çok zor durumda bırakan denge de, kendisini tam burada gösteriyor gibi; Irak'la ilişkileri ABD reddediyor, Avrupa sıcak bakıyor, elemanlarını gönderiyor, iletişim kuruyor. İran'la keza aynı şey, ABD'nin şer eksenini içinde açıkladığı bir ülkeyle, AB ticaret anlaşması yapıyor. Rusya'nın başta Almanya olmak üzere, AB'den ciddi yardımlar aldığı dönemlerde ABD'yle ilişkilerinin bozulduğunu, ama askeri birtakım işbirliklerine girildiği noktadaysa, Avrupa'yla olan ticaret hacminde birtakım düşmeler olduğunu görüyoruz. Garip bir dengeyi su üstüne çıkmasına hizmet ettiğini söylemek mümkün. Bu küreselleşme karşılığı ifadesinin bir boyutunu Orta Asya'da ya da Orta Doğu'da İslamist unsurla gösterirken, Avrupa'da nasyonalist unsurla gösteriyor. Dolayısıyla, Fukuyama'nın çok haklı olmadığını gösterecek ciddi verilere sahip olduğumuzu söylemek mümkün. Doğrusu bu durumda Huntington da çok açıklayıcı görünmüyor, çünkü sonuçta bazı evreler birbirini takip edecek gibi görünüyor, bunun da çok yeni olduğunu söylemek mümkün değil. Küreselleşme arttıkça küreselleşmenin karşıt renkleri harekete geçiyor ki, dünya bunu defalarca yaşadı. Çeşitli kopuş noktaları var, kiminde nükleer silah kullanıp savaşı bitiriyorsunuz, kiminde ikiz kule uçuruyorsunuz; tekrar nükleer silah kullanılabilir, ama kullanılış biçimi ayrı olabilir, kırımlar söz konusu olabilir, ama döngü bir şekilde kendini yeniden ifade ediyor. Küreselleşme olmadan nasyonalizm yeniden canlanmıyor, nasyonalizm olmadan tekrar enternasyonalizm gündeme gelmiyor. Bu döngü tarihin içinde kendisini defalarca yenilemiş. Burada sorun, ABD'nin bunu askeri boyutta dünyanın her tarafına yayarak, rakibi olduğunu düşündüğü güçlerin kuracağı ittifakları dağıtmasıyla ilgili. Bizi belirsiz kılan, büyük ölçüde ABD karşısında oluşacak ittifakları parçalayıp kendi yanında aldığı bu maliyeti ne kadar taşıyabilir, nereleri ne kadar kalkındırma vaadinde bulunabilir, nereye ne kadar yatırım yapabilir? Ülke dışında 800 bin kadar askeri faaliyette, bunu ne kadar sürdürebilir?

Burada ABD açısından büyük bir sorun var; gücünü tümünden kaybetmesi dünya dengelerini alt-üst edecektir. Dolayısıyla, ittifaklarla bu işi yürütmek zorunda olduğu son derece açık. Yalnız, ittifak sistemleri grup ülkeler şek-

Beril Dedeoğlu

linde değil; devlet-devlet. Yani, dünyada çeşitli haritalara bölünmüş devletleri ABD'yle ilişkileri çarpık olmuş gibi görünüyor. Artık, bu ittifak sistemleri by-pass'lanarak tek tek devletlerle belirli bir containment politikası, yeni bir "çevreleme politikası" uygulanıyor gibi bir durum söz konusu. Bunun başarılı olup-olamayacağını kestirmek çok kolay değil, çünkü bu ciddi bir direnişi de besleyen bir yapıya sahip. Çok açık bir şekilde hiçbir ülke, bu kadar askeri tahakküm altında komşularının bulunmasını istemeyebilir, hatta kendisi de siyaseten istemeyebilir. ABD içinde de bu politikanın sakıncalarını fark edip de, karar alış mekanizmalarını etkilemeye çalışanlar var; güvercinler ve şahinler grubu. Bunun ne kadar sürebileceği konusunda ciddi endişeler söz konusu. Sürebilmesini olanaklı kılacak konjonktürde çok ciddi olarak ABD'nin tutumunu haklı kılacak bir şeyin olması lazım. Yani, yeniden bir 11 Eylül'ün yaşanması lazım ki, herkes şapkasını çıkarsın ve "tamam, teslim oldum" desin. Ama, öyle anlaşılıyor ki, yeniden bir 11 Eylül tarzı olayın yaşanmasına engel olacak mekanizmalar devreye girmiş durumda.

• İLKER AKTÜKÜN - Şimdi, Avrupa'yla ilgili bir soru sorup, oradan devam edeyim. Üç konuşmanın sonunda da ortaya çıkan şeylerden bir tanesi şu; ben Ertuğrul'un yaptığı bir saptamaya katılarak söylüyorum bunu; dünya SSCB'nin çökmesinden sonra Ekim 1917 öncesine döndü. Şöyle düşünüyorum; bir tarafta AB var, bir tarafta ABD var, varolan sistemin gereği bunlar rekabet etmek zorundalar, sistem zaten bunu gerektiriyor. Fakat, ABD'de de gerçekten ordusuyla hâlâ daha dünya çapında hegemonyasını sürdürebilme kapasitesini götürebilen bir odak olarak ortaya çıkıyor. AB'nin burada rekabet şansı ne? Yani, bir ya-

Beril Dedeoğlu

**Küreselleşme
olmadan
nasyonalizm
yeniden
canlanmıyor,
nasyonalizm
olmadan
tekrar
enternasyonalizm
gündeme
gelmiyor**

nıyla Orta Doğu'ya farklı bakıyor, bir tarafıyla Orta Asya'ya, Kafkasya'ya farklı bakıyor; müdahale etmek istiyor, Batı Avrupa'da ordusunu kurmak istiyor -ama kendi iç çelişkileri var-, enerji kaynaklarına uzanmak istiyor, oraya uzanamıyor, ABD'nin karşı koyuşları var. Bu çelişkiler içinde AB'nin konumuna odaklanarak tartışabilir misiniz?

• **CAN BAYDAROL** - Çok teşekkür ederim bana bu soruyu sorduğunuz için. "Üç konuşmacıdan bana ne kaldı?" diye düşündüğüm zaman hala bir şeyler kalmış demek ki. Ama benden önceki konuşmaları destekleyecek, önemsedğim bir-iki tane konuyu hemen ifade ettikten sonra AB'ye geçeyim. Öncelikle olaylara "bir medeniyetler çatışması mı yoksa fakir ve zengin çocuk arasındaki çatışma mı?" diye bakarsak, bence ikincisi doğru. Şu andaki dünya rakamlarına baktığımız zaman G-7'ler dediğimiz grup dünya nüfusunun yüzde 15'ini temsil ediyor, bu yüzde 15'in dünya gelirinden aldığı pay yüzde 83; yani geriye baktığımız zaman hakikatten çok ciddi bir gelir bozukluğu etkisi var ve özellikle de aşağıdaki ülkelere, yani dünya gelirinden çok az pay alıp, bunu paylaşma sorunu yaşayan ülkelere baktığımız zaman, gelir dağılımının daha da beter bozuk olduğunu görüyoruz. Eskiden bir piramit çizerdik ve bu piramitte bir "orta sınıftan" bahsederdik, artık bu orta sınıf yok. Ciddi bir gelir dağılımı bozukluğuyla "çok zenginler ve çok fakirler" oluştu ve bu aslında başka bir şeye işaret ediyor; dünyadaki talep bitiyor. Yani, bu öyle bir sorun ki, kapitalizmin belki de tıkanma noktasından bahsediyoruz. Çünkü, sonuçta gelir ne kadar dağılırsa, sistemin çarklarını çevirebilmesi için talep de o oranda artış sağlıyor ve o yüzden de dünya şu anda belki de kapitalist sistemin kendini yaşatabilmek için gelir dağılımını tekrar düzenlemek zorunda olduğu bir dönemeçten geçiyor. ABD-Avrupa ayrımı yapmaksızın, burada dünyadaki sistemin dönüş sorunuyla ilgili çok ciddi bir sorun olduğunu öncelikle belirteyim.

İkincisi, 11 Eylül'den sonra ne değişti? Belki de o noktaya da 90'la 2000 arasındaki gelişme trendinden bakmak lazım, çünkü çok önemsedğim bir nokta var, NATO Antlaşmasının beşinci maddesi ilk defa işletildi. Bu ne demektir? Sovyet sisteminin çökmesinden sonra, aslında sorgulanmaya başlanan NATO'nun varlık nedeniydi. Niye? Çünkü, NATO negatif tanım üzerine kurulmuş bir askeri ittifaktı ve "orada bir düşman var, o yüzden biz de savunmak için buradayız" lafı söylenmekteydi. Ama,

Sovyet sistemi dağıldıktan sonra "orada bir düşman yok ve sizin burada ne gereğiniz var?" deniliyordu ki, bu aslında dolaylı olarak başka bir şeyi söylüyordu. NATO'nun varlığı, ABD'nin dünyanın diğer tarafındaki varlığının meşru temeliydi. NATO Antlaşmasına dikkat edin 11 Eylül'den sonra ilk defa çalıştırılmış olması, aslında tekrar savunma konseptinin ön plana çıkartılmasıdır.

Aradaki periyoda bakalım; NATO kendisini tanımlamaya çalışırken, Fransızca bir deyimle "droit d'ingerence- müdahale hakkı" diye bir doktrine geçmeye çalıştı ve ağır insan hakları ihlali olduğu zaman, müdahale konseptini geliştirdi. Sırasıyla Irak'ta, Bosna-Hersek ve Kosova'daki müdahaleler, hep ağır insan hakları ihlali söylemiyle açıklandı. 11 Eylül'den sonra NATO bence tekrar eski savunma konseptine geçmek için biraz evvel Kürkçü'nün vurguladığı Soros'un yaptığı saptama, yani inanılmaz iyi bir düşman buldu. Artık, ABD'nin dünyanın her tarafındaki meşru varlığı keskinleşti. O yüzden de belki AB bağlamına gelirsek, NATO ve Avrupa'nın geliştirmeye çalıştığı güvenlik ve savunma kimliği konseptinde konuya bakarsak, ben AGSP'nin bir 15-20 yıl boyunca sembolik bir şey olmaktan öteye geçemeyeceği düşüncesindeyim açıkçası. Çünkü, esas çocuk NATO ve bu esas çocuk NATO şu anda dünyadaki yeni Yalta düzeninin de belki tek belirleyicisi.

Son dönemlerde stratejik konseptlere bakarsak sağda-solda uçuşan, söylenen laf arttı, her gün "Yalta" lafı. Neye karşı her gün Yalta? Özellikle, biraz önce bahsettiğimiz "Çin'e karşı bu yeni dünya düzeninin bir paylaşımı mı, yoksa işbirliği anlamında mı?" olacağına her gün müzakere edildiği bir ortamdan bahsediliyor ki, burada bu müzakerenin nerede olacağına çerçevesi bir kere çizildi, o yüzden AB konusuna "ancak, bu temel konseptler oturduktan sonra daha ciddi bakabiliriz" diye düşünüyorum.

AB ki ben "1/3 AB" demeyi tercih ediyorum. Niye 1/3 AB? Çünkü, bir kere şunu görmemiz lazım "AB Kurucu Anlaşmaları" diye baktığımız ve 1952 ilk Avrupa Kömür-Çelik Kurucu Anlaşmasından başlayıp, Maastricht Anlaşmasının 1 Kasım 1993'de yürürlüğe geçişi ve son olarak Nice Anlaşmasının -şu anda yürürlüğe girmeyi bekliyor- ortak bir özelliği var: Bunlar çerçeve niteliğinde antlaşmalar ve yürürlüğe girdikleri gün bir şey kurmuyorlar, kurma iddiasını ve hedefini ortaya koyuyorlar ve bu anlamda da aslında Maastricht Anlaş-

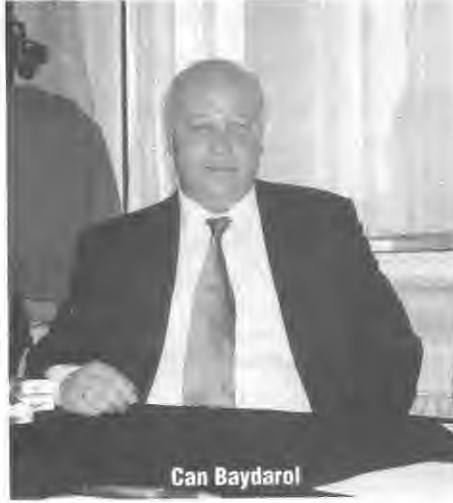
Can Baydarol

Son dönemlerde stratejik konseptlere bakarsak sağda-solda uçuşan, söylenen laf artık, her gün "Yalta" lafı

ması yürürlüğe girdiği gün AB kurulmadı. AB'nin kurulmasının hedefi ortaya konuldu. Bu hedefte üç temel ayak vardı. Bunlardan bir tanesi "ekonomik ve parasal birlik" ayağıydı; Euro yürürlüğe girdi, artık 1/3 AB Avrupalıların cebinde, tamam; ama 2/3 AB nerede? Ortak dış politika ve güvenlik politikası. Buna baktığımız zaman Maastricht Anlaşmasının J maddesi ve devamıdır, ki o maddeyi okuyup da AB'de bir dış politika olabileceğini iddia etmenin imkânı yok, çünkü çifte veto sistemleri ve benzerleri ile içinden çıkılır halde olmayan bir dış politika ayağı ve buna bağlı olarak da 11 Eylül sonrası gelişmeler eğiliminde çok da kolay gerçekleşme ihtimalinin bittiği bir ayak ortaya çıkıyor. Adli alanlar ve işçilerinde işbirliği ayağı yine 11 Eylül sonrasındaki başka bir konseptle iç içe.

Öte yandan AB'ye hep homojen bir kimlik yüklemeye çalışıyoruz. Yani, burada AB var ve diğer aktörler yok. Bence pek öyle değil, AB o kadar homojen değil, AB içinde kuzeyliler ve güneyliler farklı çıkarlar, farklı ittifaklar içinde, İngiltere faktörü bambaşka bir noktada şekilleniyor, ABD karşıtlığı içinde tanımlanabilecek Alman-Fransız işbirliği, kendi içlerindeki "Avrupa federasyon mu, konfederasyon mu olacak?" tartışması içinde bambaşka bir görüntü veriyor. Yani, bu şekilde bakıldığı zaman, ben AB'nin çok da türdeş olduğunu söyleyemeyeceğim. Ama, belli bazı ortak noktalar var, yani insan hakları konusunda belli bir antant var, ama buna karşılık özgürlükler konusunda farklı bir antant var. Bunların adli alanlar ve işçilerindeki işbirliğine, terör listelerine yansımaları var. Peki buradaki ortak eser ne? Burada ABD'nin **impositionu** mu, yoksa Avrupa'nın "hayır, biz farklıyız" deme direnci mi? Bu konu da biraz tartışmalı görünüyor.

Tabii, bu noktada 11 Eylül sonrasına, son dönemdeki tartışmalara bakarsak, bir kesime göre aslında "ABD ve Almanya arasında bir kavga olduğunu" iddia edenler var. Yani, bu çerçeveden bakılırsa, Çin'e kadar uzanan yollar kuzey hattı ve güney hattı meseleleri, buna karşı bir set çekmek amacıyla ABD'nin Moskova'dan başlayıp, aşağıda Filistin'e kadar uzanacak olan bir set içinde Avrupa'nın gelişimini engellemek, enerji yollarını kesmek ve benzerleri... Bu bağlamda da bambaşka bir sorun var, hemen Kıbrıs konusuyla karşı karşıya geliyoruz ve Kıbrıs konusuyla ilgili olarak da müzakereler de daha karmaşık bir yapı çizmeye başlıyor. Ama, hepsini toparlayıp, yine de AB'nin var olduğunu varsayarak son dö-

nemdeki gelişmelere bakacak olursak -ki, ben hâlâ 1/3 AB iddiamı Beril'den farklı olarak devam ettireceğim, şu andaki AB'nin hazırlıksız yakalandığını düşünüyorum. Yani, AB oluşumu Sovyet sisteminin dağılması sırasında da hazırlıksız yakalandı. Sadece kendi iç pazarını tamamlayıp, ondan sonra dünya meselelerini daha rahat nefes alarak düşünmeye çalışan bir Avrupa toplulukları olgusundan, hızlı bir AB olgusuna atlama, bugün gelinen "tamam, 1/3'ü hallettik, 2/3'e bakalım" denildiği noktada da bir anda 11 Eylül olgusuyla karşı karşıya gelip, artık dünyada tek değil, çok sesli komplo sesleri içinde kendi birliğini nasıl tamamlayacağını düşünen bir Avrupa gerçeği de ortaya çıkıyor.

Peki "Avrupa neyi tartışıyor?" biraz da ona bakmamız lazım. Çünkü, bütün bunlar olurken, Avrupa kendi kimliğini tekrar hızlı bir şekilde tanımlamaya çalışıyor ve bu tanımları yaparken de yılını unutmayalım, 90'lı yılların başından itibaren "tek kutuplu dünya düzeni" dediğimiz düzenle birlikte yapılan bir başka tartışma da bu "crises management" tabirini verdiğimiz ve ABD'nin krizi yönlendirme sanatı olarak aldığımız, aslında daha net ifadeyle "stratejik hedefe varmak için, kriz çıkartıp, yönlendirme sanatı" olarak bildiğimiz bir başka fazı atladığımız noktada bununla karşı karşıya geliyoruz. Avrupa'nın işi bu anlamda bayağı güç görünüyor. Yani, Avrupa bu anlamda tam olarak kendisinin tanımını bitirebilmiş, kendisini ifade edebilmiş değil ve bu konvansiyonda da Avrupa sürekli geleceğini arıyor. Belki, Türkiye'yle AB ilişkilerinin ne olacağını bu bağlamda tartışmak gerekecek. Mesela, şu andaki tartışmalardan bir tanesi "Avrupa'nın anayasası olsun mu olmasın mı?" Peki, bu "anayasa olsun mu olmasın mı" tartışmasını nerede bitir-

Can Baydarol

**Avrupa Birliği
oluşumu
Sovyet
sisteminin
dağılması
sırasında da
hazırlıksız
yakalandı**

receğiz? Bitirmemiz gereken nokta, öncelikle şuna karar vermemiz lazım; Avrupa federasyonu mu olsun, konfederasyon mu olsun? Peki, bu tartışma basit bir model tartışması mı? Bir tarafta "sübsidiarite" diye bir kavramla karşı karşıyayız, daha doğrusu biraz daha temeline inerse "yetkinin ikamesi ya da yetkinin ikameselliği" diyebileceğimiz, ama çok daha kökenlerine gidersek, Protestanlığın, yetkileri Vatikan'dan dünyaya indirmek üzere geliştirdiği bir ilke ve bugünkü Almanya'nın "land-lander ilişkisi" üzerindeki örgütlenmesinin ilkesi olarak karşımıza çıkan bir federasyon modeli ve buna bağlı olarak bölgesel politikaların ön plana çıkması, ama bunu alternatif olarak da Fransızların sunduğu ve bugüne kadar da Avrupa'nın kendisini yapılandığı bir "konfederatif" model, yani orada da AB'yi çok "federatif" diye tanımlamaya çalıştığımızda da çok yanlış diye düşünüyorum. Orada çok ciddi konfederatif özellikleri olan bir model var ve orada da Fransız idare hukukunun prensipleri var. Şu anda aslında bir anayasa modelinden bahsettiğimizden kimin anayasasıyla karşı karşıya olacağımız tartışması var. Avrupa o anlamda kendisi bitirmiş, bu tartışmaları aşmış değil.

"Türkiye bu tartışmaların neresinde?" buna belki biraz sonra geri döneriz. Avrupa'nın çok ciddi olarak buna bağlı bir meşruiyet tanımı sorunu var. Yani, bugün Avrupa'nın yaşama sürecine baktığımızda, Avrupa egemenlik sahasının yasama boyutuna baktığımızda orada "belli egemen yetkilerin devredildiği" varsayımından yola çıktığımızda, o egemen yetkiyi kim paylaşıyor, kim kullanıyor? Üye devletlerin hükümet temsilcileri demokratik rejimi normal parlamenter sistemi dışında kullanarak kullanıyorlar. Peki, bu noktada Avrupa Parlamentosunun yetkilerini arttırmak gibi bir konsept karşımıza çıktığında yine temelinde vermemiz gereken yanıt "federal mi, konfederal bir Avrupa mı olacağı" tartışmasına bağlı. Bu varsayımları daha çok uzatmak mümkün, buna bağlı olarak "Avrupa'da temel haklar şartı ne olacak?" tartışmasını yapıyoruz. Ama, bu temel haklar şartı da temelde yine federasyon-konfederasyon tartışmasından, çelişkisinden kaynaklanıyor. Bütün bunlara baktığımız zaman ben AB'nin kendi tanımını kendi başına ve çok rahat koşullarda yapabileceği düşüncesinde değilim. Ki, burada yine çatışan farklı düşünceler var, bir tarafta Almanya'ya bakıyoruz, orada Polonya, Macaristan ve Çek Cumhuriyeti geleneksel genişlemesi tarzında, ta 1917 sonrası dünyasını düşüneceksek, ay-

nı hegemonik sahanın genişleme unsurlarını görüyoruz, ama buna karşılık Fransızların empoze ettiği çok daha fazla, çok daha taraflı bir genişleme, hep bir dengeleme arayışı.

Avrupa'daki bu iç tartışmalar sürerken -biraz Beril'in söylediği noktadan devam edeyim, Beril tarım politikasındaki savaş politikasına geldi- evet savaş var; ama o savaş sadece AB'yle ABD arasında bir savaş değil, kuzey ülkeleriyle güney ülkeleri arasında da bir savaş var, tarımın finansmanı savaşı var "tarım bütçesinin ne olması gerektiği?" savaşı var. Hele ekonomik ve parasal birliğe geçiş noktasında, başta Almanya olmak üzere kuzey ülkelerinin girdiği finansman sorunlarını aşmak için, tarım politikasına aktardıkları kaynakları kısma savaşı da var. Bu şekilde baktığımızda, AB'nin dış dünyayla veya ABD'ye karşı ikinci bir kutup olarak çıkması için, bu savaşı verebilmesi için önce kendisini doğru dürüst tanımlama ihtiyacı da var ve bu tanım o kadar da basit bir tanım değil. Tam bu noktada Türkiye, AB'ye tam üyeliği tartışmasını yaparken, biz ne görüyoruz? Avrupa'daki ve dünyadaki bütün fotoğraf karelerinin sabit olduğu noktadan harekete geçiyoruz ve yapmaya çalıştığımız şey aslında son derece yanlış saptama oluyor. Hayır "Avrupa'yla entegrasyon" dediğimiz iş aslında bir film karesi, belki biraz sonraki turda o film şeridini tartışma imkânı olur. Ama, bir şey daha söyleyeyim; yine bu dönemde başka bir tartışmanın daha içindeyiz "alternatif" tartışmaları yapıyoruz. Yani "AB'nin alternatifi İran mıdır, Rusya mıdır?" Hayır "AB'nin alternatifi sadece ve sadece Türkiye'nin kendi içine kapanması olabilir" noktasında ben iddialıyım. Çünkü "AB" dediğimiz bir entegrasyon sürecidir. Öteki tarafta "alternatif" diye konulanlar, klasik uluslararası ilişkilerin işbirliği dediği şeylerdir. Birinin diğerine alternatif olduğu yok, aksine ikisinin birlikte gelişmesini ben bu noktadaki Türkiye'nin rolünü güçlendirici etkisi olacağı düşüncesini de şimdilik söyleyerek, sözlerime son veriyorum.

• **İLKER AKTÜKÜN** - Tekrar Ülke Hoca'ya geçmeden evvel soruları isterseniz toparlayalım, o soruların etrafında ikinci tura başlayalım. İkinci turda da daha ziyade Türkiye odaklı olarak gitmeye çalışalım.

• **METİN SARFATİ** - Ben daha çok Ertuğrul Kürkçü, bir de Ülke Arnoğan'a sormak istiyorum. İkinizin de açıklamalarını daha çok yakalayabildiğim kadariyle tüm bu olayları tek nedenli gördüm, yani neredeyse sizde daha çok Amerikan emperyalizmi, Ülke Hanım da

Can Baydarol

**AB'nin
alternatifi
sadece ve
sadece
Türkiye'nin
kendi içine
kapanması
olabilir**

da daha çok Amerika faktörüne indirgeyerek - yani özür dilerim, yargılama anlamında değil de -"basit" kelimesini bir norm olarak almıyorum- yani olaylara çok fazla basit, sathi yaklaşıldığı izlenimini aldım.

Örneğin «ebedi sükun» kelimesini kullanıyorsunuz; bildiğim kadarıyla "dinsel öğretilerin dışında ebedi sükun vaat etmek" daha çok Marksist literatürün kavramı. Gerçi liberalizmin sonunda böyle bir amaç var ama, daha çok bu Marksist bakış açısıyla dinsel öğretilerin çakiştiği bir yer. Dolayısıyla, kapitalizmin pek öyle "ebedi sükun vaat ettiği" söylenemez. Yani "ne vaat ediyorsa onu yapıyor". Dolayısıyla, oradan bir eleştirisi, "1917 öncesine tekrar döndü" ikisi birbiriyle bağlanınca biraz sübjektif bir tahlil gibi geldi.

"ABD nedir gerçekten?" bu konuda tatmin edici bir yanıt bulamıyorum; ABD dünyanın gerçekten hakimi mi? Bana "pek öyle değil" gibi geliyor. Sizin açıklamalarınızda sanki "gerçekten hakimi" gibi sunuluyor; yani istenilen yerde, istendiği kadar, istendiği zaman etkili olabilecek, tüm olayların manivelasını elinde tutan, bir eski zaman büyücüsü müdür bu ABD? Düşmeye bastığı zaman, dünyanın öbür tarafında istediği sonucu alabilen, gücü tahayyül edilemeyen bir büyücü müdür, nedir? Ben şöyle bir bakıyorum tarihe, ABD bilebildiğim kadarıyla genel bir yaklaşımla dünyanın en eski demokrasilerinden biri, yürürlüğe konulan kadarıyla ve yine bilebildiğim kadarıyla yine bir şeyler denilecek, ama yine de söylüyorum- iyi kötü Nazi ve Stalin döneminde dünya halklarını kurtaran bir güç. İyi-kötü bilim alanında bugün çok da göz ardı edilemeyecek gelişmeleri dünyaya kazandıran bir odak. Bilemiyorum bunlara ne diyeceksiniz? Bu kadar tek eksenli, yani Batının 1000 küsurlardan beri emperyalist aşamasının odaklandığı merkezi, nihai yer olarak ABD'yi alıp, tüm "kötülükleri" hiç duraksamadan, hiç kuşku duymadan, hiç çoklu bir analize gerek duymadan tümüyle atfetmek, her taşın altında mutlaka onun parmağını aramak bana çok tatmin edici gelmiyor.

Tevrat'ı ilk okuduğumda 16 yaşındaydım, bir sürü kuşku duymuştum; ne diyor, nasıl, yani bir türlü tatmin olamamıştım, bir sürü insan da beni tatmin etmeye çalışmıştı halbuki. Şimdi, nasıl bu kadar tatmin edilebiliyor? Tamam, ABD Hiroşima'ya bomba attı, ama aynı ABD'nin Irak-İran Savaşının körükleyicisi, destekleyicisi, milyonlarca insanın birbirini katlinde tek neden olarak gösterilmesi veya Fran-sa-Cezayir Savaşında yine aynı ABD'nin tek

neden olması, yani bilemiyorum nasıl tarih bu kadar basit olabilir.

Ben şuraya getirmek istiyorum; İslam uygarlığına bakarsanız, Yahudi uygarlığına bakarsanız, bir aşamada ve bir diğer aşamada tamamen çelişkili roller oynamış. Kimi zaman mazlum, kimi zaman ezilen, kimi zaman da sömürülen yerlere gidip gelebilmiş. Ben biraz daha derinlerde bir şeyler aramaya çalışıyorum; acaba bizim insani uygarlığımızın temelinde ne var? Ne var da, bana çok yalın gelmiyor, kusura bakmayın "1917 öncesine döndük, şimdi yine aynı determinist şey içinde, mutlaka aynı şeyi yaşarız" yani, her nedense aynı Tevrat'ı okurken duyduğum kuşkular gibi, oraya buraya koymaya çalışıyorum, bir türlü oturuyor, bir yerden çıkıyor, kolu kısa geliyor, paçası uzun geliyor, yani tabii ki bunların cevabını bana veremeyeceksiniz, ama şunu unutmamak lazım, bütün bu eleştiriler de sonuçta Batı uygarlığı kaynaklı, yani İslam'a kadın haklarını, insan haklarını getiren, sonuçta Batı uygarlığının ezilmişliğinden kurtulan halklar, uluslar, kitleler, sonuçta aynı kavramlarla mücadele sahnesine çıkıyorlar. İyi-kötü oradan bir şey alıp çıkıyorlar. Yani, bana bu işin gizini anlatabilir misiniz? Sorum daha çok sayın Kürkçü'ye, ancak Ülke Hanım da değinirse sevinirim.

• **ERTUĞRUL KÜRKÇÜ** - Şimdi, ben bir araya gireyim, sonra sıra gene devam etsin. Ben sizi dehşet içinde dinledim. Şundan ötürü, ben anladım ki, sizin benim hakkımda bir kanaatiniz var, siz bana onu anlatıyorsunuz, benim söylediklerimle ilgili hiçbir şey söylemediniz inanabilir misiniz? Ben ABD'den söz etmedim, hakimiyet sürecinden söz etmedim, ABD'yi tahlil etmedim, sadece iki soru vardı, "Tarihin sonu ve medeniyetler çatışması bağlamında" ben onu söyledim.

• **METİN SARFATİ** - Ama, sizin ebedi sükuna yönelik birtakım saptamalarınız oldu.

• **ERTUĞRUL KÜRKÇÜ** - Şimdi onlara da geleceğiz, ebedi sükun; SSCB'nin yıkılmasından sonra ABD'nin ve kapitalist dünyanın "artık, dünyanın içine girmiş olacağı hal" diye bize anlattıkları şeydir. Ben demiyorum ki; ben onları aktarıyorum. Gorbaçov'la beraber Bush'un bize anlattıkları hikaye: "Artık, savaşlar olmayacak, artık çatışmalar dünyasından çıktık, artık ebedi sükun, barış dönemine geçtik" diyen onlardı. Ben onların hikayesini size aktarıyorum. Ben "bir sınıflar mücadelesi, uluslararası mücadeleler döneminin açıldığını" söylüyorum. Ekim Devrimi öncesine giderseniz ne bulursunuz? 1917 öncesinde; hepsi birbiriyle rekabet

Ertuğrul Kürkçü

**Ebedi sükun;
SSCB'nin yıkılmasından sonra ABD'nin ve kapitalist dünyanın "artık, dünyanın içine girmiş olacağı hal" diye bize anlattıkları şeydir**

halinde, dünyayı paylaşmak için birbirinin kuyusunu kazan kapitalist devletlerin bloklarını bulursunuz, hani o da zaten, soyut ve teorik olarak. Tarihi geriye çeviremeyeceğimize göre, bir modelleme yapıyoruz; ortada kavramsal olarak alternatif bir sosyal, iktisadi sistem olmadığı duruma iade olduk; tarihsel olarak olmadık. O nedenle ben bütün bu indirgemeleri size iade ediyorum, konu apayrı. Amerika hikayesinden Ülke Hanım devam etsin.

• **İLKER AKTÜKÜN** - Ülke hocam devam etmeden Yasemin bir soru soracaktır.

• **YASEMİN ÖZTÜRK** - Konu bütünlüğünü bozmayacaksa, ben de şunu soracaktım; 11 Eylül sonrası olaylarının Avrupa'da yükselen sağ ile bir ilişkisi var mı, bir tetikleme durumu, bir kıskırtma durumu, eğer konuyu çok bozmayacaksa bununla ilgili de bir yorum alabilir miyim?

• **BURAK ATAMTÜRK** - Metin'in söyledikleri, benim sorumdan sonra çıktı zannediyorum. Çünkü, siyaset sosyolojisi olarak baktığımızda ben "bir tez-antitez çatışması mı getiriyor acaba?" diye sormuştum Ertuğrul Bey'e. Aslında konunun öznesi direkt olarak ABD değildi. Daha global olarak baktığımızda ben diyalektik yönleme inanıyorum. Ama ben iktisatçıyım, siyaset bilimci değilim, onun için de öğrenmek için bütün algılarımı açmış durumdayım. Ancak tek kutuplu bir dünya bana sanki tabiiattaki boşluğu hatırlatıyor ve boşluk olmayacağına inanıyorum. İktisat gözüyle baktığımızda da 6 milyar insanın 5 milyarının gelir dağılımından çok kötü pay aldığını biliyorum. Dolayısıyla, tek kutuplu o belki "ebedi sükun" denilen bir şey veya liberalizmin, artık tartışılmaz bir biçimde egemenliğinin olması bana çok rahatlatıcı gelmiyor açıkçası, bir sosyal bilimci olarak baktığımızda. Dolayısıyla, burada "ABD nerede var?" ben biraz daha global bir siyaset sosyolojisi bakımından baktığımızda, kendi açımdan bir yorum çıkartmışım ki, mutlaka bu tez-antitezini yaratacaktır. Hatta, Ertuğrul Bey bana göre biraz daha yumuşatarak yanıtladı -ben sınıf çatışmasını da iktisat açısından öngörüyorum açıkçası, ama bu 11 Eylül'le başlayan süreci de hakikatten tarihin Fukuyama'ya bir cevabı diye görüyorum. Onun için Metin'in söylediğini anlasam da benim sorum ABD değildi, dünyanın genel bölüşüm ve üretim ilişkileriyle ilgiliydi, onun iyi anlaşılmasını umuyorum.

• **EMİNE TAHSİN** - Aslında açıldı; siz 11 Eylül sonrasında ABD ile AB arasındaki re-

kabetin ön plana çıktığını ve bundan sonraki süreçte de böyle bir gelişme olacağından bahsettiniz, Can Bey de daha çok AB'nin kendi içinde yaşadığı sorunları, AB'nin kendi geleceğinden bahsetti. Aslında bütünlüyci oldu tüm bu tartışmalar, onlardan bahsettiniz ve AB'nin kendi ordusunu yaratmasının önümüzdeki süreçte pek de gündemde olmayacağını söylediniz.

• **CAN BAYDAROL** - Gündemde olacak, fakat sembolik olmaktan öteye geçmeyecek.

• **EMİNE TAHSİN** - Yani NATO karşısında pek etkin olmayacağını söylediniz. Peki, AB ve ABD arasındaki rekabetin ön plana çıktığını göz önünde bulundurursak, bu başlıklarla birlikte nasıl bir rekabet süreci bizi bekliyor iktisadi olarak ve askeri olarak?

• **İLKER AKTÜKÜN** - Bu turda biraz daha Türkiye'yi ön plana çıkartmak anlamında Soros'un gerçekten de ikinci önemli vurgusu "Türkiye'nin en önemli ihrac ürünlerinden birinin ordu olduğu"ydü. Özellikle 90'lı yıllarda yaşanan bir süreç var; Ordunun dış politikada aldığı bir rol var. 90'larda alınan bir dönemeç-Tansu Çiller'in iktidarda olduğu bir dönemeçten bahsediyorum- var. Türk Ordusu özellikle uluslararası planda çeşitli yerlere asker gönderdi, Ürdün'de çöl hareketleri yaptı -Türkiye'de çöl yok ama-, dizaynını değiştirdi, eski sisteminden hareket kabiliyeti daha yüksek bir sisteme doğru geçti. Gerçekten Türkiye'nin en önemli ihrac ürünlerinden biri ordu mu bu anlamıyla? Ya da yeniden yapılanan dünyada bir bölge gücü olmak isteyen Türkiye'nin en avantajlı kozu askeri gücü mü?

• **ÜLKE ARIBOĞAN** - Bir memleket neyi iyiye onu ihrac eder. Bunun başka bir ifadesi yok. "Avrupa-ABD" diye özneleştiriyoruz, kişileştiriyoruz. Aslında çok büyük bir hata yapıyoruz. Ben konuşmamın başlangıcında söylemeye çalıştım "ABD'yi bir bütün olarak, üniter bir yapı olarak nitelendirmek yanlış" diye, demin Can da çok net olarak söyledi; AB'nin kendi içinde çok ciddi çatışmaları, çelişkileri var. Son derece doğru, AB'yi de bir kişi olarak algılamak yanlış ABD'yi de, Türkiye'yi de. Burada kişi olarak bahsettiğimiz her şeyi yanlış olarak kullanıyoruz; ama mecburiyet, bunun başka bir yöntemi de yok. Ertuğrul Bey son derece doğru şeyler söyledi; aslında temel problem iktisadi problem, bunu reddetmenin imkânı yok; fakat dönemsel olarak farklı şablonlarda ifade edilebilir. İnsanlar kimi zaman sadece sınıfsal kimliklerle özdeşlemeyip, ken-

Ülke Arıboğan

Bugün
kullanılan
dinsel
söylemlerin
çoğu,
aslında
iktisadi
alt yapıya
ilişkin olan
söylemlerdir

dini sınıfsal konumu ile ifade edemiyor, ama bunu pekala dini bir kisve altında ifade edebiliyorlar. Bugün kullanılan dinsel söylemlerin çoğu, aslında iktisadi alt yapıya ilişkin olan söylemlerdir. Yani illa sınıfsal bir kod içinde ifade edilmesi gerekmiyor.

Sonuç olarak, bugünkü güvenlik endişelerinin tamamı da, iktisadi problemlerden besleniyor. Sistemden beslenemeyen, hoşnut olmayan gruplar çok doğal olarak bunları ifade etmeye çalışıyorlar. Terörizm de aynen böyle bir olgu. Bugün, dünyada 200 zengin insanın geliri 2,5 milyar insanın gelirinden yüksekseyse terörü besleyebilecek alt yapı oluşmuş demektir. Bu İslamcı terör olabilir, ideolojik terör olabilir, etnik terör olabilir. Küreselleşme karşıtlığı da bundan kaynaklanmaktadır. İnsan durduk yere küreselleşme karşıtı olmaz. Küreselleşmeden, kapitalist yayılmadan yeterince beslenemiyorsa, doğal olarak buna karşı çıkacaktır.

• **CAN BAYDAROL** - Ülke, hemen bir soru sorayım, küreselleşmenin tarafı olabilir mi? Bana şöyle geliyor; yağmur yağıyor ve ben yağmura taraftar mıyım, karşıt mıyım?

• **ÜLKE ARIBOĞAN** - Fakat şu da var ki, o yağmuru barajlarına doldurup, kullanan insanlar var, o yağmurdan çok hoşnutlar. Adam selde telef oluyorsa, doğal olarak yağmura karşı duruyor. "Lanet olsun bu yağmura" diyor, çoğu zaman Allah'a kızıyor "niye yağmur yağdırdı?" diye. Allah soyut bir şey, burada da soyut bir düşman var. Kimin yağmuru yağdırdığı belli değil, onu ifade ediyoruz bir şekilde. ABD şimdi kolayca somutlaştırabildiğimiz bir canavar haline gelmiş. Ama ABD'de de çok hoşnutsuz gruplar var. Yani, kişileştirmenin bu türlü problemleri var. Aynı şekilde, AB açısından da söylenilen çok doğru. AB dediğimiz o büyük yapı, Paxromana'nın meşhur kurucuları, birbirleriyle iki kere çatışmalarının sonucunda birinde 15, öbüründe yaklaşık olarak 45-50 milyon insan, 20. yüzyıl içinde öldü. Bunların oluşturduğu bir barıştan söz ediyoruz.

AB dediğimiz şey, 1950'lerde stratejik, askeri bir girişim olarak başlatılıyor. Yani "Kömür-Çelik Birliği" stratejik bir tekliftir; Fransızların Almanya'yı kontrol edebilmek için öne sürdükleri bir plandır, iktisadi bir temeli de yoktur. Kömür ve çelik, savaş sanayiinin hammaddeleridir, Almanya'yı Versailles Anlaşması gibi baskıcı tedbirlerle ya da havzalarını işgal etmek gibi askeri yöntemlerle durduramayan Fransızların tercih etmiş oldukları bir yöntemdir. Bu şekilde, Almanya'nın ne şekilde askeri yeteneklerini arttıracığı, ne şekilde güçle-

neceği kontrol altına alınacaktı; bu stratejik bir barış girişimidir.

Bu birlik dinamik bir süreçtir; 1960'lara geldiğinde bakıyorsunuz "detant" dönemine giriliyor. Yani, SSCB ve ABD arasındaki gerilim azalmaya başlıyor, AB bu sefer yeni siyasal ifadelerle kendini anlatmaya başlıyor. 1960-1970'li yıllarda aynı zamanda ekonomik sorunlar gündeme geliyor, Avrupa ekonomik bir güç olarak sivrilmeye başlıyor, çünkü gündem askeri ve siyasi olmaktan çıkıyor, iktisadi bir gündeme gidış söz konusu. AET Antlaşmasının kabul edilmesi, AB'nin Ortak Pazar'a geçiş iktisadi birlik olarak sivrilmesi bu dönemlere rastlıyor. 1980'lerde Gorbaçov'la birlikte SSCB tehdidi ortadan kalkıyor.

1980'li yıllar AB'nin, artık "insan hakları, demokratikleşme" gibi günün trendlerine uyum sağlama süreci. Bugün bakıyorsunuz, AB nereye gidiyor? En son Lachen Zirvesinde çok net olarak ortaya çıkıyor; artık temel problem güvenlik endişeleri. 1990'ların başından itibaren, AGSP, kimlik, göçmenler gibi sorunlar AB'nin artık bir güvenlik endişesi taşıdığını gösteriyor.

Fukuyama'nın "Tarihin Sonu Geldi" tezi yeni değil ki. Platon'dan beri insanlar bunu tartışıyorlar, yani tarihin sonu gelir mi gelmez mi? Tabii gelir, Hegel'e bakarsanız; Germenlerin bütün dünyayı ele geçirdiği, büyük Germen İmparatorluğu kurulduğu zaman tarihin sonu gelecek. Kimilerine göre sınırsız, sınırsız bir bolluk dönemi söz konusu olduğunda tarihin sonu gelecek. Bana kalırsa da, herkesin mutluluğa ulaştığı zaman tarihin sonu gelebilir. Fukuyama da diyor ki: "Tarihteki bütün çatışmalar liberal demokratik sistemlerle bunun karşıtları arasındadır. Diyalektiğin sonu bu noktada gelecektir." Kendisi de sonra "ben bunu demek istemedim aslında" diye ortaya çıktı, kendi yazdı çizdi. Huntington çok haklı olarak dedi ki: "Hayır, bu şekilde bitmez, tarihin sonu gelmez." Çatışmaların mecrası değişmiştir, artık çatışmalar uygarlıklar arasındadır. Sorun uygarlığın tanımlanması aşamasında ortaya çıkıyor, uygarlık aslında bir şablon. Yani sorun iktisadi temelli, yani insanların iktisadi eşitliğinin sağlanmaması halinde herhangi bir şablonun dünya üzerinde gündeme gelmesi ve çatışmanın sonsuza kadar süreklilikle devam etmesi kaçınılmazdır, burada tarihin sonundan söz etmek abesle iştigal olur. Bunun da sağlanması çok da mümkün görünmüyor, hele ki, böyle bir dünya ortamında. Yani, bir taraftan küresel kapitalizmin dünya sathın-

Ülke Arıboğan

Vatikan
Filistin
sorununda
taraf tutar ve
Filistin
yanlısı bir
perspektif
ortaya
koymuştur

da yayıldığı bir ortamda buna karşıt olarak doğal çerçevede birtakım karşıt akımlar gündeme gelecektir; kimi yerde nasyonalist, kimi yerde İslamcı ya da aslına bakarsanız çok göz ardı ediliyor, ama Vatikan'ın tavrı burada fevkalade önemli. Şu anda Vatikan'ın tavrı çok anti-ABD konumunda ve ABD basınına izlediğiniz zaman sanki bugüne kadar tarihte hiç olmamış gibi son iki aydır Vatikan'ın özellikle cinsel taciz sebebiyle nasıl bir baskı altında tutulduğunu göreceksiniz.

Vatikan dünyanın en ciddi iktisadi güçlerinden bir tanesi. Uğur Mumcu yazmıştı; sadece Walesa'nın, Dayanışma Sendikası'na yapılan yardımın miktarı 50 milyon dolar. Bu az buz bir şey değil, Türkiye'nin o dönemdeki dış borcuydu. Vatikan'ın bir sürü ticari bağlantıları, bankaları, şirketleri var. Vatikan Filistin sorununda da taraftır ve Filistin yanlısı bir perspektif ortaya koymuştur. Aslına bakarsanız Huntigton'un tezleri şu anlamda son derece enteresandı; yani bir uygarlıklar çatışmasından bahsediyordu, ama Hıristiyan bloğunun birlikte davranacağını öngörüyordu, öbür tarafta da "Çin'le İslam dünyası arasında, Konfüçyen İslam bağlantısından" söz ediyordu. Çin'le İslam'ın bağlanması, dünya üzerindeki Batı medeniyetine karşı tarihte geliştirilen en muhteşem tehdit demektir. Bundan daha büyük tehdit tahayyül edemezsiniz zaten. Bugün yapılmakta olan İslam dünyasını bölmeye yönelik bir operasyondur. Çünkü, gelecekteki tehdit esasen Çin'dir. Türkiye de dahil olmak üzere İslam uygarlığının blok halinde anti-ABD, anti-küreselleşmeci bir şekilde Çin'in arkasına geçmesi, dünya üzerinde çok büyük bir kaos demektir ve bunun maliyeti çok ağırdır. Hem küresel kapitalizminin çöker, hem askeri hegemonyanız çöker. Her şeyi, dünyayı, tarihi yeni baştan yazmaya başlamanız gerekir. Yani, bin yıllardır süren Avrupa merkezli düşüncenin sonunun gelmesi demektir ki, ABD açısından son derece tehlikelidir.

ABD dış politikasında üç temel ekol vardır; biri "Controlus" dedikleri, dünyayı kontrol etmekten yana olan grup, yani George W. Bush'un ekolu. Askeri hegemonyayı yayan, bütün dünyayı ele geçirmeyi amaçlayan bir grup. Bir tanesi "shapers" dedikleri, Clintonvari, dünyayı birtakım partnerler oluşturarak şekillendirme, düzenleme ekolüdür, bunlar daha ziyade ekonomik, iktisadi araçları kullanırlar. Bir tanesi de "up standers" dedikleri biraz daha çekingen duran ve ABD'nin izolasyon politikasına geri dönmesine inanan bir ekol. Bun-

lar şu anda göz ardı ediliyorlar; ama özüt itibarıyla Amerika'nın içinde geleneksel anlamda son derece güçlü ekoldür. Çünkü, 1823'den itibaren Amerika'nın bütün sıçrama dönemlerine bakın, hep savaş ortamlarını göreceksiniz. II. Dünya Savaşı sonrası ABD'nin GSMH'sı yüzde 50 oranında artıyor, Avrupa'ninki yüzde 25 oranında düşüyor. Bunlar son derece önemli şeyler. ABD'yi büyük güç haline getiren şeyler.

• **İLKER AKTÜKÜN** - Peki, 11 Eylül getiriyor mu aynı şeyi?

• **ÜLKE ARİBOĞAN** - 11 Eylül getirmiyor; Amerika'nın şöyle bir sorunu vardır, ABD dünyaya dönemsel olarak müdahale etmek durumunda. Bir grup, özellikle bu "controlus" dedikleri grup, dünyaya askeri olarak müdahale edilmesi gerektiğini düşünüyorlar ve Clinton'un bu iktisadi barış girişimlerinin, bu iktisadi ortaklıkların da yanlış olduğunu düşünüyorlar. Çünkü bir ülke nesi iyiyse onu ihraç eder. Amerika'nın askeri gücü, iktisadi gücünden daha iyidir. İktisadi anlamda dünya üç kutuplu, iki tane rakibiniz var, Japonya ve AB. Halbuki, askeri olarak rakibiniz yok, "askeri olarak dünyayı kontrol ederseniz, hepsini sağlarsınız" diyorlar. Sonuç olarak 11 Eylül sonrası ortaya çıkan perspektif, ABD'nin askeri gücünün bütün dünyaya yayılmasını sağlayabilecek meşru bir zemini ortaya çıkartıyor sizin için. ABD her şeyi yapabilir, çünkü bütün dünya da teröre karşı savaşıyor, sadece kendini korumuyor, bizi de koruyor, Almanları da koruyor, özgürlük savaşçısı. Güya, insanlar her yerde özgür doğarlar, ama her yerde zincire vurulmuşlardır.

• **İLKER AKTÜKÜN** - Peki bu manipüle edilen bir şey midir?

• **ÜLKE ARİBOĞAN** - Benim ölçülerime ve benim inancıma göre "bunun bir komplo teorisi olduğunu" asla düşünmüyorum. Yani, insanların birtakım olayları sürekli komplo teorilerine bağlamaları yanlış. 1267 ve 1333 sayılı kararla BM tarafından da "dünyanın en tehlikeli teröristleri olduğu" kabul edilmiş bir grubun üyelerinin -üstelik de takip edilen bir terörist grubun-, CIA'nin, MOSSAD'ın hepsini birden aşarak, aynı gün içinde yedi uçağı kaçııp -kayıp uçak sayısı toplam yedidir-, Amerika'da Pentagon, Başkanlık Sarayı, Dünya Ticaret Merkezi'ne gitmelerini aklım hayalim almıyor. Ben onların yerinde olsam o zaman CIA'yi kapatırım; resmi bütçeleri 30 milyar dolar, bunlar ne işe yapıyorlarmış bugüne kadar? Ancak yine de komplo değil, bu bir taşeron örgüt. CIA'ye de bütün olarak bakmamak lazım, genel olarak bakmak

Ülke Arıboğan

11 Eylül sonrası ortaya çıkan perspektif, ABD'nin askeri gücünün bütün dünyaya yayılmasını sağlayabilecek meşru bir zemini ortaya çıkartıyor

lazım; taşeron kullanmak çok kolay. Göz yu-
marsınız istediğiniz sonuca vardırırsınız.

Kişileştirmek çok kolaydır, düşmanı kişi-
leştiirdiğiniz zaman, hayatınız çok kolay olur.
Ama, karşı taraf da çok akıllı çıkar, o kişiyi yok
eder, soyut bir efsane haline getirirse o za-
man savaşı kaybedersiniz. Bence ABD açı-
sından en ciddi tehdit, bundan sonra Usame
Bin Ladin'in bir efsane haline getirilmesi; öl-
müş ve gömülmüşse Amerikalılar için hayat
çok zor bundan sonra. Aynı şey Yaser Arafat
için de geçerli. Efsane haline getirilen liderleri
yenemezsiniz, o açıdan da yeni stratejiler ge-
liştirmeniz gerekir.

• **İLKER AKTÜKÜN** - Ülke Hoca'ya ekle-
yerek bir şey soracağım. Aslında Marksist ku-
ram açısından bakıldığında Ülke Hoca'nın
yaptığı saptamalar çok yabancı değil. O grup-
lar olarak adlandırıyor, ama sonuç olarak «sı-
nıf mücadelesi» denildiği zaman, -hani genel
bir kavrayış var, Marksistler "sınıf mücadelesi"
denildiği zaman işçi sınıfıyla, kapitalisti anlar-
lar-. Sadece bu değil, sınıf mücadelesi serma-
yenin çeşitli kesimleri arasında da kuşkusuz
yürür. ABD'de sermayenin çeşitli kesimleri
arasında bu türden mücadeleler de vardır
kuşkusuz. Aynı durum AB açısından da ge-
çerli -ki demin Can Bey net olarak anlattı,
farklı farklı kesimler var, farklı çıkar birlikleri
var. Nitekim İngiltere AB içinde çok özel bir rol
oynuyor. Benim sormak isteğim Türkiye'nin
AB'ye giriş süreci içinde Türkiye'yi en fazla
destekleyen ABD oldu. Nitekim Türkiye'nin
aday ülke olmasını sağlayan ülkelerin başında
ABD geliyor. Kimi tezlere göre bu desteğin ar-
kasında ABD'nin İngiltere'nin batıda ve Türki-
ye'nin de doğuda AB içinde bir «Truva Atı» ol-
masını sağlamak isteği yatıyor. Bu perspektif-
le bakıldığında Türkiye'nin önümüzdeki dö-
nemde oynayacağı rol ne olabilir? Diğer söy-
leyeceklerinizi de göz önünde bulundurarak,
arada bunu da tartışabilir misiniz?

• **ERTUĞRUL KÜRKÇÜ** - Burada demin-
den beri konuşulan en önemli şeylerden biri,
bütün bu varsayılan entite'lerin aslında bölün-
müş olduğudur. Buraya bakarak konuşursak
eğer, bunların dinamik süreçler olduğunu gö-
rürüz. Ben kendi payıma iki yıldır AB kavramı-
nın mesela liberal veya sosyal demokrat yoru-
muyla, muhafazakar sağcı yorumunun birbi-
rinden farklı şeyler olabileceğini düşünüyö-
rum. Burada kısmen Huntigton'a geri dönebili-
riz. Sağın AB kavramı daha çok, Hıristiyan
Avrupa kavramı. Oysa AB kavramının şimdiye

kadar ki şekillenışı çok kimlikli, çok kültürlü bir
Avrupa'ydı ki, bu da daha çok sosyal demok-
rat, liberal, yeşil kavrayışıydı. Kavramın bu
içeriğinin meşruiyet kazanmadığı, az çok bu
son iki yılda Avrupa'da el değiştiren iktidarlar-
dan belli. Avusturya, İtalya, İspanya, Danimar-
ka, Fransa'daki trende bakalım, Avrupa'nın
kuzeyi-güneyi, hemen hemen her yerinde ge-
rek küreselleşme, gerekse bütünleşme bağla-
mında derin yarılmalar var.

İkinci nokta "Türkiye bu Avrupa meselesi-
ni ne kadar istiyor?" diye bakacak olursak, çok
tuhaf tabii durum. Türkiye'nin, bizim Marksist
retoriğimize göre, hakim sınıfı girmek istiyor
ya da istediğini ima ediyor çeşitli kurumlarıyla,
örgütleriyle beraber, ama devletin hakimleri ve
sahipleri bu noktaları istemiyorlar. Ama, bu
devletle egemen sınıf arasında çatışmayı da
işaret etmiyor öte yandan. Fakat, ben şöyle
görüyorum; nihayet bir yıl daha Türkiye'nin bu
tartışması sürecektir olur ve Avrupa'da iktidarlar
el değiştirecek olursa, sonuçta Türkiye'nin
muhafazakarlarıyla, Avrupa'nın muhafazakar-
larının istediği şeyin ortaklaşa gerçekleşeceği-
ni düşünüyorum ben ve özel statülü bir Türki-
ye, Avrupa'yla ayrıcalıklı bir partner olarak 20-
30 yıllık bir yeni ilişki biçimi geliştirmeye yöne-
lir. Öyle gözleniyor. Bu özel statünün ne olabi-
leceğini ben de bilemiyorum, ama Avrupa'nın
çeşitli ülkelerle kurduğu ayrıcalıklı ticari ilişki-
ler, ayrıcalıklı iktisadi ilişkiler için bir kavrayışı
var. Mesela, bunu MEDA çerçevesinde daha
çok, Akdeniz, Kuzey Afrika ülkeleriyle anlaş-
malar yapıyor, Türkiye için de özel bir şey ya-
pılıverir. İlla, bunun kurumsallaşmış olması
şart değil; çünkü, ben iki yönlü bir süreçle kar-
şı karşıya olduğumuzu düşünüyorum. Türki-
ye'yi yönetenler açısından Avrupa'da kabul
edilmiş normları benimsemek, aşağı yukarı bir
siyasi devrime tekabül ediyor. Ben Avrupa'nın
devrimci olduğunu iddia ediyorum gibi görün-
mesin. Fakat, bugünkü otoriter, üniter bir dev-
let-toplum ilişkisini öylesine tarif ediyor ki, bu-
nu liberalleştirdiğiniz, çoğulcılaştırdığınız an-
da, bütün kabuğu yeniden kırıp kurmanız ge-
rekecektir. Ordunun nâzım rolü, neredeyse bir
kültür gibi ilklere işlemiş bir rol. Bu rolün tar-
tışma konusu olması, bence bürokrasiyi be-
yinsizleştirir, yeni bir bürokrasi kurmanız gere-
kir, vs. Ben bu nedenle büyük bir direniş oldu-
ğunu düşünüyorum. "Burada büyük rantlar var
mıdır, yok mudur?" bunu iktisatçılar daha iyi
bilir, ama esas sebebin iktisadi çıkar olduğunu
düşünmüyorum. Yani, varolan sistemin beka-
sı, idamesi bakımından sanki halihazır duru-

Ertuğrul Kürkçü

**Türkiye'yi
yönetenler
açısından
Avrupa'da
kabul
edilmiş
normları
benimsemek,
aşağı yukarı
bir siyasi
devrime
tekabül
ediyor**

mun sonsuza kadar sürüp gitmesinden başka çare yokmuş gibi görünüyor bu kesime ve bunların elinde tüfekler var, onlar tüfekleriyle ve istihbarat örgütleriyle tartışıyorlar. Dolayısıyla, adil ve eşit bir tartışma da taraflar açısından yok. Ama, ben konjonktürün buraya doğru gittiğini düşünüyorum. "Altı ay kaldı, beş ay kaldı" diye çıkıp Mesut Yılmaz'ı geriye doğru saydırtan mesele de bu. O nedenle ben Türkiye'nin sonuçta AB'ye girmeyeceğini düşünüyorum. Çünkü, AB'nin deminden beri söylenildiği gibi tanımının değişeceğini, daha başka biçimde kendisini kuracağını, hatta kurup kurmayacağını federal ya da konfederal devlet olarak kurup kurmayacağını da tartışmalı olduğuna kanaatindeyim. Burada asıl önemli olan mesele, kapitalizmin nasıl şekilleneceği, bu da çok büyük ölçüde Orta Asya ve Orta Doğu'nun enerji kaynakları, ikincisi Orta Doğu için büyük bir su kaynağı olarak Türkiye'ye bağlı. Burada Türkiye'nin oynamaya talip olacağı roller itibarıyla nerede duracağı belli olacak. Ben Türkiye'nin daha çok ABD eksenine kaymış olduğunu görüyorum. Bütün bu Avrupa aleyhtarı devlet söyleminin, aslında ABD taraftarı bir söylem olduğunu düşünüyorum. Çok ilginç bir biçimde NATO'nun meşruiyeti Türkiye'de asla tartışılmazken Türkiye'nin dış borcunun en önemli muharriklerinden biri olarak askeri harcamalar iç tartışma konusu yapılmazken, itirazların başka yerden ve başka türlü kurulması bana bunu gösteriyor.

Öte yandan Türkiye'nin bölgede edindiği askeri, stratejik, politik roller itibarıyla da baktığımızda hemen hemen ABD'nin asker götürdüğü her yere, asker götürdüğünü görüyoruz. Fakat, İlker'in sorusunun ima ettiğinin tersine "bu yolun Türkiye'yi AB'ye götüreceği bir yol olduğunu" şundan ötürü düşünmüyorum. Bu yol, benim fikrime göre zaten olmayacak. Bu şu anlama gelmiyor; mesela o Harp Akademilerindeki toplantıda generalin söylediği bir İran-Rusya-Türkiye eksenini de kuramaz, şundan ötürü kuramaz. Birincisi, tarihsel ve kültürel olarak baktığımızda Türkiye aslında Roma'nın bir parçasıdır. O dünyaya ait değildir. İkincisi, böyle bir ilişkinin ne bir tarihi ne bir iktisadi zemini vardır ve hiç olmamıştır. Öyle kolay mı bir blok oluşması, rastgele, fiktif olarak şunları şunları yan yana getiriyorum ve blok oluşuyor.

Sonuçta ben bu öngörülerimi derleyip, toparlayacak olursam, Türkiye'nin kendi başına bir öncü rol, yeni bir ittifakın öncüsü gibi bir rol oynayamayacağını, daha çok ABD'nin oluşturduğu büyük akıntı içinde, ama nispeten özerk

roller oynamaya çalışabileceğini düşünüyorum. Çünkü "Türkiye'de olan, başka hiç kimsede olmayan ne var?" diye bakarsanız, önümüzdeki 20-30 yıl açısından su kaynakları var, bu önemli bir imkân gibi görünüyor stratejik rol oynamak açısından. Öte yandan bor madeni var, Orta Asya'nın ve Hazar Bölgesinin transit yolu olma imkânı var. Bütün bu imkânlar, siz de kendinizi bir generalin yerine koysanız, haritaya ve tarihe baksanız, az çok bunların görece özerk roller oynamaya imkân verdiğini görürsünüz, fakat bir tane esaslı problem var. 120 milyara yakın bir dış borçla ve neredeyse "0" üretim artışıyla geçebilecek bir on yıldan sonra, ne kadar özerk bir rol oynanabileceğinden de ben şüpheliyim. Dolayısıyla, bu milliyetçi böbürlenmelere rağmen genel olarak ABD'nin istikametinde gidilecek gibi görüyorum. Bunun Avrupa'yla karşıtlık haline gelmeyeceğini de şundan ötürü düşünüyorum; esas olarak Türkiye'nin iktisadına baktığımızda özel sektör çok büyük ölçüde Avrupa yatırımlarıyla süre gider, Türkiye'nin en önemli ihracat bölgesi AB üyesi ülkeleridir. Buralarda 3,5-4 milyon ailesiyle birlikte işçi yaşıyor. Bunların kaçınılmaz bir kültürel, iktisadi, insanî trafiği olmaya devam edecek ve kültür bölgesi olarak da ben Türkiye'nin Rusya-Çin dünyasına ait olmadığını, kendi kimliğini az çok burada kurmuş olduğu için böyle derin bir çatışma içine girmeyeceğini ve hatta Türkiye'de bu durumu bir tür bağımsızlaşma" diye sindirme yönünde epey bir süsleme olacağını düşünüyorum.

• **BURAK ATAMTÜRK** - Özellikle Marksist bakışın temelindeki nedeni merak etmek açısından AB Türkiye'nin iç dinamiklerini açar mı? Yani, kapitalistleşme sürecinde, çünkü kimi kesim şöyle bakıyor; kapitalistleştiği sürece sınıflar oluşacak ve o anlamda baktığımızda o çatışma başka bir şeye dönecek. Türkiye özellikle Kopenhag Kriterlerin bakarsak, AB'ye karşı durduğu sürece Marksist retorikten kopacak mı veya tarihsel akıştan kopacak mı?

• **ERTUĞRUL KÜRKÇÜ** - Şimdi, şöyle söyleyebilirim, Marksizmin tarihi gelişmeyi açıklayabilmek bakımından her somut durumu kendi içinde ele aldığını düşünmemiz lazım. AB'ye döndüğümüzde şöyle diyebilir miyiz? AB ülkeleri son 50 yıldır esaslı bir sınıf mücadelesi sahnesi, arenası olmuş mudur ki, Türkiye oraya katıldığında bunu paylaşacaktır? Ama, sınıf mücadelesi teorisi bunu açıklamaya elverir, AB çevreden, sömürge ülkelerden, periferiden gelen fazlanın paylaşılması üzerine kurulu. Türkiye açısından problem şu: İşsizlik

Ertuğrul Kürkçü

**Milliyetçi
böbürlenmelere
rağmen
genel
olarak
ABD'nin
istikametinde
gidilecek
gibi
görüyorum**

çalışabilir nüfusun yüzde 20'si civarında seyrediyor. İnanılmaz genç nüfusuyla AB'ye dahil olduğunda çok esaslı bir paylaşım problemi yaratacak, direnme ondan. Benim fikrimi sorarsanız, Türkiye'nin AB'ye katılmaması halinde burada sınıf mücadelesi için daha esaslı imkânlar doğacağı hakkında ben hiçbir şey söylemiyorum. Olacağını da düşünmüyorum, çünkü burada Türkiye bir bakıma üç bölgeye ayrılıyor; bir tanesi küreselleşen parçası, bir tanesi kocaman bir kara delik, bir de Kürtlerin yaşadığı bölgeler. Bunların hepsinde başka türlü bir Türkiye var ve bunlar birbirlerinden derin yarıklarla ayrılıyorlar. Belki, AB'ye Türkiye katılmış olsa, bunlar birbirlerine bakar hale gelebilir.

Fakat şu; yani her ikisi de benim açımdan devrimci dönüşüm imkânı yaratıyor değil, bunlar varolan durumu düzenlenmesi bakımından bazı imkânlar yaratıyorlar. Ben AB'ye katılımlım, çünkü aslında sosyalizme yaklaşmış oluruz fikrinin Avrupa sosyalizmine ne kadar yakınsa o kadar doğru olabileceğini düşünüyorum. Siz bana söyleyin, ne kadar yakın. O nedenle, tercihlerimizi biraz sistematize etme, bir doktrine bağlıymış gibi göstermeye yardımcı olduğunu düşünüyorum, ama Türkiye'de AB'ye katılmayı savunan ve kapitalist olmayan, kapitalizmden de hiçbir çıkarı olmayan insanların kaygısı daha az dayak yemek, daha özgürce konuşmak, entelektüel ve siyasi faaliyeti daha özgürce gerçekleştirmektir ve ben bunların çok meşru istekler olduğunu düşünüyorum. Niye insanlar dayak yemek istesin? Fakat, öyle bir tarihe denk geldi ki, şimdi Avrupa aslında deminden beri anlatıldığı gibi güvenliği, özgürlüğünün önüne alan, ABD'nin dayattığı terör ve teröre karşı mücadele normlarını içselleştiren, kendi yurttaşlarını ve daha çok da göçmen işçileri kontrol eden, onların hareket kabiliyetlerini sınırlayan, neredeyse aslında "Türkiye'nin terörle mücadelesinden ve askeri yönetimlerinden feyz almaya doğru yönelen bir hale girdi. O nedenle tuhaf bir durum, siz oraya doğru yaklaşmaya çalıştıkça, onlar sizin kavramlarınıza yaklaşmış oluyorlar. Türkiye'deki gerilim bence şuna imkân verebilir: Bütün bunlar içinden, yani Türkiye dağılıp, yok olup gitmeyecekse, ordusu olan ve başka hiçbir şeyi olmayan bir ülke olmayacaksa, bütün bu iç hayatı yeniden tanzim ihtiyacı toplumun bütün kesimlerine kendisini dayatıyor. Burada kendi ihtiyacına göre fikrini nasıl kurabilir? Ama, deminden beri anlattığımız bütün bu gerilimler içinde de, Türkiye'nin dıştan, uçtan yemeksizin kendi kendine bir şeyler yap-

abileceğini söylemek çok zor. Ben bunu söyleyemiyorum.

Sonuçta toparlayacak olursam, Türkiye'nin talip olduğu rol, ben öyle görüyorum ki, daha çok batıda değil, doğuda askeri ve stratejik roller oynayan, oynamaya yönelen, bir şekilde İsrail'le kurduğu ittifaklarla bölge güvenliği bakımından tayin edici bir role talip olan, öte yandan da ABD'nin "taşımaya aday görüldüğü" uyarlaştırma projesinin içinde ikincil roller üstlenen, ama Batı Avrupa entegrasyonuna ilişkin ümitlerini ve perspektiflerini rafa kaldıracağı bir sürece giriyor, bu iyi bir dönem değil. Ben kendi payıma AB'ye katılmasını ya da AB'nin uyarlaştırıcılığı iddialarının çok sanal şeyler olduğunu düşünüyorum, ama bu süreçten dönüldüğü takdirde de oldukça fazla baskıcı bir otarşi muhabbetlerinin fazlaca konuşulduğu, ama asla gerçekleştirilemediği -bu kadar dış borçla ne otarşisi?- sıkıntılı bir on-on beş yılın bizi beklediğine dair bir kehanetim var, umarım buradaki herkes benim ne kadar yanlış olduğumu bana ispat eder, ama benim sezgim böyle.

• **İLKER AKTÜKÜN** - Ertuğrul'un çizgilerinden karamsar bir tablo ortaya çıktı. Sizde bu tabloya katılıyor musunuz Beril Hocam?

• **BERİL DEDEOĞLU** - Ben AB ile başlayayım. AB'nin homojen bir yapı olduğunu söylemenin çok iddialı olduğunu düşünmüyorum, birkaç yönden farklılıklar var; on beş üye devletin hükümet düzeyinde farklı talepleri var, ikincisi sınıfsal olarak da çok ciddi farklılıklar olduğunu belirtmekte fayda var. Çok bilinen örnektir, Fransa'daki süt ve peynir sektöründe çalışan kesimin Amerika'dan ithal edilen etlerle ilgili muazzam bir savaşı var. ABD bu peynir ve süt ürünlerine bir kota koyuyor, karşılığında Avrupa ülkeleri de bu hormonlu olduğunu iddia ettikleri ete koyuyor ve bir Mc Donalds olayı var ve bir tarım federasyonunun başkanı olan **Jose Bowe'nin** bir tutuklanma eylemi var. Çok ilginç bir şekilde adam tatil deyken falan başına geliyor, yani adamın başını çektiği bir eylem değil aslında, bir şekilde üstüne ihale olmuş bir şey ve çok iyi bileceğiniz gibi hedef gösterilmesi var ve yapılmakta olan Mc Donalds'ın bir iki çerçevesini indirince olay büyüyor ve Fransız polisi müdahale ediyor ve belediye başkanının emriyle bu kişi tutuklanıyor. Çok ilginç bir şekilde ABD'deki tarım çalışanları zarfların içine dolar koyup, bu insanın kurtarılması için gerekli olan parayı tesis etmeye çalışıyorlar.

Ertuğrul Kürkçü

**AB
çevreden,
sömürge
ülkelerden,
periferiden
gelen
fazlanın
paylaşılması
üzerine
kuruludur**

Garip bir şekilde böyle bir ilişki kuruluyor. Çok ilginç bir örnek, ama bu aynı zamanda hükümetler bazında bir rekabet olmadığını da kesinlikle göstermiyor. Yani, sınıflar arası bir kesişme olsa bile, hükümetler arasında bir rekabet vardır, çünkü AB sonuçta elitist bir eylemdir ve hükümetler düzeyinde götürülen bir süreçtir.

Kopenhag Kriterleri, sendikalaşma, NGO'ların kendini ifade edebilecek ve bunu uluslararası düzlemde yapabilecekleri tek zemin kalmış vaziyette. Fakat, ilginç bir şekilde hükümetler düzleminde AB ve ABD'nin rekabetine çok net bir örnek var, Ertuğrul Kürkçü dedi ki: "AB de ABD'nin terör anlayışını içselleştirmiş görünüyor." Ben buna kesinlikle katılmıyorum, neden katılmadığımı da söyleyeyim, AB üyesi devletler arasında görüş ayrılıkları olabilir, ama sonuçta AB'nin karar mercisinde yayınlanan birtakım listeler var, bir şekilde aralarında konsensüs oluşturmuşlar ki, ortak kararı oy birliğiyle almışlar. Orada örgütler listesine bakıyorsunuz, yani düşman ilan edilen terör örgütleri listesine bakıyorsunuz. Ama, bir de ABD'nin listesine bakıyorsunuz, ABD'nin listesinde zaten herkes var. Yani, ABD su içmek yüzünden dünyanın herhangi bir yerinde birini terörist kabul edebilir. Bilmem kaç tane yasası var ve hatta o yasalardan birinde şunu söylüyor: "ABD'nin ekonomik çıkarlarına zarar verebilecek herhangi bir eylemi terör eylemi sayar ve onunla mücadele ederim." Dolayısıyla, su içmek bile bir terör eylemi sayılabilir ve ABD'de su için düşman ilan edilebilir. AB'nin terör listesine bakıyorsunuz, çok ilginç bir şekilde El Kaide yok, Filistin Kurtuluş Örgütü yok, El Fetih yok, birbirlerinin terör örgütlerini benimsememiş durumdadır. Terör tanımları da farklı, terörist tanımları da farklı. Bu bize satır arasını veriyor, yani ikisinin, iki ayrı davranış biçimi olduğunu gösteriyor. Yoksa, farklı enstrümanlar kullandıklarını kesinlikle söyleyemeyiz. Aynı enstrümanlarla, aynı alanlarda, aynı çıkarlar uğruna, benzer biçimde mücadele ediyorlar, haklılığını korumak için de birtakım ayrımlara gidiyorlar. Sanal mıdır bu ayrım? Valahi sanaldır, güçle doğru orantılıdır. Ben bu konuda Can Baydarol'a katılıyorum. Eğer, Avrupa kendi ordusunu yapabiliyor olsa, aynı listeyi aynen benimseyecektir, bundan hiç kuşku yok. Farklı kategorilerde davrandıklarını söylemiyorum, tam da aynı kategoride davranmaktadırlar, ama farklılıklarını belirleyecek, farklı listeler yayınlarlar. Örneğin, farklı tanımlama girişiminde bulunurlar, insan haklarına

sanki daha fazla önem veriyor gibi davranırlar. Ama, bu da söylemdir, sonuçta ne yapacaklarını bilmiyoruz. Bu farklılığı özellikle Türkiye gibi aday aday -tam olarak aday da değil- aday aday pozisyonundaki ülkeler açısından...

• **CAN BAYDAROL** - Şuna "adayımsı" diyelim.

• **BERİL DEDEOĞLU** - "Adayımsı" daha güzel, adayımsı ülkeler açısından baktığımızda o kadar net bir durum kazanıyor ki; Türkiye'yi istiyorlar mı istemiyorlar mı? İşte gerçek bir yol ayrımı tam da buradan çıkıyor, o konuda Ertuğrul Kürkçü'ye katılıyorum. Türkiye o yol ayrımında elindeki olanağı ABD lehine kullanmış görünüyor, AB lehine kullanmış görünmüyor. Öyle bir noktaya gelindi ki, artık ya her ru ya merru noktasına geliniyor. Öyle bir nokta ki, ağırlık ya bir tarafa konulacak, ya bir tarafa konulacak. Yani, aynı şeyi Çek Cumhuriyeti yapmıyor örneğin, ya da Bulgaristan yapmıyor, Kıbrıs yapmıyor. Ama, Türkiye ağırlığını ABD'den yana koymuş görünüyor, Avrupa'dan yana koymuş görünmüyor. Nasıl Amerika'yı homojen kabul edemiyorsak, nasıl AB'yi homojen kabul edemiyorsak, Türkiye'yi neden homojen kabul ediyoruz? Türkiye'de de -size katılıyorum- belki iki, belki ikiden fazla Türkiye var, yani Türkiye'de de Avrupa'dan yana ağırlık koymak isteyenler var ya da ABD'den yana ağırlığını koymak isteyenler var. Ama, öyle anlaşılıyor ki, konjonktür ABD'den yana olanların lehinde bir sonuç vermiş.

Avrupa'da Türkiye'nin tam üyeliğinde şöyle düşünün, stratejik bir tercihtir, 2.100\$'lık milli gelirle, bu kadar nüfus imkânıyla -belki daha da azdır- AB'nin içine dahil ettiği bir nüfus düşünün, bu kompozisyonla, bu yapıyla, daha önemlisi Irak'la, Suriye'yle, İran'la komşu olmayı da, bundan daha stratejik bir tercih olabilir mi?

• **İLKER AKTÜKÜN** - Beril Hocam, tam bu noktada Can Bey'e soracaktım, size de aynı şeyi sorayım: Türkiye 1980'li yıllarda bir askeri rejimden çıktı, benzer bir süreç Yunanistan'da yaşandı, İspanya'da yaşandı, Portekiz'de yaşandı. 1982'de Poulantzas'ın "Diktatörlüklerden Demokrasiye" başlıklı kitabını okumuştum. Poulantzas o çalışmasında söz konusu ülkelerde AB süreci boyunca, Amerikan sermayesinin dışlanıp, nasıl bir Avrupa sermayesine doğru yönelişin olduğuna dair önemli saptamalar yapıyordu. Yani, Akdeniz ülkeleriyle karşılaştığımız zaman, Yunanistan'la, İspanya'yla, Portekiz'le, İtalya'yla, Türkiye'nin durumunu nasıl değerlendiriyorsunuz?

Beril Dedeoğlu

Sınıflar arası bir kesişme olsa bile, hükümetler arasında bir rekabet vardır, çünkü AB sonuçta elitist bir eylemdir

Türkiye tercihini ve gereklerini net olarak yapıyor mu?

• **BERİL DEDEOĞLU** - Çok açık değil mi? Yani, bugün AB üyesi olmuş devletler ve üye olacak devletlerin yaptıklarına bakıyorsun, milli gelirlerini nasıl artırdıklarını, kişi başına kaç lira düştüğüne bakıyorsun. Son derece net bir artış olduğunu görüyoruz. Kişi olarak ben ne isterim? Daha müreffeh bir ülkede, kişi başına düşen gelirin daha yüksek olduğu, gelecek endişesini daha az taşıdığım ve canımın istediği siyasi eğilimde kendimi ifade etmeyi isterim. İşte, bu ülkeler bunu adaylık süreci içinde yapabilmişse, bu genel iradenin bu yönde kullanılmasıyla doğru orantılıdır, yani bu AB'nin, Amerika'nın, Çin'in istemesiyle ilgili bir olgu değildir. Bunun o toplum tarafından istenmesi, içsel olarak geliştirilmesi ve bu konuda irade gösterilmesiyle ilgilidir. Ayrıca "benim millî gelirim artacak" diye oturduğum yerde bekleyerek olacak bir süreç değildir bu. Bu aynı zamanda belirli fedakarlıkları gerektirir. Yani, benim ekonomik, siyasal yapım, varolan düzenimi bir anlamda ters yüz etmeyi gerektirir. Buna razıysak, bunun bedelini ödemekle de yükümlüyüz. Bu bedelsiz olan bir süreç değil. Türkiye önünde inanılmaz seçenekler olan bir devlet değil sonuçta. Bizi neyin beklediğini tahmin etmek, o kadar ciddi seçeneklere sahip falan değil. Bana göre doğrusunu isterseniz iki seçenek var; ya herra ya merru, başka seçenek yok gibi görünüyor. Ancak Türkiye'nin üyeliği AB'yi İran'a Irak'a sınır yapacak bir şeydir, bundan daha ciddi ve stratejik bir tercih konusunda 15 üye devletin hükümetlerini ve çeşitli sınıflarının anlaşması o kadar kolay bir şey değil.

• **ÜLKE ARIBOĞAN** - Yalnız bir şey daha söyleyeyim, Ertuğrul Bey'in az önce söylediği çok önemli bir şey daha vardı, Türkiye Roma'nın bir parçasıdır. Eğer, AB bir Paxromana oluşturacaksa, Konstantinopolis'in olmadığı bir Paxromana düşünülemez.

• **CAN BAYDAROL** - Birkaç soru gelmişti, sizden geldi galiba. "Avrupalı sağ niye yükseliyor?" diye bir soru. Yani, 11 Eylül sonrası yükselen sağla ilişki var mı, yok mu ve bunun Avrupa üzerinde bunun etkisi var mı?

Bir kere bir şeye bakmak lazım; yani 11 Eylül sonrasında gayet tabii ki var. Normal bir reaksiyon var, buna "kültürler çatışması" diye de bakılabilir, ama bunun kökenleri yine iktisadi kökenden kaynaklanıyor. Unutmamak lazım, AB'nde özellikle Almanya başta olmak üzere birtakım ülkelerin biraz ABD'ye yüksün-

mesi gibi bakabileceğimiz şekilde bilgi topluma geçmek sorunları var ve bir ekonominin yeniden yapılanması sorunu var. Sanayii de delokalize ediliyor, bir tarafta da yeni bir yapılanma ilişkisi içinde. Sanayiinin delokalizasyonu ne demek?

Eski konvansiyonel işlerin ortadan kalkması demek ve eski konvansiyonel işlerde çalışanlar, yani bizim 60'lı yıllarda gönderdiğimiz Türkler, ama orada çalışan bir şey yapmamış eğitimsiz Almanlar, eğitimsiz Fransızlar ve saire ve doğal olarak orada bir yabancı düşmanlığının bu anlamda ekonominin yeniden yapılanmasıyla ortaya koyduğu bir ciddi sorun var. Bu noktada da AB'nde şu anda geliştirilmekte olan sosyal politikaların çok ciddi olarak yarıdan irdelenmesi lazım.

• **İLKER AKTÜKÜN** - Tam bu noktada bir soru; bir tarafta aşırı sağ yükseliyor, ama diğer tarafta, örneğin Fransa'da Avrupalı yorumcuların "aşırı sol" addettikleri Troçkist akımların, yani Ortodoks Stalinist akımın dışından gelen akımlarda da ciddi bir yükseliş var. Son seçimlerde yüzde 12 civarında bir başarı elde ettiler, toplamları itibarıyla üç ayrı adayla girdiler; Fransız Yeşilleri, Komünist Partiyi ve diğer sol adayları saydığınız zaman, Sosyalist Partinin ve Ortodoks Komünistlerin çöküşünün dışında yüzde 20'lik bir oy potansiyeline sahip olan bir de aşırı sol; bu çok fazla dikkat çekmiyor, ama yüzde 17'lik Le Pen çok ciddi bir dikkat çekti, oysa Le Pen tepkisini de yaratıyor zannedersen o tarafta veya tersi.

• **CAN BAYDAROL** - Şimdi karşılıklı epey ilişkisi var ve şu anda Avrupa'da esas yükselen ne? Esas yükselen, çünkü biz burada "küreselleşmeye taraf mısın, değil misin?" tartışması yaparken, galiba Avrupa'da esas yükselmeye çalışan olgu, oyları arttıran olgu, şemsiyenin kalitesini tartışanlardan geliyor. Yani, mesele taraf olmaktan çok, bu bir olgudur, yağmur yağıyor, dışarıya çıkarken ıslanayım mı ıslanmayayım mı? Ama, illa ki dışarıdaysanız, o zaman şemsiye ve şemsiyenin kalitesi meselesi var. Şu anda galiba bu küreselleşme ve buna karşı geliştirilen antikorumları burada düşünmek lazım ve burada da şu anda çok ciddi olarak yani Türkiye-AB ilişkileri bazına işi indirgeyecek olursak, tahmin ediyorum galiba Türkiye'nin bir şansı var; genç nüfusu, ama bugünkü haliyle değil, eğitilmesi kaydıyla diye düşünüyorum. "Eğitilmesi kaydıyla" diye düşündüğüm nedir? Şu andaki ekonominin gereksinimleri doğrultusunda bu nüfusun tekrar bir eğitim politikası çerçevesinde değerlendiril-

Beril Dedeoğlu

Türkiye
ağırlığını
ABD'den
yana
koymuş
görünüyor,
Avrupa'dan
yana
koymuş
görünmüyor

mesi gerekiyordu. Bütün mesele bunu orada bu sorunları yaşayan insanlara doğru dürüst anlatmak ve bu insanların da taşın altına ellerini sokmalarından geçiyor, yani, Türkiye'deki yani Avrupa'ya baktığımız zaman, bütün bu genişleme akımları içinde demografi sorunu unutmamalıyız; yaşlanan bir Avrupa var ve genç nüfusa ihtiyacı var, fakat o genç nüfus bugünkü genç nüfusumuz değil, onu da çok net görelim.

Şimdi, burada ekonominin yeniden yapılanması meselesi var, yani bir tarafta delokalizasyon süreci yaşıyoruz ve bu delokalizasyon da yanlış çalışıyor bence. Çünkü, küreselleşmenin çıkışındaki temel iddia neydi? "Gittiği ülkeye sermaye aktarılmıydı" fakat, bu gerçekleşmedi. Aksine, orada üretilen zenginlik tekrar ana başkentlere dönmeye başladı ve bu aslında kapitalizmin şu andaki en büyük sorunu. Yani, bütün mesele zenginliği yaymak ki, arz-talep ilişkisine dayalı olarak bu iş dönebilir. Belki de o anlamda bakarsak, kapitalizmin sosyal demokrasiye ihtiyacı var gibi de bir sonuca da varmak mümkün. Ama, burada çok farklı ülkeler ve çok farklı yaklaşımlar var. Burada ben çok ciddi olarak sistemin çalışma sorununun olduğunu düşünüyorum ve burada Türkiye'nin bir şansı var aslında, emek piyasası açısından bir şansı var. Tabii, bu emek piyasası şansı da Türkiye'nin eğitim politikasını tekrar gözden geçirmesine dayalı bir şans diye düşünüyorum.

İşte, o noktada Ertuğrul Kürkçü'nün ara formülüne gelmek istiyorum, çünkü AB'de şu anda ilk özel statü mü diyeceğiz? Çünkü, ben bu lafı üretenlerin ve Türkiye'de tartışanların da çok fazla ne söylediklerini anladıklarını sanmıyorum. Geçenlerde öyle bir tartışma toplantısında, ifade "sizinle güzel bir partena-iría ilişkisi -yani bir ortaklık ilişkisi- kuralım" yani, bizim Ankara Antlaşması da bir ortaklık ilişkisi, o association. İkisini de Türkçeye çevirdiğimiz zaman aynı şey çıkıyor, ama association partaneryadan daha ileri bir model, o bir entegrasyon alt modeli ilişkisi. Bizim 1963'deki Ankara Antlaşması o anlamda iyi değerlendirilmesi gereken bir antlaşmadır. Biz bunu anlamamışız zaman içinde, çünkü bu anlaşmanın ne olduğunun da pek farkında değiliz, hâlâ Türkiye'de Gümrük Birliği Anlaşmasını, "Gümrük Birliğine girdik mi?" falan gibi çok ciddi teknik tartışmaların ve hataların yapıldığı şeylerden bahsediyoruz. Eminim ki, Tansu Çiller hâlâ Türkiye'nin bir Gümrük Birliği Anlaşması yapıp, Gümrük Birliğine girdiğini var-

sayıyor, fakat ortada ne bir Gümrük Birliği Anlaşması var, ne de girdiğimiz bir Gümrük Birliği var. Yani, işin özü burada, sorun burada. Türkiye yaptığı anlaşmaların hukuk anlamında farkında değil ve bunların sonunda getirdiği sonuçların farkında değil.

Ne kadar onu söyleyeyim size, biz yanlış hatırlamıyorsam, 13 Ekim 1995 tarihinde yetkisi olmayan bir parlamentodan, Avrupa Parlamentosu'ndan kendi yükümlülüklerimizi yerine getirmek için ricacı olmak üzere, Türkiye'nin bütün patronal örgütlerini Brüksel'e yığarak lobi yaptık. Böyle bir şey olabilir mi? Yani, kendi yükümlülüğünüzü yerine getirmeye çalışıyorsunuz, yetkisi olmayan bir parlamento var, sanal bir anlaşmayla karşı karşıyasınız. Kusura bakmayın ama, dünyada uluslararası hukukun "en fazla gözetilen ülke kaydı" vardır; ondan sonra "en fazla salaklığa mazhar ülke" kaydını elde etmiş bir ülkemiz. Böyle bir şeyi yaptığımız andan itibaren, karşı taraf "hakikatten biz bunlara ne yapsak yerler" havasına giriyor.

O noktadan devam edersem, çok vitesli Avrupa'ya biraz sonra dönmek üzere, yani o özel statüye biraz sonra dönmek üzere şunu da söylemem lazım; gayet tabii ki, AB Türkiye'ye karşı çifte standart uygulamıştır, bu konuda da hiç şüpheleniz olmasın. Yunanistan'ın Birliğe tam kabul edildiği noktada bakıyorsunuz, bu ülkenin Avrupa Komisyonu değerlendirme raporu vardı, ne ekonomisi, ne siyaseti, ne insan hakları, ne hukuk karnesi içeri almayacağı elvermez, ama ondan sonra esas siyasi karar alma organı olan Bakanlar Konseyi "bu ülkede ekonomiyi düzeltmek için, insan hakları sicilini düzeltmek için, hukukunu düzeltmek için, bu alanları düzeltmek için, tam üye yapmaktan başka çare yoktur" dedi. Aynı şeyi İspanya ve Portekiz için de söylediler. İspanya, Portekiz ve Yunanistan için aynı siyasi gerekçe var karşımda, ama tersinden bakarsak, 70'li yıllardaki tarihi hatalardan bahsediyoruz bu noktada. O sırada Türkiye'ye Avrupa Komisyonu'ndan insanlar geldi; başta Emile Noel ve Belçika Başbakanı geldi, "lütfen siz de başvurun" dediler. 70'li yıllardaki tarihi hata olarak bahsettiğimiz bu. Başvursaydık girecek miydik? Hayır, bence girmeyecektik, ama büyük olasılıkla Yunanistan da girmeyecekti. Daha sonra İspanya ve Portekiz de girmeyecekti, şimdi biz ne yaptık orada? Bu başvuruyu geciktirmek ve yapmamak suretiyle, o sıradaki siyasi değerlendirmelerle ve saire, ondan sonra Yunanistan kabul oldu, İspanya, Portekiz tam üye oldu ve biz 14 Nisan 1987'de tam üyelik

Can Baydarol

AB'nde özellikle Almanya başta olmak üzere birtakım ülkelerin biraz ABD'ye yüksünmesi gibi bakabileceğimiz şekilde bilgi toplumuna geçmek sorunları var

başvurusunu yaptığımızda karşımıza yine Komisyonun görüşü geldi "bu adamların ne siyaseti, ne hukuku, ne ekonomisi bizimle bağdaşmıyor." Ben bu noktada, "Türkiye kendi içinde kendi ulusal çıkarlarının ne olduğunu tanımlamıyordu" diye düşünüyorum. Çünkü, bizde ulusal çıkar konsepti, ciddi bir hamaset ilişkisi içinde değerlendiriliyor. Yani, ulusal çıkar -farklı düşünmeler kusura bakmasın, ama- Türkiye'de 70 milyon bireyin çıkarlarının alt alta yazılımından geçen bir çıkar tanımıdır, ama biz ulusal çıkar başka bir hamaset nutku içinde yapmaya başladığımız zaman ve Türkiye'de bu anlamda gerçek talebi yansıtmadığımız zaman, böyle bir sorunla karşı karşıya kalıyoruz. Bugün neden bahsediyoruz? Türkiye'ye gelmeyen yabancı sermaye ve burada temelde bahsettiğimiz faktör, siyasi istikrar. Yahu, siyasi istikrar değil bu sorun, idari istikrar aslında. Yani, işi orada tartışmamız lazım. Yoksa "Ecevit hastalandı, nezle oldu, hop borsa yükseldi veya düştü, dolar düştü-yükseldi" falan gibi bazı noktalara geliyoruz. Hayır, Türkiye'nin bu anlamda ulusal çıkarının kurumlaşması lazım belki, yani "ulusal çıkar konseptini artık nasıl kurumsallaştırabiliriz?" noktasında bu işlere yaklaşmamız gerektiği düşüncesindeyim. Bu noktada Türkiye-Avrupa ilişkilerinin temelinde yatan sorun, bu bütün bağlamında, konuştuklarımızı temelinde, bir kere hep söylediğim bir lafa geliyorum; karşılıklı güvensizlik ilişkisinden kaynaklanıyor. Yani, Türkiye'de bu anlamda MGK'yı destekleyen karşı tarafın, Avrupa'nın da suçu var bu işte. Bu konuda tek başına Türkiye'yi de "yanlış yapıyoruz" diye suçlamak da bence yersiz. Çünkü, karşı tarafta da AB Türkiye'yi biraz itmeye de çalışıyor. Şöyle söyleyelim, düşünün son dönemde Türkiye'de bir demokratikleşme hareketine girmeye çalışıyoruz "Kopenhag Kriterleri" veya ne dersiniz deyin, uyum yasalarına giriyorsunuz, tam o sırada bunlar çalışırken, karşıdan Avrupa'dan Ermeni Soykırımını tanıyan bir karar çıktığı andan itibaren soruyorum, Türkiye'de kimler kazanıyor veya son olarak Karen Fogg'un yaptığı çıkışlar. Yani, tam Kıbrıs'ta birtakım açılımlar sağlanmaya çalışıyorsunuz. Peki böyle bir çıkış Türkiye'de bu işleri doğru dürüst hale getirmeye, düzeltmeye çalışanlara mı yarar, yoksa karşı görüş ifade eden ve bunu baltalamaya çalışanlara mı yarar? O açıdan baktığımız zaman ben sadece suçun kendimize çıkarılmasının doğru olmadığını düşünüyorum. Komplote teorisi ben sevmem, fakat reel ilişkiler içinde baktığımız zaman, hakikatten bu işi baltalamaya çalışan-

ların sayısının çok fazla olduğunu ne yazık ki söylemek zorundayım.

Çok vitesli Avrupa noktasına gelirim, Avrupa şu anda zaten çok vitesli, bunu da kabul etmemiz gerekiyor, çünkü yaptığımız tezler hep "Avrupa üniform bir yapıdır, Avrupa bundan sonra da, böyle üniform, tek vitesli Avrupa olarak gelişecektir", iyi de Maastricht Anlaşmasına baktığımız zaman örneğin Danimarka ortak dış politika ve güvenlik politikasına -ki, olmayan bir politikaya dahi- katılmaya çağrı konusunda referandumla dışarıda kaldı. Bugünkü Euro düzenine bakıyorum, 15'ler Avrupa'sında özellikle üç kuzey ülkesi, İngiltere, Danimarka ve İsveç sistemin dışında. Yeni girecekler bu işe ne kadar katılabilecek? Peki, Türkiye bu işin neresine ne kadar katılacak? Türkiye zaten bu sistemin bir parçası mı?

• **METİN SARFATI** - Biz Euro'yu alıp, hiçbir şey almamak istiyoruz.

• **CAN BAYDAROL** - Yok, orada da pek katılmıyorum; çünkü AB'de Euro dediğiniz zaman, o kriterlere uyum sağladığımızı ütopyik olarak varsayalım, fakat orada Türkiye'nin niye AB'ye katılmaması konusunda Avrupalılar açısından bir başka gerekçe yaratabiliriz, çünkü paraların bir yüzü Avrupa, diğer yüzü milli yüz. Düşünebiliyor musunuz Paris'te sigara alan bir adam, oraya tatile gittiği zaman cebinden bir Türk Euro'su çıkaracak ve Fransız bakkal bakacak ve aman Tanrım Atatürk'ün yüzüyle, belli bir Euro'yla karşı karşıya gelecek. Yani, bu işi fazla speküle etmemek de bizim gelebilir belki context'e baktığımızda.

Ama, hakikatten bir tarafa Kıbrıs'ı koyarsak, bir tarafa Türkiye'yi koyarsak ve bir tarafa da 11 Eylül'ü koyarsak, çok net olarak şunu söyleyebiliriz: "Acaba, Kıbrıs bizim alışageldiğimiz şekilde bir AB üyesi mi olacak?" ben bunu da sorguluyorum, çünkü çok net hatırlıyorum; tamam bugünkü son gelişmeler farklı, şu sıradaki müzakere ortamı farklı, ama müzakereler başlamadan önce Prodi'nin Kıbrıs'a söylediği çok önemli bir laf vardı, dedi ki: "Sizin aranızda varacağınız anlaşma, bizim hukukumuzun üstünde yer alacak mı?" nedir bu hukukun üstünde yer alacak olan? Avrupa hukukunun temelinde yer alan ulusal önlemlerle serbest dolaşım unsurları. Yani, ben bundan şunu mu anlayacağım? İnsanlar serbest dolaşmayacak, bir anlamda arada bir yeşil hat var ve insanlar orada dolaşmıyorlar. Mülkiyet edinme hakkı bunun dışında tutulacak, sermaye o kadar da serbest dolaşmayacak ve

Can Baydarol

AB
Türkiye'ye
karşı
çifte
standart
uygulamıştır,
bu
konuda da
hiç
şüpheleniz
olmasın

saire. Yani, bütün bunlardan çıkaracağım şey, aslında AB'nin Kıbrıs için düşündüğü söylem sui generis bir söylem. Yani, sui generis bir tam üyelik ilişkisi. Peki, Türkiye için ne kadar sui generis olacak bu iş? Orada özel statü nedir, orada "müktesebat uyumu" dediğimiz uyum ne kadar gerçekleşecek? Çünkü, biz bir taraftan ulusal program açıklıyoruz ve bu ulusal programda 1.500 sayfa boyunca yapacağımız hukuki düzenlemeler aracılığıyla bu müktesebatını nasıl karşılayacağımızı söylüyoruz. İyi de bu çok vitesli bir Avrupa olursa, ben o müktesebatın neresine ne kadar uyacağım, neresine ne kadar uymayacağım? Acaba bu bir hukuki düaliyeti beraberinde getirecek mi? Peki, Avrupa Topluluğu Adalet Divanı'nın Avrupa millî hukukunun bir örnek uygulanması konusunda yetki sahasını ne yapacağız? Yani, şu anda baktığımızda AB'nin geleceğinin Türkiye'yi çok fazla dışta bırakan bir gelecek olduğu düşüncesinde değilim. Yani, bu kadar dışlanan, itilen, kakılan bir Türkiye Avrupa'nın çıkarlarına da son derece aykırı bir Türkiye'dir. Yani, burada hep bahsettiğimiz belki Türkiye'nin Avrupalılık tercihiyle, ABD tercihi arasında ben Avrupa'nın Türkiye'yi bu kadar ABD'ye terk edebilecek kadar önemsiz bir ülke olduğu aptallığında -diyelim isterseniz- noktasına gelebileceğini de düşünmüyorum. O yüzden illa ki ve illa ki bir ara formül bulmak zorundalar. Bu anlamda da Türkiye'yle ilişkileri bu kadar geremezler düşüncesindeyim.

Yalnız bir sorun daha var, Türkiye ne ihraç edecek diye soruldu. Bence o önemli, Türkiye'nin istesek de istemesek de ihraç edeceği bir kalem var, bu birincil midir, ikincil midir, üçüncül müdür bilemem. Çevresinde bulunan ülkelere, gene bu global çıkarlar çerçevesinden baktığımız zaman, ordusunun dışında bir de rejim ihraç etme sorunu var. Peki, rejim nasıl bir şeydir? Malin kalitesiyle ilgilidir ihraç etme sorunu. Malınız ne kadar kaliteliyse o kadar ihraç edebilirsiniz. Buradaki, bu periferideki kapalı toplumlara bu rejimi ihraç edebilmesi, Türkiye'nin kendi rejimini doğru dürüst ihraç edilebilir bir rejim haline getirmesiyle de ilişkili. Yani, Kopenhag Kriterlerinin o kadar da boş kriterler olmadığı, stratejik bir konsept olarak düşünme zorunluluğumuz olduğu ortaya çıkıyor.

Türkiye, o noktada da şayet doğruyla ilişkilerini geliştirecek, oraya birtakım rejim ihraç etme gibi -yani, bunlar da ne "Batılı Değerler" dediğimiz demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları falan gibi konseptlerse, o zaman- Türkiye'nin doğruya bu işlevini yerine getirebilmesi

için arkasını değil, yüzünü batıya çevirmesi gerekiyor. Baktığımız zaman bir anlamda sanki "mevcut sistem sonsuza kadar gider" gibi bir yorum geldi; bana da "mevcut sistem sonsuza kadar gidemez" gibi geliyor. Özellikle 11 Eylül sonrasındaki değişen bu yeni konseptler çerçevesinden baktığımız zaman. O çerçevede ben şunu düşünüyorum; tahmin ediyorum AB şu sıralarda "bir ara formül mü, yoksa müzakerelere başlasak da ne zaman biteceğini bilsek mi, nasıl bir statü, Türk genç nüfusunu bu sistemle nasıl adapte ederiz?" gibi çok daha global ve günlük sorunlarla uğraşiyor. Alışageldiğimizin dışında yeni dünya koşullarının planlamasını yapmak zorunda olduğumuz bir dönemin eşliğinde olduğumuzu düşünüyorum.

Bu anlamda ne Ankara anlaşmasının bize söyledikleri, 10-11 Aralık 1999 Helsinki Zirvesi sonrası karşımıza çıkan yeni koşullar; bütün bunlar değil galiba, yeni bir akıl yürütme yoluyla, yeni bir düzenin planının başlaması gerektiği düşüncesindeyim.

Son global gelişmelere bakıldığı zaman Türkiye'nin istikrar sorunuyla, dünyanın istikrar perspektifinin aynı olduğunu söylememek pek olası değil. Bence Türkiye'nin istikrarı şu anda dünyanın istikrarı açısından kilit bir noktaya geldi. Çünkü, şunu unutmamalıyım, yani burada bir dizi değerlendirme yapıyoruz, ama temelde yatan ekonomik politikadır, yani çıkar ilişkisi-dir. Ekonomik politika reel politikayı belirliyor, bu iki politikayı belirledikten sonra ideal politikayı tartışıyoruz. O ideal politikada da insan hakları, hukukun üstünlüğü, demokrasi gibi konseptlerimiz var. Ama temeldeki çıkarı doğru göremiyorsak ve oradaki istikrar algılamasını pek göremiyorsak, tepedeki diğer değişkenleri çok doğru yere oturtmak şansı da pek olmuyor. Türkiye işte bu değişimi ve dünyanın istikrar algılamasıyla kendi istikrar algılamasını doğru bir platforma oturtursa, bence 11 Eylül'ü bir şans olarak görme imkânı doğabilir.

Son olarak şunu söylemek mümkün; biz bu coğrafyada hep yaşadık, hep yaşayacağız ve Ülke'ye katılıyorum; Türkiye aslında AB'ye katıldığı gün Paxromana son sınırına erişecek ve biz de Doğu Roma'yız, biz bu Doğu Roma'nın devamıysak ve Batı Romasız bir türlü bu bölgede istikrara erişemeyecekse sorunu bu. Çünkü, bütün koşulların iç temelinde yatan kavram istikrar.

• İLKER AKTÜKÜN - Oldukça kapsamlı ve verimli bir tartışma oldu. İktisat Dergisi adına hepimize teşekkür ederiz.

---&---

Can Baydarol

**Avrupa
şu anda
zaten
çok vitesli,
bunu da
kabul
etmemiz
gerekıyor**

dönemeçteki ülke: türkiye

"Birçok siyasi ve iktisadi etkinlik, uluslararası yararlar göz önüne alınmakla birlikte, bütün bunlara ulusal çıkarlar göz önüne alınarak yapılmışçasına değerlendirilmeler yakıştırılır."

Türkel
Minibaş*

Joan Robinson

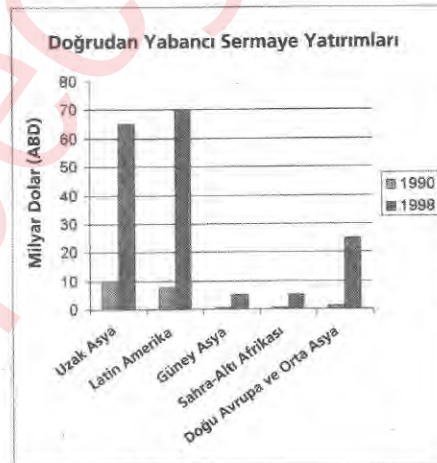
Biz de, bizden önceki ve sonrakiler de I. Paylaşım Savaşı'nın Sırp öğrencisi Princi'nin Avusturya Arşidükü François'ı öldürdüğü için çıktığını, II. Paylaşım Savaşı'nın da ABD'nin Hiroşima ve Nagazaki'ye attığı atom bombalarıyla bitirildiğini öğrenerek büyüdük.

11 Eylül'le sarsılıncaya kadar da öğrenilenler pek sorgulanmadı. Oysa 11 Eylül günü gerçekleşen "İkiz Kuleler" saldırısı, tarih kitapları yazmadan, eşanlı ve de dünyalıların tanıklığında yaşandı. İletişim ve bilgi işlem teknolojisini kullanma erkine ve özgürlüğüne sahip olmanın getirdiği bu tanıklık, 28 Haziran 1914'teki, 6-9 Ağustos 1945'teki öyküleri yerle bir ederken, 11 Eylül üstüne kurulan "ortak düşmana karşı savaş" senaryolarının da inandırıcılığını azalttı.

Oysa 11 Eylül, ABD gibi gelişmiş ekonomilerde stokların biriktiği, kısa vadeli sermaye hareketlerinin tıkanıdığı, bir çok ülkede doğal kaynakların marjinaline geldiği, başta Latin Amerika ülkeleri olmak üzere bir çok az gelişmiş ekonominin globalizme eklemlemekte zorlandığı bir sırada meydana gelmişti. Dolayısıyla 11 Eylül, krizdeki kapitalizmin kendini yenileyebilmesi için tarihi bir fırsat oluşturmuştu. Zira sistem, o güne kadar sermayeyi özgürleştirerek yani globalleşerek krizini aşmaya çalışmış ama globalleşmeyi kurumlaştırmakta yeterince başarılı olamamıştı. Bunda hükümetlerin imzaladıkları uluslararası yatırım ve ticaret anlaşmaları ile globalizm arasındaki bağlantıyı kuramaması kadar, yerel sermayenin globalizmin kazanımlarını geç algılaması da etkili olmuştur.

WTO'nun başkan yardımcılarında Rutowitz'in "Ne hükümetler neyin altına imza atıklarını biliyor, ne de şirketler neler kazandığını" dediği gibi imzalanan yatırım ve ticaret anlaşmalarının gelip geçici olmadığına hükümetler ve yerel sermaye tarafından anlaşılması za-

man almıştır. Özellikle de maden ve enerji kaynaklarının marjinaline henüz gelmediği ülkelerde. Zira, artık bu kaynaklar sermaye için sadece ucuz girdi değil, karlı bir işletme alanıdır da. 1945 sonrası yeniden yapılanma sürecinin uluslararası işbölümüne göre az gelişmiş ülkelere bırakılan bu kaynaklar globalist sürecin işbölümünde cazibe merkezi haline gelmiştir. Sermaye globalleştiçe doğrudan yatırımlarını emeğin ucuz ve niteliğinin yüksek olduğu, kaynakların bol ve ucuz olduğu, pazara en yakın alanlara yönelmektedir. Yabancı sermaye girişlerini özendirmek için yapılan yasal değişikliklerin hızlandığı 1990'lı yıllarda Latin Amerika ve Doğu Asya doğrudan yabancı sermaye girişlerinin hızlı arttığı bölgeler olmuştur.

Kaynak: Business Week Kasım, 2000

Artık sistem, doğrudan pazar paylaşımı yerine, hammadde ve enerji kaynaklarına sahip olarak piyasa egemenliğini hedeflemektedir. Bunu da son iki yüzyıldaki örneklerinden farklı olarak ülke ekonomilerini sisteme eklemleyen IMF denetimli programlarla gerçekleştirmektedir. Globalizmi kurumlaştıran bu programlar doğrultusunda enerji, tarım, madencilik, sosyal güvenlik gibi düne kadar devletin

11 Eylül,
krizdeki
kapitalizmin
kendini
yenileyebilmesi
için
tarihi bir
fırsat
oluşturmuştu

* Prof. Dr.
İ.Ü. İkt. Fak.

egemen olduğu alanlar piyasaya devredilerek sisteme açılım kazandırılmaktadır. Ne var ki tüm bu gelişmeler gerileyen kar marjlarını yukarı doğru çekmeye yetmemekte; kısacası krizin genişlemesini önleyememektedir. Tabii ki bunda ulus devletin Keynezyen modelden kalma misyonlarının devam etmesinin payı büyüktür. Özellikle de petrol, doğal gaz, maden ve su gibi kaynaklar söz konusu olduğunda liberal hükümetler bile milliyetçi tutum içine girebilmektedir.

Bu noktada 11 Eylül, kapitalizmin kaynak paylaşımı yoluyla krizden çıkma savaşını başlatmakta tetik işlevi görmüştür. Kafkas-Hazar-Irak'taki petrol, Hazar Denizi'nin doğu yakasındaki maden ve Anadolu'daki su ve maden kaynaklarının hala marjinaline gelinmediğine göre savaşın odaklanacağı alanın sınırları bellidir. Coğrafi olarak bu alana komşu olan Türkiye, 647.805 kişilik ordusu ve 15-49 yaş arasındaki 18.882.272 kişilik potansiyel asker gücü (CIA, 2001) ile 11 Eylül'le tetiklenen süreçte kapitalizm için önemli bir güçtür.

11 eylül milad değil!

Bilindiği gibi II. Paylaşım Savaşı sonrası kapitalist sistemin yeniden imar ve inşaa döneminde, Keynezyen teori doğrultusunda devlet ekonomik, sosyal yaşamda düzenleyici, yatırımlarda öncü rolünü üstlenmişti. Ekonomide New Deal Politikaları'yla şekillenen bu rol doğrultusunda bir yandan üretim, fiyat ve vergi politikalarıyla sermaye birikimini ve gelir dağılımını; diğer yandan ithal ikameci politikalarla yerli kapitalistleşme sürecini düzenlemişti. Ulus devlete sosyal devlet misyonu yükleyen bu yeniden yapılanma sürecinin Türkiye gibi

az gelişmişler için anlamı, kapitalizme eklenemeydi. Tabii ki burada savaş öncesinin sömürgeleri ile Türkiye örneğini birbirinden ayırmak gerekir. Özellikle de savaşın sonlandığı 1945'in Türkiye için önemli bir siyasi kırılma noktası olduğu düşünülürse!

Ne var ki, Keynezyen teorinin krizi çözmeye yeterli olmayacağı 1970'in başından beri bilinmekteydi. Zira, teknolojik gelişmelerin itici gücünün sınırlılığı, hammadde ve petrol fiyatlarındaki artış, karların artış hızını düşürmeye başlamıştı (Mandel 1980).

Karların artış hızının düşmeye başlaması sermaye birikiminin istikrarını bozmuş; kapitalizm için yeniden yapılanma sürecini başlatmıştır. 1980 sürecinde IMF ile stand-by anlaşması yapan az gelişmiş ülkelere monetarist ekonomi programları da zaten bu nedenle önerilmiştir. Yüksek faize dayalı sıkı para ve kredi politikalarıyla bu ülkelerdeki fiyatlar kontrol altında tutulurken ücretler de eşanlı olarak sınırlandırılmış, böylelikle karların payı genişletilmeye çalışılmıştır (Brunhoff, 1989). Öte yandan sıcak para hareketleriyle ulusötesi sermayenin çabuk ve kolay nemalanması; yani karlarını koruması sağlanmıştır.

Beş yıl süreli bu programlar kısa bir süre için de olsa krizin gelişmişler üzerindeki yükünü hafifletmişti. Meyvelerini vermeye başladığında gelişmiş ekonomilerde durgunluk başlamıştı ki, mal ve hizmet hareketlerini globalleş-tiren Uruguay Roundu çalışmaları tam bu sırada başlamıştı. 1986-1994 arasındaki Uruguay Roundu sırasında 10 kat artan portföy yatırımları 1997'deki Güney Asya Krizi'nden Rusya ve Latin Amerika'ya kadar pek çok krizin de habercisiydi.

sanayileşmiş bazı ülkelerde kar oranları

Yıllar	ABD		İngiltere		Fransa	B.Almanya	Japonya
	g.safi	safi	g.safi	safi	g.safi	g.safi	g.safi
1960	15.3	8.5	5.8	2.1	9.5	13.1	-
61-62	17.7	11.7	5.3	2.8	9.1	12.4	-
62-64	17.7	11.5	5.5	3.3	9.3	11.4	12.6
65-66	18.7	12.5	5.7	2.9	9.4	11.5	12.2
67-68	17.4	10.4	4.7	2.0	9.8	11.7	14.4
69-70	14.9	6.5	3.9	1.5	11.3	12.6	14.5
71-72	15.1	6.6	3.6	1.5	10.3	11.5	13.6
73	14.7	5.0	3.1	1.3	9.6	11.5	10.9
74	13.2	2.5	2.2	1.0	8.2	10.9	11.9
75	13.5	3.5	2.0	0.9	5.7	10.6	13.0

Kaynak : OECD 1977

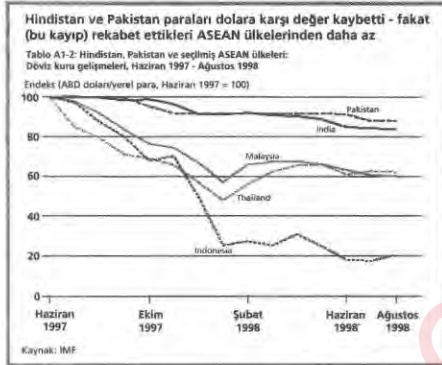
11 Eylül,
kapitalizmin
kaynak
paylaşım
yoluyla
krizden
çıkma
savaşını
başlatmakta
tetik
işlevi
görmüştür

g. asya krizi sürecinde büyüme oranları

	Kriz Öncesi 1996	Kriz Sonrası 1998
Güney Kore	+7.10	-5.50
Tayland	+5.50	-8.00
Endonezya	+7.80	-13.70
Filipinler	+5.70	-0.50
Hong Kong	+4.90	-5.10
Malezya	+8.60	-6.70
Singapur	+6.90	+1.5
Tayvan	+5.67	+4.83
Türkiye		+3.9

Kaynak : WTO

Kaldı ki, Güney Asya'daki pozitif büyüme hızlarına rağmen döviz kuru istikrarsızlığının devam etmesi ve borç yükünün ağırlığını koruyor olması risk unsurlarının varlığını devam ettirdiğini göstermekteydi.

Kısacası 11 Eylül, kapitalizmin yol ayrımının değil, genişleyen ve şiddetlenen krizi aşmak için yarattığı fırsatın tarihidir. 1914'de, 1940'da, 1945'de olduğu gibi.

Eğer yol ayrımı farklı tercihler arasında bir seçim yaparsa kapitalizmin yol ayrımları değil, kendisini bir üst evreye taşıyacak süreçleri yaşadığını söylemek daha doğru olur. Dolayısıyla, 11 Eylül'ü milat değil, geniş kitleleri savaşa ikna etmekte kullanılan bir araç olarak görmek gerekir. Ne var ki, gerek medyanın gerekse kamuoyunun Afganistan Savaşı sırasında ve sonrasındaki yaklaşımı 11 Eylül gününü yaşananları yeterince ikna edici bulmadığını göstermektedir.

Zaten son üç yılın ekonomik verileri ne ABD, ne de dünya ekonomisinin 11 Eylül saldırısıyla krize girdiğini göstermemektedir. Hatırlanacağı gibi, Amerikan otomotiv sanayininin iki devi olan Ford ve General Motors'un

	Para Birimleri dalgalanmalar		Borsalar
Ülke	ABD Dolar Karşılığı 21 Ocak 1998- 20 Ocak 1997		21 Ocak 1998'de 31.12.1997 tarihine göre dolar bazında % değişim
Endonezya	11,350	2,371	-84,8
G.Kore	1,724	855	-61,9
Tayland	52,4	25,8	-74,4
Malezya	4,40	2,49	-27,6
Filipinler	42,1	26,3	-65,4
Singapur	1,75	1,41	-52,7
Hong-Kong	7,74	7,74	-31,3
Çin	8,28	8,30	+33,2
Tayvan	33,5	27,5	-4,1

Kaynak: Emerging Market Indicators, The Economist, 24 Ocak 1998

otomotiv sektörünün geleceğinin parlak olmadığını açıkladıklarında, Hewlett Packard, NCR gibi büyük firmalar düşük kar uyarısında bulunduğu, Gateway ve Nortel Networks büyük miktarda çalışanı işten çıkarmaya başladığında 2000'nin sonları-2001'in başıydı. Krizin eski ekonominin (otomotiv) ve yeni ekonominin (bilgi işlem ve iletişim) iki temel sektörünü kavraması durgunluğun belli bir alanla sınırlı kalmayacağını, hızla yayılacağını göstermekteydi. Uluslararası boyutta hızlı küçülme ve büyük oranlı işsizlik gündemdeydi.

Şirket	Gelir (milyar \$)	Yıl
Ford Motor	144.4	1999
Ford Motor	147	1997
Ford Motor	137	1995
General Motors	161.3	1999
General Motors	164	1997
General Motors	169	1995

Kaynak: Global Policy Forum

Kısacası, 30 yılı aşkın süredir genişlemesine karşın ne hükümetlerin, ne de kamu oyunun şiddetini algılamakta zorlandığı kriz, 11 Eylül'de kulelere çarpan uçaklarla dünya kamuoyuna anlatılmıştır.

türkiye globalizm dönemecinin neresinde?

Türkiye'nin tarihin çeşitli evrelerinde karşılaştığı tüm dönemelerde, kapitalizmin krizi ve yeniden yapılanma süreçleri ile ülke ekonomisindeki düzenlemelerin örtüşmesi bir rastlantı değildir. Lozan Barış Görüşmeleri sonunda imzalanan ticaret anlaşması doğrultusunda oluşan Cumhuriyet'in ilk yıllarının liberal eko-

11 Eylül,
kapitalizmin
yol
ayrımının
değil,
genişleyen ve
şiddetlenen
krizi
aşmak
için
yarattığı
fırsatın
tarihidir

nomi politikaları nasıl 1920 Tokyo Borsası'nın çöküşüyle kendini hissettiren büyük dünya bunalımıyla örtüşüyse! 1929 krizinin etkisiyle girilen devletçilik modeli, II. Savaş sonrasında sistemin yeniden yapılanması sırasındaki 1946 devalüasyonu ve dış ticarete liberalleşme ile Demokrat Parti'nin dış borçlanmaya ve tarıma dayalı ekonomi politikaları, 60'ların sonunda başlayan son krizin etkisiyle "istikrar programları" vasıtasıyla piyasa modeline geçiş de sisteme eklenmek adınadır.

Ne var ki, 1923 ve 1930 dönemi ile 1946 devalüasyonu ile başlayan dışa bağımlılık sürecini birbirinden ayırmak gerekir. Zira 1946 devalüasyonu, savaşın hemen ardından kapitalizmin yeni uluslararası işbölümü doğrultusunda yeniden yapılandığı bir sırada yapılmış; böylelikle 1960'ların sonundaki yeni kriz sürecine kadar Türkiye'nin sistemdeki yeri de belirlenmiştir. Bu, düşük katma değerli, iç pazara dönük üretim yapısı ve ihracatı, hammadde ve yarı mamul mallara dayalı bir ülkenin fotoğrafıdır. Dolayısıyla 1946 devalüasyonu ve ardı sıra başlayan dış borçlanma süreci gönüllü başlamış bir bağımlılık serüveni olarak da tanımlanabilir.

1946 devalüasyonu ile kapitalizmin yeniden yapılanmasına yapılan katkı, ithal ikameci politikaların bu katkıyı zenginleştirmekteki rolü gözardı edildiği sürece, bugünkü yeniden yapılanmada Türkiye'nin üstlendiği rol eksik tanımlanmaya mahkumdur. Dahası, 11 Eylül

saldırısı üzerinden üretilen savaş senaryoları ile yeniden yapılanmanın ekonomik ve siyasal düzenlemeleri arasındaki doğrudan ilişki gözden kaçırılacak, kamuoyu krizin Türkiye'ye yüklenen kısmının asker ve savaş harcamalarıyla sınırlı olduğuna inandırılacaktır. İlk dış borç, Kıbrıs, Kore Savaşı üçlemesinde olduğu gibi!

Son 30 yıla baktığımızda, krizin şiddetine göre üstlenilen yük de değişmiş; genellikle yabancı sermayeye hareket özgürlüğü kazandırılması, ithalat ve dış borçlanma yoluyla gerçekleştirilmiştir. Bazen de 1971'in 12 Mart'ı ve 1980'nin 12 Eylül'ünde olduğu gibi, emek faktörünün pazarlık hakkı yasaklanarak, gerek yerli gerek yabancı sermayenin kar marjını arttırmasına, en azından korumasına yardımcı olunmuştur. Başka bir deyişle, kapitalizmin krizi, "askeri darbe" ve benzeri siyasi çözümlerle transfer edilmiştir.

Ne var ki, 1980'e kadar devam eden bu süreçte kapitalizmin kaynak krizi bugünkü şiddetine ulaşmadığı gibi, yaygınlık da kazanmamıştı. Dolayısıyla kontrol edilmesi daha kolaydı. Askeri darbeler, Türkiye gibi krizin yükünü üstlenen ülkelerde emeği baskı altında tutarak, hem iç muhalefeti hem de ülkeler arası ekonomik ve/veya siyasal ittifakların oluşmasını engellemekteydi. Böylelikle, krizin şiddeti bölgesel çözümlerle azaltılabiliyordu. Güney Asya'daki Vietnam, Kamboçya; Ortadoğu'daki Filistin-İsrail, Mısır-İsrail savaşlarında olduğu

1946
devalüasyonu
ve ardı sıra
başlayan
dış borçlanma
süreci
gönüllü
başlamış
bir bağımlılık
serüveni
olarak da
tanımlanabilir

kriz dönemlerindeki IMF antlaşmaları

No	Tarih	İptal	Vade (Ay)	Miktar (SDR)	Kotanın (%)	Kullanım (SDR)
1	1961		12	37.5	43.6	16.0
2	1962		9	31.0	36.0	15.0
3	1963		11	21.5	25.0	21.5
4	1964		11	21.5	25.0	19.0
5	1965		12	21.5	25.0	0.0
6	1966		12	21.5	25.0	21.5
7	1967		11	27.0	25.0	27.0
8	1968		9	27.0	25.0	27.0
9	1969		12	27.0	25.0	10.0
10	1970		12	90.0	83.3	90.0
11	1978	1979	24	300.0	150.0	90.0
12	1979	1980	12	250.0	125.0	230.0
13	1980		36	1,250.0	625.0	1,250.0
14	1983		12	225.0	75.0	56.3
15	1984	1984	12	225.0	52.4	168.8
16	1994	1996	14	610.5	95.1	460.5
17	2000		36	2,892.0	300.0	Yenilendi

Kaynak: IMF ve Türkiye (2002) Dr. Mahfi Eğilmez, Köşe Yazıları ve Makaleler

gibi. Aynı saptamayı 1980'lerin globalleşmeye başlamış dünyası için de yapmak mümkündür.

Türkiye gibi krizi transfer eden ülkeler 1978 Tokyo Round'u'nu iyi takip etselerdi; para ve sermaye hareketlerinin özgürleştirilmesi yoluyla piyasa ekonomisi içinde krize çözüm üretileceğini öngörebilirlerdi (Das, 1998). Bilgi işlem ve iletişim teknolojisindeki hızlı gelişmeler bile böyle bir öngörü için yeterliydi. Dolayısıyla yüksek enflasyon, döviz çıkmazı içindeki ülkelere önerilen piyasa modellerinin kurtarıcı olmadığı; sisteme eklemek hedefli "şablon model" olduğu kavranabilirdi.

dış sorç göstergeleri

Yıllar	1998	1999	2000	2001	2002
Dış Borç Stoku (Milyon \$) (2002 Q1)	96.381	102.954	119.664	115.074	117.538
Orta - Uzun Vade	75.607	80.033	91.363	98.833	103.057
Kısa Vade	20.774	22.921	28.301	16.241	14.481
Kaynak: Hazine					

İşte bugün Türkiye, Arjantin, Brezilya ve benzeri ülkelerin hızla ilerledikleri dönemecin zemininde bu "şablon model" vardır. Model, bir yandan faiz ve kur politikalarıyla para ve sermaye hareketlerini özgürleştirerek sermayenin hızlı nemalanmasını sağlamıştır. Diğer yandan da kamu işletmelerinin özelleştirilmesi yoluyla sermayeye yeni alanlar yaratmayı hedeflemiştir. Ne var ki, başta piyasa katmanlarının kurumlaşması olmak üzere modelin gerekleri tam olarak yerine getirilmemiştir. Halihazırda IMF denetimindeki bu ülkelerde uygulanan ekonomi programları, 80'lerdeki eksikliklerin giderilmesi amacıyla hazırlanmıştır.

son viraj 2002'de mi?

Bilindiği gibi Türkiye'nin geniş kesimi, 24 Ocak 1980 kararlarını, kapitalizmin yeni bir aşamasına eklenmek olarak değil de, enflasyonun aşağı çekilmesi, dış ticaret açığının daraltılması, yeni pazar olanaklarının yaratılması gibi ekonominin sorunlarını çözücü bir model olarak algılamıştır. Hem de 9 ay sonraki 12 Eylül darbesiyle gelen ultra-liberal kurumlaşmaya rağmen! Aslında 24 Ocak-12 Eylül birlikteliği GATT müzakereleri doğrultusunda değerlendirildiğinde, geçmiştekilerden daha uzun süreli ve de keskin virajlardan oluşan bir dönemece girildiği görülmektedir.

4 Şubat, 8 Ağustos konvertibiliteye geçiş, 5 Nisan kararları bu uzun dönemeçteki ara virajları oluştururken; 2000-2003 programı, sistemin yeniden yapılanma sırasındaki gereksinimleri doğrultusunda ve tamamen IMF'nin denetimi ve kontrolünde ilerlenen bir virajdır. Programın oluşmasında 1997 krizinin rasyonel değerlendirilmemesi kadar, uluslararası krizin yeniden ivme kazanması nedeniyle kapitalizmin taviz vermemesi de etkili olmuştur.

Kapitalizm tavizsizleşirken, Türkiye'yi virajı almak için, her türlü tavizi vermeye hazır eden nedenlerin başında; borç stoku/ihracat oranının yüzde 330'a dayanması; yani "çok borçlu ülke" sınıflamasında yer alması gelmektedir.

Aşağıdaki tablodan da anlaşılacağı gibi, dış borçların milli gelire oranı büyürken, asil tehlikeli gelişme vade yapısında meydana gelmiştir. 1997'de milli gelirin yüzde 11.8'i kadar büyüklüğe ulaşan kısa vadeli dış borçlar 1998'de yüzde 13.3'e; stoktaki payı da yüzde 24.9'dan yüzde 26.5'a yükselmiştir. Tüm bu olumsuzluklara yüzde 30'u geçen dış borç anapara ve faiz ödemelerinin ihracat gelirlerine oranını eklediğimizde Türkiye'nin globalizme nasıl ekleneceği de kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

virajdaki tehlike göstergeleri (%)

	1998	1997
Dış Borç Stoku/GSMH	50.2	47.3
Orta ve Uzun Vadeli Borç/GSMH	36.9	35.5
Kısa Vadeli Borç/GSMH	13.3	11.8
Dış Borç Stoku/ihracat	329.8	278.6
Ana Para Ödemeleri/ihracat	35.8	23.4
Faiz Ödemeleri/ihracat	15.5	14.1

Kaynak sorununun boyutlarını arttıran bir diğer etken ise, ihracat artış hızındaki gerilemeydi. 1980'nin dışa dönük sanayileşme stratejileri doğrultusunda yapılanan ihracat kesimi, tek sektöre ve bölgesel pazarlara bağımlılığını koruduğu için küresel krizin etkisi de art-

Yüksek enflasyon, döviz çıkmazı içindeki ülkelere önerilen piyasa modellerinin kurtarıcı olmadığı; sisteme eklemek hedefli "şablon model" olduğu kavranabilirdi

mıştır. Tek sektöre bağımlılık pazar dinamiğini engellerken, uluslararası birleşmeler içinde etkinliği de azaltmıştır. Örneğin Avrupa Birliği, 2025 yılından itibaren kayıt dışı başta olmak üzere, tarife dışı engelleri devreye sokacaktır. Türkiye gibi ihracatı tekstil ve konfeksiyon ağırlıklı ve kayıt dışı çalışan bir ülke için bunun anlamı dış pazarlardaki rekabet gücünün şimdiden yitirilmesidir.

Dahası, artık kapitalizm çarpık eklenmiş, yani globalizmi kurumlaştırmamış ülkeleri bünyesinde istememektedir. Sermayenin ulus ötesinde özgürlüğünü sağlayan yasal düzenlemeleri yapmakta direnen ülkelerin dış kredi kaynaklarını kısırarak önce dirençlerini kırmakta; ikinci aşamada da yasal düzenlemelerin yapılması karşılığında kredi kullanmaktadır.

Bu yasal değişikliklerle birlikte devletin işlevleri de değişmektedir. Ne var ki toplumun geniş bir kesimi, ekonomi modelleriyle devlet biçimi arasındaki bağlantıyı kurmamakta direnmekte! Ekonomideki piyasa modeliyle, ulus devletin "sosyal devlet" işlevinin birlikte yürüyebileceği gafletine düşmektedirler (Gowan, P. 2001). Oysa piyasa ekonomisinin devleti -ki bu globalizmin de devletidir- :

- üretim ve fiyat mekanizmasını belirlemekle;
- yerli sermayeyi çeşitli teşviklerle yabancı sermayeye karşı korumakla;
- ülke kalkınmasına pozitif katkı sağlaması için firmalara üretimin belli bir bölümünü ihraç etmekle;
- yabancı sermaye girişini kontrol etmek için sermayenin üretime geçeceği sektörleri belirlemekle;
- sosyal sigorta ve güvenlik sistemini belirlemekle;

görevli değildir. Dahası ulusötesi sermaye, tahkim mekanizmasını da kullanarak ulus devletin üstünde egemen olmaya başlamıştır. Ulus devletin sosyal devlet işlevi de "sivil toplum örgütleri"ne kaydırılmıştır ki genellikle sermayenin kontrolü altında faaliyet göstermektedirler (Klare, 1993; Hardt-Negri, 1999).

Daha açık bir deyişle, devletin sermaye birikim sürecini hızlandırmak ve gelir dağılımını düzenlemek için kamu iktisadi kuruluşları kanalıyla düşük girdi, mal ve hizmet yarattığı dönem artık bitmiştir. Türkiye'nin 1988'de katıldığı ICSID ile olan ortaklık ilişkisi doğrultusunda ticari ve ticari iş sayılmayan yatırım alanlarında yazılı tahkim süreci başlamıştır.

Sermayenin -milliyeti ne olursa olsun- ulus devletin yapısında yarattığı bu değişiklik doğal olarak siyasetin de yeniden yapılanmasını gündeme getirmiştir ki, başkanlık ve yarı başkanlık tartışmaları ve sistematize eden çalışmalar bu doğrultuda başlamıştır.

Ne var ki, Kemal Derviş de dahil olmak üzere Türkiye ekonomiyi kurmaylarının 11 Eylül'ü bir milat olarak kullanmaları, aynı yanlış devam ettirdiklerinden değil, zaman kazanmak adınadır. Zira, globalizmle aşılmaya çalışılan krizin ekonomik ve siyasi yaptırımları, başta gelir dağılımı ve işsizlik olmak üzere kronikleşmiş sorunları daha da yoğunlaştırmıştır. Örneğin kronikleşmiş bir sorun olan işsizlik, özelleştirmelerin etkisiyle daha da artarken, bankacılıktaki düzenlemelerin sonucunda da Cumhuriyet tarihinin ilk büyük oranlı nitelikli emek işsizliği ortaya çıkmıştır. Çifçiyi piyasa ekonomisiyle tanıştıran tarım reformu sonunda da benzer bir etki ortaya çıkacaktır. Tarımdaki niteliksiz işgücü piyasa koşullarındaki üretimde kendine yer bulamayacak; bu da işsizlik rakamlarının yanı sıra kente göçü tetikleyecektir. Sosyal güvenlik reformuyla emeklilik ve sağlık hizmetlerinin birbirinden ayrılması gelir dağılımındaki dengesizlikleri daha da artıracaktır.

Programın üçüncü yılında; 67 milyonun 6.7 milyonu sıfır gelire yaşamakta; çalışan her 100 kişiden 52'si herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşuna kayıtlı değil; çalışabilir yaştaki 2 milyon 217 bin kişi işsiz; kentlerdeki her 100 gençten 28'i işsiz; çalışan her 100 kişiden 51'i ilkökul mezunu (DİE Hane Halkı Anketi, 2002).

Kısacası, kapitalizmin sermaye birikimini yeniden istikrara kavuşturmak için girdiği yenden yapılanma sürecinin reformları bölüşüm ilişkilerini de değiştirmiştir.

Sosyal güvenlik, enerji, tarım reformu gibi toplumun tüm kesimlerini kavrayan düzenlemeler örgütlü muhalefetin keskinleşmesine neden olmaktadır. Buna karşılık, toplumun ulus devletin yeni biçimini geç algılaması, muhalefetin örgütlenmesini de geciktirmekte; dolayısıyla kontrol altında tutulmasını kolaylaştırmaktadır.

Öte yandan, globalizmle birlikte üretimin teknik ilişkileri değişirken, gündeme gelen yeni mal ve hizmetler muhalefetin beklentilerini de değiştirmiştir. Bu da muhalefetin örgütlenme alanlarını değiştirmiştir. Sendikalar ve politik dernekler egemenlik alanlarını kişilerin uz-

Ulusötesi
sermaye,
tahkim
mekanizmasını da
kullanarak
ulus
devletin
üstünde
egemen
olmaya
başlamıştır

manlık alanları ya da özel merakları doğrultusunda katılabilecekleri sivil toplum örgütlerine devretmeye başlamıştır (Kennedy, 1996; Hardt-Negri 1999). Tabii ki burada, örgütlü muhalefetin temel kurumlarından olan sendika ve derneklerin global krizin başında 12 Mart 1971 darbesiyle, ivme kazandığında ise 12 Eylül 1980 darbesiyle yasaklandığını, globalleşme sürecinde ise bilgi ve teknik donanımının yetersizliği nedeniyle örgütlenmede yetersiz kaldığını unutmamak gerek!

dönemecin sonu

Bilindiği gibi, sermayenin rahatça nemalanaacağı ortamın yaratılması, öncelikle ulus devletin varlığına ve gücüne bağlıdır. İlk bakışta globalizme karşıymış gibi gözükmeyle birlikte, ulusötesi sermayenin çıkarlarının korunması açısından değerlendirildiğinde dışiller birbirine oturmaktadır (Hold, D. 1994).

Bilindiği gibi, Ecevit-Bahçeli Hükümeti doğal kaynaklar, enerji, tarım, kamu ihaleleri gibi globalizmin çıkarlarını doğrudan etkileyen düzenlemeleri tek tek gerçekleştirdi. Bu düzenle-

melere karşı oluşması muhtemel muhalefeti pasifize edecek örgütlenmeleri de tamamladı. Dolayısıyla, artık işlevini bitirdi. Artık sıra Anayasa, Sayıştay, Danıştay gibi ülke siyasasının temellerini oluşturan kurumların ulus devletin yeni biçimine göre düzenlenmesinde. Daha açık bir deyişle, bu kurumların global yatırım ve ticaret sözleşmelerine engel çıkartmayacak şekilde yeniden yapılandırılmasında. Bu da ancak;

- Sermayenin verimliliğini ve karlılığını olumsuz etkileyecek her türlü güce karşı anayasal düzenlemeleri gerçekleştirecek;

- Sermayenin istediği alana, istediği koşullarda yatırım yapabilmesi ve ticari ilişkilerini sürdürebilmesi için kamu-özel kesim ayırımına karşı;

- Her türlü ayrılıkçı harekete globalizmin çıkarlarını zedelediği sürece hoşgörülle yaklaşan;

- Kaynak dağılımında ulusun ve toplumun çıkarlarını gözetmek zorunda olmayan bir hükümetle mümkündür.

Kaynakça :

- 1) Brunhoff, de S.; "Kapitalist Bunalım ve Ekonomik Politika", Dünya Kapitalizminin Bunalımı, Alan Yayınları, İstanbul 1989, s.392
- 2) CIA, World Factbook 2001
- 3) Das, Bhagirath Lal; *The WTO Agreements Deficiencies, Imbalances and Required Changes*, Third World Network, Malaysia 1998, s. 2
- 4) Giddens, A., *Beyond Left and Right, The Future of Radical Politics*, Polity Press, 1996, s.123
- 5) Gill, S., *The Constitution of Global Capitalism*, www.theglobalsite.ac.uk/press/010gill.htm, 2000
- 6) Gowan, P., Panitch, L., Shaw, M., *The State, Globalization, New Imperialism: a roundtable*

discussion,
www.theglobalsite.ac.uk/press/2001gowan.htm

- 7) Hardt, M. & Negri, A.; *Global Transformations*, Cambridge 1999, s.180
- 8) Held, D., (ed. by) *Perspectives for Democracy*, Polity Press, 1994, s.26-27
- 9) Klare, Micheal T.; "The New Challenges to Global Security", *Current History*, April 1993, s.158
- 10) Kennedy, Paul; *Yirmibirinci Yüzyıla Hazırlanırken*, T.İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1996
- 11) Mandel, E.; *Uluslararası Ekonomide İkinci Kriz*, Çev. Yavuz Alagon, Koral Yayınları, s.45, 95
- 12) Wade, Robert; "Governing the Market", *a Study of Economic Development in East Asia*

11 eylül sonrası dünya ve türkiye

İktisat Dergisi bu sayısını Dünyada ve Türkiye'de yaşanan sıcak ekonomik gelişmelerin değerlendirilmesine ayırdı. Bu başlık altında yaptığımız "Yuvarlak Masa" toplantılarından ikincisini 27 Mayıs tarihinde İ.Ü. İktisat Fakültesi Öğretim üyesi Nail Satlıgan ve Bilgi Üniversitesi Öğretim Üyesi Hasan Kirmanoğlu'nun katılımıyla gerçekleştirdik. Yayın Kurulu üyelerinden Yasemin Öztürk Çamur, Burak Atamtürk ve Emine Tahsin'in katıldığı oturumu, İktisat Dergisi adına Metin Sarfatı yönetti.

• **METİN SARFATI** - Oturumumuzun başlığı "11 Eylül Sonrası Dünya ve Türkiye" Özellikle ekonomik açıdan tahlil yapacağımız toplantıya "hoş geldiniz" diyorum.

Hepinizin bildiği gibi; 11 Eylül saldırıları ABD'yi tam da "resesyon var mı, yok mu" tartışmalarının ortasında yakaladı. Avrupa'da ise henüz resesyon o denli yoğun tartışılmıyordu, 11 Eylül bu süreci hızlandırdı.

Yine de önce şu tespiti yapmak lazım: 1980'li yıllardan itibaren 11 Eylül'e kadar olan sürede bütün dünyada esen müthiş bir serbest değişim rüzgârı görüyoruz. 11 Eylül'le birlikte bu rüzgârın en azından hızında bir azalma oldu. Bush yönetimi devlet karşısı bir söylemle iş başına gelmesine rağmen neredeyse Keynesgil politikaları devreye soktu.

Burada önce, özellikle Nail Hoca'ya hemen daha giriş bitirmeden soracağım. Bu Keynesgil politikalar, askeri harcamaların artışını içeriyor mu? Yoksa onsu da düşünülebilir mi? Keynesgil politika, efektif talep yaratma politikası, askeri önlemlerle desteklenmek zorunda mı, değil mi?

ABD 1990'lı yılları büyük bir ekonomik ivmeyle geçirdi, ekonomik büyümesi çok tartışıl-sa da, zannediyorum son 20 yılın en büyük ekonomik büyümesini geçirdi 2000'li yılların sonuna kadar. Tabii çokuluslu şirketlerin bu dönemde büyük bir patlama yaşadığını görüyoruz. 11 Eylül'den sonra bu liberal rüzgârların biraz durduğunu görüyoruz.

Bush'un bir seçim bildirgesinde de ifade ettiği; ABD'nin içine kapanıp bir anlamda dün-

yadan kendini soyutlayıp "kendi mutluluğunu" kendi kendine yaşaması gibi bir söylemi vardı; daha sonra bunu bıraktı. İlk olarak bunun tahlilinin yapılmasını rica edeceğim. ABD'nin bu söylemi daha adil bir dünya kurulması için mi, yoksa daha çok kendi çıkarlarının devamını sağlamaya yönelik bir girişim mi? Örneğin, kara paraya karşı ilan edilen savaşta, hemen 11 Eylül ertesi, herhangi bir yol alındı mı?

Burada tabii şunun analizini yapmak gerekecek: Yasal ekonomiyle yasal olmayan ekonomi arasında herhangi bir bağlantı var mı, yok mu? Gerçekten yasal olmayan ekonomiye, kara para ekonomisine dokunmak mümkün olacak mı, olmayacak mı?

Nihayet, bu yeni dönemde Avrupa'nın; ABD'nin ne kadar yanında veya ondan ne kadar bağımsız olduğunu tartışmanızı rica edeceğim?

Konuşmanın ikinci turunda eğer zaman kalırsa dünyada özellikle ekonomik çevrelerde "yeni kapitalizm" diye adlandırılmaya başlanılan bu yeni süreci tartışmaya açmak istiyorum. Yani finansal gelişme ve liberalizasyon süreciyle iktisadi büyüme arasındaki bağlantıyı tartışmanızı rica edeceğim.

• **NAIL SATLIGAN** - Sözünüzün başında 11 Eylül saldırısına değindiniz, ben de oradan başlayayım. Yola devam ederken sizin sorularınıza da aklım erdiği kadar somut cevaplar vermeye çalışayım. 11 Eylül saldırısıyla ve bunun Amerikan ekonomisi ve dünya ekonomisinin gidişatı üzerindeki etkileriyle ilgili olarak söylenebilecek en veciz, yani kısa ve doğru söz muhtemel şudur: Gerek Amerikan yönetimi, gerek Bush yönetimi, gerek Amerikan ekonomisi açısından bu saldırılar fevkalade uygun bir zamanda gerçekleşti. Amerikan ekonomisinin menfaatleri ve Bush yönetiminin çıkarları düşünüldüğünde daha uygun bir zamanlama herhalde yapılamazdı.

Bu saldırılar sayesinde Bush yönetimi, kendisi açısından işlerin pek de iyi gitmediği bir dönemde deyim yerindeyse bir açık çek aldı. Bu açık çek ne içindi? Bu saldırılar olmasaydı Bush yönetiminin; gerek muhalefetin,

Nail Satlıgan

Gerek Amerikan yönetimi, gerek Bush yönetimi, gerek Amerikan ekonomisi açısından bu saldırılar fevkalade uygun bir zamanda gerçekleşti

yani Demokrat Parti'nin karşı koyması, gerek kamuoyunun tepkisi sonunda asla yürürlüğe koyamayacağı birtakım politikaları hayata geçirmek için Bush yönetimine verilmiş bir açık çek hükmünü taşıdı bu saldırılar.

Az önce dedim ki, bu saldırılar Bush açısından işlerin pek iyiye gitmediği bir döneme rastladı; bununla neyi kastettiğimi kısaca açıklayayım: Birinci olarak Bush yönetimi Amerikan Başkanlık tarihi açısından önemli bir meşruiyet bunalımına sürüklenmişti. Çünkü yeni ortaya çıkan kanıtların da ortaya koyduğu gibi Bush'un başkanlığa seçilmesi, geçerli sayılması gereken birtakım oyların geçersiz sayılmasına dayanan bir seçim hilesine dayanıyordu. Bu olmasaydı bile zaten ülke çapında seçimi kaybetmişti. Cumhuriyetçilerin Florida'da da seçimi kaybetmesi söz konusuydu. Ama geçerli oyları geçersiz saydırarak, Florida eyalet yönetim aygıtındaki Bush'cu unsurların yardımıyla Başkanlığa seçilmesi sağlandı. Bu Amerikan medyasında gizli bir hükümet darbesi olarak nitelendirildi.

Bush'un meşruiyet aşınması yaşadığı bir dönemde saldırılar geldi; bu birinci nokta.

İkinci nokta; Bush yönetiminin zaten sınırlı olan toplumsal tabanı 2000 yılının başında resmileşen bir resesyonun etkileri altında aşınmaya başlamıştı. Örneğin, şöyle bir alıntı yapayım: *New York Times* Gazetesi 20 Ağustos'ta, saldırıdan 3 hafta önce, yayınladığı bir başyazısında ABD'nin dünya ekonomisinin 1973-1974 resesyonuna benzer bir daralmanın eşliğinde olduğuna dair kaygılara yer veriyor.

Gene aynı dönemde, yani 2001'in Ağustos ayında yalnızca ABD'de 1 milyon kişi işini kaybediyor. 2000 Martı -ki şimdi bazı çevrelerce sona erdiği ya da sona ermek üzere olduğu söylenen - resesyonun resmi başlama tarihidir. 2000 Martı'nda Amerikan borsalarında bir çöküş yaşanıldı.

1 Ocak 2001'le saldırının gerçekleştiği tarih olan 11 Eylül 2001 tarihleri arasında borsa da yüzde 18'lik bir gerileme daha yaşandı, ani bir çöküş niteliğinde değil, daha seküler bir düşüş niteliğindedir bu gerileme. Gene aynı dönemde, yani 2001 yılının başından saldırının gerçekleştiği 2001 Eylülü'ne kadar Amerikan Merkez Bankası tarihinde pek görülmemiş bir şekilde, bu 9 aylık sürede 9 kez faiz indirimine gitti ve böylece faiz oranları 2001 yılının başındaki yüzde 6'dan saldırının gerçekleştiği tarihte yüzde 3,5'a indirildi. Sonuç ola-

rak bir yılı bulmayan bir süre içinde faiz haddinin yarı yarıya inmesi gibi gerçekten olağandışı bir manipülasyon söz konusu.

Yalnız bütün ekonomi gözlemcilerinin üzerinde ittifak ettiği bir nokta da şuydu: Sık yapılan bu faiz indirimleri ekonominin reel gidişatı üzerinde herhangi bir etki yaratmadı. Yani kârların düşmesi, iflaslar ve işsizlikteki artış devam etti. Bunun sonucunda bütçe gelirleri de azaldı ve çok kısa bir süre öncesine kadar ne yapılacağı, nasıl kullanılacağı tartışma konusu olan ve başkanlık kampanyasını da önemli ölçüde belirlemiş olan bütçe fazlası eriyiverdi. Bütçe fazlasıyla birlikte sosyal güvenliğe aktarılması söz konusu olan fonlar da ortadan kalktı. Bu Amerikan iktidar çevrelerinde, yani yönetim blokunun içinde önemli bir yön duygusunu kaybetme durumuna yol açtı ve Amerikan yönetiminin iktidar blokunun çatlayacağını ya da çatlamak üzere olduğunu gösteren işaretler çoğaldı. Bu Amerikan ekonomisinin saldırı sırasında içinde bulunduğu konjonktürün belli başlı özellikleri. Bunu ikinci nokta olarak söyledim.

Üçüncü nokta; saldırıların arifesinde Amerikan yönetimiyle başlıca müttefikleri, özellikle de Avrupa arasında önemli dış politika ayrılıkları vardı. Birinci olarak, füze savunması ya da "uzay kalkanı" denilen konu ki, sadece Avrupa'nın değil aynı zamanda Rusya ve Çin'in de muhalefetiyle fiilen askıya alınmıştı.

İkinci olarak, sera etkisi meselesi; yani ozon tabakası konusunda yapılan Kyoto Protokolünü ABD reddediyordu ve bu dünya çapında ABD'nin Avrupalı en yakın müttefikleri dahil olmak üzere büyük tepkilerle karşılaşıyordu. ABD'nin bu tutumuna literatürde bildiğiniz gibi *unilateralism*, "tek taraflılık" denili-

Nail Satlıgan

Bush yönetiminin zaten sınırlı olan toplumsal tabanı 2000 yılının başında resmileşen bir resesyonun etkileri altında aşınmaya başlamıştı

yor, yani ABD'nin bir mutlak hegemonyal konum peşinde koşma arzusunu yansıtan bir deyim.

Üçüncü önemli nokta, Irak konusundaki yaptırımlardır. Bu konuda da ABD ile Avrupa arasında önemli görüş ayrılıkları vardı, bunlar derinleşiyordu. Irak'a karşı ABD'nin dayatmaya çalıştığı yaptırımlar giderek artan bir ölçüde deliniyordu. Saldırıları, ABD'nin hegemonyal bir konumdan kalkarak bütün Avrupalı müttefiklerini ve Rusya'yı da katarak, tek taraflı dış politikasının etrafında bir blok oluşturması sonucunu yarattı.

Dördüncü nokta, ülkenin içi yani iç cephe. Bush biliyorsunuz teröre karşı savaşın iki cephesi olduğunu, birinin dış cephe, diğerinin "homeland" dediği, ülke içinde açılmış cephe olduğunu söylüyordu. Bu iç cephede saldırıların Bush yönetiminin manevra alanını nasıl genişlettiğine birkaç örnek vermek gerekirse birinci olarak reel ücretlerin önemli ölçüde azalması söz konusu olacak. Çünkü artan askerî harcamaların önemli bir bölümü sosyal harcamalarda yapılan kesintilerle karşılanacak. Sosyal harcamalarda yapılan kesintiler, reel ücretlerin düşürülmesi sonucunu verecek.

İkinci olarak yurttaş özgürlüklerinde, medeni haklarda önemli sınırlamalar ve kısıtlamalar söz konusu, bunlar yürürlüğe girdi. Bütün gözlemcilerin ittifak ettiği şey, böyle bir saldırı olmasaydı, Bush yönetiminin bütün muhafazakâr yapısına ve Amerikan deyimiyle dinci sağla iç içe geçmesine rağmen haber alma özgürlüğünün kısıtlanması da dahil olmak üzere bu kısıtlamaları gerçekleştiremeyeceği yönünde.

Bir ilave nokta; gizli servislerin yetkilerinin artırılması oldukça korkunç boyutlara ulaşıyor. Biliyorsunuz, ABD'de işkence yasakken de polis karakollarında, özellikle adi suçlulara ya da zanlılara işkence yapıldığı biliniyor. Şimdi üniversite çevreleri de dahil olmak üzere, bir terör saldırısı ihtimalinin bulunduğu ahvalde sanıklara yasal olarak işkence yapılabileceği gündeme getirildi.

Başka şeyler de var, mesela, Amerikan siyasetinde "Alaska petrol yataklarının işletilmesi" diye bir gündem maddesi vardı, bu Bush'un projelerinden bir tanesiydi. Çevrecilerin ve genel olarak çevreci de sayılmayacak insanların sert muhalefetiyle karşılaşıyordu. Şimdi ulusal güvenlik bahanesiyle ya da argümanı ile Bush'un bu planını yürürlüğe sokması kolaylaşacak. Bunun gibi pek çok şey olabi-

li artık. İç cephede Bush yönetimi ciddi manevra olanaklarına kavuştu.

Beşinci nokta, Afganistan saldırısının kendisi. Yani Afganistan gibi bir ülkeye 3 hafta bir saldırının mümkün hale gelmesi. İşin kötü tarafı tabii bu; ideolojik karartma kampanyasının etkisiyle, iyiyi kötünün ya da şerle hayrın mücadelesi gibi sunuluyor. Medyanın bu söylemine pek ayak uydurmamayan çevrelerde de demokrasinin Taliban tarzı, otoriter, baskıcı, karanlıkçı bir yönetime karşı mücadelesi gibi sunuluyor.

İkiz Kulelere, Dünya Ticaret Merkezi'ne yapılan saldırılarda ölenlerin sayısının 3 bin civarında olduğu şimdi resmîyet kazandı. Oysa biliyorsunuz çok kısa süren Afganistan seferi sırasında birkaç gün içinde bu sayıyı geride bırakan sayıda sivil insan öldü. Yani bu iş Bush'un intikam savaşına döndü.

Öte yandan bu saldırının azmettiricisi olduğu söylenen Usame Bin Ladin; bu saldırıyı gerçekleştiren insanlara kahraman gözüyle baktığını, bunların hayırlı bir iş yaptığını söylemesine rağmen bu saldırının planlayıcısı, düzenleyicisi olduğunu söylemiş değil. Usame Bin Ladin'in nerede olduğu meçhul. Bugüne kadar ölen binlerce kişiye rağmen Afganistan'da bulunmuş değil.

Burada tabii herkesin aklına ister istemez, doğal olarak ve gerekli olarak "Afganistan'a yönelik saldırının arkasındaki gerçek ne?" sorusu geliyor. Yani buna da gene veciz, yani kısa ve doğru bir cevap vermek gerekirse bunun cevabı petroldür.

Afganistan'ın petrol açısından önemi şurada: Sovyetler Birliği dağıldıktan Orta Asya'da, dolayısıyla Hazar denizi bölgesi civarında bir iktidar boşluğu doğdu. Bu bölge dünya petrol rezervlerinin yüzde 20'sini, dünya doğalgaz rezervlerinin de sekizde birini barındırıyor. Bu potansiyeliyle doğalgaz ve petrol rezervleri bakımından Ortadoğu'ya eşdeğer bir bölge.

Afganistan, bu bölge açısından stratejik bir konumda, ABD'nin dünya hegemonyası stratejisi açısından hassas bir bölge. Çünkü buralardaki rejimler; ABD bakışıyla siyaseten istikrarsız rejimler; bu şu anlama geliyor: Buralarda Taliban ve Irak'taki Saddam Hüseyin rejimi gibi, birbirinden çok farklı nedenlerle ABD'nin dünyaya dayatmak istediği hiyerarşide kendilerine biçilen rolleri kabul etmek istemeyen rejimler var. Yine bu ülkeler her an böyle bir rejimin iş başına gelebileceği

Nail Satlıgan

Üniversite
çevreleri de
dahil
olmak
üzere,
bir terör
saldırısı
ihtimalinin
bulunduğu
ahvalde
sanıklara
yasal
olarak
işkence
yapılabileceği
gündeme
getirildi

ülkeler yahut da bir rejim değişikliği olmadan aynı rejimin, diyelim ki bu global strateji içinde saf değiştirmesi, yer değiştirmesi söz konusu olabilir. Mesela, Pakistan'da Pervez Müşerref'in yaptığı böyle bir şey.

ABD, Afganistan'da ne arıyor? Daha doğrusu yalnız Afganistan değil, biliyorsunuz, ABD'nin müthiş bir uluslararası askeri üsler şebekesi vardı. Dünya çapındaki askeri varlığını 11 Eylül saldırısının hemen sonrasında muazzam ölçüde genişletti. Tacikistan'da, Özbekistan'da, Kazakistan'da, Gürcistan'da yeni üsler kurdu. Afganistan ve Pakistan'da önemli bir kara askeri varlığı edindi. "ABD neyin peşinde?" diye sorduğunuzda buna verilecek cevap, Usame Bin Ladin'in peşinde değil, esas hedef Taliban ve Taliban türü bileşimlerdir.

Pakistan'da kökten dinci bir muhalefetin her an Pervez Müşerrefi devirebileceği, bunların esasen Pakistan gizli servisine sızmış oldukları söyleniliyor. Saddam Hüseyin laik, ama ABD'nin Irak'a biçtiği role itiraz eden bir insan. İran'daki molla rejimi laik değil; ama böyle bir itiraz yöneltiyor, "Taliban türü bileşimler" derken bunu kastediyorum.

Bununla ilgili olarak belki sorulması gereken bir şey daha var, o da şu: Azmettirici muhtemelen Usame Bin Ladin değil; ama kim? Ben henüz bu sorunun cevabını bilmiyorum. Ama başka bir soru var. Nasıl oldu da 4 tane yolcu uçağı kaçırılmışken, bunların bir tanesi Pentagon gibi, ABD'nin Savunma Bakanlığına yöneltmişken, bu uçakları kaçırana yıllardır ABD'de pilotluk kursuna gitmek dahil çok çeşitli ve şüphe çekici faaliyetler içinde bulunurken bu ABD'nin maharetiyle maruf gizli servisleri bunları neden önleyemedi? Biliyorsunuz, bu konuda komplo teorisi diye nitelen- dirilebilecek açıklamaları destekleyecek kanıtlar çoğalıyor; bunlar ABD'nin siyasetinde de tartışma konusu ediliyor.

Tabii bizi burada ilgilendiren bu saldırının Amerikan ekonomisi ve dünya ekonomisi üzerindeki nesnel etkileri. Şimdiye kadar söylediklerimi özetleyecek olursak; iki değişik düzlemde tartışmak mümkün, bir tanesi jeopolitik düzlem, yani Orta Asya, petrol, Amerikan hegemonyası vesaire. Bu konuda şimdiye kadar söylemiş olduklarımı derleyip toparlamak gerekirse şunu söyleyebilirim: Bu bölgeyi ve bütün dünyayı son derece istikrarsız günler bekliyor. Çünkü birincisi, bugün bölgeyi kontrol altına alma konusunda ABD ve esas olarak Batı Avrupa tarafından oluşturulan uluslararası ko-

alisyon içinde görüş ayrılıkları var ve bu görüş ayrılıklarının derinleşmeye başladığını ve daha da derinleşeceğini gösteren işaretler var.

İki, bu bölgede başta Rusya ve Çin olmak üzere öyle devletler var ki, ABD'nin tek belirleyici, tek hakemli ya da tek seçici olduğu bir bölge statüsünü kısa vadenin de ötesinde, orta ve uzun vadede de kabul etmeleri ve bunu sineye çekmeleri mümkün değil. Yalnız Rusya ve Çin değil, bunlara ben birer bölge ülkesi olarak Hindistan, Pakistan, Irak ve İran'ı da ekleyebilirim.

Bir istikrarsızlık var; ama bu istikrarsızlığın dünyanın başka bir bölgesinde olmayan son derece tehlikeli bir özelliği var. Bu bölge aynı zamanda atom bombası kaynıyor ve daha bu koalisyon tam zaferi kazanamamışken, yani Afganistan dağlarındaki hareketler ne kadar başarılı olduğu bilinmeyen bir şekilde devam ederken, işte Hindistan ve Pakistan ellerindeki nükleer silahları birbirlerine doğrultmuşlar bekliyorlar. Yani jeopolitik açıdan dünyanın zaten varolan istikrarsızlığı kat kat ve nükleer bir tehlikle katmerlenmiş olarak arttı.

Şimdi bunun iktisadi etkilerine gelelim: "Resesyon içindeki bir ekonomide askeri harcamaların artırılması Keynesyen bir politika mı" konulu bir sorunuz vardı. Bu konuda Marksistler özellikle 1980'li yılların başından bu yana, Amerikan ekonomisinde askeri harcamalarda görülen büyük artışı ve bunun Amerikan ekonomisini canlandırıcı etkilerini askeri Keynesçilik olarak adlandırdılar.

Ancak her türlü Keynesçi iktisat siyaseti askeri olmak zorunda değildir. Yani son derece sivil Keynesçi iktisat siyasetleri tasavvur edilebilir. Keynesçilik eğer bütçe açığı vermek ve bütçe açığı vererek ekonomiyi canlandırmaya çalışmaksa bunun illa askeri harcamalarla yapılmasına gerek yok. Ama müsait bir konjonktürde askeri harcamalar da nesnel olarak sivil Keynesçi iktisat siyaseti önlemleriyle aynı sonucu verebilir.

Önemli olan konjonktür, bu açıdan şunu söyleyerek sözlerimi bitireyim: Bush yönetimi altında şimdi uygulanmaya başlandığı söylenen ve daha da uygulanabilecek olan askeri harcamaların artırılması yöntemi, -buna ister askeri Keynesçilik diyelim, ister demeyelim muhtemelen daha önceki başarılı sonuçları vermeyecektir, neden?

Bunu birkaç madde halinde özetlemek mümkün: Bir karşılaştırma olsun diye askeri Keynesçiliğin geçmişteki en başarılı örneklerle

Nail Satlıgan

**Marksistler
Amerikan
ekonomisinde
askeri
harcamalarda
görülen
büyük
artışı ve
bunun
Amerikan
ekonomisini
canlandırıcı
etkilerini
askeri
Keynesçilik
olarak
adlandırdılar**

rinden bir tanesi üzerinde durmakta yarar var, o da Kore Savaşı. Kore Savaşı şöyle bir konjonktüre rast geldi: Amerika, 1929'da girdiği depresyondan, bütün çabalarına rağmen tam olarak kurtulamadı. İkinci Dünya Savaşı'na girdi, İkinci Dünya Savaşı ister istemez ekonomide bir canlanmayı beraberinde getirdi; ama savaş biter bitmez Amerikan ekonomisinin gene bir durgunluğa girdiğini gösteren belirtiler ortaya çıktı. O sırada iktisadi düşünce tarihinde "olgun ekonomilerin kaçınılmaz durgunluğu" başlığı altında özetlenebilecek birtakım teoriler ortaya atıldı. Ama Kore Savaşı'nın başlamasıyla birlikte ortaya çıkan konjonktürel canlanma, daha çok Marksistlerin uzun dalga dedikleri, İkinci Dünya Savaşı sonrası uzun büyüme dalgası diye adlandırılan, 25 yıl civarında süren, 1950'lere, 1960'lara damgasını vuran, hızlı büyümeyi beraberinde getirdi.

Ama o dönemde olan ve bu dönemde olmayan bazı şeyler var; bunları şöyle özetlemek mümkün: Kore Savaşı sırasında izlenen askeri Keynesçilik zamanında olmayan, şimdi ise varolan şey; Amerikan ekonomisinde hane halklarının, daha basit bir deyimle ailelerin bugün sürdürülemez olduğu çok açık seçik belli olan borç yükü altında ezilmemiş olması. 1950'lerin başında Amerikan ekonomisinde bir aşırı borçlanma durumu yoktu, gerek işletmeler, gerek hane halkları bakımından tam tersi bir durum vardı. Bastırılmış bir talep söz konusuydu.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında üretimin fiziksel bileşiminin, askeri mal ve hizmetlere öncelik verilmesi dolayısıyla bastırılmış olan, ertelenmiş olan otomobil, elektrikli ev eşyası, konut gibi talepler o sırada hızla karşılanıyordu. Amerikan tüketicisi bir borç yükü altında ezilmemişti ve dolayısıyla bu askeri Keynesçilik harcamalarıyla hane halklarının veya işletmelerin eline geçen gelirlerin bir taraftan yatırım harcamalarına, bir taraftan tüketim harcamalarına dönüştürülmesi tam bir otomatizm arz ediyordu.

Bugünse durum çok farklı; bugün biliyorsunuz, müthiş bir borç yükü var. Amerika'da tasarruf oranı sıfırın altında, bu demek oluyor ki, işletmeler ve aileler, 1990'lı yılların başından bu yana, kazandıklarından daha çoğunu harcıyorlar. Dolayısıyla, Amerikan ekonomisi uzun süreli bir savaşa girse de beklenen, yatırım ve tüketim harcamalarında bir genişleme değil, bir harcama kısılmasıdır. Dolayısıyla, Kore Savaşı zamanındakinden farklı olarak bugünkü konjonktür, askeri Keynesçiliğin

Amerikan ekonomisinde ve onun peşi sıra dünya ekonomisinde bir canlanmayı peşi sıra getirmeyecektir.

İkinci bir nokta; bugün ABD'nin dış ticaret ve dış ödemeler bilançosu açıkları da sürdürülemez boyutta. ABD'nin bunu bugüne kadar büyük bir çöküntüye yol açmaksızın sürdürebilmiş olması Avrupa ve Japon sermayesinin ABD'de yaptığı ve esas olarak menkul değer, yani değerli kağıtlar yatırımları sayesinde oluyor. Bir miktar da dolaysız üretken yatırımlar var. ABD açısından bu sermaye içe akımı reel bir karşılık olmadan süregelen bir akın. Bunun devam ettirilebilmesi tamamen ABD'nin dünya ekonomisi ve esas olarak politikasındaki hegemonyal ve askeri rolüne bağlı. Bu sürecin bu şekilde devam etmemesi, hatta tersine dönmesi, yani Amerikan ekonomisine doğru olan külliyetli miktarda sermaye içe akımının, bir sermaye dışı akımına dönüşmesinin Amerikan ekonomisinde ve bütün dünya ekonomisinde yaratacağı finansal ve ekonomik kaosu tasavvur etmek mümkün.

Bunun olması ABD'nin hegemonyal yönünü askeri araçlarla sürdürmesine bağlı; bu da Kore Savaşı zamanındakinden farklı olarak Amerikan ekonomisini son derece kırılan, zayıf bir konumda tutan bir şey. Bu askeri harcamaların buna çare olması ne açıdan mümkün olabilir? Bunu mümkün kılacak bir dış unsur, Kore Savaşı zamanında olan; fakat bugün olmayan bir unsur var. Bu karşılaştırmayı da yaparsak askeri Keynesçiliğe de fazla bir başarı şansı tanıyamayacağımız görülür, o da şu: İkinci Dünya Savaşı'ndan çıktığında başta Avrupa olmak üzere dünyanın ileri ülkeleri büyük bir yatırım malı, makine, teçhizat, ekipman, uçak, ulaşım aracı ihtiyacı içindeydiler. Bu ihtiyacı dünya pazarında karşılayabilecek, kendi üretimiyle karşılayabilecek tek ekonomi de Amerikan ekonomisiydi.

Oysa bugün durum farklı. Bugün biz küresel, global çapta bir durgunluk içindeyiz. Amerikan ekonomisinde çok önemli üretken kapasite fazlaları söz konusu; ama askeri Keynesçilik çerçevesi içinde artırılabilecek askeri harcamaların bu kapasite fazlasını ortadan kaldırması pek söz konusu değil. Çünkü bütün öbür ülkelerde de aynı kapasite fazlası söz konusu. Askeri Keynesçi yöntemlerle Amerikan ekonomisinde bir canlanma sağlanacak olsa ve bu Amerikan ekonomisi peşi sıra dünya ekonomisinde bir canlanmaya yol açsa bile, bu; Amerikan ekonomisinde meydana gelecek canlanmanın beraberinde getireceği talep artışının

Nail Satılgan

Amerikan ekonomisi uzun süreli bir savaşa girse de beklenen, yatırım ve tüketim harcamalarında bir genişleme değil, bir harcama kısılmasıdır

etkisiyle , başka ülkelerden ABD'ye yapılan ihracatın artması sonucunu getirecektir. Burada Amerikan dış ticaret açığının konjonktürel değil, yapısal olduğunu, yani dünya ekonomisinde ABD'nin özellikle imalat sanayiinde kaybettiği rekabet avantajının ya da içine girdiği rekabet dezavantajının bir ürünü olduğunu göz önünde tutmalıyız. Peki bu durumda ne olacaktır?

Bu; gerek Amerikan ekonomisini gerek dünya ekonomisini kırılğan, tehlikeli bir noktada, pamuk ipliğiyle bağlı bir noktada bırakan bu Amerikan dış açığının daha da büyümesi sonucunu getirecek. Dolayısıyla, bana soracak olursan 11 Eylül saldırıları Amerikan ekonomisi ve siyaseti açısından ne kadar elverişli bir zamanlamayla gerçekleşmiş olursa olsun, diyelim ki askeri harcamaları artırarak ekonomiyi canlandırma imkânları ne kadar artmış olursa olsun, bundan uzun vadeli, kalıcı, yapısal bir düzelme beklemek gene de yersizdir.

Sözlerime başlarken sorduğunuz bir soru vardı, o konudaki kanaatimi belirteyim: Bu yalnızcılık denilen şey, izolasyonizm, yani dışa kapanma Amerikan dış politikasında bir gelenektir ve şöyledir: Şu anda ortanın daha solunda sayılan demokratlar daha saldırgan, daha müdahalecidir. Bugün ortanın biraz daha sağında bildiğimiz cumhuriyetçiler daha yalnızcıdır, inifratçıdır. Yani ABD'nin kendi sınırlarına çekilme eğilimlidir.

Yüzyler, suratlar değişiyor; ama politikalar birbirinin aynı olarak devam ediyor. Bakacak olursak Jimmy Carter mesela insan haklarına dayalı bir dış politika izleyeceğim diye iş başına geldi. Ama bugün özellikle "yahu bu Usame Bin Ladin kimdir, bu Taliban nereden ortaya çıktı?" diye baktığımızda; Usame Bin Ladin'in finansmanı ve yaratılması, Taliban'ın finansmanı ve yaratılması Carter döneminde başladı. Afganistan'da Sovyetler Birliği'ne karşı bu İslamcı, kökten dinci militanların, beslenmesi, yetiştirilmesi, bunların Sovyetler Birliği üzerine sürülmesi Carter döneminde başladı. O sırada Ulusal Güvenlik Danışmanı olan meşhur Zbigniew Brzezinski, "ne önemi var, Taliban mı önemli, Usame Bin Ladin mi önemli, yoksa Sovyetler Birliği'nin çökmesi mi önemli" diyor. Yani bu politikaların mimarı olduğunu kabul ediyor.

Bush döneminde yeni dünya düzeni adına Irak Savaşı, Körfez Savaşı başlatıldı. O savaş sürdürülen ve daha sonra Irak'ı defalarca

bombalayan Clinton oldu. Şimdi Bush, Clinton'un politikalarını sürdürüyor ve Somali'ye müdahale, Kosova'ya müdahale, Bosna'ya müdahale, Sudan'ın bombalanması vesaire; bunlar esas olarak kara savaşına mümkün olduğu kadar bulaşmayarak havadan teknoloji üstünlüğüyle ülkeleri dize getirme politikası. Bu bizim siyaset bilimi derslerinde okuduğumuz gambot diplomasisinin modern tezahürlerinden başka bir şey değil.

Amerikan dış politikasındaki bu dış müdahaleci tavır ile görece içe çekilme, yalnızcı, izolasyonist tavır arasındaki fark çok uzun bir süreden beri, en azından 25 yıldır ortadan kalkmıştır. Cumhuriyetçilerle demokratlar arasında dış politikada bir vurgu farkı yoktur, ABD mutlak, emperyal, global hegemonya peşindedir.

• **METİN SARFATİ** - Teşekkür ederim. Sayın Kirmanoğlu çok bekledi; ama önce Burak Atamtürk'ün sorusunu alıp, ondan sonra sözü hemen Hasan Kirmanoğlu'na vereceğim.

• **BURAK ATAMTÜRK** - Tartışmamızı biraz daha iktisada oturturarak devam ettirmek yararlı olabilir diye düşünüyorum. 11 Eylül'ü sadece terör yorumundan çıkararak, biraz da üretim ve bölüşüme bakalım. Dünyaya genel olarak baktığımızda çokuluslu şirketlerin üretimde hakim olduklarını görüyoruz. Bölüşüme baktığımızda dünya ölçeğinde en düşükle en yüksek arasındaki fark 50 yıl zarfında 30 katından 60 kata çıkmış durumda. 2 milyar insan açlık sınırı ve altında yaşıyor.

Bu durumu; "Tembellerle çalışanlar" olarak açıklayabiliriz; ama bu muhtemelen hiçbirimizi rahatlatmayacaktır. Bu çerçeveden baktığımızda 11 Eylül saldırıları, liberalizmin veya sermayenin dünya ölçeğinde neden olduğu bölüşüm adaletsizliğine bir cevap niteliğinde midir? Başka bir şekilde söylemek istersek Nail'in dediği gibi; belki kendi iç dinamikleriyle Amerika'nın göz yumduğu veya hazırladığı bir olay olmanın dışında ayrıca hakikaten kendi dinamikleri olan ve bölüşüm sorununa karşı verilmiş bir cevap mıdır? Bu bağlamdan baktığınızda liberalizm küreselleşmesini ne kadar başarabilmiştir? Bunu sormakta yarar görüyorum.

Tabii bunlarla ilgili birçok yorum oldu. Mesela, son Tark Ali'nin yorumu; "Bu bir fundamentalistler çatışmasıdır. Hegemonyal bir fundamentalistle dinsel fundamentalizmin çatışmasıdır" dedi. Ama iş acaba sermaye ve peri-

Nail Satlıgan

Usame Bin Ladin'in finansmanı ve yaratılması, Taliban'ın finansmanı ve yaratılması Carter döneminde başladı

ferisindeki ülkeler arasındaki bölüşüm sorunundan mı kaynaklanıyor? Yine liberalizmin kendi hülyasını oluşturamamasından kaynaklanan birtakım refleksler midir bunlar? Bu konuda devam edebilirsek iyi olur.

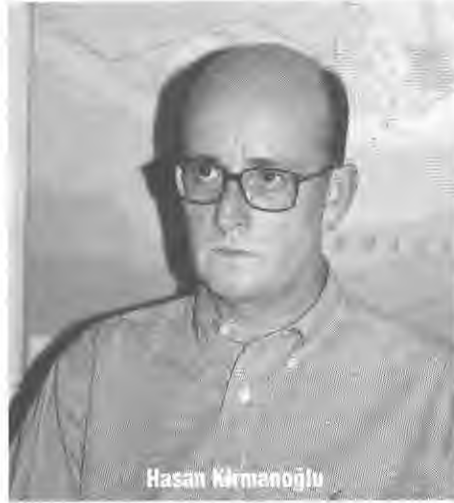
• **HASAN KİRMANOĞLU** - İsterseniz ben biraz önce Burak'ın değindiği noktadan bir şeyler söylemeye çalışayım: 11 Eylül'ün neden oluştuğuyla ilgili olarak olayın hemen sonrasında en çok ön plana çıkartılan tezlerin ya da açıklamaların başında gelir bölüşümünün bozuk olması, gelişmiş ülkelerle, az gelişmiş ülkeler arasındaki eşitsizlik gibi açıklamalar gündeme getirildi.

Oysa 11 Eylül'ün Amerikan ekonomisiyle, bundan hareketle dünya ekonomisi üzerindeki etkileri bir tarafa 11 Eylül'ün bizatihi oluşum sebebi ekonomik değil gibi geliyor bana. Ekonomik nedenlerle açıklamak mümkün değil. Buna karşılık ekonomi dışı birtakım öğeler ön planda. Özellikle de çok somut olarak İsrail-Filistin çatışması ve bu anlaşmazlığın bir türlü çözülememiş olması bir etmen. Bana "Medeniyetler çatışması" tezi açıkçası fazla yanlış gelmiyor, hatta doğru geliyor diyebilirim.

Şunu ayırmak lazım: Bizatihi radikal İslamcı hareketlerin kesinlikle 1995'ten bu yana Türkiye çerçevesinde ekonomiyi özellikle ilişkili olduğunu savunuyorum. Ama diğer taraftan İslami hareket, tek tek ülkelerde ekonomik nedenlerle ortaya çıkmasına rağmen, 11 Eylül'de deyim yerindeyse üst düzeye çıkan bu tür bir şiddet eyleminin ekonomi dışı nedenlerden ileri geldiğini ya da kaynaklandığı kanaatini taşıyorum.

Aslında bu açıdan bakıldığında özellikle son zamanlarda Avrupa aşırı sağında ortaya çıkan şeylerle de paralellik kurmak bence pekala mümkün. Ben yaklaşık 2 sene kadar önce bir siyaset bilimci arkadaşla Avrupa'da aşırı sağın yükselişi konusunda çalışmaya başladım. ABD'de yaşayan Roger Karakum diye bir Alman siyaset bilimcinin 1998'de ileri sürdüğü bir tezi var: Uzun dönemli yabancı düşmanlığı endeksine göre, gerçi Le Pen'in son çıkışından sonra bu sıralama Fransa'nın lehine değişmiştir, birinci ülke Avusturya, ikincisi Fransa, üçüncüsü İtalya'dır.

Burada ilginç olan şöyle bir husus var: Biz; 1995'te AB'ye üye 15 ülke içinde gerçekleştirilen anket çalışmasının verilerini kullandık ve aslında siyaset biliminden gelme şöyle bir ayrımın Avusturya'da, Fransa'da ve İtalya'da çok geçerli olduğunu gözledik. "Nazik

Hasan Kirmanoğlu

ırkçılık" diye tabir edilebilecek ırkçılık türüyle "kaba ırkçılık".

Peki bu iki ırkçılık nasıl ayırt edilebiliyor? Örneğin bu anketteki sorular arasında "Kendinizi ırkçı olarak tanımlıyor musunuz?" diye bir soru var. Buna "evet" cevabını verme "cesaretini" gösteren insanlar olduğu gibi, "hayır" diyerek toplumsal olarak kabul edilebilecek bir şey olmadığını düşündüğü için kendini gizleyen; ama akabinde bunu anlamak amacıyla dizayn edilmiş sorulara verdiği cevaplarda pekala ve bal gibi ırkçı olduğu anlaşılan insanlar da var.

Bu toplumların önemli bir bölümünde, ki artık iş Hollanda'ya kadar ulaştı, şu söz konusu: Kibar ırkçılığın ya da nazik ırkçılığın çok güçlü olduğu ve tabanının sadece işsiz, genç insanlar tarafından oluşturulmayıp; daha geniş bir kitleyi kapsadığı görülüyor. Kaba ırkçılığın ise aslında tolerans indeksi, hoşgörü indeksi en düşük olan toplumlarda ortaya çıktığını görüyoruz.

Hoşgörü indeksi şu demek: İnsanlar şu ya da bu sebepten ötürü belli kişi ya da gruplardan hoşlanmıyorlar. Bu indeks; "En az sevilen yöntemi" denilen bir yöntemle hesaplanıyor. Ankette örneğin bir Alman'a şu soruluyor: "Aşağıdaki azınlık gruplarından en az hangisini seversin?" Mesela, adam ya da kadın Türkleri sevdiğini söylüyor. Hemen akabinde sorulan soru "bu en az sevdiğiniz gruptan bir insan, acaba layık olmak koşuluyla üniversitede örneğin öğretim üyesi olabilir mi ya da saygınlığı olan bir iş yapabilir mi?" "Evet" diyorsa hoşgörülü, "hayır" diyorsa hoşgörüsüz olduğu saptanıyor; işte bu biçimlerde hesaplanan toplumlara ilişkin tolerans indeksi, hoşgörü indeksi var.

Hasan Kirmanoğlu

**Radikal
İslamcı
hareketlerin
kesinlikle
1995'ten
bu yana
Türkiye
çerçevesinde
ekonomiyi
özellikle
ilişkili
olduğunu
savunuyorum**

Dolayısıyla, 11 Eylül döneminden önce Avrupa'da böyle bir durum söz konusu. Saldırıyı gerçekleştiren insanların profiline baktığımızda ise; eğitim düzeyleri, orada yaşamış olma tecrübeleri ve hatta sahip oldukları işler vesaire dikkate alındığında aslında hiç de düşük gelir grubundan olmadıklarını görüyoruz. Dolayısıyla, sadece mühendislik öğrenimi gören değil, aynı zamanda mühendislik öğrenimini gördüğü ülkede de fiilen, bizatihi mühendislik yapan, bu tür mesleği yapan kişiler söz konusu.

• **BURAK ATAMTÜRK** - Bunun üstüne bir şey sorabilir miyim? Bu hoşgörüsüzlük yorumunda iktisat neden yok? Böyle bir hoşgörüsüzlük çıkarımında mesela işsizlik faktörü yok mu? Ülkesindeki yabancılar nedeniyle kendi işsiz kalacağı veya gelir dağılımında daha düşük bir duruma düşeceği için de "hoşgörüsüz" değil mi?

• **HASAN KIRMANOĞLU** - İktisat var tabii ki; adına "kontrol değişkeni" denilen birtakım değişkenlerle belirlenebilen bir şey. Örneğin, ırkçılara oy atma açıklanmaya çalışılan bir değişken, belli teorik yaklaşımlardan hareketle formüle edilen birtakım açıklayıcı değişkenler var.

Bunlardan bir tanesi kontrol değişkeni işlevine yarıyor, şöyle ki: Diyelim ara teziniz toleransın etkisini belirlemekse bu toleransın etkisini acaba başka kanallardan mı geçiriyor? Örneğin, Burak'ın ifade ettiği ekonomik bir neden olarak işsizlik olabilir ya da az eğitim almış olması olabilir. Bunlarla kontrol etmiş olmamıza rağmen ya da bu kontrol değişkenlerinin kullanılmasına rağmen toplumların açığı o konuda daha fazla sosyoloji ya da siyaset bilimi bilgisine ihtiyaç vardır. Tıpkı bireysel plandaki karakter ya da mizaç gibi bazı toplumlarda da böyle bir şey söz konusu. Dolayısıyla, ekonomi dışı etkenlerin belirleyiciliğinin ekonomik etkenlere göre ön planda olması söz konusu olabilir.

• **BURAK ATAMTÜRK** - Bu o zaman küreselleşmenin de önünü tıkayacak bir engel değil mi? Mesela, serbest dolaşım, en azından biraz önce verdiğiniz örnekten hareket edersek bir İtalyan, bir Alman'ın çalışmasını istemeyecektir değil mi?

• **HASAN KIRMANOĞLU** - Tabii, en azından ekonomik bütünleşmeyi, diyelim AB'ye Türkiye'nin tam üyeliğini, ortalama bir Fransız'ın kabul edeceğini, ortalama Fransız'ı bırakın, bir siyasi liderin bile kabul edeceği konu-

sunda benim şahsen çok ciddi şüphelerim var.

• **METİN SARFATİ** - Gördüğüm kadarıyla Sayın Satlıgan ve Sayın Kirmanoğlu aynı soruna tamamen farklı yerlerden yaklaştılar.

Ben ikinci turu başlatırken konuyu tekrar ekonomiye döndürmek istiyorum. Finansal gelişme ve finansal liberalizasyonla büyüme olgusu arasındaki ilişki akademik dünyada da, politik dünyada da 1,5 senedir ciddi bir şekilde tartışılıyor. Peki finansal gelişme, finansal serbestleşme, büyümeyi getirdi mi? Bir görüşe göre getirdi. ABD'de son 10 yılda ciddi bir büyüme yaşandı ve bunun arkasında finansal gelişmenin yattığı söyleniyor. Buna göre büyüme sürecinde imkânlar finansal sermaye tarafından daha fazla değerlendirildi ve reel ekonomide bir patlama yaşatıldı.

• **BURAK ATAMTÜRK** - Dolaysız sermayeyle, portföy yatırımlarıyla kısa süreli sermayeyi ayırmamız lazım diye düşünüyorum.

• **METİN SARFATİ** - Bir diğer konuya finansal liberalleşmenin, iktisadi büyümeyi olumsuz etkilediği yolunda. Özellikle son 10 yıl içinde finansal liberalleşmenin yönünün kuzeyden güneye doğru değil, kuzeyin kendi içinde sirküle olmasından, yani 30'a yakın ülkenin içinde dönmesinden dolayı kaynakların iktisadi anlamda etkin kullanılamaması sonucunu getirdiğini söylüyorlar. Bundan dolayı da krizlere açık olduğu ve nitekim Güneydoğu Asya krizinden başlayarak birtakım finansal krizlere neden olduğu tezi var, iki tane tezi var.

Yeni kapitalizmi savunanlar, son 10 yıl içinde finansal liberalleşmenin yarattığı krizlerin kötünün iyisi olduğunu; fakat devletin ve diğer iktisadi ajanların bunların nasıl yönetilebileceğini öğrenmiş olduklarını ileri sürüyorlar. Dolayısıyla, devlet finansal liberalleşme sürecine müdahale yoluyla fiilen katılırsa ki, bu tezi ileri sürenlere göre son 3-5 yıl içinde katılıyor, krizleri en az kötü sonuçla aşabilme yollarını öğreniyor.

Dolayısıyla yeni kapitalizm ismini verdikleri düzenin fiilen kaynak etkinliğini de sağlayabileceğini, krizlerin üstesinden gelinebileceğini ileri sürüyorlar.

Sözü bu noktada size bırakıyorum. Gerçekten finansal liberalleşme iktisadi büyümeyi körükleyip kriz de yaratırken devlet bunu çevreleyip yeni kapitalizme dönüşebilir mi?

• **NAİL SATLIGAN** - Liberalleşmeyle büyüme arasında pozitif değil, negatif bir ilişki ol-

Nail Satlıgan

Liberalleşmeyle büyüme arasında pozitif değil, negatif bir ilişki olduğunu kesinlikle söyleyebiliyoruz

duğunu kesinlikle söyleyebiliyoruz. Benim yanımda kaynaklar ve rakamlar yok ama, 1960'lar, hatta 1970'lerle, 1980'ler ve 1990'ları karşılaştıracak olursak bu iki dönem arasında 1980'li ve 1990'lı yıllarda "hipertrofi" dediğimiz müthiş bir finansal irileşme var. Mesela, borsa kapitalizasyonları tek tek ülkelerde milli gelirin yüzde yüzünü aşıyor, yani yüzde 150, yüzde 189 gibi rakamlar var.

Dolayısıyla, finansal hipertrofinin alabilmesine hızlı seyrettiği en az 20 yıllık bir referans dönemine sahibiz; bunu bir önceki 20 yıla ya da bir önceki 30 yıla mukayese edebiliriz. İstihdam ve istihdam artışı, üretim artışı, yani gelir artışı ve gelir bölüşümü gibi göstergelere baktığımızda finansal hipertrofinin artışıyla, büyümenin yavaşladığını, istihdam artışının yavaşladığını; dolayısıyla, işsizliğin çoğaldığını, işsizliğin yapısal bir karaktere büründüğü görüyoruz.

11 Eylül'den sonra devletin ekonomiyi müdahalesinin gerek pratik gerek ideolojik planda daha bir meşruiyet kazanmasının sonucu olarak devletin bu hipertrofiyi dizginleyebileceği, bunun olumsuz etkilerini mümkün olduğu kadar en aza indirerek olumlu etkilerini serbest bırakabileceği yolunda birtakım görüşler var. Bu yeni kapitalizme yol açar mı?

Ama dizginleme, yasaklama, vergilendirme gibi yollar bir kere neoliberal dogmaya hiç uyan şeyler değil. Bunu Malezya yapıyor, Şili yapıyor, Rusya yapmaya başladı. Bütün dünyada da bunu ileri süren iktisatçılara dinazor gözüyle bakılıyor; bu moda değil. Moda olan finansal akımları mümkün olduğu kadar serbest bırakmak, bunun olumsuz etkileri ortaya çıktığında ya da bulaşma tehlikesi baş gösterdiğinde devletin sınırlı müdahalelerde bulunması.

Önümüzde çok yakın ve sıcak bir örnek var. 11 Eylül'den sonra mali liberalizasyonun reel ekonomiye son derece olumsuz etkileri açık ve sabit, bu kesinleşmiş bir şey.

Peki devlet mali liberalleşmeyi kontrol altında almak bakımından daha elverişli bir konauma geldi mi, bunun en somut, yakın örneği Arjantin'dir. 11 Eylül'de Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon saldırısı oldu. Arjantin, Aralık'tan bu yana bir barbarlığa sürüklendi.

Peki bundan sonra ne olacak, dünyayı ne bekliyor? Mesela, Brezilya – Türkiye maçı için, "ya Brezilya kazanır yahut Türkiye kazanır yahut berabere kalınır" desem, bu maçın sonucunu bilmiş olmam. O anlamda benim vereceğim cevap şudur: Ya sosyalizm ya bar-

barlık, bunlardan hangisinin olacağını ben bilmiyorum. Yani elimde belli bir asgari güvenle bu soruya cevap verecek veriler yok.

Ama şunu biliyorum: Kapitalizm devam edecek olursa ve bugünkü haliyle devam edecek olursa dünyayı bekleyen barbarlıktır. Orta Asya'da bir barbarlık tehlikesi var. Dünyanın en büyük askeri gücünün, dünya en zavallı halkı üzerine dünyanın en korkunç bombalarını fırlatması, onları canlı canlı yakması, bu bir barbarlıktır.

Arjantin'de yaşananlar daha da somut. Hepinizin bildiği gibi Arjantin birkaç yıl öncesi ne kadar Latin Amerika'nın en zengin, en müreffeh ülkesiydi. Televizyonda hepimiz izledik, sığır nakleden bir kamyon yolda bir trafik kazası yapıyor. Sığırlar yola saçılıyor, kimisi telef olmuş durumda, kimisi canlı. İnsanlar civar köylerden geliyorlar; bu dünyanın bir numaralı sığır üreticisi bir ülke, ölmüş hayvanları parçalıyorlar, eve götürüyorlar, yetmiyor, bazı canlı hayvanlar kaçıyorlar, evlerine et götürülebilmek için onların peşlerinden koşup onları diri diri parçalıyorlar. Arjantin'de Başkanlık Sarayı basıldı, ateşe verildi, Cumhurbaşkanı helikopterle Cumhurbaşkanlığı Köşkünden kaçtı. Bunlar barbarlık örnekleri. Arjantin örneği, mali liberalizasyonun beraberinde getirdiği her an bir çöküşe sürüklenme tehlikesinin bütün bu bulaşıcılığının bilinmesine rağmen önlenemeyeceğini gösteriyor.

Türkiye'yle Arjantin birbirine çok benzer konumdalar. Ama IMF Arjantin'e vermeyi reddettiği, miktar olarak aşağı yukarı aynı olan bir krediyi Türkiye'ye sağladı. Bu sayede biz atlattık ama, mali istikrarsızlığa giriş koşulları bakımından Arjantin bizden çok daha elverişli olmasına rağmen - daha müreffeh, ortalama gelir düzeyi daha yüksek, sosyal patlama odağı olarak ortada duran, yaygın işsizlik, varoşlar sorunu, kır-kent arasındaki sosyal uçurumun büyüklüğü gibi koşullar bakımından Türkiye'den daha elverişli durumda olmasına rağmen sürüklendiği yeri görüyoruz.

Biz henüz Arjantin noktasına gelmedik. Mesela, bir gecede ya da bir günde polisle çatışmalarda 30 kişi ölmedi Türkiye'deki esnaf gösterilerinde; bu da Türkiye'nin politik, jeostatejik konumu sayesinde oldu. Yani Türkiye'nin, ABD'nin Orta Asya'da oluşturduğu uluslararası koalisyonunda sadık, sağlam ve söz dinler, uysal birer müttefik olarak yer almayı kabul ettiği için, Türkiye askeri bugün Afganistan sokaklarında kol gezdiği için, oradaki ulus-

Nail Satılgan

**Kapitalizm
devam
edecek
olursa ve
bugünkü
haliyle
devam
edecek
olursa
dünyayı
bekleyen
barbarlıktır**

lararası polis gücünü sorumluluğunun daha üst düzeyde üstlenmeye yöneldiği için oldu. Görüldüğü gibi ekonomiyle politika birbirinden ayrılmıyor. Ekonomi politikayı, politika ekonomiyi etkiliyor.

Şunu da söylemek isterim. İktisadi tahlillerle politik ya da daha geniş anlamda toplumsal tahlilleri birbirinden ayırmayı bir akademik ve bilimsel yüksek standart ölçüsü haline getirmekten kaçınmamızda çok büyük fayda var. Yani bugün biz kendimize profesyonel iktisatçılar diyen insanları, bizim fikir babalarımız, Adam Smith, David Ricardo bu disipline ekonomi politik derlerdi. Yani siyasal ve iktisat derlerdi. Ekonomiyle politikayı birbirinden ayırmaz, kompartımanlara bölünemez bir bütün olarak görürlerdi. Ekonomi politığının ortadan kalkması ve bu disiplinin fiziğe benzetilerek *economics*, Türkcüsüyle iktisat adını alması dünya entelektüel tarihinin en büyük yozlaşmalarından ve gerilemelerinden bir tanesidir bana soracak olursanız.

Sonuç olarak benim vereceğim cevap çok açık: Mali hipertrofinin getirdiği tehlikelerin denetlenmesi, çevrenin ve mali gelirleşmenin yararlarından böylece ekonomilerin yararlandırılması hoş bir projedir. Ama mali liberalleşme her yerde insanların ihtiyaçlarını gerçekten gideren mal ve hizmet üretme potansiyelinin körelmesiyle sonuçlanmıştır. Mali çöküşler tehlikesinin de her yerde ve uzun vadeli olarak önlenemeyeceğinin en yakın örneği Arjantin'dir.

Burak "liberalizm, küreselleşmeyi ne ölçüde tamamladı?" diye bir soru yöneltmişti. Söylediklerimle bağlantı kurarak şunu söyleyeyim: Küreselleşme modern jargonun en ideolojik, en göz boyayıcı ve en yanıltıcı kelimelerinden bir tanesidir. Küreselleşme diye bir şey yoktur, bu ideolojik bir propaganda, İngilizce deyimle bir *buzzword*, bir slogandır açıkçası.

Bir önerim var: Küreselleşme adı verilen sermaye akımları dünyanın üçte birinde cereyan ediyor ve orada yoğunlaşmıştır. Peki bizim bildiğimiz uluslararasılaşma diye bir kavram varken küreselleşme diye bir lafın ortaya atılmasının meşruiyeti ne olabilir? Uluslararasılaşma tanım gereği bütün ulusları, bütün dünyayı kapsamaması gerekmeyen bir şey.

Şöyle düşünlüğünü varsayalım: Eskiden, gelişmiş kapitalist ülkelerin kendi aralarında yoğunlaşan bir süreç, globalizasyon kelimesinin ima ettiği gibi *globus*'un tümüne ya-

yılsa denilebilir ki, "uluslararasılaşma kavramı artık yetersizdir, onun yerine yeni bir kavram, bu coğrafi genişlemeyi, tümelleşmeyi, evrenselleşmeyi anlatan bir kavram getirelim, ona küreselleşme diyelim". Böyle bir durum yok ki, eski uluslararasılaşma dalgaları dünyanın nerelerini kapsıyorduysa yine esas olarak aynı yerleri kapsıyor. Yani liberalizmin bence küreselleşme gibi bir hedefi zaten yoktu. Dolayısıyla, onu tamamlaması filan söz konusu değil.

• **BURAK ATAMTÜRK** - Nail Satlıgan'a şunu sormak istiyorum: Arjantin'de sigırları almak için kamyonlara saldıran insanların örneğini vererek şöyle bir yoruma girdi: "Ya sosyalizm, ya barbarlık". Bu anlamda baktığımızda aslında reel sosyalizm uygulamasındaki Rusya da toplumsal refahı veya geliri yeniden dağıtma konusunda çok da başarılı değildi. Ben o anlamda Arjantin halkıyla Rus halkının bölüşüm aşamasında çok da birbirinden ayrı düşmediğini düşününlerdenim. O zaman nasıl bir dünyanın geleceğine dair, nasıl bir sosyalizm veya nasıl bir üretim? Bu konuyu biraz açabilir misiniz?

• **HASAN KİRMANOĞLU** - Aslında özellikle bu türde birçok şey söylenildi, birçok hususa değinildi, konu bir hayli boyut kazandı. Benim not aldığım konuları zamanın da daralmış olmasını dikkate alarak her zamankinden daha da az konuşmak suretiyle değinip geçeyim.

Mali liberalleşmeyle büyüme arasında pozitif bir ilişki olmadığı çok açık. İkincisi, referans verebileceğim bir-iki çalışma var ki, zengin ülkelerle fakir ülkeler arasındaki farklılığın ya da uçurumun, aslında küreselleşme dalgasından sonra artmadığını gösteriyor. Ülkeler arası gelir bölüşümü, dünya bütününde bakıldığında ülkeler arasında gelir farklılığı artmadı. Ama tek tek ülkelere bakıldığında ülkelerin içinde gelir bölüşümünde çok ciddi bozulmalar var.

Bir de küreselleşme konusunda Nail'in biraz önce ifade ettikleri doğru; ama belli kriterlere göre de öyle değil. Örneğin, Türkiye'nin yaptığı ihracat ve ithalatın 1980 öncesine kıyasla daha fazla olduğunu da söyleyebiliriz. Yani küreselleşmenin bir anlamda herkesi bir boyutuyla kapsadığını, içerdiğini de söylemek çok yanlış olmaz gibi geliyor bana.

• **NAİL SATLIGAN** - Bu büyüme yavaşladı.

• **HASAN KİRMANOĞLU** - Büyüme yavaşladı; ama herkes açısından bir büyüme yavaşlaması var.

Nail Satlıgan

**Küreselleşme
modern
jargonun
en ideolojik,
en göz
boyayıcı ve
en yanıltıcı
kelimelerinden
bir tanesidir**

• **NAİL SATLIGAN** - Çin açısından yok mesela.

• **HASAN KIRMANOĞLU** - Çin açısından yok. Ona bakarsanız demokrasi olmayan ve o yönüyle barbarlık olan Güney Kore açısından gelir bölüşümü ve büyümenin Batı Avrupa'dan ve Kuzey Amerika'dan çok daha iyi olduğu söylenebilir.

Biz ekonometristiler aslında çok eleştirilmesi gereken bir şey yaparız. Bizim yaptığımız bütün hesaplar, kitaplar ortalama üstünedir. Beklenen ortalama ya da koşullu ortalamayı hesaplarız. Türkçe'sini bilmediğim için İngilizce'sini söyleyeyim, out line'lar vardır, yani belli bir değişken arttığında açıklamaya çalıştığımız değişkenin o artışa koşullu olarak ortalamasının artması ilişkisinin dışına çıkan birtakım şeyler vardır, Güney Kore de bunun çok tipik bir örneğidir, çok tipik bir out line'dır ve aslında bütün öyküyü de o out line'ler anlatır.

Biraz önce şunu söyleyecektim: Sosyalizm mi, barbarlık mı? En azından sorulmaya değer ve ne yazık ki bazı sebepler dolayısıyla 11 Eylül'ün bence en önemli olumsuz sonuçlarından bir tanesi de o oldu. Artık sağ ve sol arasında farklılık kalmadığı tezi gereğince, bence seçenek ya sosyalizm ya barbarlık değil, fakat belli bir biçimdeki kapitalizm ya da barbarlık demek daha doğru. Burada sağ ve sol arasındaki farklılık kalıp kalmadığıyla ilişkili birkaç cümle söyleme ihtiyacını hissediyorum. Sağ ve sol arasında farklılık kalmadığı bir anlamda doğru; fakat farklılık ne yapılmaması gerektiği ile ilgili olarak kalmamıştır. Ben Ortodoks Marksist solu kastetmiyorum aslında, merkez solu kastetmiyorum.

Fransız Sosyalist Partisi'yle, ondan çok daha önce Mitterrand'la ve Gonzalez'le sağ arasında fark kalmamıştır; bu yanlış mıdır? Hayır, yanlış değildir, doğrudur; ama bu mutabakat ne yapılmaması gerektiğine ilişkin bir mutabakattır, aynılıktır, ortaklıktır, yakınsamadır. Ama diğer taraftan ne yapılması gerektiğine ilişkin farklılık İspanyol kökenli Carlos Poiks'in yapmış olduğu çalışmayla çok belirgin olarak eskisinden çok daha keskin bir biçimde vardır aslında. Bununla ilgili olarak zannediyorum çok şey söylemem mümkün; ama diğer taraftan vakit de bir hayli daraldı.

EMİNE TAHSİN - Dünya ekonomisinde genel olarak şöyle bir oluşum var: ABD, AB ve Japonya, yani sermayenin yoğunlaştığı, çokuluslu şirketlerin yoğunlaştığı alanlar bunlar. Bunun dışında kalanlar ne olacak?

Türkiye jeopolitik konumu üzerinden belki şu anda kısmen bir rahatlama yaşıyor; ama jeopolitik konumu özellikli olmayan diğer ülkeler ne yapacaklar? 1970'li yıllar sonrasında krizin aşılmasında en büyük etkenlerden biri de imalat sanayiinin ucuz emeğe dayalı olarak az gelişmiş ülkelere kaymasıydı. Bu şekilde bir canlanma sağlanmaya çalışılmıştı. Böyle bir şey önümüzdeki süreçte pek görünmüyor gibi geliyor bana, bunu açarsanız sevinirim.

Dünya ekonomisinin içinde bulunduğu durgunluk süreci, enerji savaşımıyla, yani Hazar Denizi'nde, Kafkasya'da yaşanan enerji savaşımıyla nasıl aşılabilecek. Yeni bir teknolojik devrim öngörüyor musunuz? Krizin aşılabilmesinde nasıl bir teknolojik açılım söz konusu olabilecektir?

YASEMİN ÖZTÜRK - Benim sorum Hasan Kirmanoğlu'na. "11 Eylül'ü tetikleyen şeyler ya da nedenleri konusunda, ekonomi dışı faktörler ya da bir başka deyişle 'medeniyetler çatışması' da denilebilir" dediniz. Peki "11 Eylül sonrası dünyayı yine bu pencereden mi yorumluyorsunuz?" diye sormak istiyorum. Herkesin üzerinde uzlaştığı bir şey var. ABD'nin hegemonik gücünü pekiştirmeye çalıştığı bir dönemde 11 Eylül son derece işine geldi, bundan yararlandı, kullandı. Bundan sonraki atakları sizce neyi ifade ediyor, 11 Eylül sonrasında ABD'nin Bölgeye yönelik ataklarında "ekonomik nedenler" sizce hiç rol oynamıyor mu?

• **NAİL SATLIGAN** - Burak'ın "ya sosyalizm ya barbarlık" vurgum üzerine sorduğu sorudan başlamak istiyorum. "Barbarlık" dediğim şey bunun cevabını önemli bir ölçüde içeriyor. Yani sefaletin, aşağılanmanın, sürünmenin, rezaletin, kepezeliğin neredeyse sonu yok. Bu çok uzun süre böyle devam edebilir. Mesela, Sahra Altı Afrika'sında bir şekilde yaşıyorlar, ama nasıl şartlar altında yaşıyorlar?

Kaldı ki, ne olacak? İşte aç insan yağma yapar, yağmayı da 2-3 gün, insanların üzerine ateş ederek önleyebilirsiniz; ama daha fazla önleyemezsiniz. Öte yandan dünyamız öyle bir konumda ki, yağma edilmemek için piyasa ve para dışı yollarla ihtiyaç giderme yoluna gidebilirsiniz, o zaman kimse de aç kalmayabilir.

Burak'ın sorduğu sorunun Sovyetler Birliği ile ilgili kısmına dönmek istemiyorum, bence Sovyetler Birliği tartışmasını bırakalım.

Yalnız şunu söylemek istiyorum: Piyasa mı kaynakları rasyonel dağıtır, yoksa siyasi mekanizmalar mı? Siyaset alanında piyasanın yerini alan siyasi mekanizmalar, kendiliğinden

Hasan Kirmanoğlu

Fransız Sosyalist Partisi'yle, ondan çok daha önce Mitterrand'la ve Gonzalez'le sağ arasında fark kalmamıştır

ve otomatik olarak demokratik değildir. Ama öyle olduğunda bile asgari bir halk katılımı varsa benzerlerine oranla daha başarılı sonuçlar verebilir. Mesela, bu mali hipertrofi öncesi ve sonrası dünyayı mukayese ettim. Evet, ampirik, ekonometrik sonuçlar tartışma götürmekle birlikte herhalde kesin olarak şunu söyleyebiliriz: Piyasaya atfedilen özelliklerin gerçekleşmediği, en azından gelir bölüşümü bozukluğunun daralmadığı, en iyi ihtimalle olduğu gibi kaldığı tartışma götürmez bir şey.

Mesela, Küba siyasi olarak, ideolojik olarak benim açımdan bir sosyalizm modeli değildir asla, siyasi çoğulculuğu yok, bir tek partililik var ve saire. Ama göz ardı etmeyelim ki, Birleşmiş Milletler insani gelişme endeksine göre, bu Küba, kişi başına gelir düzeyi, teknolojisi, sanayileşme düzeyi bakımından kendisinden çok üstün konumda bulunan öbür Latin Amerika ülkelerinden eğitim alanında, sağlık alanında çok daha iyi. Bunlar bize neyi veriyor? İnsanların piyasanın ve kapitalizmin yerine farklı bir şey koymaya cüret edebilmeleri gerekiyor. Bu kendiliğinden bir başarı garantisini getirmez; ama kapitalizm bizi barbarlığa götürüyor, insanların birbirini boğazlamasına götürüyor. O zaman denemekte yarar var diye düşünüyorum.

• **HASAN KIRMANOĞLU** - 11 Eylül'ü yaratan nedenler konusunda daha iyisini bulamadığım için "medeniyetler çatışması" dedim, daha metaforik olarak kullandım. 11 Eylül sonrasında ABD'nin bölgede giriştiği operasyonlarda ekonomik faktör rol oynuyor olabilir; ama şu anda bizim hayal edemediğimiz başka şeyler de ediyor olabilir. Bu bizi çok spekülatif düşünme mecrasına sokar gibi geliyor bana.

Ama tabii önemli bir faktör olduğu da inkâr edilemez, dikkate alınması gereken bir etken dir diye düşünüyorum.

Aslında bu siyasi mekanizma ve ekonomik kaynak dağılımı ilişkileriyle ilgili olarak söylemek istediğim birkaç şey var, bir de piyasa, demokrasi ve büyüme arasında ilişkiye ilişkin malum bazı tezler vardır. Benim bildiğim çalışmalar, bu teorik modelleri test etmek amacıyla yapılmış. Aslında iki yönlü ilişkinin de genelleştirilemeyeceğini düşünüyorum. Ben şunun üzerine de çalıştım: 19 tane gelişmekte olan ülke dahil, bir tanesi Türkiye, Friedrich Haus'un bütün ülkeler için 1971'den 2001'e kadar hem büyüme hem demokrasi ölçüsü olarak geliştirdikleri bir indeks var. Onlar kullanılarak yapılan çalışmalar aslında iki yönlü bir ilişkinin genelleştirilemeyeceğini gösteriyor. Ama tabii teorik olarak daha fazla demokrasi olursa daha fazla ekonomik büyüme olur ve demokrasi ancak, daha fazla ekonomik büyüme olursa -ki bu daha da eski, 1950'lerin sonuna dayanan bir tez- gelişir, böyle de bir tez var.

Fakat en azından benim bildiğim çalışmalar onu gösteriyor ki; iki yönlü de genelleme yapmamız ve bu yönde ampirik destek sağlamamız mümkün. Dolayısıyla, daha fazla demokrasi olursa ülkeler ekonomik açıdan daha iyi durumda olur tezi yeterince ampirik support bulmuyor, bunun tersi de geçerli. Dolayısıyla, çok önemli bu iki değişkeni kendi karşılıklı etkileşimlerinin dışında belirleyen başka dinamiklerin olduğunu düşünmek zorundayız.

• **METİN SARFATİ** - Konuşmacılara çok teşekkür ederim.

Hasan Kirmanoğlu

Teorik olarak daha fazla demokrasi olursa daha fazla ekonomik büyüme olur ve demokrasi ancak, daha fazla ekonomik büyüme olursa gelişir

11 eylül'ün yıldönümünde dünya durumu: bir bilanço denemesi

Yabancı dil eğitiminde, şimdiki zamanın hikaye kipi öğretilirken tipik bir örnek kullanılır: öğrencinin belleğine kazınmış olacağı varsayılan önemli bir tarihsel olay anılır ve o olayı duyduğunda ne yapıyor olduğu sorulur. Türkiye için örnek verecek olursak, "12 Eylül darbesini duyduğunda ne yapıyordun?" ya da daha gençler için "Turgut Özal'ın öldüğünü duyduğunda ne yapıyordun?" ya da daha da gençler için "Öcalan'ın yakalandığını duyduğunda ne yapıyordun?" gibi. Bu yöntemin uygunluğunu kendinizde de deneyebilirsiniz. İnsanın, Aristo'nun deyişiyle, ne kadar "politik" (yani sosyal) bir hayvan olduğu burada çıplak biçimde ortaya çıkar: böyle olaylar söz konusu olduğunda herkes, yaşı yetiyorsa elbet, o anda ne yapmakta olduğunu gayet iyi hatırlar. Bundan böyle, uzunca bir süre boyunca, Amerikalı olsun olmasın, bütün dünyanın insanlarına yabancı dil öğretilirken, "11 Eylül olaylarını duyduğunda ne yapıyordun?" diye sorulduğunda, bütün öğrenciler o anı, ve o an hissettikleri şaşkınlık, ürperme ya da başka duyguları, mutlaka hatırlayacaklardır. 11 Eylül, politik anlamının çok ötesinde, bir seyirlik olay niteliğiyle, belleklere, insanlığın ortak belleğine yazılmıştır.

Yarattığı duygular ve politik olarak yorumlanması hiç kuşkusuz çok farklıdır. Kimi derinden üzülmüştür, kiminin içini tarifsiz sevinçler kaplamıştır. Bir uçta bu olayı barbarların uğurluğa saldırısı gibi görenler vardır, öteki uçte emperyalist Amerika'yı kalbinden vuran büyük bir başarı olarak yorumlayanlar. Nice yazar, büyük bir ciddiyetsizlik ve sorumsuzluk içinde, bu olayı bir "Üçüncü Dünya Savaşı"nın başlangıcı olarak ilan etmiş, 11 Eylül'den sonra hiçbir şeyin aynı olmayacağını ileri sürmüştür. Aralarındaki kutupsal karşıtlığa rağmen, bütün bu yaklaşımların ortak yanı, 11 Eylül'ü bağlamından kopararak, tarihsel akış içindeki yerinden soyutlayarak, bir milad gibi sunmalarıdır. Oysa 11 Eylül, kendinden önceki dönemin biriktirmekte olduğu bir dizi eğilimin güncelleşmesine, açığa çıkmasına ve biçim değiştirmesine yol açan, önemli, ama belirleyici olmayan bir olaydır.

Bu önermeyi 11 Eylül'ü izleyen bir yıllık süre boyunca ortaya çıkan gelişmelerin bir bilançosunu yaparak sınavabiliriz. Bu tür bir bilançonun ana noktaları şöyle özetlenebilir. Birincisi, 11 Eylül eyleminin kendisi, amaçları ve düzenlenişi bakımından hâlâ karanlık yönler içermektedir. Özellikle ABD "derin devleti"nin bu konudaki rolü konusunda, olaydan bir süre sonra, çok ciddi kuşku uyandıran yeni veriler ortaya saçılmıştır. İkincisi, ABD hakim sınıf temsilcilerinin ve devletinin (ve dünyanın dört bir yanında ve Türkiye'de onların görüşlerinin gönüllü savunucularının) 11 Eylül olaylarının hemen ertesinde iddia ettiklerinin aksine, ABD ve müttefiklerinin bu dönem boyunca izlediği politika 11 Eylül eyleminin masum insanların hayatına kıymasına karşı bir tepkinin ürünü olmamıştır. Afganistan savaşında sivillerin hayatına karşı takınılan kayıtsız, hatta zalim tavır bunun açık kanıtıdır. Üçüncüsü, bu ikinci noktanın ters yüzüdür: ABD 1991 Körfez ve 1999 Kosova savaşları ile ilk örneklerini verdiği gibi, Yeni Dünya Düzeni'nin kuruluşunda kendini dünyanın jandarması olarak ilan etmiştir. 11 Eylül sonrasında, emperyalizmin bu hegemonik gücü, Afganistan, Özbekistan ve Tacikistan'da kurduğu yeni üslerin yanısıra, Filipinler'e, Gürcistan'a, Yemen'e ve son günlerde Endonezya'ya askeri birliklerini sokmuştur, sokmaktadır. Irak'a karşı ikinci bir topyekün savaş ise kapıdadır. Bütün bunlar gösteriyor ki, ABD, Avrasya üzerinde, giderek Asya'nın bütününü üzerinde hegemonyasını kurmak üzere harekete geçmek için 11 Eylül'ü iyi bir fırsat olarak değerlendirmiştir. Rusya ile ABD arasında şu andaki yakınlaşmaya rağmen, uzun vadede ABD'nin bu politikasının emperyalizmin güçlerini Asya'nın iki devi Rusya ve/veya Çin ile karşı karşıya getirmesi tehlikesi mevcuttur ve bunun işaretleri şimdiden görünmektedir. Bizim açımdan çok önemli bir gelişmeyle, **Avrasya bölgesi dünya politikasında ana fırtına merkezi haline gelmiştir.**

Dördüncüsü, 11 Eylül ile birlikte, ABD ve Avrupa Birliği, iç rejimlerinde güvenlik gereksesiyle, uzun mücadelelerin ürünü olan demokratik hakları adım adım tasfiye etmeye yö-

Sungur
Savran*

11 Eylül,
kendinden
önceki
dönemin
biriktirmekte
olduğu
bir dizi
eğilimin
güncelleşmesine,
açığa
çıkmasına ve
biçim
değiştirmesine yol
açan,
önemli,
ama
belirleyici
olmayan
bir olaydır

* Dr.

nelmişlerdir. Uluslararası alanda ise AB daha temkinlidir. ABD ise pervasız biçimde savaş, ırkçılık, şiddet, zorbalık ve komplo politikalarına başvurmaya yönelmiştir. Beşincisi, bütün bunlar, dünya kapitalizminin ekonomik olarak derin bir depresyon tehlikesi ile karşı karşıya kaldığı bir arka plan önünde cereyan etmektedir. Ekonomik kriz bu yönde derinleştiği takdirde, bugün dünya politikasında görülen bütün gerici eğilimlerin (savaş, emperyalistler arası çelişki, faşizmin yükselişi vb.) daha da azgın hale geleceğinden en ufak bir kuşku duyulamaz. Nihayet, emperyalist kapitalizmin karşısında yeni bir alternatifin tohumlarını vaat eden bir dizi toplumsal mücadele, 21. yüzyılın başına damgasını vurmuştur. Kendine özgü bir gelişme çizgisi izleyen "küreselleşme karşıtı" hareketin yanı sıra ve daha da önemlisi, dünyanın bazı bölgelerinde bir dizi ülkenin işçi sınıfı ve geniş emekçi kitleleri, neoliberalizmin, "küreselleşme"nin ve Yeni Dünya Düzeni'nin kitlelere getirdiği sefalet, baskı ve savaş karşı geniş çaplı mücadelelere girişmişlerdir. Bu alanda üç bölge öne çıkıyor: Latin Amerika, başta Filistin olmak üzere Arap dünyası ve Batı Avrupa.

Bütün bu gelişmeler, aslında 11 Eylül'den önce var olan ve Marksist yorumcuların 20. yüzyılın son on yılı boyunca zaten ısrarla altını çizmiş olduğu bir dizi eğilimin güncelleşmesinden başka birşey değildir. (Bunun tek istisnası, ABD ve AB'nin iç rejimlerinde demokrasi hakların tasfiyesine yönelik eğilimdir. Bu alanda 11 Eylül, kapitalizmin derinde yatan ama somut koşullar dolayısıyla uyku halinde olan bazı eğilimlerinin canlanması için iyi bir fırsat olmuştur.) 11 Eylül, içinde yaşadığımız tarihsel dönemin (buna Yeni Dünya Düzeni dönemi diyelim) bir dizi eğilimini daha da açığa çıkarmış ve ileri taşımıştır, o kadar. Bunu yaptığı için önemlidir; ama bu eğilimlere 11 Eylül yol açmamıştır.

Bu eğilimlere neyin yol açtığını sormak, sadece genel amaçlar açısından değil, bu yazıda çıkarılacak bilançonun temelinde yatan dinamikleri anlayarak son bir yılın gelişmelerini daha iyi değerlendirmek açısından da yararlı olacaktır. Bugün billurlaşmış olan dünya durumunun ardında, 20. yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıkan üç dünya-tarihsel gelişme yatmaktadır. Bunlardan birincisi, modern dünyanın hakim gücü sermayenin yapısındaki derin değişimdir. 20. yüzyılın ortalarından itibaren başlayan ve 1980'li yıllarla birlikte olgunlaşan bir süreç içinde, değerlendirme alanı olarak

bütün dünyayı hedef alan bir sermaye dilimi, uluslararası sermayenin hegemonik unsuru haline gelmiştir. **Mega kapital** adıyla anılabilecek bu sermaye dilimi, popüler dilde (epeyce yanıltıcı bir biçimde) "çokuluslu" ya da "ulusaşırı" olarak anılan şirketlerde cisimleşir. Mega kapital, doğası gereği, dünya piyasasının ulusal sınırlarla bölünmesini aşılması gerekli bir engel olarak görülür. İşte "küreselleşme" taarruzu, dünya ekonomisini pürüzsüz, engelsiz bir bütün haline getirme yoluyla mega kapitalin (ve onun yanısıra mali sermayenin) çıkarlarına uyumlulaştırma çabasını ifade eder.¹

İkincisi, dünya kapitalizmi, 1945'den 1975'e dek canlı bir sermaye birikimi ve hızlı bir ekonomik büyüme dönemi yaşadığından sonra, bu tarihten itibaren uzun dönemli bir krize (depresif bir uzun dalga dönemine) girmiştir. Neoliberalizm (ve onun uluslararası alandaki ifadesi "küreselleşme"), bu uzun dönemli krizin atlatılması amacıyla, işçi sınıfının ve emekçilerin daha önceki dönemde ortaya çıkmış olan haklarını ve kazanımlarını budamayı, tırpanlamayı, mümkün olduğu takdirde ortadan kaldırmayı amaçlar.² Krizi aşmak için işçi sınıfını ve emekçileri esaslı bir yenilgiye uğratmayı amaçlayan bu stratejinin uygulanmasında önemli bir mesafe kaydedilmekle birlikte, amaç henüz gerçekleşmemiştir. Dünya ekonomisinin 2001-2002 yıllarında içinden geçmekte olduğu (ve derin bir depresyon tehlikesi yaratan) daralma bunun bir sonucudur.

Üçüncü dünya-tarihsel faktör ise, 1917 Ekim devrimiyle açılan, İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünya durumunu bir bütün olarak belirleyen Soğuk Savaş'ın koşullarını yaratan sosyalist devrimlerin ürünü olan bürokratik işçi devletlerinin 1989-91 dönemecinde çöküşü ve bu ülkelerde **kapitalist restorasyon** sürecinin başlamasıdır. Bu çöküş, sadece neoliberalizm ve "küreselleşme" politikalarının daha cüretkâr tarzda uygulanmasına yol açmakla kalmamıştır. Aynı zamanda, emperyalizmin kapitalist restorasyon yaşamakta olan ülkeleri dünya kapitalizminin yapısıyla bütünleştirmek üzere bir atılım yapmasına ve Soğuk Savaş dengelerinin yerinden oynamasının yarattığı boşlukları kendi çıkarları uyarınca doldurma yönünde bir taarruza geçmesine yol açmıştır. Yeni Dünya Düzeni (YDD) bu üç faktörün bileşik bir ürünüdür: bugünkü ABD başkanı Bush'un babasının 1990 yılında, Körfez Savaşı'nın arefesinde ilan ettiği YDD, bir yandan, dünyanın mega kapitalin hakimiyetinde bütünleştirilmesi

"Küreselleşme"
taarruzu,
dünya
ekonomisini
pürüzsüz,
engelsiz bir
bütün
haline
getirme
yoluyla
mega
kapitalin
çıklarına
uyumlulaştırma
çabasını
ifade eder

demek olan "küreselleşme"nin politik üstyapısının oluşturulmasıdır; bir yandan da, bürokratik işçi devletlerinin çöküşü sonunda doğan uluslararası politik boşlukların emperyalizmin boyunduruğuna sokulması süreci.³

İşte dünya ekonomisinde ve politikasında 11 Eylül sonrasında belirginleşen, açığa çıkan, güncellenen eğilimler, "küreselleşme" ve YDD'nin inşasının doğduğu bu güçlü dinamiklerin ifadesidir. 11 Eylül bunların önünü açmış ve tarihi hızlandırmıştır. Şimdi bu arka plan üzerinde 11 Eylül'ün bir bilançosunu çıkarmaya girişebiliriz. Bu bilançonun bütünsel olmak gibi bir iddiası yok. Dünya durumunun her yanını, tek bir dergi yazısının sınırları içinde ele almak zaten mümkün değil. Örneğin, bu yazıda, Hint altkıtasını bir nükleer savaş tehlikesi ile karşı karşıya getiren Keşmir sorununa değinilmeyecek. Ya da "küreselleşme"nin soğuk ekonomik mantığının bütünüyle dışladığı, AIDS ve açlıkla boğuşan kara Afrika'nın sorunları ele alınmayacak. Bu bilançoda, içinden geçmekte olduğumuz dönemin karakteristiklerini görülür kılan ya da önemli olmasına rağmen, en azından Türkiye'de yeterince tartışılmamış gelişmelere öncelik verilecek.

Ayrıca, dünya durumu açısından çok belirleyici olmakla birlikte, ekonomik kriz, yer sorunu dolayısıyla ele alınmayacak. Öte yandan, 11 Eylül sonrası gelişmelerin Türkiye'yi nasıl etkilediğine ve hakim sınıfların yeni ortama nasıl tepki verdiklerine de bu yazıda girilmeyecek. Bu konu başlı başına ve derinlemesine ele alınması gereken bir noktadır. Şu kadarnı söylemekle yetinelim. Türkiye, hakim sınıfların çıkarları öyle gerektirdiği için, 11 Eylül'ün kararlık sularında sürüklenmektedir. ABD'nin, dünyanın büyük felâketlerle karşılaşmasına yol açabilecek 11 Eylül sonrası politikaları, en sadık izleyicilerinden birini Türkiye'de bulmaktadır. Eğer bu doğruysa, ABD'nin politikalarının yakından izlenmesi bizim için daha da büyük önem kazanıyor. Şimdi bu politikaları incelemeye geçebiliriz.

bir "komplo teorisi"

Türkiye'de pek az yazıldı, konuşuldu. Geçtiğimiz Mayıs ayından itibaren, 11 Eylül öncesinde Amerikan devletinin elinde, böyle bir saldırının planlanmakta olduğuna ilişkin bir dizi ciddi bilginin biriktiği ortaya çıktı. Yönetim bu tür bilgilerin varlığını 11 Eylül'den sonra ısrarla reddetmişti. Ama CBS televizyonu 15 Mayıs haberlerinde, Bush'a 6 Ağustos 2001

tarihinde CIA tarafından verilen bir brifingde El Kaide'nin uçak kaçırma planları olduğunun anlatıldığını açıklayalı beri, devletin elinde olan ve halktan gizlenmiş olan bilgiler birer birer ortalığa döküldü. Amerika bu bilgilerle sarıldı. Kongre'nin iki meclisi ortak bir komisyon kurarak eldeki verileri incelemeye girişti. Sonunda Temsilciler Meclisi, 11 Eylül kurbanlarının ailelerinin de baskısıyla, durumun enine boyuna soruşturulabilmesi için, bağımsız bir soruşturma komisyonu kurulması yönünde bir karar çıkarttı.⁴ Oysa Bush buna başından itibaren karşı çıkmıştı ve, işin çarpıcı yanı, bu kararı alan Temsilciler Meclisi'nin çoğunluğu Bush'la aynı partinin, Cumhuriyetçi Parti'nin üyesi. Türkiye basını ise, muhtemelen kraldan da kralcı olduğu için, kısmi bazı bilgileri aktarmakla yetindi. Oysa, gün geçtikçe derinleşen bu skandalın bir süre sonra bir "Towergate"e dönüşmesi bile mümkün.

Bush, ortalıktaki iddialara doğru dürüst cevap bile vermiş değil. Bugüne kadar yapılan tek kapsamlı açıklama başkanın ulusal güvenlik danışmanı Condoleezza Rice tarafından yapıldı. Rice'in savunması üç noktada özellenir. Birincisi: bilgiler yer, zaman ve yöntem bakımından belirsizdi. Oysa, 2001'in Haziran-Temmuz aylarından itibaren bütün Amerikan haber alma kuruluşlarının iğne üzerinde oturduğu yine Rice'in kendi açıklamalarından ortaya çıkıyor. Mayıs ayında El Kaide'nin bir haberleşmesi ele geçirilmiş, örgütün "Hiroşima" boyutlarında bir eylem hazırlığı içinde olduğu öğrenilmiştir. Temmuz ayında Beyaz Saray'daki istihbarat ve güvenlikle ilgili kurullar artık günde iki defa toplanacak kadar telaş içindedir. Ve 6 Ağustos'ta CIA Bush'a uçak kaçırılmasından söz etmiştir. Rice'in buna itirazı ikinci savunmasını oluşturur: kendi ifadesiyle "uçacağı bir füze gibi kullanabileceklerini kimse bilemezdi." Oysa, bu konuda sadece Amerikan devletinin değil, birçok ülkenin istihbarat örgütlerinin elinde veriler vardır. 1995'de Filipinlerde bir uçağın intihar saldırısında kullanılacağı bir eylem, erken istihbarat sayesinde boşa çıkarılmıştır. Avrupa istihbarat örgütleri Paris'te Eyfel Kulesi'ne böyle bir saldırı düzenleneceği duyumunu almışlardır. 11 Eylül'den iki ay önce toplanan Cenova G-8 toplantısında duyumu alınan plan, içi patlayıcı dolu bir uçağın intihar saldırısında bulunacağıdır. 1999 tarihli bir ABD istihbarat analiz raporu, tam da uçakların El Kaide tarafından intihar saldırısı için kullanılabilceğinin altını çizmektedir. Rice'in üçüncü ve son savunma

Gün
geçtikçe
derinleşen
bu skandalın
bir süre
sonra
bir
"Towergate"e
dönüşmesi
bile
mümkün

hattı, saldırının Amerikan toprağında olacağı-
nın bilinmediğidir. Oysa bu da yalandır: Fili-
pinler'deki başarısız saldırı planı sonrasında,
bir başka Arap militan CIA binasına böyle bir
saldırının düşünüldüğünü itiraf etmiştir. Daha
da önemlisi, İtalyan istihbarat örgütü DIGOS
11 Eylül öncesinde bir Yemenli ile bir Mısırlı'yı
gizlice dinleyerek Amerika'da uçakla yapıla-
cak bir saldırı düşünüldüğünü öğrenmiş, bu
bilgiyi de FBI'a aktarmıştır.

Rice'in savunması çöküyor. Bush (ya da
Rice) şimdilerde çorap söküğü gibi ortalığa
saçılan bu bilgilerin hepsini o aşamada bili-
yor olabilir. Ama CIA ve/veya FBI bunları bili-
yordular! Buna rağmen Amerika'nın istihbarat ve
güvenlik aygıtınca Temmuz ayından başlaya-
rak yapılan "hata"lar inanılmaz görünüyor.

Yerimiz kısa, sadece ana noktalara değİ-
nelim. Temmuz ayında Arizona, Phoenix FBI
bürosu uçuş okullarındaki kuşku öğrencilerin
araştırılmasını talep etmiş, FBI merkezi bunu
reddetmiştir. 13 Ağustos'ta bugün yaygın ola-
rak "yirminci terörist" olarak anılan Zekeriya
Musavi yakalanmış, Minnesota bürosu Musa-
vi'nin bilgisayarının vb. aranması için hakim
kararı çıkartabilmek amacıyla merkeze talepte
bulunmuştur. Merkez bu talebi görmezlikten
gelmiştir. Yine Ağustos ayı içinde CIA iki El
Kaide militanının (Halid el Midhar ve Navaz el
Hazmi) ABD'de bulunduğunu FBI'a bildirmiş-
tir. Ama bu iki kişi 11 Eylül günü gerçek kimlik-
leriyle ellerini kollarını sağlayarak kaçıracakla-
rı uçağa girmişlerdir!

Başlangıçta, ortaya çıkarılan bütün "hata-
lar" iç güvenlik örgütü FBI'dan kaynaklanıyor-
du. Amerikan burjuvazisinin sözcüleri de, bu
durumu FBI'ın "riskten kaçan", adı suçları
araştırmaya alışmış, bürokratik bir örgüt olma-
sına bağlıyordu. Ama ardından "hatalar" da
CIA'nın da payı olduğu ortaya çıktı. CIA, yu-
karıda sözü edilen 11 Eylül eylemcilerinden el
Mihdar ve el Hazmi adlı iki kişinin El Kaide mi-
litanı olduğunu ta Ocak 2000'de tespit etmiş,
bunlardan birinin yine aynı ay Amerika'ya giriş
yaptığını, ötekinin ise geçerli bir ABD vizesine
sahip olduğunu saptadığı halde, bu kişileri iz-
lemeyi bırakmıştı! (Böylece CIA'nın daha ön-
ce yalan söylediği de ortaya çıkıyordu, çünkü
önceki versiyona göre CIA bu militanların var-
lığını 23 Ağustos 2001'de farketmiş, farkederek
etmez de FBI'ı uyarmıştı.) Oysa bu kişiler,
Amerika'da yaşadıkları dönemde, eylemin yö-
neticisi olduğu iddia edilen Muhammed Atta
dahil, öteki 11 Eylül eylemcileriyle defalarca

buluşmuşlardı. Yani izlenmiş olsaydılar,
komplo keşfedilebilir, 11 Eylül engellenebilirdi!

11 Eylül'ün önlenebilirliği, başlangıçta tar-
tışmalı bir konuydu. Gerek Bush, gerekse FBI
başkanı Mueller, eldeki bilgilerin atlanmayıp
değerlendirilmesi halinde dahi 11 Eylül'ün en-
gellenmesinin imkansız olduğunu iddia etmiş-
lerdi. Sonra ortaya bir kadın çıktı ve bu tezi
paramparça etti. 11 Eylül öncesinde, bugün
"yirminci terörist" olarak anılan Zekeriya Mu-
savi'yi FBI merkezine bildirdiği halde soruştur-
ması engellenen Minnesota'da görevli Coleen
Rowley, Mueller'e yazdığı ve bazı Kongre
üyelerine yolladığı 13 sayfalık yazıda, mesleki
açıdan büyük bir risk alarak, FBI başkanını
durumu kurtarmak üzere gerçekleri çarpıt-
makla suçluyordu. Burada, erkek hakimiyetin-
deki bir toplumda hiyerarşi içinde yabancı un-
sur gibi görülen kadınların nasıl daha ahlaklı,
cesur ve açık sözlü davranabildiğinin iyi bir ör-
neğini görüyoruz. (Bundan sadece birkaç ay
önce aynı şey, tam bir ahlaksızlık yuvası halie-
ne gelmiş olan ünlü Enron enerji şirketinde
Sherron Watkins adlı bir kadın tarafından ya-
pılmıştı.) Rowley'nin bu çıkışı karşısında, Mu-
eller için yapılacak tek bir şey kalmıştı: bir haf-
ta sonra FBI başkanı, eğer eldeki bilgiler de-
ğerlendirilebilseydi, 11 Eylül'ün engellenmesi-
nin mümkün olduğunu teslim ediyordu!

CIA aslında gayet klasik yöntemlerle (zan-
lıların sorgulanması, ajan sızdırma, telefon
dinleme ve çeşitli yerlere dinleme aygıtları
yerleştirme) El Kaide'nin planlarını izliyordu.
Bol bol da bilgi elde etmişti. Ama ne hikmetse,
bütün bu bilgiler FBI ve CIA'nın örgüt hiyerar-
şileri içinde sanki "sırta kadem" basıyordu.
CIA işin içine girince, Amerikan hakim sınıf
temsilcileri FBI'ın örgüt kültürünü tek sorumlu
olarak ilan etmenin bir işe yaramayacağını
farkederek, bu sefer CIA ile FBI arasındaki re-
kabeti ön plana çıkarmaya başladılar. (Bu du-
rumda sormak gerekiyor: Hani rekabet iyi bir-
şeydi? Herkesin daha iyi çalışmasını sağlar-
dı?) Bunlar apolitik, safdil, daha doğrusu baş-
kalarını safdil sanan açıklamalardır.⁵ Bir tek
CIA'nın iki militanı izlememesi bile bu tür saf-
lıktan kaçınılması gerektiğini, en azından "ne-
den?" sorusunun ısrarla sorulması gerektiğini
kanıtlıyor. Herhalde CIA da FBI gibi "adi suç-
ları araştırmaya alışmış" bir örgüt kültürüne
sahip olduğu için atlamadı bu konuda! Sadece
Amerikan halkının değil, 11 Eylül sonrasında
"ya bizdensin, ya da terörden yana" şantajıyla
tehdit edilen bütün dünya halklarının bilmeye
hakkı vardır: neden?

FBI başkanı,
eğer
eldeki
bilgiler
değerlendirile-
bilseydi,
11 Eylül'ün
engellenmesinin
mümkün
olduğunu
teslim
ediyordu

11 Eylül'den yaklaşık bir ay sonra kaleme alınmış olan kitabımız *Avrasya Savaşları*'nda, daha o dönemde ortada olan bir dizi tuhaflığı sıraladıktan sonra şöyle yazmıştık:

"Amerikan istihbarat sistemi yılda 30 milyar doları yutan bir ahtapottur. İçine sızmadığı politik örgüt, gözlemediği politik faaliyet herhalde pek azdır. Oysa Usame Bin Ladin, bu olaydan çok önce, ABD'nin uluslararası arenadaki 'bir numaralı düşmanı' ilan edilmiştir. Orta Doğu kaynaklı ya da öyle olduğu iddia edilen bir dizi terör eylemi 1993'ten bu yana ABD'yi sarsmıştır ve bunların büyük bölümü Bin Ladin'e atfedilmektedir (...) ABD istihbaratının Bin Ladin'in örgütüne sızmayı büyük bir öncelik haline getirmemiş olması, çok sayıda insanın katıldığı, karmaşık bir aygıtı gerektiren ve uzun zamandır planlanmakta olduğu bütün uzmanlarca kabul edilen böyle bir eylemi haber alamaması, açıklanamayacak, hatta inanılamayacak bir şeydir."⁶

Bu hipotezi "komplote teorisi" diye küçümseyecekler, ABD'nin son yarım yüzyıllık tarihinin bu tür komplolarla dolu olduğunu hatırlatmak gerekiyor. Hala tam açıklığa kavuşmamış John ve Bob Kennedy, Martin Luther King, Malcolm X suikastlerini, Mumia Abu Jamal'in başına örülmek istenen çorapları bir yana bırakalım. 1960'lı ve 70'li yılların dünya tarihini derinden belirleyen Vietnam Savaşı'nın, 1964 yılında resmen başlamasının gerekçesini hatırlayalım. Amerikan yönetimi, Ağustos 1964'te, Kuzey Vietnam gemilerinin Tonkin Körfezi'nde "rutin" bir görevde bulunan iki ABD gemisine ateş ettiği iddiasıyla Kongre'den, Vietnam Savaşı'nın hukuki temeli olan "Tonkin Körfezi Kararı"nı geçirmişti. Bugün Kuzey Vietnam gemilerinin (söz konusu ABD gemileri Güney Vietnam'ın Kuzey'e yaptığı saldırılara yardım etmekte olmasına rağmen) böyle bir saldırı yapmamış olduğu artık bütün kanıtlarıyla bilinmektedir. O dönemde Pentagon'da bütün devlet sırlarına vakıf olan üst düzey görevlilerden Daniel Ellsberg daha sonra bu iddiayı "yalan" olarak nitelemiştir. Dışişleri Bakanı'nın savaş yanlısı yardımcısı William Bundy ise, ABD'nin Kuzey Vietnam'ı bombalamaya başlaması için böyle bir Kongre kararının çıkarılması fikrinin, olaydan üç ay önce, Mayıs ayında konuşulmuş olduğunu itiraf etmektedir. Dün bunlar olduysa, bugün böyle şeylerin olmayacağını kim garanti edebilir? Bakın benzerlik nasıl çarpıcı: "Tonkin Körfezi Kararı" Temsilciler Meclisi'nden 416'ya 0, Senato'dan ise 88'e 2 geçmişti. Günümüzdeki

"Teröre Karşı Savaş" oylamasında Temsilciler Meclisi'nde tek bir (kadın) üye aleyhte oy kullanmış, Senato'da ise oybirliği sağlanmıştır! Vietnam savaşı insanlığın başına 11 yıl bela oldu. "Teröre karşı savaş" kaç yıl sürecek?

Cevap vermemiz gereken soru, ABD istihbarat ve güvenlik güçlerinin 11 Eylül'de hata ve ihmalin ötesinde bir katkısı varsa, bunun neden olabileceğidir. *Avrasya Savaşları*'nda, ABD devleti içinde, Asya'ya askeri bakımdan yerleşmeyi gündemine almış bir ekibin, 11 Eylül hazırlığından (en azından kısmen) haberdar olduğu halde, bu politikasını uygulamaya koymanın ortamını yaratmak amacıyla (belki de boyutlarını tam olarak öngöremediği) bu saldırıyı durdurmamış olabileceği olasılığından söz etmiştik. Bu bir iddia değildi, ihmal edilmemesi gereken bir olasılıktı. "Bu konuda elbette kesin birşey söylemek mümkün değildir. Sadece olasılıklardan söz edilebilir ve gelecekte ortaya çıkacak bulguların ışığında bu olasılıklar sınanabilir."⁷ İşte 15 Mayıs'tan bu yana ortaya çıkan bilgiler, bu olasılığı erkenden güçlendirmiştir. Gelecekte olası bir dizi ifşaatin neler getireceğini yaşayarak göreceğiz.

Politikada mücadelenin önemi bu gelişmelerle birlikte yeniden ortaya çıkıyor. Ciddi bir muhalefetin olduğu koşullarda Amerikan devletinin başına büyük bela açabilecek olan bu gelişme, şimdi, bütün dünyanın susması sayesinde, ABD güvenlik aygıtının, muhalif bütün hareketlere karşı kullanılacak biçimde, özgürlükler aleyhine güçlendirilmesi yolunda kullanılıyor. Öyleyse, en çok Amerika'da, ama her yerde 11 Eylül sonrası büyük Amerikan saldırısını durdurmak istiyorsak, sormamız gerekiyor: 11 Eylül'de gerçekten ne oldu?

savaş suçlusu amerika birleşik devletleri

11 Eylül'ü izleyen günlerde dünya ve Türkiye basınında terörü lanetleyen, masum sivilin öldürülmesini kınayan pek çok yazı çıktı, söz söylendi. Marksist bir bakış açısından da, 11 Eylül'de Dünya Ticaret Merkezi'nde (DTM) binlerce sivilin katledilmesinin ne ahlaki, ne de siyasi olarak savunulabilir bir yanı yoktur. Ne var ki, Marksistler olarak o günlerden itibaren "terör"ün sadece devlet dışı örgütlerce değil, devletlerce de uygulanan bir politika olageldiğini ve ABD'nin bu konuda sicili en az temiz devlet olduğunu (sadece Ağustos ayı içinde 57. yıldönümünü idrak ettiğimiz Hiroşima ve Nagazaki'de ölen yüzbinlerce sivilin hatırlamak yeter) işaret ettik. Afganistan savaşı sırasında ABD'nin (ve artık onun küçük kardeşi gibi dav-

**Marksist
bir bakış
açısından da,
11 Eylül'de
Dünya
Ticaret
Merkezi'nde
binlerce
sivilin
katledilmesinin
ne ahlaki,
ne de siyasi
olarak
savunulabilir
bir yanı
yoktur**

ranan Britanya'nın) masum sivillerin hayatına karşı gösterdiği kaba kayıtsızlık, hatta sivillerin hayatına kastedilmesi,⁸ ABD'nin emperyalist faaliyetlerinde terör eylemlerinden hiçbir biçimde kaçınmadığını bir kez daha kanıtlamıştır.

Yalın bir geçeceği çıplak biçimde vurgulamak gerekiyor: bazı kaynakların verdiği rakamlar doğru ise, **ABD'nin Afganistan savaşının sivil kurbanlarının sayısı, DTM eyleminin kurbanlarının sayısını aşmıştır!** Bilindiği gibi, DTM'de ölen insan sayısı başlangıçta yaklaşık 6 bin olarak verilmişti. Ne var ki, ABD devletinin düzenli olarak yayınlanan resmi rakamlarına göre, bu sayı 3 binin altına inmiştir.⁹ Buna DTM'de çalışmakta olan kaçak göçmenlerin sayısını eklessek bile toplamın 3500'ü aşmayacağı tahmin edilebilir.

Afganistan'da ABD bombardımanı sırasında ölen sivillerin sayısı, gayet doğal olarak, farklı kaynaklarca değişik düzeylerde veriliyor.¹⁰ Beklenebileceği gibi, en yüksek sayı Taleban kaynaklarınca ve bunları izleyen Pakistan basını tarafından verilmiştir: buna göre Ekim-Aralık arasında bombardımanda hayatını yitiren sivil Afgan sayısı 5 bindir. İkinci sırada, Amerika'nın bir üniversitesinde (University of New Hampshire) Ekonomi Profesörü olan Marc Herold'un çalışması yer almaktadır. Herold dünya basınına çok yaygın biçimde taranmasından oluşturulan bir veri tabanı temelinde, savaşın başladığı 7 Ekim 2001 ile 1 Ocak 2002 tarihleri arasında yaklaşık 4 bin sivilin hayatını yitirdiğini bulgulamıştır.¹¹ Buna karşılık, daha muhafazakar tahminler de vardır. Project for Defense Alternatives adlı bir Amerikan kuruluşunun araştırmacısı Carlotta, çok çeşitli kaynakları ve görüşmeleri inceleyerek 1000-1300 arası bir rakama ulaşmıştır. Human Rights Watch (İnsan Hakları İzleme Komitesi) buna yakın bir düzeyde 1000 rakamını vermektedir. Reuters haber ajansı sadece 14 vakada 982 sivil ölüm vakası saptamıştır. Yine ABD'nin bir gönüllü kuruluşu Global Exchange, ABD tarafından öldürülen 812 Afgan sivilin bir listesini hazırlamıştır.

Bu rakamların çok geniş bir yelpazeye yayıldığı doğrudur (1000 ile 5000). Bu da anlaşılır bir şeydir: Afganistan kadar az gelişmiş bir ülkede haberleşmenin zorluklarına propandada savaşın etkileri ve başka nedenler eklince bu durum kolaylıkla kavranabilir. Ama önemli olan bir şey daha vardır: yukarıda verilen bütün tahminler, sadece savaşın, Tale-

ban'ın bütünüyle iktidardan düşmesinden ve El Kaide ile birlikte yer altına girmesinden önceki ilk aşamasını kapsamaktadır. Oysa bu aşamadan itibaren, ABD, Britanya ve Avusturalya güçlerinin, başta Tora Bora bölgesinin ayırimsız biçimde bombalanması olmak üzere, Afganistan dağlarında yürüttüğü operasyonlarda da yüzlerce sivil hayatını yitirmiştir. Sivillerin hayatına verilen zarar (camilerden düğünlere birçok ortamın bombalanması) o kadar ayyuka çıkmıştır ki, ABD sisteminin önemli sözcülerinden *New York Times* bile bu sorunu özel olarak ve eleştirel tarzda ele almak ihtiyacını hissetmiştir.¹² Yani yukarıdaki en muhafazakar rakamlar dahi bugün (Ağustos 2002 sonunda) ciddi biçimde yükselmiştir.

Sorun burada da bitmemektedir. Savaş suçlarına ilişkin Genevre Konvansiyonları, sadece sivillerin değil, ele geçirilen karşı taraf savaşçıların hayatını da güvence altına alır. Oysa bugün ABD ve müttefikleri sayesinde Afganistan'da iktidarı paylaşan Kuzey İttifakı güçleri Mezar-ı Şerif kentine girdiklerinde, Türkiye'nin Afganistan'daki baş müttefiki Raşit Dostum'un komutasındaki birlikler, yabancı gazetecilerin gözleri önünde birçok Talebanı soğukkanlı biçimde katletmişlerdir. Son günlerde, bir BM raporunu ele geçiren *Newsweek* dergisi, gazetecilerin gözleri önünde öldürülenlerin yanısıra, en az bin Taleban savaş tutsağının, konteyner kamyonlarına kapatılarak havasızlıktan öldürüldükten sonra toplu mezarlara gömülmüş olduğunu ortaya çıkaran tüyler ürpertici bir haber yayınlamıştır.¹³ Kuzey İttifakı ABD'nin müttefiki olduğuna göre burada sorumluluk sadece, 1992-96 arasında Afganistan'da iktidarı elinde tutarken bir çapulcular ordusu olduğunu zaten kanıtlamış olan bu siyasi odağa ait değildir. *Newsweek*, sözü edilen sayısında, aynı zamanda, ABD Özel Kuvvetleri'ne mensup askerlerin o günlerde Dostum ile yemek yerken fotoğraflarını da yayınlamıştır.

Ama ABD ordusunun savaş tutsaklarına karşı bu dolaylı sorumluluğun ötesinde de işlediği suçlar vardır. Bunların en çarpıcısı, 2001 Kasım sonunda Mezar-ı Şerif yakınlarındaki Cenk Kalesi'nde (Kalai Cenk) meydana gelmiştir. Çoğu yabancılardan oluşan Taleban savaş tutsakları bu kaleye kapatılmışken, iddiaya göre bir ayaklanma olmuş ve sayısı 800'e kadar varan savaş tutsağı burada katledilmiştir. Amerikan basınına *Time*, *Newsweek* ve *New York Times* gibi sistem sözcüsü yayınlari bile, bu katliamı Amerikan Özel Kuvvetleri'nin

**ABD'nin
masum
sivillerin
hayatına
karşı
gösterdiği
kaba
kayıtsızlık,
ABD'nin
emperyalist
faaliyetlerinde
terör
eylemlerinden
hiçbir
biçimde
kaçınmadığını
bir kez daha
kanıtlamıştır**

yönettiğini ve savaş tutsaklarının ölüm emrini soğukkanlı biçimde verdiklerini açıkça yazmıştır. Uluslararası Af Örgütü, ABD ve Britanya hükümetlerine defalarca bu konunun ya Birleşmiş Milletler'ce ya da 1949 Cenevre Konvansiyonu'nun 1 numaralı Katma Protokolü uyarınca kurulmuş olan Uluslararası Gerçekleri Araştırma Komisyonu'nca soruşturulması çağrısında bulunmuş, ama bu çağrılar sağır kulaklar tarafından işitilmemiştir.¹⁴

Bütün bunlara dayanarak şu yalın gerçeği saptamak mümkündür: DTM'de 3 bin sivilin katledilmesine, onu izleyen bir yıl içinde ABD emperyalizmi en az onun kadar sivil ve savunmasız tutsağı katlederek cevap vermiştir. Öyleyse, bir başka sonuca ulaşmamız kaçınılmaz oluyor. İki şeyden biri: ya Amerikalı sivilin hayatı üçüncü dünyanın ülkelerinden sivilin hayatından daha değerlidir; ya da ABD'nin 11 Eylül karşısındaki tepkisi aslında masum sivilin katledilmesi ile değil, ABD devletinin ve hakim sınıflarının dünya çapındaki çıkarlarıyla ilgilidir. Aslında her ikisi birden doğrudur. Bir de insan Türkiye'de 11 Eylül'ün masum kurbanlarının ardından gözyaşı döken o çok muhterem kalemlerin, aynı duyguları zavallı masum Afgan yaşlıları, kadınları, çocukları için ifade etmesini bekliyor. Anlaşılan daha çok beklemek gerekecek!

"büyük birader" iş başında

Bush yönetimi, geçtiğimiz bir yıl içinde, 11 Eylül trajedisini, bir yandan Amerika içindeki demokratik haklara karşı genel bir taaruzla geçmek için, bir yandan da uluslararası alanda son derece saldırgan bir yaklaşımı yerleştirmek için bahane olarak kullanmıştır. Ülke içindeki demokratik haklar açısından bakıldığında, yönetim, her aşamada özgürlüğün karşısına güvenliğin gereklerini çıkartarak bir dizi baskıcı önlemler adım adım uygulamaya koymuştur.

Yürürlüğe giren anti-demokratik önlemlerden en kapsamlı olanı, 11 Eylül'ün hemen ertesinde, Ekim ayı başında bir "geceyarısı yasası" olarak kabul edilen Ünlü Patriot (Yurtsever) Yasası'dır. Bu yasa, güvenlik ve kolluk güçlerine, siyasi ve medeni hakların kolaylıkla çiğnenmesiyle temel olabilecek büyük yeni yetkiler vermektedir. Sadece ironik bir duruma değinerek geçelim: Patriot Yasası, terörizm zanlılarının polis tarafından bir hafta süreyle gözaltında tutulmasını olanaklı hale getirirken, aynı dönemde AB baskısı altında Türkiye'de

terörizm zanlıları için azami gözaltı süresi dört güne sınırlandırılıyordu!

Tabii bu bir hafta Amerikan vatandaşları için geçerli bir sınırlama. Yabancılar için bambaşka kurallar geçerli. FBI'nın bağlı olduğu ABD Adalet Bakanlığı, 11 Eylül'den itibaren göç yasalarını ihlal ettiği, 11 Eylül olayı için tanık olarak bilgisine başvurulabileceği ya da terör suçuyla ilgisi olabileceği kuşkusunu dolayısıyla 1200 dolayında yabancıyı süresiz olarak gözaltına alıyordu. Bu insanların avukatlarla görüşmesine izin verilmiyor, ailelerine haber verilmiyor, hatta isimleri dahi açıklanmıyordu. Dolayısıyla, gerçekte kaç kişinin ne kadar süreyle gözaltında kaldığını bile tam olarak bilmeye olanak yok. Ama en muhafazakâr hesaplarla dahi yaklaşık 200 kişinin 11 Eylül 2001'den bu satırların yazılmakta olduğu Ağustos sonuna dek hâlâ gözaltında olduğu belirtiliyor.¹⁵ Bu konuda haklar ve özgürlüklerin savunucuları tarafından uzun süredir verilmekte olan hukuki savaş, Ağustos ayında ilk zaferini elde etmiş durumda: bir federal yargıç, gözaltındakilerin isimlerinin onbeş gün içinde açıklanması gerektiğine dair bir karar aldı.¹⁶ Ama hepsinin değil, sadece "çoğunun" isimlerinin açıklanmasını öngören ve isimlerin açıklanmasının dışında herhangi bir başka adım atılmasını içermeyen bir karar bu.

Yabancı terörist zanlılarının çilesi burada da bitmiyor. (Aslında süresiz gözaltı vakalarının yukarıda aktarılan gerekçelerine bakılırsa, insanın bu muameleye tabi tutulması için terör zanlısı olmasının gerekmediği anlaşılıyor. Yasadışı göçmen olmak yeterli; hatta "tanık"ların bile aynı muameleyi gördüğü ortaya çıkıyor!) Ekim ayında başkan Bush terör zanlılarının yargılanacağı özel askeri mahkemeler kurulacağını açıkladı. Bu mahkemelerin gizli yargılama usulleriyle çalışması, Amerikan yasalarına göre meşru biçimde elde edilmemiş delilleri delil kabul edebilmesi, sanıklarla avukatlarının görüşmelerinin gizlice dinlenebilmesi ve bunun mahkemede sanık aleyhine delil olarak kabul edilebilmesi, ölüm cezasına karşı temyiz hakkının olmaması, nihai kararın yürütme organının başı olan başkana ait olması (şimdiki başkan Teksas valisiyken tarihin en çok idam uygulatan valisi olarak sivrilmisti!) gibi dehşet verici özellikleri var.

Yabancı terör zanlılarının yaşadığı eziyetin çarpıcı uç örneği, ABD'nin Afganistan savaşında tutsak ettiği, Taleban ve El Kade savaşıçıları olduğundan kuşku duyulan

Ünlü
Patriot
Yasası
güvenlik ve
kolluk
güçlerine,
siyasi ve
medeni
hakların
kolaylıkla
çiğnenmesine
temel
olabilecek
büyük
yeni
yetkiler
vermektedir

500'den fazla savaş tutsağına reva görülen muameledir. Küba'nın ABD kontrolündeki bölümünde Guantanamo üssünde tutulan bu tutsaklar, Pol Pot'un kendi hasımlarına yaptığı gibi, kafeslerde barındırılmakta, her türlü haktan mahrum bırakılmakta, birer hayvan gibi kötü muamele görmektedirler. Daha sonra Amerikan vatandaşı olduğu ortaya çıktığı için Guantanamo'dan ABD'de bir cezaevine sevkedilen "Amerikalı Teleban" John Walker Lindh'in avukatları, müvekkilinin avda yakalanmış bir hayvan gibi, çıplak soyularak elleri ayakları bağlı biçimde Kandahar'dan sevk edilirken çekilmiş bir resmini basına vermişlerdir.¹⁷ Guantanamo'da koşullar o kadar kötüdür ki, bütün dünya (bu arada her konuda ABD'nin munis destekçisi olan Blair hükümeti bile) bu duruma isyan etmiştir. ABD'nin bu eleştirilere verdiği cevap yasa tanımazlığın açık itirafıdır. Tutsakların ABD toprağı olan Guantanamo'da bulunduğu, dolayısıyla Amerikan yasalarında tanınmış olan garantilerden yararlanması gerektiği tezine, ABD, bunların Amerikan vatandaşı ya da göçmen olmadığı için bu haklardan yararlanamayacağı iddiasıyla cevap vermektedir. Bu iddia karşısında, eleştiriciler, bu takdirde, savaş tutsaklarının durumunu düzenleyen Cenevre Konvansiyonu'nun uygulanması gerektiğini belirtince, bu kez de ABD bunların savaşçı değil "terörist" olduğunu ileri sürmektedir. Eğer ne uluslararası, ne de iç ulusal yasalar uygulanmayacaksa, elbette ABD istediğini yapar. Ama böylece yasa tanımazlık da tescil edilmiş olur!

Yabancılara uygulanan ırkçı ayrımcılık, 11 Eylül'ün yıldönümünde yeni bir doruğa ulaşıyor. Bundan sonra nüfusunun çoğunluğu Müslüman olan ülkelere gelenlere, ABD'nin sınır kapılarında parmak izi uygulaması getiriliyor. Böylece, Müslüman olmak, aynı zamanda zanlı olmak anlamına geliyor. FBI ve CIA saptadıkları eylemcilerin peşini bırakmayı tercih ederken, ABD bütün Müslüman ülke vatandaşlarını karakola düşmüş zanlılar gibi damgalıyor!

Ne var ki, "güvenlik" gerekçesiyle polis devletinin gelişmesinin etkileri sadece yabancılara değil, Amerikan vatandaşlarının kendisini de ilgilendiren boyutlar taşıyor. Adalet Bakanı (protestan köktendincisi) Ashcroft, Patriot Yasası'nın hükümlerine yaslanarak, FBI'nin 1970'li yıllardan beri elinden alınmış olan bazı yetkilerini yeniden uygulamaya sokmuştur. Buna göre, FBI ajanları, herhangi bir kuşku nedeni olduğu takdirde bilgi toplamak amacıyla,

politik gösterilere, ibadet yerlerine, her tür toplantıya girebilecek, kamuya açık kütüphanelerde, kitapçılarda, web sitelerinde araştırma yapabilecektir. Bu tür yetkilerin, özellikle Edgar J. Hoover başkanlığı döneminde (1924-1972) ne denli suistimal edildiği artık sayısız araştırma ile ortaya konulmuştur. FBI, bu yetkiler sayesinde, sadece sistem muhalifi Marksist ya da siyahi grupların her hareketini izlemekle ve ajan provokatörlükle yetinmemiş, Einstein'dan John Lennon'a, Paul Robeson Jr.'dan Marilyn Monroe'ya sayısız insan hakkında da hayatları boyunca kayıtlar tutmuştur. Kısacası, bu yetkilerin sadece "terör" eylemleri ve zanlıları için kullanılacağına dair hiçbir güvence yoktur. FBI şimdiden bu yetkileri kullanmaya başlamıştır. Örneğin, Illinois Üniversitesi'nin yaptırdığı bir araştırmaya göre, Hazi- ran sonu itibarıyla, FBI ajanları 85 kamu kütüphanesine ve bazı kitapçı dükkanlarına giderek kimin hangi kitapla ilgilendiği konusunda araştırma yapmıştır. Amerikan Kütüphaneciler Birliği bu uygulamayı protesto etmekte ve tek tek kütüphanelere kullanıcılar hakkında mümkün olduğu kadar az bilgi saklamalarını tavsiye etmektedir.¹⁸

Bu arada epey komik bazı gelişmeler de oluyor. FBI'nin bünyesinde "terörle mücadele" konusunda daha başarılı bir faaliyet yürütmesi amacıyla yapılan değişiklik sırasında, "beyaz yakalı suçlar" olarak anılan şirket hukuku, muhasebe, borsa gibi alanlardaki suçlar konusunda uzman yüzlerce FBI ajanı, bu alandan çekilerek "terörle mücadele" dairesine yerleştirilmiştir. Bu tür "rasyonel" bir operasyonun tam da Enron'dan WorldCom'a, Halliburton'dan Adelphia'ya, Arthur Andersen'den Qwest'e sayısız şirkette sahtekarlık ve yasaları çiğneme vakalarının Amerikan tarihinde görülmedik ölçüde su yüzüne çıktığı bir dönemde yapılması, gerçekten güzel bir şaka olarak kabul edilebilir!

Amerikan halkının aynı zamanda kendi devleti tarafından psikolojik savaşın bazı sarsıcı yöntemlerine maruz bırakıldığına dair bir dizi emare de yavaş yavaş ortaya çıkıyor. Herkes hatırlayacaktır: ABD Afganistan'a savaş açar açmaz, Amerika'yı bir şarbon (ant-raks) korkusu sarmış, bir dizi insan da bu yüzden hayatını yitirmişti. Bütün bir toplumun bu tür bir terör karşısında kaldığında, devletin "terörle mücadele" konusunda gösterdiği "gayret"i daha gönülden destekleyeceğini tahmin etmek için kâhin olmaya gerek yok. Şarbon korkusunun Amerikan toplumunu avucuna al-

FBI ve CIA saptadıkları eylemcilerin peşini bırakmayı tercih ederken, ABD bütün Müslüman ülke vatandaşlarını karakola düşmüş zanlılar gibi damgalıyor

diği ilk günlerde, genel olarak Arapları, özel olarak da Irak'ı suçlayan imalar birçok devlet yetkilisinden gelecekti. Hatta Türkiye'de iyi tanınan Savunma Planlama Komitesi başkanı Richard Perle, NTV televizyonuna verdiği demeçte, şarbonun Irak kaynaklı olduğu konusunda neredeyse emin gibi konuşuyordu. Savaş bitti, şarbon gitti. Ama ardında, bu ölümcül kimyasal silahın Amerika içindeki bir laboratuvarından postalandığına dair, sayısı her geçen gün artan emareler bırakarak! 1997 ve 1999 yıllarında sahte şarbon korkuları yaşanmış, ama FBI nedense bunları ciddi biçimde araştırma zahmetine katlanmamıştı.¹⁹ ABD ordusunun basına sızan bir iç raporuna göre kimyasal silahları üreten laboratuvarlarda güvenlik gevşekliği, düşmanca rekabet ve benzeri sorunlar, Ebola, şarbon, SIV (AIDS hastalığına yol açan virüsün maymunlarda etkili akrabası) ve benzeri virüsler "kaybolmuştu". CIA ve Pentagon da Beyaz Saray'a haber verme zahmetine katlanmaksızın kendi hesaplarına şarbon üretimine geçmişlerdi.²⁰ Bu durumda ABD'nin bir kuruluşunun, kendine özgü amaçlarla, belirli bir anda sağa sola şarbon göndermeye başlamasının çok güç olmadığı, hatta bunu patolojik derecede şoven bir bireyin bile yapmasının mümkün olduğu ortada değil mi? Nitekim, şimdilik FBI, nihayet harekete geçerek, bir şarbon araştırmacısının evini üç ay içinde iki kez aramıştır.²¹ Geleceğin ne getireceğini hep beraber yaşayarak göreceğiz.

Bush yönetiminin ve ona bu konuda gayet iyi hizmet veren Kongre'nin haklar ve özgürlükleri tehlikeye atan "güvenlik" gerekçeli tedbirleri sona ereceğe benzemiyor. FBI ile CIA'nın 11 Eylül olaylarını engelleyebilecek bilgiye önceden sahip olduğu halde bunları kullan(a)mamış olduğunun ortaya çıkmasıyla Mayıs-Haziran'da patlak veren skandal dahi ABD devletinin baskı aygıtlarını zayıflatmak bir yana, Bush yönetimince usta bir manevra ile dev bir yeni baskı aygıtı kurmak üzere kullanıldı. Temmuz ayında kabul edilen bir yasa ile, Gümrük İdaresi'ni, Sahil Muhafaza'yı, Federal Afet Yönetimi Kurumu FEMA'yı, Gizli Servis'i (bu CIA'den de, Savunma Bakanlığı hasabına çalışan DIA'den de ayrı bir servistir) ve başka birçok kuruluşu bir araya getiren bir Yurtiçi Güvenlik Bakanlığı (Homeland Security Department) kurulmuştur. 170 bin çalışanıyla dev bir güvenlik organizasyonu daha çıkmıştır ortaya. ABD'de istihbarat örgütlerinin 2002 yılında 30 milyar dolar bütçesi olduğunu, bu bütçenin 2003 yılı için en az yüzde 25 artırıl-

dığı göz önüne alınırsa, ayrıca 170 bin çalışanı olan bir güvenlik örgütünün daha yaratılmasının anlamı daha iyi anlaşılır.

Bugün Amerika'da özgürlükleri korumak ve devlet güvenlik güçlerinin yetkilerini suistimal etmesini engellemek amacıyla geçmişte kabul edilmiş birçok yasa ve yasa hükmü sorgulanmaktadır. Üç örnekle bitirelim. 1979 tarihli Dış İstihbarat Gözetim Yasası (FISA), CIA'nın 70'li yıllardaki yasa tanımaz uygulamalarına karşı geçirilmişti. Bu yasa, FBI ve CIA'nın birçok soruşturması sıkı kriterler temelinde mahkeme iznine bağlanıyordu. Amerikan sağı, FBI-CIA skandalını istismar ederek bu yasanın hükümlerinin gevşetilmesi ve istihbarat ve güvenlik güçlerinin yetkilerinin artırılması konusunda baskı uygulamaktadır.²² İkincisi, Bush yönetimi ve silahlı kuvvetlerin ilgili komutanları, askerinin iç güvenlikteki yetkilerini arttırmanın yolunu aramaya başlamıştır. Ta 1878'de çıkarılmış olan *Posse Comitatus* adlı bir yasa, silahlı kuvvetlerin ülke içi kolluk görevlerini yerine getirmesi konusunda çok katı sınırlar getirmektedir. Şimdi Adalet Bakanlığı bu yasanın da gözden geçirilmesi amacıyla bir çalışma başlatmaktadır.²³ Nihayet, aynı Adalet Bakanlığı, kablolu televizyon montörü, muslukçu, haşaratla mücadele görevlisi ve benzeri, evlere girip çıkan bir dizi meslekten insanı muhbir olarak istihdam etmek üzere bir plan üzerinde çalışmaktadır.²⁴

dünyanın "kabadayı"sı

Amerika'nın Reagan döneminden bu yana, dünya sistemi içinde kendisine doğrudan biat etmeyen ülkelere "kabadayı ülke" ("rogue state") adını verdiği bilinir. Ne ironiktir ki, uluslararası diplomasinin inceliğine pek az uygun düşen bu terimin mucidi ülke, kendisi "kabadayı" ülkelerin sözde suçlarının (teröre destek, BM sistemine saygısızlık, başka ülkeler için tehdit oluşturmak, kitle imha silahlarına (bundan sonra KİS) sahip olmak vb.) hepsini çok daha büyük ölçülerde işlemiştir. 11 Eylül'den sonra ise ABD uluslararası sistemin bütün kurumlarına ve ilkelerine karşı, kelimenin dar anlamıyla, tam bir "kabadayı" gibi davranmaya başlamıştır.

Yaygın olarak bilinen bir gerçeğe değinip geçelim. ABD'nin savaşları, uluslararası hukuk açısından gittikçe daha kanunsuz bir nitelik kazanmaya başlamıştır. Gerçek niteliği ne olursa olsun, Körfez savaşı (1991) görünüşte, bağımsız ve egemen bir devletin (Kuveyt)

ABD'nin savaşları, uluslararası hukuk açısından gittikçe daha kanunsuz bir nitelik kazanmaya başlamıştır

başka bir devlet (Irak) tarafından işgaline son vermek için yapılan bir Birleşmiş Milletler (BM) operasyonudur. 1999 Kosova savaşı egemen bir devletin (ne kadar haksız olursa olsun) kendi sınırları içindeki uygulamalarına karşı uluslararası hukukun bütünüyle dışında bir NATO savaşıydı ve BM'i bütünüyle görmezlikten geliyordu. 2001 Afganistan savaşı ise, ABD'nin kendi başına kurduğu bir uluslararası koalisyonun işiydi. (Arada 1998'de, El Kaide'nin Afrika'da iki Amerikan büyükelçiliğini bombalamasına misilleme olarak Sudan'da bir ilaç fabrikası ve Afganistan'ın bazı bölgeleri bombalanmıştı. Bu kelimenin tam anlamıyla bir korsan operasyondur.)

ABD, son bir yıl içinde, uluslararası hukuku ve kuruluşları, çok daha az bilinen yönlerden de bütünüyle horlamış ve aşağılamıştır. ABD'nin BM'e olağan yıllık ödemelerinden biriken borcu yıllardır ödememesi gibi yapısal sorunları bir kenara bırakıyoruz. Bush'un iktidara geleli beri, karbon diyoksit emisyonu konusunda 1997 Kyoto anlaşmasının belirlediği sınırları tanımayacağını bütün dünyanın gözlerinin içine baka baka ilan etmesindeki pervasızlığı bir yana bırakıyoruz. *Avrasya Savaşları*'nda verdiğimiz, KİS alanında, ABD'nin hem nükleer, hem kimyasal, hem de biyolojik silahların denetimine ilişkin uluslararası anlaşmalara en fazla direnci gösteren ülke olduğunu kanıtlayan bulguları burada tekrarlamaktan kaçınıyoruz.²⁵ ABD'nin 11 Eylül'den bu yana bazı uluslararası kuruluşlar, anlaşmalar ve öteki ülkelerin egemenlik haklarına ilişkin tavrına göz atmak bile ne kadar vahim bir durumla karşı karşıya olduğumuzu ortaya koymaya yetecektir.

Birinci örnek, CIA'nın yabancı ülkelerdeki operasyonlarında yeniden eski yetkilerine kavuşturulmasıdır. Bilindiği gibi, CIA sadece casusluk yapmaz; aynı zamanda, yabancı ülkelerde örtülü operasyonlarla istikrarsızlaştırma ve suikast eylemleri düzenler. 70'li yıllara kadar bu yetkinin aşırı derecede suistimal edilmesi, CIA'nın dış ülkelerde suikast düzenlemesinin 1976 yılında yasaklanmasına yol açmıştır. Elbette yasak ilan edilince bu faaliyetler bütünüyle durmamıştır, ama yasal korundan yoksun kalmıştır. 11 Eylül'den sonra bu yasak kaldırılmıştır.²⁶ Şimdi Savunma Bakanı Rumsfeld, CIA'nın bu yetkisini, ABD ordusunun Özel Kuvvetlerini kapsayacak biçimde genişletmek üzere hazırlığa girişmiştir. Özel Kuvvetler, El Kaide önderlerini yakalamak ya da öldürmek amacıyla, *New York Times*'in ifadesiyle "ABD'nin açık savaş halinde

olmadığı ülkelerde ve, bazı durumlarda, ülke hükümetinin Özel Kuvvetlerin varlığından haberi olmaksızın örtülü operasyonlar" düzenleyebileceklerdir.²⁷ Dikkat edin: Amerikan Özel Kuvvetleri, örneğin Türkiye'de bir siyasi suikast olayı düzenleyecek, ama hükümetin bundan haberi olmayacak! Başka devletlerin egemenlik haklarının bu kadar açık biçimde ihlal edilmesinin örneğine zor rastlanır. Ve bu açıkça, pervasızca konuşulmaktadır!

İkinci örnekler dizisi, ABD'nin BM sistemine bağlı bir dizi kuruluşu kendi politikalarını uygulama bakımından "yola getirmek" için uyguladığı yöntemlerle ilgilidir. ABD bu sene bir hafta içinde BM sistemine bağlı iki kuruluşun başkanını baskıyla değiştirmiştir. Nisan ayında, önce İklim Değişikliği Hükümetler Arası Kurul başkanı Britanya vatandaşı klimatolog Robert Watson, küresel ısınma konusundaki açık sözlülüğü dolayısıyla, *New York Times* gazetesinin yorumuna göre, ABD ve petrol şirketlerinin basıncıyla "görevinden el çekirtilmiştir." Ardından, Kimyasal Silahlar Ajansı'nın başkanı Brezilyalı Bustani, muhtemelen Irak konusunda ABD'den farklı bir tavra sahip olduğu için, yine aynı gazetenin ifadesine göre, "görevinden ayrılmaya zorlanmıştır".²⁸

Son aylarda gündeme gelen Uluslararası Ceza Mahkemesi-UCM (bazı kaynaklar bu kurumun adını Uluslararası Savaş Suçları Mahkemesi-USSM olarak Türkçeleştiriyor) ile ilgilidir. ABD, kendi birliklerinin insanlığa karşı suçlar, soykırım ya da savaş hukukunun ihlali gerekçesiyle bu mahkemede yargılanabileceğinden kaygı duyduğu için (çok yerinde bir kaygı!), önce bu mahkemenin kuruluşunu engellemeye çalışmış, ardından bu konudaki anlaşmayı imzalamamış, devamında Amerikan birliklerinin muaf tutulması için basınç uygulamış, en nihayetinde uluslararası görevlerde bulunan birliklerin bir yıl boyunca muaf tutulması kararıyla yetinmek zorunda kalmıştır. Ne var ki, dünya jandarması, kendi birliklerinin suçlarının cezasız kalmasını sağlama konusunda ısrarlı görünmekte, azmini yitirmemektedir. Uluslararası platformlarda kolektif tartışma içinde amacına ulaşamayınca, bu kez gücüne ve kesesine güvenerek, ülkeler üzerinde tek tek basınç yaratmaya başlamıştır. UCM'ye, kendi ülkesinde görev yapan Amerikan askerlerini muaf tutmaksızın katılan ülkeleri, askeri yardımı kesmekle tehdit etmeye başlamıştır.²⁹ Mesele bu kadarla kalsa o kadar da vahim değildir. Kuşkusuz, bir ülkenin kendi birlikleri için bile olsa insanlığa karşı iş-

CIA
sadece
casusluk
yapmaz;
aynı zamanda,
yabancı
ülkelerde
örtülü
operasyonlarla
istikrarsızlaştırma
ve suikast
eylemleri
düzenler

lenmiş suçlar, soykırım suçları ya da savaş suçları için muafiyet istemesi ne ahlaki bakımdan anlaşılabilir birşeydir, ne de ABD'nin, örneğin Milošević'in Uluslararası Yugoslavya Ceza mahkemesi karşısına çıkarılabilmesi için Yugoslav hükümetini birkaç milyar dolar karşılığında satın almasıyla tutarlı bir davranış olarak görülebilir. Ama sonuç olarak yardım, adı üstünde yardımdır ve ABD kime isterse ona yardım etmekte serbesttir. Asıl vahim olan bundan sonra gelmektedir. Çünkü, ABD başkanı, UCM'nin gözetim altında bulundurduğu Amerikalı askerleri her türlü "gerekli ve uygun yöntemle", bu arada askeri yöntemlere de başvurarak, kurtarmaya yetkilidir!³⁰ Dikkat edilsin: bu sadece yürütmenin bir tasarrufu değildir: yüzlerce Kongre üyesi bu yönde oy kullanmıştır.³¹ Kabadayılığın daha büyüğünü düşünebilen var mı? BM'e bağlı bir uluslararası kuruluş, örneğin insanlığa karşı suç işlediği iddia edilen bir askeri tutuklayacak, bir devlet de aynen gangsterlerin arkadaşlarını hapisten kaçırmak için mahalle karakolunu bastığı gibi onu kurtarmak için operasyon düzenleyecek!

Üçüncü örnek bu ikincisinden daha az sarımsı değildir. BM, 1989 İşkenceyi Önleme Konvansiyonu'na ek olarak bir protokol hazırlamaktadır. Bununla amaçlanan, işkence uygulaması yapılabilecek kurumların düzenli denetimi sayesinde konvansiyonu pratiğe uygulayabilir hale getirmektir. ABD bu protokolün çıkarılmasını engellemeye çalışmaktadır!³² Demokrasi havarisi bir ülkenin işkencenin engellenmesi çabasına et kemik kazandıracak bir uluslararası anlaşmaya engel olmaya çalışmasının ironisi kolay kolay unutulacak birşey değildir. ABD sadece Guantanamo adasındaki "düşman" tutsakların durumundan değil, muhtemelen aynı zamanda, bugün 2 milyon insanı kapatmış olduğu, gardiyanlarının zalimliğiyle ünlü cezaevlerinin denetiminden de çekindiği için bu protokole karşı çıkmaktadır.

Tabii bir başka neden daha olabilir. 11 Eylül sonrası gelişen histeri içinde, ABD hakim sınıflarının bazı unsurları işkenceyi bir sorgulama yöntemi olarak açıkça savunmuşlardır. Tabii Amerika'nın ideolojik ve siyasi iklimi şimdilik bu fikrin uygulamaya geçirilmesi açısından uygun olmadığından, başka bir çözüm bulunmuştur. ABD istihbarat ve güvenlik güçleri, ortak operasyonlarda yakalanan "terör zanlıları"nın, insan haklarının daha "gevşek" olduğu ülkelerde sorgulanması konusunda bir ilke kararı almıştır. Bunun uygulamasına da başlanmıştır: birkaç ay önce Fas'ta yakalanan

bazı El Kaide zanlılarının iadeleri talep edilmemiş, sorgulanmaları demokrasisiyle ünlü bu ülkenin polisine bırakılmıştır. "Küreselleşme" çağında, ekonomide taşeronluk bu derece gelişirken, sınır ötesi "tedarik zincirleri" kural halini almışken, istihbarat ve güvenlik işinin çeşitli aşamalarının da "karşılaştırmalı üstünlükler" ilkesi gereğince ülkeler arasında dağıtılmasında şaşırarak ne var? Ne de olsa, işkence zahmetli ve "emek yoğun" bir süreçtir. Üçüncü dünya ülkelerinin bu alanda taşeron olarak kullanılması da ekonomik rasyonalite açısından uygundur!

afganistan savaşının sonuçları: savaş ağaları cumhuriyeti

11 Eylül madalyonunun ters yüzü Afganistan savaşı idi. Bush yönetimi bu savaşın gerekçesi olarak, birincisi, teröristlerin yakalanması ve cezalandırılmasını, ikincisi, teröre destek veren Taleban rejiminin düşürülmesini ve, üçüncüsü, bu ülkeye demokrasinin getirilmesini ve kadınların Taleban rejimi altındaki esaretinin sona erdirilmesini gösterdi. Aradan bir yıl geçtikten sonra, bu amaçların ne ölçüde gerçekleştiği konusunda bir ara bilanço çıkarmak, geleceğin dinamiklerini kavramak bakımından yararlı olacaktır.

ABD'nin, silahlandırdığı ve hava bombardımanı ile desteklediği Kuzey İttifakı'nın da katkısıyla, Taleban rejimini çökerttiği ortadadır. Bu anlamda Afganistan savaşı görünürde başarılı bir adım olmuştur. Ne var ki, bu ilan edilen amaçlardan sadece biri idi. Buna karşılık, ABD ve müttefiklerinin öteki ilan edilmiş amaçlar açısından pek de başarılı olamadığının altını çizmek gerekir.

Taleban'ın ve El Kaide'nin dağıtılması ve önderlerinin cezalandırılması açısından ABD pek az başarı elde etmiştir. Evet, her iki örgüt de bugün eski güçlerinden epeyce şey yitirmiştir ve birçok önderleri yakalanmış ya da öldürülmüştür. Amerikan basınına göre, El Kaide'nin 25 üst düzey liderinden 16'sı (bunların arasında örgütün iki numarası Muhammed Atif ile üç numarası Ebu Zübeyde'nin de adları geçiyor), Taleban'ın ise 27 üst düzey liderinden 21'i öldürülmüş ya da yakalanmıştır.³³ Ama, birincisi, Molla Ömer ve Usame bin Ladin hâlâ hayattadır. İkincisi, müttefik kuvvetlerin El Kaide'ye darbe vurma yolundaki bütün çabaları boşa gitmekte, bu güçler bazen gü-lünç duruma bile düşmektedirler. En trajik örnek Mayıs ayında meydana gelmiştir.

Taleban'ın ve El Kaide'nin dağıtılması ve önderlerinin cezalandırılması açısından Amerika Birleşik Devletleri pek az başarı elde etmiştir

Britanya ve Avustralya güçlerinin Urazgan eyaletinde çatışmaya giriştiği, ABD hava kuvvetlerinin de hava bombardımanı ile onlara destek olduğu haberleri basına yansımış, müttefik güçler genellikle El Kaide'yi bir türlü bulamadığı için bu kez Britanya birliklerinin komutanı basına "düşmanla sıcak temas kurulduğu"nu alayü vala ile açıklamıştır. Ne var ki, bu açıklamanın hemen ertesinde müttefik güçlerin, Batı kaynaklarına göre 54, Afgan kaynaklarına göre 150-200 arasında sivil katletmiş olduğu ortaya çıkmıştır. Batılılar, bu bölgede düğünlerde havaya ateş açıldığını bilmedikleri için bir düğüne saldırmışlardır!³⁴ Yeni bir sivil katliamı bir yana, El Kaide ile "sıcak temas" yine başka bir bahara kalmıştır. Bakın Britanya'nın *Guardian* gazetesi "Düşmanı gören var mı?" başlıklı yazısında El Kaide ile temas kurmadaki başarısızlığı nasıl anlatıyor: "...deniz piyadeleri tepelere tırmanıp inerken sadece kendilerini şaşkın şaşkın izleyen çobanlara rastlıyorlar...Arada sırada biri, Usame bin Ladin'in cesedini bulduğunu zannediyor, ama daha sonra bunun ya bir keçi ya da bir Kanadalı olduğu anlaşılıyor."³⁵

Üçüncüsü, öyle görünmektedir ki, hareket kabiliyeti bir ölçüde zayıflasa bile, El Kaide hâlâ faaliyet gösterebilmektedir. Pakistan'da ardı ardına gelen suikast ve sabotajların yanı sıra, Kâbil'in kendisi de zaman zaman (faili açıklanmayan) eylemlere sahne olmaktadır. Havacılık bakanı Abdül Rahman Şubat ayında Kâbil havaalanında esrarını hâlâ koruyan bir olayda bıçaklanarak öldürülmüştür. Temmuz başında Cumhurbaşkanı Karzai'nin yardımcısı Hacı Abdül Kadir bir suikaste kurban gitmiştir. Temmuz ayı içinde Karzai'nin kendisine bir suikast girişimi başarısız olmuştur. Ağustos ayında ise Celâlâbâd büyük bir patlamayla sarsılmıştır. (Türkiye'nin ISAF'ın komutasını üstlenmekle ne kadar isabetli bir iş yapmış olduğu zamanla daha da iyi ortaya çıkacaktır!)

Öte yandan, Afganistan'ın Taleban'dan kurtulunca özgür ve demokratik bir ülke haline geldiği iddiası koskoca bir yalandır. Haziran ayında büyük bir şatafatla toplanan Loya Jirga, yeni rejimin bütünüyle Batı kamuoyunun tüketimi için bir mizansen olduğunu ortaya koymuştur. Herşeyden önce Loya Jirga, Afganistan'ın geleneksel aşiret meclisidir. Üyeleri aşiretler tarafından seçilmektedir. Böyle bir kurumun modern anlamda bir demokrasinin ne ölçüde temeli olabileceği açıktır. Ama mesele bununla da kalmıyor, bu kez Loya Jirga geleneksel "aşiret demokrasisi"nin dahi çiğ-

nendiği bir yapıya sahip. Sorun, bir yandan, delege bileşiminde. Yaklaşık 1000 tane seçilmiş delegeye karşılık, 500 tane de atanmış delege var. Bunlar bölgelerinde güçlü savaş ağaları ve onların adamları. Öte yandan, böyle bir bileşime sahip olan bir meclise bile güven duymayan ABD, meclis toplanmadan önce yeni dönemin cumhurbaşkanını kulislere seçtiriyor. Eski kral Zahir Şah, taraftarlarının ısrarına rağmen, adaylıktan çekiliyor ve bunun karşılığında "Afganların atası" mertebesiyle ödüllendiriliyor. 1992-96 arası dönemin cumhurbaşkanı Burhaneddin Rabbani de çekilmeye zorlanıyor. Zahir Şah'ın çekildiğini kamuya, kendisinden önce, ABD başkanının temsilcisi (Afgan doğumlu Amerikalı) Halilzad açıklıyor. Bütün bu kulis oyunları dolayısıyla Loya Jirga ilan edilen tarihe göre 24 saat gecikme ile açılıyor. Amerika'nın geçmişte "komünizm" ile mücadele için kurduğu devlet radyo istasyonu Radio Free Europe bile, Loya Jirga'nın kendi dışında alınan kararları onaylayacak bir "noter" görüntüsü çizdiğine dikkat çekiyor.³⁶

Böyle bir kukla oyunu sonunda kurulan hükümet de bir hayalet hükümet olacaktır elbette. Afganistan, Taleban'ın devrilmesiyle birlikte, Çin'in 1915-1926 arası dönemde yaşamış olduğu bir savaş ağaları dönemi yaşamaktadır.³⁷ Batı'da İran'la yakınlığı olan Tacik İsmail Han Herat bölgesine, Kuzey'de Türkiye ile iyi ilişkiler içinde olan Özbek Raşid Dostum Mezar-ı Şerif'e, Peştu bölgelerinde Güney'de Gül Ağa Şirazi ve Celalabad'da Yunus Halis, Orta-Kuzey Afganistan'da Şii Hazaralar ve Kâbil'in kendisinde (aynı zamanda Savunma Bakanı olan) Tacik Muhammed Fehim bölgelerine bütünüyle hakim güçlerin başındadır. Genellikle asık, neredeyse bir yerı ağrıyormuş gibi bir yüzle konuşan ABD Savunma Bakanı Rumsfeld, belki kendisinin de farkına varmadığı mizah dolu bir basın açıklamasında, Karzai'nin bakanlar atadığını, ama bunların ne altında memur kadroları, ne de elinde herhangi bir bütçe olanağı olmadığını itiraf etmiştir.³⁸ Yani Karzai'nin elinde bir direksiyon vardır, ama altında araba falan yoktur! Üstelik son zamanlarda Tacik savaş ağası ve savaş ağaları cumhuriyetinin savunma bakanı Muhammed Fehim'in Karzai'nin iktidarına göz koyduğu söylentileri (kendisi yalanlasa da) yayılmaya başlamıştır.³⁹

İşte gerçek bir iktidarın var olmamasıdır ki, Afganistan'daki tuhaf yarı-sömürge yapıyı açıklamaktadır. Yarı-sömürge, çünkü bu ülkenin ulusal çapta bir ordusu yoktur; bu rolü bir

**Afganistan'ın
Taleban'dan
kurtulunca
özgür ve
demokratik
bir ülke
haline
geldiği
iddiası
koskoca
bir yalandır**

yandan "düşman"a (Taleban ve El Kaide) karşı saldırıyı sürdüren 7000 dolayında ABD askeri ve müttefikleri, bir yandan da Kâbil'de iktidarın yeni yönetimin elinden kayıp gidivermesi korkusuna karşı bir önlem olan, Türkiye komutasındaki 4500 kişilik Uluslararası Güvenlik Destek Gücü (ISAF) üstlenmiştir. Afganistan o kadar "özgür" değildir, o kadar bir sömürge gibidir ki, bir CIA ajanı olduğu yaygın biçimde söylenen cumhurbaşkanı Karzai'yi ABD ordusu Özel Kuvvetlerinden 70 asker korumaktadır! Daha kendi cumhurbaşkanını korumaktan bile aciz bir "özgür" ülke! Üstelik, bu yarı-sömürge statüsünün (aynen daha önce Bosna ve Kosova'da olduğu gibi) yıllarca süreceği, ABD ordusunun Afganistan'dan kolay kolay ayrılmayacağı, bölgedeki ABD birliklerinin komutanı general Tommi Franks tarafından açık sözlülükle ifade edilmiştir.⁴⁰

Kadın haklarına gelince; Afganistan 1978 yılında sol bir yönetimin hakimiyetine geçtiğinde ülkeden kaçan Batı ile iyi ilişki içindeki burjuva unsurlar geri döneli beri, ülkede az sayıda kadının toplumsal ve politik hayatta daha faal hale gelmiş olduğu yadsınamaz. Bu kadınların bir bölümünün Loya Jirga'ya katıldığı, hatta birinin Karzai'ye rakip olarak aday olduğu ve onun 1300 oyuna karşı 170 oy aldığı da kaydedilmeli. Ama bunlar Batı'nın kendi kamuoyu için halkla ilişkiler operasyonlarıdır. Afgan kadınlarının yüzde 80-90'ı hala kötü şöhretli "burka"nın içinde hapsedir. Çünkü, emperyalist koalisyondaki görüntüyü kurtarma çabalarına rağmen, bugün iktidar, kendisi de kökten dinci olan Kuzey İttifakı'nın ve savaştan önce Taleban'ı destekleyen Peştu aşiret reislerinin elindedir. Afganistan'da kadının toplumsal hayatın bir parçası haline gelmesinin önünü açan solcu güçler, ABD destekli "mücahidin" tarafından yok edilmiştir. Afgan kadını Batı'nın propagandası değil, yeni bir yükselişte kendisi kurtaracaktır.

amerika birleşik devletleri orta asya'da!

ABD ve müttefiklerinin Bin Ladin'i yakalayamamış olması, emperyalizm karşıtı cephe de bazen tek yanlı olarak emperyalizmin başarısızlık hanesine yazılıyor. Bu tür bir yaklaşım, hem ABD'nin Afganistan seferinin tek amacının gerçekten "terörizm ile mücadele" olduğu iddiasının kabulü anlamına gelir, hem de ABD'nin Bin Ladin'i bu aşamada gerçekten yakalamak istediğini varsayar. Oysa, ABD Bin Ladin'i hiç olmazsa şimdilik yakalamamayı tercih ediyor olabilir. Çünkü Bin Ladin'in öldürül-

mesi ve El Kaide'nin bütünüyle çökertilmesi, ABD'nin 11 Eylül'den sonra ilan ettiği, on yıllar boyu süreceğini iddia ettiği "kampanya"nın gerekçelerini büyük ölçüde zayıflatacaktır. Oysa, bu kampanyadan ve bunun ilk evresini oluşturmuş Afganistan savaşından Amerika'nın beklediği, Bin Ladin'i avlamanın çok ötesindedir. Elbette ABD'nin Bin Ladin'i bu aşamada öldürmek mi, kullanmak mı istediğini bilemeyiz. Ama bilinen şudur: Bin Ladin ABD'nin Avrasya savaşları için iyi bir gerekçe olmuştur. Şimdi artık, gerekçelerin ötesine geçip gerçek nedenlere dönebiliriz.

Avrasya Savaşları başlıklı kitabımızda, Afganistan savaşının ABD açısından üç değişik amacı bir araya getirmekte olduğunu ileri sürmüştük. Birinci düzeyde, Afganistan ve (Bin Ladin'in son derece popüler olduğu memleketi) Suudi Arabistan üzerine anti-Amerikan radikal İslamcılık ile bir mücadele; ikinci düzeyde, güneyde Basra Körfezi'nden kuzeyde Kazakistan'a uzanan bütün bir bölgenin enerji kaynakları üzerinde ABD'nin öncülüğünde emperyalizmin kesin bir hegemonya sağlaması; üçüncü bir düzeyde ise Orta Asya'ya yerleşerek, gelecekte Asya'nın iki devi Rusya ve Çin karşısında jeostratejik bir üstünlük sağlamak ve bu iki devi boyunduruk altına almak için hazırlanmak.

Bu genel çerçeveye içinde üç tane de özgül tez ileri sürmüştük. Birincisi, Bin Ladin'in, Suudi Arabistan'ın sadece ezilmiş, yoksul kitlelerinden değil, rejimin kendi içinden, kraliyet ailesinin bireylerinden dahi destek gördüğü, dolayısıyla Suudi Arabistan'ın bir yandan İran tipi bir ayaklanma tehlikesi ile karşı karşıya iken, bir yandan da ABD ile Suudi Arabistan arasındaki ilişkilerin çok hassas durumda olduğuuydu.⁴¹ Suudi Arabistan rejiminin yıkılmasının bütün Körfez şeyhliklerinin de birer domino gibi yıkılmasına yol açacağını da eklemiştik. Bugün, 11 Eylül'den bir yıl sonra, ABD ile Suudi Arabistan arasındaki gerilim, artık gizlenemeyecek kadar açık hale gelmiştir. Örneğin, iktidardaki Cumhuriyetçi Parti içinde çok etkili *Weekly Standard* dergisi, Mayıs ayında, Bush'un Suudi rejimini devirmeyi düşünmeye başlaması gerektiğini yazmıştır.⁴² *Time* dergisi Ağustos başında kapağını bu konuya ayırmıştır.⁴³ Pentagon'un planlama kuruluğu Savunma Politika Kurulu'na (başında Richard Perle vardır) verilen bir Rand Corporation brifinginde, uzmanlar Suudi Arabistan'a "terörizmin önde gelen destekçilerinden biri" olarak, giderek "bir düşman" olarak yaklaş-

Afgan kadınlarının yüzde 80-90'ı hala kötü şöhretli "burka"nın içinde hapsedir

mak gerektiğini ileri sürmüşlerdir.⁴⁴ Yani sular ısınmaktadır. Ama kaynamanın ne zaman ve nasıl olacağı belli değildir, çünkü ABD'nin nasıl bir alternatifini öne sürebileceği ve bunun Arap dünyasında nasıl karşılanacağı belirsizdir. Ama böyle bir alt-üst oluş yaşanırsa, bu, bütün Arap dünyasında ve Orta Doğu'da yeni bir çığır açılması anlamına gelecektir.

İkincisi, *Avrasya Savaşları*'nda, ABD'nin 11 Eylül sonrası ilan ettiği, on yıllar boyu sürececek terörle mücadele savaşının aslında 11 Eylül öncesinde planlanmış olduğunu, bir dizi kanıtla birlikte öne sürmüştük.⁴⁵ Çok hassas etkileri olabilecek bu konu ancak zamanla tam olarak ortaya çıkabilir. Ancak şimdiden *Washington Post* gazetesinin, Watergate skandalını da ortaya çıkaran gazetecisi Bob Woodward, bir başka gazeteciyle birlikte, 11 Eylül'den sonra uygulanan savaş planlarının aslında 11 Eylül öncesinde planlanmış olduğuna ilişkin bazı kanıtları ortaya koyan bir dizi yazı yayınlamıştır.⁴⁶ Daha sonra, Amerikan yönetiminin 11 Eylül'den önce ne bilip ne bilmediği tartışılırken bu konuyu ilk kez gündeme getiren NBC televizyonu, 11 Eylül'den iki gün önce, sonradan uygulanana "tıpatıp" benzeyen bir savaş planının başkanın masasının üzerinde olduğunu açıklamıştır.⁴⁷ Bush'un güvenlik danışmanı Condoleezza Rice da aynı tartışma sırasında böyle bir planın varlığından söz etmiştir.⁴⁸ Böyle başkanın masasına kadar ulaşan tamamlanmış bir savaş planı olduğuna göre, ABD Genel Kurmayı bu plan üzerinde uzun yıllardır çalışmaktaydı. Gelecek bize bu konuda daha önemli veriler de sunacaktır. Bu konunun önemi şuradadır: ABD Genel Kurmayı'nın 11 Eylül öncesinde böyle bir savaş planı hazırlanmış olması, 11 Eylül'ün bu planın sadece önünü açtığını, ABD'nin çok daha kapsamlı amaçlarla Avrasya bölgesine girmek istediğini açıkça kanıtlayacaktır.

Üçüncü özgül nokta, Irak'a karşı açılması konuşulan savaşla ilgilidir. Türkiye için büyük önem taşıyan bu konuyu aşağıda özet biçimde ele alacağımızdan burada sadece şunu söylemekle yetinelim. Irak konusu, kendi içinde taşıdığı büyük önemin yanı sıra, 11 Eylül ve sonrasında bir bütün olarak yorumlanması bağlamında da kilit bir noktadır. Eğer ABD'nin "İslamcı terörizme karşı mücadele" retoriğini ciddiye alacak olursanız, Irak'a saldırmasının hiçbir ciddi gerekçesi olmadığı ortaya çıkar. Irak ile İslamcı terörizm arasında hiçbir ilişki kurulamaz. Afganistan'da ele geçirilen El Kaide ka-setlerinden birinde Saddam'a karşı çok eleştiri-

rel bölümler olması bazılarını şaşkıncı gelebilir. Oysa Bin Ladin geçmişte bir Amerikalı gazeteciye verdiği demeçte Saddam'ın "kötü bir Müslüman" olduğunu bile söylemiştir.⁴⁹ Bin Ladin açısından bir insan daha ne kadar kötülenebilir? İnsan müttefikine böyle şey söyler mi? Durum bu kadar açık olduğuna (ve sadece ABD devletinin ve medyasının gözü dönmüş şahinleri aksini iddia edebildiğine göre), 11 Eylül sonrası politikası konusunda ABD'nin gerekçelerini ciddiye alanlar için Irak'a karşı savaş açılması düşünülemezdi bile. Oysa 11 Eylül sonrası ABD'nin Avrasya ve Ortadoğu'ya genel bir taarruzu olarak yorumlayacak olursanız, Irak'ın hedefte olduğu kolayca anlaşılır. 11 Eylül'ün hemen ardından *Avrasya Savaşları*'nda bu yüzden Afganistan'dan sonra sırada muhtemelen Irak'ın olduğunu yazmıştık.⁵⁰ Bugün Irak savaşının hazırlıkları gözümüzün önünde yürütülüyor. Çeşitli engeller olduğu doğru. Bu konuyu aşağıda kısaca tartışacağız. Ama bu engeller, Avrasya planlarını yapanların, "İslamcı terör" ile ilgisi olmadığı halde Irak'ı da savaş hedeflerinin arasına koymuş olduğu gerçeğini değiştiriyor.

Bu üç özgül konuyu ele aldıktan sonra, kısa bir özet halinde, 11 Eylül'den bu yana olan bitenin dünya durumu hakkında ne ifade ettiğinin bir genel bilançosuna girişebiliriz. Kilit önemdeki birinci nokta şudur: 11 Eylül'den sonra ABD Orta Asya'ya yerleşmiştir. Bugün Özbekistan'da ve Tacikistan'da önemli ABD üsleri vardır; Orta Asya'nın yamacında bulunan Afganistan'da sadece üsler yoktur, bu ülke ABD ve müttefiklerinin işgali altındadır. Bu gelişmenin önemi ne kadar vurgulansa yeridir. Burjuvazinin tarih sahnesine yükseldiği modern çağda ve onun emperyalist döneminde (kabaca 20. yüzyıl ve günümüz) Batılı güçler Orta Asya'ya hiçbir zaman girememişlerdir. 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başının ünlü "büyük oyun"u tam da bu mücadele ile ilgiliydi. Afganistan ve Sovyet Rusya, ayrı ayrı, Britanya'yı püskürterek büyük oyundan emperyalizmin yenik çıkmasını sağlamışlardır. ABD tarihinde Orta Asya'ya askeri olarak giren ilk Batılı emperyalist ülkedir. Birşeyi daha eklemek gerekiyor: 1917 Ekim Devrimi'nden doğan ve 1991'de tarih olan Sovyetler Birliği'nin topraklarına, 1918-21 İç Savaşı esnasında karşı devrimin güçlerinin davetiyle giren emperyalist birlikler de, 1941-43 arası giren Nazi işgal güçleri de buradan kovulmuşlardı. Şimdi bu topraklarda artık emperyalist üsler vardır. Dünyanın 1991'den sonra ne kadar değiştiğini

ABD
tarihte
Orta Asya'ya
askeri
olarak
giren
ilk Batılı
emperyalist
ülkedir

anlatmak için daha çarpıcı bir sembolik gelişme az bulunur. Bu gelişmenin pratik jeostratejik önemi de ortadadır: ABD, Asya'nın iki devi Rusya ile Çin'in arasına bir kama sokmuş, buradaki askeri gücüyle gelecekteki sürtüşme ve gerginlikler açısından büyük bir avantaj elde etmiştir. Pratik gelişme, Afganistan savaşının nasıl en temelde Rusya ve Çin'e karşı Asya üzerinde hegemonya kurma mücadelesinin bir ilk adımı olduğunu gözlerimizin önüne seriyor.

İkincisi, ABD Orta Asya'ya yerleşmekle kalmamış, askeri varlığını Asya'nın dört bir yanına yaymaya başlamıştır. **Filipinler'e** El Kaide ile ilişkisi olduğu iddia edilen Ebu Sayyaf gerillalarıyla mücadele bahane edilerek 1000 asker yerleştirilmiştir. Bu birliklerin görevi önce altı ay olarak açıklanmış olduğu halde, ABD Dışişleri Bakanı Powell, son Güneydoğu Asya gezisinde bunların görev süresinin (sayı biraz düşürülerek) uzatılacağını açıklamıştır.⁵¹ **Yemen'de** El Kaide'nin uzantılarına karşı mücadele gerekçesiyle ABD askeri konuşlandırılmıştır. **Gürcistan**, en ironik vakadır. Rusya uzun zamandır, Çeçen gerillalarının Gürcistan'daki Pankisi vadisinde konuştuğunu ve Gürcistan tarafından korunduğunu iddia etmekteydi. ABD'nin müttefikleri Gürcistan ise bu iddiayı reddedegelmişti. Çeçen gerillalarının El Kaide ile ilişkisi artık gizlenemeyecek kadar açıktır. Şimdi, 11 Eylül sonrasında ABD Gürcistan'a "terörizmle mücadele"sinde eğitim vermek üzere birlikler yerleştirmiştir. Ama Gürcistan hâlâ Çeçen gerillaların kendi topraklarında faaliyet gösterdiği konusundaki Rus iddiasını yadsımaktadır! Nihayet, ABD uzunca bir süredir dünyanın en büyük Müslüman nüfusuna sahip **Endonezya'da** da İslam kökten-dinciliği tehlikesi olduğu propagandasını yaptıktan sonra, Doğu Timor'daki insanlık dışı uygulamaları dolayısıyla on yıldır askeri ilişkisini kısıtlamak zorunda kaldığı, 1999'daki katliam dolayısıyla da bütün askeri ilişkisini kestiği bu ülkeyle yeniden bir askeri eğitim anlaşması imzalamıştır.⁵² İşin trajik-komik yanı, bu anlaşmanın imzalanmasından sadece on gün sonra, bir Endonezya mahkemesi, sanki ABD'yi gülünç düşürmek istermişçesine, Doğu Timor'da insanlığa karşı işlenen suçlar dolayısıyla yargılanmakta olan altı polis ve ordu yetkilisini beraat ettirmiştir! Tabii bu ABD devleti tarafından "üzüntü" ile karşılanmıştır!⁵³

Bütün bu gelişmelerin anlamı açıktır. ABD İkinci Dünya Savaşı sonrası yarım yüzyıl boyunca uzun gelişmeler sonucunda Asya'da askeri varlığını Japonya (Okinawa adasındaki

üs) ve Güney Kore (45 bin asker) ile sınırlamak zorunda kalmıştı (Bunlara Türkiye'deki çeşitli üsleri eklemek gerekir). Bugün, Sovyetler Birliği'nin çöküşünden ve dünya çapında ve ABD'de savaş ve militarizm karşıtı hareketlerin zayıflamasından yararlanarak Asya'nın dört bir yanına askerini yerleştirmektedir. Körfez Savaşı'ndan sonra Basra Körfez'i şeyhlik ve sultanlıklarında yani üsler açmıştı. Şimdi bunlara Asya'nın başka ülkelerinde yenileri ekleniyor. Üstelik, eskiden sadece Asya'nın kıyı şeridinde üslere ve askeri birliklere sahipken (Japonya ve Güney Kore'nin yanı sıra, Endonezya, Filipinler, Güney Vietnam vb.), şimdi Asya'nın içlerine, Orta Asya'ya ve Kafkasya'ya girmiştir.

Üçüncüsü, 11 Eylül sonrasında ABD-Rusya ilişkileri yeniden bir viraj dönmüştür. Gorbaçov ve Yeltsin dönemlerinde önce Sovyetler Birliği, sonra Rusya ile ABD arasında son derece sıcak ilişkiler kurulmuştu. 1998 ekonomik iflası ve 1999 Kosova Savaşı'ndan sonra "Primakov doktrini" adı verilen yeni bir yaklaşımla Rusya çok daha mesafeli ve alternatifler arayan bir yaklaşım içine girmişti. Putin'in de seçim platformu bu yaklaşım üzerine oturtulmuştu. 11 Eylül sonrasında ise ABD ile Rusya sadece "teröre karşı savaş" için işbirliği yapmakla kalmamıştır. Aynı zamanda bir NATO-Rusya Konseyi kurulmuş, nükleer silahlar anlaşması imzalanmış ve Rusya G-8'e asli üye olarak kabul edilmiştir. Bu yakınlaşmadan iki tarafın beklediklerine burada girmemiz mümkün değil.⁵⁴ Vurgulamak istediğimiz şudur: kısa, hatta orta dönemde yakınlaşma politikası ne kadar etkili olursa olsun, ABD ile Rusya'nın, temelde önemli çıkar çelişkileri dolayısıyla, uzun vadede gerilim içine girmeleri büyük olasılıktır. Bu çıkar çelişkileri arasında, iki tarafın Orta Doğu (özellikle Irak ve İran) konusundaki farklılıkları⁵⁵, Hazar havzası enerji kaynakları sorunu, daha genel olarak Rusya'da "yakın yurtdışı" olarak anılan eski Sovyet cumhuriyetleri üzerinde nüfuz sorunu (Gürcistan bunun çarpıcı bir örneğini oluşturuyor), NATO'nun (alayü vala ile sunulan NATO-Rusya Konseyi'nin şatafatlı dekorunca hafifletilemeyecek) Rusya sınırlarına dayanması⁵⁶ ve başka konular vardır.

Ne var ki, bütün bu çıkar çelişkilerine rağmen, ABD-Rusya yakınlaşması bir süre boyunca devam edebilir. Burada en önemli faktör, ABD'nin önümüzdeki dönemde Asya'da Çin'i yalıtarak denetim altına alma yoluna girmiş olması ihtimalidir. Bu da bizi dördüncü ve

ABD, bugün, Sovyetler Birliği'nin çöküşünden ve dünya çapında ve ABD'de savaş ve militarizm karşıtı hareketlerin zayıflamasından yararlanarak Asya'nın dört bir yanına askerini yerleştirmektedir

son ana noktamıza getirmiş oluyor. ABD, 11 Eylül sonrasında sadece Orta Asya'ya girmekle ve Rusya ile yakınlaşmakla yetinmemiştir. Asya'nın, Çin hariç, bütün büyük ülkelerini de kendi yanına çekme yolunda sistematik bir politika izlemektedir. Bu ülkelerden, Japonya ve Güney Kore zaten ABD'nin bu kıtadaki temel müttefikleridir. Şimdi bunlara, bir süredir köktendinciliğin etkisi altına girmekte olduğu için ABD ile arası açılmış olan Pakistan, 1947'de bağımsızlığına kavuştuğundan beri hep Sovyetler Birliği'ne daha yakın bir politika izlemiş olmasına rağmen son dönemde ABD'ye yaklaşan Hindistan, ayrıca Filipinler ve Endonezya da eklenmiştir. Okyanusya'nın en büyük ekonomik ve askeri gücü Avustralya ise Vietnam savaşıdan sonra, Doğu Timor krizinde üstlendiği rolle de ABD'nin sadık müttefiki olduğunu ortaya koymuş bulunmaktadır. Bir bakıma Çin dört bir yanından kuşatılmaktadır. ABD'nin yarın Çin'i kısırmaya çalışacağı en önemli tuzaklar, YDD'nin kuruluşunun bütün evrelerinde olduğu gibi, esas olarak ulusal sorunlardır. Bunların da en önemlileri Tayvan sorunu, Tibet ve Şinciang (Uygur) bölgesidir. Çin, Şinciang'da bir yandan baskı politikası güderken, bir yandan da özel bir ekonomik kalkınma programını uygulamaya geçerek bu sorunu hafifletmeye çalışıyor. Tibet sorunu, on yıla yakın bir süredir pişirilip duruyor. Tayvan sorunu ise son dönemde iyice güncelleşmiştir. 1949 devriminden kaçan generallerin kurduğu Tayvan'ı Çin hiçbir zaman ayrı bir ülke olarak kabul etmemiştir. Tayvan'ın bile karşı çıkmadığı bir politikaya göre "tek Çin" çığnenemez bir ilkedir. Oysa, Ağustos başında Tayvan cumhurbaşkanı Çen şui-bian, Tayvan Boğazı'nın iki yanında iki ülkenin var olduğunu ileri sürerek ateşe körükle gitmiştir.⁵⁷ Hamisi ABD'nin onayı olmadan Tayvan'ın kendi başına bu tür tehlikeli çıkışlar yapması kolay kolay düşünülemez. Yani ABD-Çin ilişkileri bakımından tuzaklarla dolu bir döneme giriyor olabiliriz.

ABD'nin 11 Eylül politikasının son bir özelliğine değinerek bu bölüme son verelim. Amerika, son iki on yıldır, stratejik nedenlerle, müttefiki olan ülkelerde askeri darbelerle destek vermekten ziyade "düşük yoğunluklu demokrasi" türü rejimleri tercih ediyor (bunun örneklerini en başta Latin Amerika'da, ama aynı zamanda Filipinler, Endonezya gibi ülkelerde de görmek mümkündür), ayrıca müttefiklerinin sorunlarını zalim askeri yöntemlerle çözmesini desteklemek yerine geniş toplumsal uzlaşmalara yatkın duruyor, hatta zaman zaman müt-

tefiklerini bu yönde sıkıştırıyordu (Salvador, Guatemala, Güney Afrika, Kuzey İrlanda dolaşısıyla Britanya, "Oslo süreci" bağlamında İsrail vb.) Elbette bu sadece bir eğilimdi. Aksine örnekler (Nikaragua, Angola, 1998'e kadar Kongo, 1999'a kadar Endonezya vb.) çok sayıdaydı. Ama yeni olan ilkiydi. Bu ikinci tür vakalar, ABD'nin bütün tarihi boyunca izlediği dış politika açısından normal olmalı. 11 Eylül sonrasında bu yeni eğilim açıkça tersine dönmüştür.

ABD Pakistan'da 1999 Müşerref darbesine zaten karşı çıkmamıştı. Ama Müşerref iktidarı kısa sürede devredebileceği sözü vererek başa geçmişti. Ne var ki, bu yılın Mayıs ayında düzenlediği ve tek aday olarak katıldığı bir referandumla diktatörlüğünü beş yıl uzattı. Demokrasi havarisi ABD'nin, kendisine Afganistan savaşında Pakistan'ın bütün olanaklarını sunan Müşerref'in bu girişimi karşısındaki tavrını, Amerikan sisteminin mutemet sözcülerinden *New York Times*'in başyazarından izleyelim: "General Amerikalıları çok etkiledi...Başkan Bush kendisine duyduğu takdiri tekrar tekrar ifade etti...Bush yönetimi referandumun meşruiyetini ılımlı tarzda sorguladı."⁵⁸ Amerika'nın ikibuçuk yıldır zaten iktidarda olan bir askerinin diktatörlüğünü beş yıl daha uzatma girişimine karşı, bu lütfkâr tavrının, Müşerref'in ülke içindeki bütün muhalefete rağmen, Amerikan birliklerine Pakistan içinde El Kaide'ye karşı operasyon yapma konusunda gizli gizli yetki vermesiyle⁵⁹ bir ilişkisi olabilir mi? Üst düzey bir Pakistan diplomatının bir gazeteciye söylediği şu sözler açıklayıcı değil mi? "Pakistan'da bulunan ABD görevlilerinin (CIA, FBI ve Özel Kuvvetler) sayısı sizi şaşkına çevirirdi."⁶⁰

ABD'nin Pakistan'daki suçu, Venezüella'da yaptıklarının yanında masum kalır. Geçtiğimiz Nisan ayında Venezüella'nın yüzde 56 oyla seçilmiş başkanı Chavez'in generallerle büyük burjuvazinin (işçi konfederasyonu CTV tarafından desteklenen) bir ittifakı tarafından devrildiği, ama yoksul kitlelerin (ordunun alt kademelerince de desteklenen) büyük direnişi sonucunda 48 saat sonra yeniden başa geçtiği biliniyor. Bizim için bu noktada önemli olan, ABD'nin darbenin planlanmasında yer aldığı ve darbeye açıkça destek verdiği gerçeğidir. Bunun kanıtları ABD basınında yer almıştır. Burada ayrıntısına girmeyeceğiz.⁶¹ Sadece bir ironiye değinerek geçelim: yüzde 56'lık Chavez'in devrilmesini demokrasi adına neredeyse alkışlayan ABD yönetiminin başında,

ABD'nin
yarın
Çin'i
kısırmaya
çalışacağı
en önemli
tuzaklar,
YDD'nin
kuruluşunun
bütün
evrelerinde
olduğu gibi,
esas
olarak
ulusal
sorunlardır

ancak bir Anayasa mahkemesi darbesiyle başkan olabilen, seçim kazandığı son derece kuşkuyla bir başkan oturmaktadır!

Darbelere hayırhah yaklaşımın yanısıra, ABD 11 Eylül sonrasında, müttefiklerinin iç muhalefeti vahşi yöntemlerle bastırmasına karşı da çok daha yumuşak bir tutum almıştır. Burada iki örnek çarpıcıdır. Birincisi, yarım yüzyıllık bir savaşın sürmekte olduğu Kolombiya'da Ağustos ayı içinde görevini devralan yeni başkan Uribe'ye karşı takındığı tavrıdır. Uribe, Kolombiya'da on yıldan fazla bir süredir gerillaya yardım ettiğinden kuşkuyla sivil-leri acımasızca katleden Kolombiya Birleşik Özsavunma (AUC) adlı paramiliter örgüte yakın biridir. Seçimleri, FARC ve öteki gerilla güçlerine büyük bir taarruz vaadiyle kazanmış, görevi devralır almaz da "İç Ayaklanma Hali" adını taşıyan, kısmi bir olağanüstü hal ilan etmiştir.⁶² ABD, insan haklarını ve demokratik hakları bütünüyle ayaklar altına alacağı şimdiden belli olan Uribe yönetimini savaşa kışkırtmaktadır. Bazılarının "güvercin" sandığı dışişleri bakanı Powell, Nisan ayında daha seçimler yapılmadan önce, ABD'nin yeni başkana "devlet otoritesini yerleştirme" yönünde baskı yapacağını açıklamıştır.⁶³ Şimdi Uribe görevi devralırken Bush, eskiden sadece uyuşturucu kaçakçılara karşı kullanılmasına izin verilen 1.75 milyar dolarlık askeri yardımın artık doğrudan doğruya gerillalara karşı kullanılabilmesi doğrultusunda Kolombiya hükümetine yetki tanımıştır.⁶⁴

İkinci örnek, hepimizin yakından bildiği İsrail-Filistin olaylarıdır. 1992 Madrid ve 1993 Oslo toplantılarından itibaren İsrail ve Filistin'i barıştırmak için son derece aktif bir politika güden ABD devleti, bu yılın Nisan ayında İsrail ordusu Batı Şeria kentlerinde tam bir katliama çıktığında, Bush'un ağzından İsrail'in kendini savunması gerekçesiyle bu zalim uygulamaları haklı kabul ettiğini defalarca açıklamıştır. Ne var ki, Filistin halkının kahramanca direnişi ve Arap kitlelerinin sokaklardaki mücadelesi sonucunda, Bush geçici olarak geri adım atmak zorunda kalmıştır. Bu da bizi Irak meselesine getiriyor.

Irak'ta yaklaşan savaş kim durdurabilir?

Yukarıda ABD'nin Irak'a karşı planlamakta olduğu savaşın 11 Eylül sonrası dönemin yorumlanması açısından ne anlama geldiğini görmüştük. Kısaca özetleyecek olursak, Irak'ın "teröre karşı savaş"ın bir hedefi haline

getirilmesi, bu savaşın esas amacının bölgenin enerji kaynakları ve genel politikası üzerinde hakimiyet kurmak olduğunu açıkça ortaya koyar. Bu, ABD'nin Britanya ile birlikte hazırlanmakta olduğu İkinci Körfez savaşına karşı bir mücadeleyi daha da yakıcı ve önemli bir çaba haline getiriyor. Çünkü nasıl Afganistan savaşı sadece Taleban ve El Kaide'ye karşı değil, bütün bölgenin halkları üzerinde bir hegemonya için verilmişse, yeni Körfez savaşı da sadece Saddam Hüseyin'e karşı planlanmamaktadır.

ABD'nin Irak'a saldırmak için ileri sürdüğü bütün gerekçeler safsatadır. Bunların en çok tekrar edileni ve eski BM kararları dolayısıyla uluslararası hukukla tek ilişkisi olanı, KİS (nükleer, kimyasal ve biyolojik silahlar) ile ilgili olanıdır. Saddam Irak'ının nükleer silahlara sahip olmadığı ve yakın gelecek için böyle bir tehlikenin var olmadığı CIA'nın dahi kabul ettiği bir şeydir.⁶⁵ Buna karşılık, kimyasal gazların Irak ordusunca 1988'de Halepçe'de Kürt sivil-lere karşı kullanıldığını dünya alem biliyor. Soru şudur: ABD gerçekten kimyasal silahların peşinde midir yoksa bunların ardına saklanarak başka amaçlar mı gütmektedir? ABD'nin petrol ve hegemonya peşinde olduğunu zaten biliyoruz. Kimyasal silahlara gelince, bunları ciddiye alıyor olsaydı, bugünkü başkan Bush'un idolü Reagan döneminde Irak'ın sürekli olarak kimyasal silah kullanmasına o kadar bilinçli biçimde göz yummazdı! Evet, son günlerde, o dönemin önde gelen Amerikalı askeri yetkilileri, ABD yönetiminin 1981-88 İran-İrak savaşı boyunca, Irak ordusunun İran birliklerine karşı rutin olarak kimyasal gazlar kullandığı konusunda bütünüyle bilgi sahibi olduğu halde, Irak'a İran birliklerinin hareketi konusunda istihbarat vererek, savaşlar için taktik planlamaya destek olarak, hava bombardımanları için akıl vererek ve zayıf tahminlerinde bulunarak yardım ettiğini ifşa etmişlerdir.⁶⁶ Salt bu olgu bile, ABD'nin KİS konusundaki ahlâkçı retoriğinin bir ikiyüzlülük olarak reddedilmesini gerektirir.

Irak savaşı kendi başına uzun uzun ele alınması gereken bir konudur. Dünya durumunun toplu bir tablosunu çizmeye çalışan bu yazıda bu konuyu hakkını vererek ele almak mümkün değildir. Bizim burada yapmak istediğimiz başka. Savaş karşıtı ve anti-empyralist çevrelerde, dünya durumunun tahlili görünümü altında, Amerika'nın Irak'a saldırıp saldırımayacağı üzerine fal açar gibi sürekli tartışılmasının yanlışlığına dikkat çekmek istiyoruz.

**Irak'ın
"teröre
karşı
savaş"ın
bir hedefi
haline
getirilmesi,
bu savaşın
esas
amacının
bölgenin
enerji
kaynakları ve
genel
politikası
üzerinde
hakimiyet
kurmak
olduğunu
açıkça
ortaya
koyar**

Çünkü işin bu yanı bu yazının konusuyla doğrudan ilişkili.

Bush (kendine örnek aldığı Reagan'ın Sovyetler Birliği'ni "Şer İmparatorluğu" olarak tanımlamasından esinlenerek) Irak, İran ve Kuzey Kore'yi "şer eksenli" olarak tanımladığından bu yana, yönetimi içinde Irak'a bir operasyon düzenlenmesinin bu dönemde doğru olup olmadığı üzerine yapılan tartışmalara zaten bir nokta koymuştu. Ama en azından Haziran ayından bu yana dünya ve Türkiye basını hemen her gün ABD'nin savaş planlarını tartışıyor. Cheney, Rumsfeld ve Wolfowitz'in Ortadoğu turları bölge ülkelerini bu operasyona kazanmak için yapıldı, bu gizlenmiyor. En son, ABD'nin Ortadoğu'ya büyük miktarda silah yığmaya başladığı açıklandı. Bu da, savaşa kesin karar verildiğinin bir belirtisi olarak yorumlandı.⁶⁷ Bütün bunlara rağmen, Amerika içinde ve dışında savaşa karşı olan bir dizi emperyalist ve burjuva gücün olduğu da doğru. Basın zaman zaman çeşitli güçlerin savaşa karşı olduğunu yazıp duruyor. ABD ordusunun generallerinin savaşa karşı olduğu yazıldı, Arap ülkelerinin karşı çıktığı defalarca yazıldı, AB ülkelerinin, hatta Britanya içinde önemli güçlerin karşı olduğu yazıldı, nihayet ABD'de Cumhuriyetçi Parti'nin çok önde gelen isimlerinin (Kissinger, baba Bush'un danışmanı Brent Scowcroft, yine baba Bush dönemi dışişleri bakanlarından Eagleburger vb.) uyarılar yaptığı haberleri çıktı.⁶⁸ Bu kadar muhalefet varsa elbette Bush yönetiminin savaştan vazgeçme olasılığı da vardır. Bütün bunlara elbette Türkiye'nin yönetici güçlerinin de (en önemlisi bir Kürt devleti kaygısıyla) savaş konusunda isteksiz olduğunu eklemek gerekir.

Bu güçlerin karşılıklı etkileşimini tahlil etmek ve buradan hareketle operasyonun yapıp yapılmayacağını öngörmeye çalışmak yanlış değildir. Yanlış olan, işi bu güçlere havale ederek bu tahmin çabasını savaşa karşı mücadele etmenin bir alternatifi haline getirmektir. Oysa, operasyonun yapıp yapılmayacağı sadece bu güçlere bağlı değildir. Asıl ve çok daha büyük ölçekte belirleyici olan, başta bu bölgede olmak üzere büyük kitlelerin savaşa karşı ne kadar aktif mücadele vereceğidir. Bunu söylemenin kitlelere kör bir inançla hiçbir ilişkisi yok. Bütün mesele şu: yukarıda sayılan güçlerin kendileri, en başta bölgenin kitlelerinden ürettikleri içindir ki savaşa karşıdır lar ya da çekinceleri vardır. Bunu anlamak için bu güçlerin en önemlilerinin Bush yönetiminin operasyonuna karşı çıkmalarının

ya da çekince belirtmelerinin nedenlerine bakmak yeter.

Bu tahlili kendimiz yapmak yerine, sistem basınına bakalım. Önce (Blair hükümeti dışında) AB'nin Irak operasyonuna soğuk durmasının nedenleri. *New York Times*'a göre, Avrupa da Saddam Hüseyin'in iktidardan düşürülmesine taraftardır ama, Irak'a karşı bu aşamada savaş açılmasının terörizme karşı koalisyonu bozacağından, İsrail-Filistin sorununun çözümlüne zarar vereceğinden ve Britanya ile AB'nin geri kalanı arasında bir kama sokacağından kaygılanmaktadır. Bunlara AB Komisyonu'nun güvenlik ve dış politikadan sorumlu üyesi Javier Solana'nın söylediklerini ekleyelim: Önce Filistin sorunu çözümlenmelidir, çünkü bu yapılmadan Irak'a bir saldırı Arap hükümetlerini sarsacaktır.⁶⁹ Şimdi bu gerekçelere dikkatli bakın. İnşa halinde bir devlet (bir ön-devlet) niteliği taşıyan AB'nin kendine özgü sorunlarıyla ilgili olan Britanya sorunu dışında, bu gerekçelerin hiçbirisi **Arap dünyasını yabancılaştırmaktan korkun** ifadesinden başka birşey değildir. (Almanya başbakanı Schröder son günlerde coşmuş ve ABD'nin Irak'a savaş açması fikrini bir "macera" olarak nitelemiştir. Ama bunun ardında ne yattığı saydamdır. Ekim ayında Almanya'da seçim var. Schröder kamuoyu yoklamalarında rakibi Stoiber'in çok arkasında. Alman halkının çoğunluğu savaşa karşıdır. Şimdi Schröder rakiplerini buradan sıkıştırılmaya çalışıyor. Bir de seçim yaklaşırken aniden işçi sınıfını hatırlayarak işsizler için büyük bir istihdam programı uygulayacağını vad ediyor.⁷⁰ Schröder'in "yeni orta"sının işçi sınıfının sorunlarına nasıl kayıtsız olduğunu bilenler için bu ikinci çıkış nasıl bir şaka gibi duruyorsa, ilk çıkış da aynı derecede ciddiye alınabilir. Nitekim ABD yönetimi diplomatik nezakete falan aldırmadan, büyükkelçisi aracılığıyla Schröder'i azarlamıştır.⁷¹

Şimdi bir de ABD'de önde gelen Cumhuriyetçilerin gerekçelerine bakalım. *New York Times*'a göre, bu zevat elbette aynen Bush gibi Saddam'ı devirmekten yanadır. Ne var ki kaygıları, müttefiklerin yabancılaştırılması, hatta teröre karşı koalisyonun bozulması, Ortadoğu'da daha da büyük istikrarsızlığa sebep olunması ve uzun vadeli Amerikan çıkarlarına zarar verilmesidir. Kissinger, uzun sürebilecek bir işgal zorunluluğu karşısında bir planın mutlaka olması gereğine işaret etmektedir.⁷² Bu gerekçelere de dikkatle bakın: burada da **Arap dünyasını yabancılaştırma korkusu** dışında herhangi birşey var mı?

Amerika
içinde ve
dışında
savaşa
karşı olan
bir dizi
emperyalist ve
burjuva
gücün
olduğu da
doğrudur

Demek ki sorunun çekirdeğinde Arap dünyasının tepkisi yatıyor. Gerçekten de Arap dünyasının (örneğin ilk Körfez savaşından farklı olarak) Irak'a yapılacak operasyona karşı olumsuz bir tavır içinde olduğu ortadadır. Suudi Arabistan'ın sultanları, Ürdün'ün kralı, Bahreyn'in şeyhi, Mısır'ın cumhurbaşkanı, hatta Irak'ın amansız düşmanı Kuveyt'in sözcüleri bile savaşa karşı olduklarını açıklamışlardır. Eh öyleyse, denebilir, Arap yöneticileri, Arap hükümetleri, Arap devletleri karşı olduğu için AB ve ABD'de birçok yönetici çevre kaygı duyuyorlar. Bu, politikada söylemle eylemin birbir örtüşeceği konusunda safdil bir varsayımı kabul etmek demektir. Oysa tam tersi doğrudur: politikada söylem ile eylemin özdeşliği olsa olsa istisnadır. Arap ülkeleri yöneticilerinin sözlerine bakarak politikalarını saptayamazsınız. Çünkü onlar öyle konuşmak **zorundadırlar**. Çünkü Filistin halkı onca mezalim altında inlerken, 500 binden fazla Iraklı çocuk 11 yıllık BM ambargosunun sonucunda küçük yaşta hayata gözlerini yummuşken, Arap ülkelerinin kitleleri böyle bir savaşa kesinlikle karşı çıkacaklardır. Çünkü Nisan ayında, İsrail'in Batı Şeria'da uyguladığı mezalime karşı bütün Arap ülkelerinde kitleler (bazılarında yüzbinlerle, hatta milyonlarla) sokaklara çıkmışlar, Amerika ile ittifak ilişkisi içindeki Arap yöneticilerine korkulu anlar yaşatmışlardır. Çünkü Bin Ladin, Hamas, Hizbullah ve benzeri İslam köktendinci örgütleri (ciddi bir sosyalist muhalefetin yokluğunda) bu kitleleri peşine takarak bu rejimleri devirebilir. Öyleyse, Arap rejimleri Irak'a saldırıya karşı değildir, sadece bu saldırının kendi rejimlerini tehlikeye sokmasından korkmaktadırlar. Bu söylenenleri aşırı solcu bir hayal sananlara Amerikan sisteminin mutemet gazetesi *New York Times*'in bu konudaki haberini okumalarını tavsiye etmekten başka çare yok: gazeteye göre, Arap devletleri, "sokaklarda Amerika karşıtı protestoları azaltabilmek amacıyla, sessiz bir biçimde, mümkün olan en hızlı ve en ufak çaplı askeri operasyonu savunmakla meşguller."⁷³ Dikkat edilirse "yorum" değil "haber" dedik. Çünkü gazete Arap yöneticilerinin davranışlarını yorumlamıyor. Okumayı bilene bir haber veriyor: Arap yönetimlerinin belirli bir tür askeri operasyonu **savunduğunu** söylüyor. Kaynağı mı? Bu savunma eylemi kimin nezdinde yapılırsa o. Yani Amerikan dışişleri ya da Pentagon ya da Beyaz Saray. *New York Times*'in iktidar çevreleriyle ne kadar içli dışlı olduğunu bilenler, bunun bir yorum değil

bir olgu olduğunu kabul edeceklerdir. Savaş geldiğinde Arap yönetimleri savaşa karşı çıkacaklarına, Nisan ayında Filistin olaylarında Ürdün ve Mısır'ın yaptığı gibi sokağa dökülen yurttaşlarını öldürmeye başladıklarında bu haberin doğruluğu anlaşılacaktır.

Öyleyse sonuca ulaşıyoruz. ABD ve AB'nin kaygılı yönetici kesimleri Arap dünyasının tepkisinden korkuyor. Arap dünyası ise kendi kendinden korkuyor! Demek ki savaş karşılığının merkezinde Arap kitlelerinin, Türkiye gibi bölge ülkelerindeki kitlelerin ve bütün ülkelerdeki savaş karşıtlarının mücadelesi yatıyor. Bu durumda, AB'nin vb. savaşı engelleyip engelleyemeyeceği üzerinde fal açmanın yanlışlığı açıkça ortaya çıkıyor. Fal açanlar mücadele ederse sonuç başka olur, etmezse başka. Bu tür tahlillerle yetinmek, kendi gücünü başkalarına atfetmek anlamında yabancılaşmanın tipik bir örneğidir.

ab konusunda bir parantez

Türkiye'de AB meselesinin çok hassas bir politik sorun, giderek bir ideolojik ayırım noktası olduğu biliniyor. Bu yazıda bütünüyle ABD üzerinde yoğunlaşmamızın nedeni, bu ülkenin artık en azından uluslararası politik ve askeri sorunlarda kısmen bir dünya devleti gibi davranması, böyle bir gücü kısmen elinde bulundurmasıdır. Ne var ki, Türkiye solunda kimilerinin ABD'yi kötü, AB'yi de iyi odak olarak gösterme kaygısı hatırlanınca, AB konusunda kısa bir parantez açılması yanlış anlamaları önlemek bakımından gerekli oluyor.

11 Eylül sonrasında ABD'nin politikalarında ortaya çıkan hemen hemen bütün eğilimlerin, bazan daha yumuşak biçimde de olsa, AB ülkeleri için de geçerli olduğunu altını çizerek belirtmek gerekiyor. Bunun bir tek istisnası vardır: AB uluslararası sisteme ABD gibi pervasızca yaklaşmak bir yana, ABD'nin bu konulardaki tek-yanlı tasarruflarına ciddi tepki gösteriyor. Bu, AB'nin öteki ülkelere karşı saygı dolu, demokratik yaklaşımından kaynaklanmıyor. Temel olarak iki nedeni var. Birincisi, Avrupa'da, ABD'den farklı olarak, gücü zayıflamakla birlikte hâlâ kırılmamış bir politik ve sendikal işçi hareketi ve bunun yanısıra hatırı sayılır bir barış, çevre, demokratik haklar vb. duyarlılığı var. Bu yüzden idam cezasından işkenceye, Kyoto anlaşması hükümlerinden nükleer silahlanmaya, bir dizi konuda Avrupa'nın burjuvazisinin ve yöneticilerinin daha temkinli davranması bir güç dengesinin ürünü.

ABD ve
AB'nin
kaygılı
yönetici
kesimleri
Arap
dünyasının
tepkisinden
korkuyor.
Arap
dünyası ise
kendi
kendinden
korkuyor!

İkincisi, ABD'nin uluslararası sisteme karşı pervasız tek-yanlı tutumu, doğrudan AB ülkelerinin kendi çıkarlarına dokunuyor. Çünkü AB, bugünkü uluslararası güçler dengesi çerçevesinde ABD'nin küçük ortağıdır ve onunla açıkça rekabet edemediği her alanda sesini duyurabilmek için bu danışma ortamlarına ihtiyacı vardır. Bunun dışındaki bütün öteki noktalarda ise, AB, ABD'nin küçük kardeşi gibi ondan gördüklerini uygulamaya heves ediyor.

Demokratik hakların güvenlik gerekçesiyle kısıtlanması konusunda AB de 11 Eylül'den sonra ABD'nin ayak izlerinde önemli mesafe kat etmiştir. Avrupa çapında polis operasyonlarını düzenleyen Europol içinde bir terör daİresi kurulmasından, üçüncü dünyalıların AB'ye girişini düzenleyen (ve zaten yeterli kadar ırkçı olan) Schengen antlaşmasının hükümlerinin gerektiği takdirde askıya alınmasına kadar çeşitli önlemler AB'nin de bir polis devleti doğrultusunda attığı adımlardır. AB'deki tartışmayı ABD'dekinden ayıran en önemli nokta, ilkinde "terör"ün bir tanımının yapılmasıdır. İlk bakışta keyifliliği önlemek bakımından doğru bir hukuki adım gibi görünen bu yaklaşım, "terör" kavramının neredeyse düzene ilişkin bütün eylemleri kapsamı dolayısıyla gelecek için büyük tehlikeler arz etmektedir. AB üyelerinin ortak terör örgütleri listesine örneğin on yıllardır Siyonizme karşı özgürlük için mücadele etmekte olan Filistin Halk Kurtuluş Cephesi'nin dahil edilmesi, AB'nin İsrail-Filistin sorununda ABD'ye göre Filistinlilere daha yakın duran politikasının vahim sınırlarını da çizmektedir.

AB düzeyinde alınan bu kararların yanında tekil Avrupa ülkelerinde de 11 Eylül sonrasında çarpıcı tedbirler alınmıştır. Demokrasinin beşiği olarak tanınan Britanya'da parlamento, süresiz gözaltını aynen ABD'de olduğu gibi kural haline getiren bir olağanüstü hal tanımı kabul etmiştir. İspanya'da yasalar uyarınca örgütlenen ve Bask bölgesinde önemli bir oy tabanı olan Bask milliyetçisi Herri Batasuna partisini kapatabilmek için özel bir yasa çıkarılmıştır.

Milyonlarca Müslümanın yaşadığı Avrupa'da ırkçılık sadece ideolojik ve politik düzeylerde yükselmemiş, aynı zamanda açıkça bir devlet politikası haline gelmeye başlamıştır. Kaçak göç olgusu karşısında, başta İtalya, İspanya ve Britanya olmak üzere, AB ülkeleri çok sert politikalara başvurmayı gündemlerine almışlardır. Parmak izi uygulaması ABD'ye özgü değildir, örneğin İtalya'da da sözkonusu-

dur. İtalyan başbakanı Berlusconi, 11 Eylül'den sonra, sömürgeciliğin "beyaz adamın yükü" ideolojisine paralel biçimde, İslam dünyasını Avrupa'nın uygarlaştırması gerektiğini söyleyebilmiştir. Meselenin Berlusconi gibi gerici bir politikacıyla sınırlı olarak düşünülme-yeyeceğini, Avrupa'nın ideolojik ikliminin son derece gerici eğilimler taşıdığını gösteren işaretler de mevcuttur. Ünlü İtalyan gazetecisi Oriana Fallaci bütünüyle İslam dünyasına düşman bir yazıyı yazabiliyorsa, Blair'in "üçüncü yolcu" da olsa sosyal demokrat gelenekten gelen danışmanı Richard Cooper sömürgeciliğin ilerici yanları olduğunu ileri sürebiliyorsa, bu çok ciddi bir ideolojik sarsıntının göstergesi olarak kabul edilmek zorundadır.

İşte bu ideolojik-politik sarsıntıdır ki, zaten varolan bir eğilimin daha da hızla gelişmesine yol açmıştır. 11 Eylül'den sonra seçim yaşayan AB üyesi bütün ülkelerde (Danimarka, Portekiz, Hollanda, Fransa) neo-faşist ya da açıkça ırkçı partiler büyük başarı sağlamışlardır. Üstelik bu partilerin ırkçılığı yalıtılmış bir olgu değildir. Ülkelerin ana partileri de onlara benzer biçimde ırkçı korkular üzerinde oynadıkları içindir ki, bu partiler her geçen gün güç kazanmaktadırlar. Örneğin, Danimarka'da sosyal demokrat ve merkez sağ partiler seçimlerde ırkçılıkla birbirleriyle yarışmışlardır. Fransa'da ise iki büyük aday Chirac ve Jospin, bütün seçim propagandalarını vatandaşların (hep yabancılardan geldiği varsayılan) tehlikelere karşı güvenlik kaygısı etrafında odaklaştırarak bu temayı on yıllardır işleyen Le Pen'in eline oynamışlardır.

Nihayet, ABD'nin savaş yanlısı politikasına karşılık AB'nin barışçı olduğu iddiası olgularla zerre kadar uyuşmayan bir hayalin ürünüdür. Son dönemin savaşlarına bakın: Körfez, Kosova, Afganistan. AB bunların hiçbirine açıkça karşı çıktı mı? Tam tersine her üçünde de AB ülkeleri ABD'nin bütünüyle yanındaydılar. Bu deneyimi bütünüyle görmezlikten gelip bugün AB'nin Irak operasyonu konusunda isteksiz olmasını bu ülkelerin barışçı doğasına atfetmek son derece yanlış olur. Arap dünyası, Rusya'da kullanılan bir kavramla benzetme yaparak söylersek, AB'nin "yakın yurtdışı"dır. AB, gerek Kuzey Afrika'nın Arap ülkeleriyle, gerekse Akdeniz'e kıyısı olan Orta Doğu ülkeleriyle MEDA programı çerçevesinde özel bir yakınlaşma çabası içindedir. Milyonlarca Avrupalı her yıl Arap ülkelerinde ucuz tatil yapmaktadırlar. (Tunus'ta, failinin El Kaide mensubu olduğu sanılan bir olayda birçok Alman

11 Eylül'den
sonra
seçim
yaşayan
AB üyesi
Danimarka,
Portekiz,
Hollanda,
Fransa'da
neo-faşist
ya da açıkça
ırkçı partiler
büyük
başarı
sağlamışlardır

vatandaşının ölmüş olması, bu söylenenin önemini örnekleyecektir.) Avrupa'da milyonlarca Müslüman, Fransa'da milyonlarca Arap yaşamakta ve çalışmaktadır. AB Irak konusunda bunun için özel bir hassasiyet gösteriyor, barışçı olduğundan değil.

Britanya da AB üyesi ve Avrupa uygarlığının en önemli temsilcilerinden biridir. Britanya'nın bugün dünyada ABD ile en yakın politikaların savunucusu olduğunu bilmeyen kaldı mı? Demek ki, Avrupa'yı ABD'den ayıran ne uygarlığı, ne burjuvazisinin daha "medeni" ya da "kültürlü" olmasıdır. Aradaki görece fark iki emperyalist odağın iç ve uluslararası koşullarının farklılığından kaynaklanmaktadır.

sisteme meydan okuyanlar

Aynen kapitalizmin incelenmesinde olduğu gibi, emperyalizmin somut durumunun tahlilinde de kaçınılması gereken bir yanlış var: sistem sanki herşeye hakim ve kadiri mutlakmış gibi düşünmek. Aslında, gerek kapitalizmin işleyişinde, gerek bir dünya sistemi olarak emperyalizmin mekanizmalarında, hakim sınıfların ve onların temsilcisi devlet(ler)in attığı bütün adımlar, kendi aralarındaki ilişkilerin yanı sıra, büyük emekçi ve ezilen kitlelerin tutumunu, eylemlerini, tepkilerini göz önüne alarak bunları etkisiz kıla hesaplarına bağlı olarak belirlenir. Biraz önce, Irak'a taarruz söz konusu olduğunda bunun somut bir örneğini gördük. Uluslararası burjuvazinin bağrında bu konuda yapılan tartışmaların merkezinde, başta Filistinliler olmak üzere Arap kitlelerinin tepkisi yatıyordu. Farklı pozisyonlar bu tepkinin ne ölçüde önemsendiğine bağlı olarak alınıyordu. Emperyalizm ve kapitalizm kitlelerin tepkilerini her durumda göz önüne alır, ama kitleler ister dünya çapında, ister tekil ülkelerde etkili olmaya ancak harekete geçtikleri ve kolektif tarzda mücadeleye giriştikleri zaman başlarlar.

Bugün dünya çapında üç bölgede büyük kitleler emperyalizmin hegemonyasına önemli bir meydan okumaya dönüşme potansiyeli taşıyan bir hareketlilik içindedir. Bunlardan birini zaten zikretmiş bulunuyoruz: çekirdeğinde Filistin halkının yer aldığı büyük Arap kitleleri, emperyalizmin Orta Doğu bölgesi üzerindeki planlarının önünde önemli bir engel oluşturuyor. Ne var ki, geçmişte Sovyet deneyiminin etkisi altında Arap komünist hareketi çıkmaz yollara sapmış olduğundan, Arap milliyetçiliği ise Nasır sonrası dönemde emperyalist sis-

temle bütünleşme yoluna girdiğinden, kitlelerin bu mücadelesi, içinde akabileceği tek kanal olarak İslamcı hareketi bulabiliyor. Bu ise emperyalizme karşı mücadelenin başarıya ulaştığı noktada bir başka gerici tarafından denetim altına alınması türünden (İran'da bir kez denenip görülmüş) bir çıkmaz yolu gündeme getiriyor. Dolayısıyla, Arap kitlelerinin mücadelesini ve bu mücadelenin meşru hedeflerini hiç küçümsemeksizin, koşullar değişmedikçe, buradan şimdilik kapitalist emperyalizme kolay kolay bir alternatif çıkamayacağını soğukkanlılıkla saptamak gerekir.

Kapitalizme esas muhalefet potansiyeli sözü edilen öteki iki bölgededir. Bu iki bölgeden Latin Amerika, daha şimdiden devrim ile karşı-devrimin boy ölçüşmeye hazırlandığı bir döneme girmiş gibi görünmektedir. Denklem bir yanında, on yılı aşkın neoliberal saldırganlığın yoksullaştırdığı işçi sınıfı ve büyük emekçi kitleler vardır. Öteki yanında ise neoliberalizmde ısrar eden, dolayısıyla kitleleri giderek daha büyük yoksulluğa iteceğini neredeyse açıkça ilan eden, başta ABD olmak üzere emperyalizm ve onun çeşitli kurumları (IMF vb), ve onunla içiçe geçmiş, kaynaşmış olan Latin Amerika burjuvazisi. Uzun yıllar çeşitli ülkelerde verilen kısmi mücadeleler, sonunda Arjantin'de Aralık 2001'de, ekonomik iflase paralel olarak, bütünsel bir mücadeleye dönüşmüştür. Bugün Arjantin'de fabrika işgalleri, sokak mücadeleleri ve emekçiler arasında konseylerin inşası temelinde devrimci bir mücadele sürdürülmektedir.⁷⁴ Arjantin sonrasında Latin Amerika'nın birçok ülkesine hem ekonomik kriz bulaşmıştır, hem de toplumsal mücadeleler. Peru, Uruguay, Paraguay, Bolivya, Ekvator işçi, köylü, emekçi ve Amerika yerlilerinin mücadeleleriyle sarsılmakta, neoliberalizm giderek daha heybetli hale gelen bir kitlesel engelle karşı karşıya kalmaktadır. Elbette mücadele daha ilk aşamalarında, ama gidışat daha da derinleşme yönündedir. Bu klasik sınıf mücadelesi vakalarına, kendine özgü gelişmeleri olan iki ülkeyi katmak gerekir. Yarım yüzyıldır iç savaş içindeki Kolombiya, ABD silahlı kuvvetlerinin de yavaş yavaş içine çekilmekte olduğu bir süreç içinde dehşet verici bir boy ölçüşmeye doğru yöneliyor. Venezuelada ise burjuvazi ve yoksullar artık neredeyse engellenemez biçimde karşı karşıyadırlar (işçi konfederasyonu CTV yerini maalesef burjuva saflarda seçmiştir!). Bu ülke yakın dönemde, Kolombiya'daki gibi bir gerilla savaşından farklı olarak, sivil halkın karşı karşıya

Latin
Amerika,
daha
şimdiden
devrim ile
karşı-devrimin
boy ölçüşmeye
hazırlandığı
bir döneme
girmiş gibi
görünmektedir

geldiği bir iç savaş bile yaşayabilir. Bütün bunların üstüne Brezilya'daki patlayıcı durum eklendiğinde geleceğin büyük bir alt üst oluş vaad ettiği görülebilir. Bugün, aynen dünyanın Arjantin'i gibi ekonomik iflasın eşiğinde olan Latin Amerika'nın bu devi, tam da aynı anda Ekim ayında yapılacak başkanlık seçimlerine hazırlanmaktadır. Bu seçimleri Brezilya İşçi Partisi'nin (PT) adayı Lula'nın kazanması olasılığı yüksektir. Lula ve parti yönetimi yıllar üzerinden adım adım sosyal demokratlaşmışlardır, ama partinin tabanında, topraksız köylüler hareketi MST'de, sendikal konfederasyon CUT'ta, Kurtuluş Teolojisi hareketi aracılığıyla kilise taban gruplarında vb. sol ve mücadeleci unsurlar çok güçlüdür. Dolayısıyla, Ekim'den sonra Brezilya'nın da büyük toplumsal mücadeleler kervanına katılması ve bunun bütün Latin Amerika'nın durumunu derinden etkilemesi büyük olasılıktır. Elbette emperyalist burjuvazi Latin Amerika'daki büyük tehlikenin farkındadır. Arjantin halkına sırtını çeviren ABD Hazine bakanı Paul O'Neill, Uruguay halkı bir hafta sonu için ayaklandığında bu ülkeye derhal 1,5 milyar dolar veriyse bundandır. Onun sözünden çıkmayan IMF yönetimi Brezilya'ya bir 30 milyar dolar kredi daha açarak Türkiye rekorunu kırdıysa bundandır. (Ama bu 30 milyar dolar vaadi bile Brezilya ekonomisinin sarsıntısını henüz durduramamıştır, o başka.)

Üçüncü alan, şimdilik daha yumuşak eylemlere sahne olmaktadır. Batı Avrupa'da 11 Eylül sonrasında, özellikle Akdeniz'e kıyısı olan ülkelerde işçi sınıfında çok ciddi bir hareketlilik gözleniyor. Bir buçuk yıl içinde Yunanistan'da sosyal sigorta sistemine neoliberal saldırının püskürtülmesi için üç kez genel grev yapıldı. İspanya'da Haziran ayındaki genel greve büyük katılım oldu, farklı kentlerde üç milyon işçi sokaklara döküldü. İtalya'da Mart ayında Roma'da üç milyon işçi ve yandaşları iş güvencesi için gösteri yaptı. Nisan ayında aynı konudaki genel greve ise on milyondan fazla işçi katıldı. Fransa'da başkanlık seçimlerinin iki turu arasında yüzbinler Le Pen'e karşı defalarca sokağa çıktı, 1 Mayıs'ta bütün ülkede bir milyondan fazla insan yürüdü. İşçi hareketinin 80'li yıllarda Thatcher hükümeti döneminde büyük darbe yemişti olduğu Britanya'da dahi kamu işçileri bu yaz büyük bir canlılık içine girdiler.

Avrupa'daki mücadele aynı zamanda AB zirvelerinde (Nice, Göteborg, Laeken, Barselona, Sevil vb.) neoliberal Maastricht ve Ams-

terdam politikalarının bütün Avrupa ülkelerinden gelen yüzbinler tarafından protesto edilmesi biçimini de alıyor. Bu eylemler, "küreselleşme karşıtı" hareketle tekil ülke veya bölgelerde verilen mücadelenin bir kesişme alanı. 1999 sonunda Seattle'da başlayan ve 2000 baharında Washington eylemiyle ivmesini devam ettiren "küreselleşme karşıtı" hareket, 2000 Ağustos'unda Prag ile birlikte Avrupa kıtasına sıçradıktan sonra, her Avrupa zirvesi "küreselleşme karşıtı" hareketin eylemlerinden esinlenmiş protestolara sahne oldu. Bunlar, hem bu esin kaynağı dolayısıyla, hem de uluslararası karakterleri dolayısıyla "küreselleşme karşıtı" hareketin bir devamı sayılabilir; ama aynı zamanda tekil bir bölgenin, inşa halindeki bir devlet olan AB'nin sorunları üzerinde yoğunlaştığından ulusal çaptaki hareketlerle de ortak yönler taşırlar.

Nihayet, "küreselleşme karşıtı" hareketin kendisi, Washington'dan sonra, dünyanın dört bir yanında (Davos, Bangkok, Melbourne, Quebec, daha önce sözü edilen Prag, birinci Porto Alegre toplantısı vb.) çok başarılı eylemlerden sonra, 11 Eylül'ün hemen öncesinde (Göteborg zirvesinde polislin silah kullanmasının hemen ardından) Temmuz 2001'de Cenova'da, Seattle sonrasında en büyük ve en ciddi sınavını verdi. Hareket (ilk kez meydana da bir ölü bırakmasına rağmen) bu sınavdan genel olarak başarılı çıktı, ama artık emperyalist devletlerin de hedef tahtası haline gelmişti. Düzenin güçleri üç ayaklı bir taktik benimsediler: bir yandan hareketle flört ederek ılımlı unsurları yumuşatmaya çalıştılar (Dünya Bankası başkanının Prag toplantısının açılışındaki konuşması, Soros'un telekonferans yöntemiyle Porto Alegre'cilerle tartışması vb.); bir yandan önemli toplantılarını hareketin erişemeyeceği mekanlara çektiler (Dünya Ticaret Örgütü'nün 2001 toplantısı Katar, Doha'da yapıldı, G-7 ise son toplantısını Kanada'nın dağlarına kaçırdı); bir yandan da radikal unsurları kriminalize etmeye çalıştılar, Prag'dan Göteborg ve Cenova'ya görüldüğü gibi, uyguladıkları şiddetle provoke etmeyi amaçladılar. 11 Eylül sonrasında, özellikle Berlusconi, "küreselleşme karşıtı" hareketi "teröristler"le aynı kefeye yerleştirmek için özel bir çaba gösterdi. Buna rağmen, Laeken, Barselona ve Sevil eylemlerinin başarılı olması, kitlelerin bu şantajdan yılmadığını kanıtladı. Ama özellikle ikinci Porto Alegre toplantısında ortaya çıkan bazı eğilimler, hareketin ılımlı kanadının geri adım atmaya yatkın olduğunu, düzen içi çözüm ara-

Batı
Avrupa'da
11 Eylül
sonrasında,
özellikle
Akdeniz'e
kıyısı olan
ülkelerde
işçi sınıfında
çok ciddi
bir hareketlilik
gözleniyor

yışlarının yaygınlaşmaya başladığını düşünüyor. 11 Eylül sonrası emperyalist şantaj politikası, "küreselleşme karşıtı" hareketi henüz durduramamıştır, ama bir ölçüde evcilleştirmeyi başardığı söylenebilir.

Toplu olarak bakıldığında, 11 Eylül sonrasında sınıf mücadelelerinde, özellikle Latin Amerika'da ve Batı Avrupa'da bir yükseliş olduğu söylenebilir. Bu tespit, daha önceden varolan bazı eğilimlerle, özellikle Asya'nın doğusu ve güneyinde (Güney Kore, Endonezya, Çin Halk Cumhuriyeti'nde yaygın işçi ve köylü mücadeleleri) ile birleştirildiğinde, işçi sınıfı ve emekçilerin önümüzdeki dönemin alt-üst oluşlarında bağımsız yerlerini yavaş yavaş almaya başladıklarını söylemek mümkündür. Dünyanın işçi-emekçi kitleleri, sosyalizmin ilk dalgasının çöküşünün yarattığı travmanın üstesinden gelmeye doğru ilk adımını atmıştır.

gettysburg ve dünya ticaret merkezi

Bu satırlar, 11 Eylül'ün birinci yıldönümüne yirmi gün kala yazılıyor. Kimbilir, o gün New York ve Amerika'da ne törenler düzenlenecek. DTM kurbanlarının yakınları ve derin bir travma yaşayan bir şehrin halkı yaralarını sararken, ABD yönetimi de yaşanan acıyı istismar etmek için elinden geleni yapacak, Amerikan halkını kendi emperyalist tasarılarının peşinde sürüklemek amacıyla şovenizmi daha da körükleyecek. Bush, o gün mutlaka bir konuşma yapacaktır. Kimbilir, belki de o günün hassasiyetini sömürerek Irak'a açacağı savaşı açıklayacaktır.

Daha şimdiden belli olan birşey var. O gün, Amerika'nın iki büyük partisinin temsilcileri, birer defa, Abraham Lincoln'un ünlü Gettysburg söylevini kamu önünde okuyacaklar. Lincoln, bu söylevi 1863'te Amerikan İç Savaşı'nın ortasında, o toprakların gördüğü en acımasız savaşa sahne olmuş Gettysburg'de savaş alanında vermişti. Kuzey'in 6 bin askeri bu savaş meydanında can vermişti, nice yaralı da daha sonra hayatını yitirecekti. Güney'in kayıpları da katılınca toplam kayıp sayısı 50 bine yaklaşıyordu. Bu trajik olayı anmak için Lincoln Gettysburg'e gelerek, bu genç askerlerin boşuna ölmediğini, Amerika'nın özgürlük mücadelesi için kahramanca bir iş yaptıklarını, Amerika'nın 1776 tarihli Bağımsızlık Bildirgesi'ne referanslarla zenginleştiği ünlü bir söylevle anlatmaya çalıştı. Bu olaydan tam yüz yıl sonra,

1963'te de, "medeni haklar" hareketinin (yani siyahilerin eşitliği için verilen mücadelenin) önderlerinden Martin Luther King Jr. ünlü Montgomery yürüyüşünde Lincoln'un bu söylevine göndermelerle bezediği bir konuşma yapacaktı.

Bugün 11 Eylül'ü Amerikan tarihinin bu kahramanlıklarla dolu soylu anlarına bağlamaya çalışmak, hem Amerikan tarihine bir hakarettir, hem de 11 Eylül kurbanlarının anısına saygısızlık. 1776, sömürgeci güç Britanya'ya karşı Amerikan halkının verdiği bir bağımsızlık ve onur savaşının ve bu savaş aracılığıyla gerçekleştirilen Amerikan burjuva devriminin simge tarihidir. İç Savaş, Güney'in pamuk, pirinç ve başka tarımsal ürünler üretilen plantasyonlarında hayvanlar gibi çalıştırılan siyahi köle nüfusun özgürleşmesini, köleliğin ilga edilmesini getirmiş bir büyük mücadeledir. İçine Kuzey'in sanayi burjuvazisinin çıkarları karışmış olsa da, daha sonra yolundan çıkarak siyahilerin ikinci sınıf vatandaş haline gelmesiyle sonuçlansa da bir özgürlük davasının cisimleşmesidir. 1960'lı yılların "medeni haklar" hareketi, İç Savaş'ın yarım bıraktığını tamamlamaya, siyahileri ABD'ye özgü bir apartheid rejiminden, bu kez kendi bağımsız ve kitlesel hareketleri temelinde kurtarmaya soyunmuş bir davadır. 11 Eylül'ün bu soylu mücadelelerle ne akrabalığı olabilir?

Hayır, ABD'nin bütün ideologları ne derse desin, 11 Eylül saldırısı, özgürlüğe ve demokrasiye yapılmış bir saldırı değildir. ABD bugün dünyada bunları temsil etmiyor. Paranın gücünü ve askeri kuvvetin küstahlığını temsil ediyor. DTM'de can veren binlerce Amerikalı ve başka ülkelerin vatandaşları, ABD'nin dünya nüfusunun ezici çoğunluğunu "dünyanın lanetlileri" haline getiren emperyalist politikalarına verilen kör bir tepkinin kurbanı oldular. Amerika, mega kapitalin tapınağı olarak, tarihindeki bütün ilerici atılımların soluğunu tüketmiştir. Bugünün ABD devleti ne dünyaya, ne de kendi halkına özgürlük, eşitlik ve dayanışma getirebilir. Amerikalı işçiler, emekçiler, siyahiler ve bütün öteki ezilen azınlıklar, bunları, ancak başka ülkelerin işçi ve emekçileriyle elele, kendi mücadeleleri temelinde ve bugünkü ABD devletine karşı savaşarak elde edeceklerdir. Ancak o zaman, dünyanın lanetlileri, Amerikan işçi hareketinin deyimleriyle söyleyelim, Amerikalı erkek ve kız kardeşleriyle barışacaklardır.

11 Eylül sonrası emperyalist şantaj politikası, "küreselleşme karşıtı" hareketi henüz durduramamıştır, ama bir ölçüde evcilleştirmeyi başardığı söylenebilir

Dipnotlar:

- 1) S. Savran, "Küreselleşme mi, uluslararasılaşma mı?", *Sınıf Bilinci*, 16 Kasım 1996 ve 17 Nisan 1997.
- 2) Bkz. N. Satlıgan ve S. Savran (der.), *Dünya Kapitalizminin Bunalımı*, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1987.
- 3) Bkz. S. Savran, *Avrasya Savaşları*, Belge Yayıncılık, İstanbul, 2001.
- 4) *New York Times*, 26 Temmuz 2002.
- 5) Gerçi apolitik tarzda açıklamaktan başka çare olmayan komiklikler de yok değil. ABD Göç ve Vatandaşlık İdaresi, 11 Eylül'den günü gününe 6 ay sonra, 11 Eylül eylemcilerinin şefi olduğu söylenen Muhammed Atta ve bir başka eylemci Mervan el Şeyhi'ye "vizelerinin yenilenmiş olduğu" yolunda resmi bir yazı yolladı! Kara mizahlı (Bkz. *New York Times*, 14 Mart 2002.)
- 6) A.g.y., s. 168.
- 7) A.y., s. 169-170.
- 8) "Kasıt" olup olmadığı, elbette nihai olarak, devlet sırrı niteliği taşıyan çok gizli belgelerin açılmasıyla ya da sızdırılmasıyla anlaşılabilir. Ama sorunun "yanlışlık"larla sınırlı olmadığına dair bir dizi belirti vardır. Sadece birine değinelim. ABD silahlı kuvvetlerinin kendi istatistiklerine göre, 1991, 1999, 2001 savaşlarında "akıllı bomba" kullanımı adım adım artırılmıştır. Körfez savaşında bu tür bombalar, toplam bombaların içinde % 8'lik bir orana sahipken, bu oran Kosova savaşında yaklaşık % 35'e, Afganistan savaşında ise % 60'a yükselmiştir. Pentagon buna bağlı olarak, Afganistan'daki hava bombardımanını, hedefini bulan % 75 atışla bugüne kadarki en "dakik" bombardıman olarak nitelemiştir. (*New York Times*, 9 Nisan 2002.) Buna rağmen, Afgan savaşında bomba sayısına oranla çok daha fazla sivil ölmüştür. Yukarıdaki veriler bağlamında şu karşılaştırma açıklanmayı bekliyor: Kosova'da ortalama her 46 bomba ya da füzenin sadece biri bir sivil öldürürken, Afganistan'da ortalama her 12 bomba ya da füzenin biri bir sivilin hayatına yitirmesine yol açmıştır. (Bu veriler için bkz. 11 numaralı dipnotundaki kaynak.) Eğer, Pentagon'un iddia ettiği gibi, bu hava bombardımanı tarihin en "dakik" bombardımanı ise neden sivil hedefler kasıtlı olarak bombalandığı için olmasın?
- 9) Örneğin *New York Belediyesi Sağlık İdaresi'nin* Nisan 2002'de verdiği istatistiklere göre, bu sayı 2825'dir. Bkz. *New York Times*, 19 Nisan 2002. Bu İdare'nin istatistikleri aynı zamanda bizim *Avrasya Savaşları'nda* ileri sürdüğümüz bazı noktaları da doğrulamaktadır. Orada eylemi düzenleyenlerin Amerikalılara saldırdıkları varsayımıyla aslında çokuluslu bir sivil topluluğu öldürdüklerini ileri sürmüştük. Nitekim ölenlerin sadece üçte ikisi ABD doğumludur; birçoğu üçüncü dünyadan (ve bir bölümü de Müslüman çoğunluklu ülkelerden) olmak üzere onlarca başka ülkeden bine yakın insan da bu saldırıda hayatını yitirmiştir. İkincisi, DTM ABD kapitalizminin bir simgesi olsa bile, ölenlerin çoğunun işçi olduğunu ileri sürmüştük. İstatistikler, ofis çalışanlarından cam silicilere, en önemli grup olarak da itfaiye erlerine, ölenlerin % 98'inin çalışanlar olduğunu gösteriyor.
- 10) Bu farklı kaynakların sivil kayıp sayısı tahminlerinin çok düzgün bir özeti şu kaynakta bulunabilir: Carl Conetta, "Operation Enduring Freedom: Why a Higher Rate of Civilian Bombing Casualties", Cambridge, MA: Commonwealth Institute, Project on Defense Alternatives Briefing Report #11, 18 January 2002 (revised 24 January 2002). <http://www.comw.org/pda/0201oef.html>
- 11) Bkz. www.media-alliance.org/mediafile/20-5/index.html. Herold'un kullandığı kaynaklar arasında Hindistan ve Pakistan'ın günlük basını, Singapore News, Britanya, Kanada ve Avustralya gazeteleri, Pakistan'ın Peşaver kentinde yerleşik Afghan Islamic Press (AIP), Agence France Press (AFP), Pakistan News Service (PNS), Reuters, BBC News Online, ve uydu televizyon istasyonu El Cezire sayılabilir.
- 12) 21 Temmuz 2002.
- 13) *Newsweek*, 26 Ağustos 2002. Daha önce de Boston'da faaliyet gösteren Physicians for Human Rights (İnsan Hakları Savunucusu Hekimler) adlı bir kuruluş Dostum güçlerinin katliamlarına ve toplu mezarlara dikkat çekmişti. Bkz. *New York Times*, 1 Mayıs 2002.
- 14) *Uluslararası Af Örgütü* (Amnesty International) 29 Kasım 2001 ve 5 Aralık 2001 tarihli basın açıklamaları.
- 15) *New York Times*, 4 Ağustos 2002.
- 16) *New York Times*, 3 Ağustos 2002.
- 17) Bkz. *New York Times*, 2 Nisan 2002.
- 18) *Associated Press*, 25 Haziran 2002.
- 19) Bkz. Nicholas D. Kristof, *New York Times*, 12 Temmuz 2002.
- 20) Nicolas D. Kristof, *New York Times*, 19 Temmuz 2002.
- 21) *New York Times*, 12 Ağustos 2002.
- 22) Bkz. örneğin *Washington Times*, 29 Mayıs 2002. Muhafazakâr sağın sesi olan bu gazete, nispeten daha liberal olan ünlü *Washington Post* ile karıştırılmamalıdır.
- 23) *New York Times*, 21 Temmuz 2002.
- 24) *New York Times*, 26 Temmuz 2002.
- 25) A.g.y., s. 162-63.
- 26) Bkz. a.g.y., s. 176.
- 27) *New York Times*, 12 Ağustos 2002.
- 28) Her iki haber için de bkz. *New York Times*, 23 Nisan 2002.
- 29) *New York Times*, 10 Ağustos 2002. AB, bu tehdide maruz kalan aday ülkelere, anlaşma

- önerisini kabul etmeme tavsiyesinde bulunmuştur. (New York Times, 14 Ağustos 2002.)
- 30) New York Times, 10 Ağustos 2002.
- 31) New York Times, 11 Mayıs 2002.
- 32) New York Times, 25 Temmuz 2002.
- 33) Newsweek, 10 Haziran 2002.
- 34) New York Times, 21 Temmuz 2002. Alan Woods, In Defense of Marxism web sitesi, 5 Haziran 2002.
- 35) Guardian, 15 Mayıs 2002. Aktaran Woods, a.g.m.
- 36) Newline, Radio Free Europe/Radio Liberty web sitesi, 12 Haziran 2002. Bu paragraftaki öteki bilgiler için bkz. New York Times, 11 Haziran 2002, 12 Haziran 2002 ve 14 Haziran 2002.
- 37) "Aşiretlere, etnik ve dini bölünmelere, emperyalistlere, gericilere göre biçilen 'demokrasi'", İşçi Mücadelesi, 1, Ocak-Şubat 2002, s. 16-17.
- 38) New York Times, 16 Ağustos 2002.
- 39) New York Times, 18 Ağustos 2002.
- 40) Hürriyet, 16 Ağustos 2002.
- 41) A.g.y., s. 193-95 ve 203.
- 42) Cumhuriyet, 15 Mayıs 2002.
- 43) Time, 5 Ağustos 2002.
- 44) Washington Post'a sızan bu haberi aktaran New York Times, 13 Ağustos 2002.
- 45) A.g.y., s. 183-85.
- 46) Aktaran: Workers World, 23 Mayıs 2002.
- 47) Cumhuriyet, 18 Mayıs 2002.
- 48) Workers World, a.g.m.
- 49) Aktaran New York Times, 19 Ağustos 2002.
- 50) A.g.y., s. 200-202.
- 51) New York Times, 3 Ağustos 2002.
- 52) New York Times, 3 Ağustos 2002.
- 53) New York Times, 16 Ağustos 2002.
- 54) Bu konuda ayrıntılı bir inceleme için bkz. "Putin cennete gidiyor", İşçi Mücadelesi, 3, Temmuz-Ağustos 2002.
- 55) Rusya ile Irak arasında son günlerde üzerinde anlaşmaya varılan 40 milyar dolarlık paket bu konuda çarpıcı bir örnektir.
- 56) Tam sözkonusu Konsey Roma'da kurulduğu gün, NATO Parlamenter Asamblesi, Macaristan, Çek Cumhuriyeti ve Polonya'dan sonra, Bulgaristan, Romanya, Slovakya, Slovenya ve Baltık cumhuriyetlerinin de sonbaharda Prag'da toplanacak NATO zirvesinde üye yapılmasını tavsiye ediyordu. Bkz. Newline, Radio Free Europe/Radio Liberty web sitesi, 28 Mayıs 2002.
- 57) South China Morning Post, web sitesi, 22 Temmuz 2002, 29 Temmuz 2002, 5 Ağustos 2002; New York Times, 4 Ağustos 2002.
- 58) New York Times, 17 Nisan 2002.
- 59) New York Times, 28 Nisan 2002.
- 60) Newsweek, 10 Haziran 2002.
- 61) İlgili okuyucu New York Times gazetesinin şu tarihli nüshalarında bu desteği çıplak biçimde izleyebilir: ABD'nin, Latin Amerika ülkelerinden farklı olarak olayı bir darbe olarak kabul etmesi için 14 Nisan 2002; ABD üst düzey yöneticilerinin darbe hazırlıkları sırasında darbecilerle yaptıkları toplantılar için 16 Nisan 2002; darbe yapıldıktan sonra ABD yetkilileriyle darbeciler arasındaki fikir alışverişleri için 17 Nisan 2002; darbeye rolü açığa çıkan ABD dışişleri bakanı görevlisi Otto Reich'in kirliliği için 18 Nisan 2002; National Endowment for Democracy (Ulusal Demokrasi Vakfı) adlı yarı-resmi kuruluşun darbecilere yönlendirdiği finansman için 25 Nisan 2002.
- 62) New York Times, 13 Ağustos 2002.
- 63) New York Times, 28 Nisan 2002.
- 64) New York Times, 10 Ağustos 2002.
- 65) Bu defalarca açıklanmıştır. En son açıklama sağcı bir Amerikalı senatör Chuck Hagel'dan gelmiştir. Bk. New York Times, 16 Ağustos 2002.
- 66) New York Times, 18 Ağustos 2002.
- 67) New York Times, 19 Ağustos 2002.
- 68) Örnek olarak, New York Times'in sırasıyla şu tarihli nüshaları: 25 Mayıs 2002; 29 Temmuz 2002; 22 Temmuz 2002; 16 Ağustos 2002.
- 69) New York Times, 22 Temmuz 2002.
- 70) New York Times, 18 Ağustos 2002.
- 71) New York Times, 17 Ağustos 2002.
- 72) New York Times, 16 Ağustos 2002.
- 73) 29 Temmuz 2002.
- 74) Türkiye'de Arjantin gelişmeleri basına yağmalarla ve açlık edebiyatıyla sınırlı biçimde aktarılıyor. Oysa Arjantin deneyimi çok önemli dersler içeriyor. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. "Yağma değil devrimci kriz bu!", İşçi Mücadelesi, 1, Ocak-Şubat 2002; S. Savran, "Arjantin'de ikili iktidara doğru", İşçi Mücadelesi, 2, Mart-Nisan 2002; Cem İskender, "Arjantin'de devrimci yükseliş sürüyor", İşçi Mücadelesi, 3, Temmuz-Ağustos 2002.

11 eylül sonrası ekonomik durum ve dünya işçi hareketi üzerine bir değerlendirme

- Venezula'da İşveren Örgütü lideri darbe yaptı.

- Arjantin'de halk isyan noktasına geldi ve dükkanlar yağmalanmaya başladı.

- Roma'da 2 milyon işçi ve emekli, Berlusconi Hükümetince hazırlanan yeni iş yasasına karşı gösteriler düzenledi.

- Hindistan'da 10 milyon işçi, caddeleri işgal etti (Nisan 2002).

- Yunanistan'da yüz binlerce işçi genel grevde.

- Dünyanın en büyük metal sendikası IG-Metal Almanya'da "esnek grev" uygulamasını başlattı.

- MAI Anlaşması, kaldırıldığı tozlu raftan indirildi (Nisan 2002).

- AB-Barselona Zirvesi, 300 bin AB yurttaş tarafından gösterilerle protesto edildi

- İspanya'da sendikalar 20 Haziran günü genel grev yaptılar.

11 Eylül olayının ardından dünya ekonomisindeki gidişatla ilgili olarak ortaya pek çok "yeni" tez atıldı. Birleşmiş Milletler'e yakınlığıyla bilinen kişi ve gruplar, eleştiri oklarını dünyadaki gelir dağılımı dengesizliğinin bugün ulaştığı noktaya yoğunlaştırırken, Bill Gates ve Hillary Clinton gibi isimler bile yoksulluğa acilen bir çare üretilmesinin şart olduğunu savunmaya başladılar (Dünya Ekonomik Forumu, Ocak-2002, New York). Hedef yoksulluk olarak belirlendiği için, gündeme ağırlığını koyan, üzerinde en fazla odaklaşılan nokta da elbette yoksul coğrafyalar oldu. IMF, Yapısal Ayarlama Programlarının adının değiştirilerek; "Yoksulluğu Azaltıcı Programlar" isminin verilmesini uygun gördü. Şirketlerin Sosyal Sorumluluğu (Corporate Social Responsibility) kavramı şirket yönetimleri ve uluslararası sendikal hareket düzeylerinde daha çok gündeme gelmeye başladı. Gönüllülük temelinde ve istisnai bir uygulama olarak gündeme adapte edilen Şirket Davranış Kod'ları sendikal talepler arasında yer almaya başlarken; ulusal, sektörel ve işyeri düzeyindeki toplu sözleşme sistemlerine yönelen saldırıların yaygınlaşıp, yoğunlaştığı bir dönemden geçiyor dünya.

11 Eylül ile birlikte safların iyice netleşmesi sonucunda Avrupa Birliği de ikinci en büyük ekonomik blok olarak pastadaki payını büyütme çabışırken, Birliğin iç çatışmaları da giderek daha içinden çıkılmaz boyutlara ulaşmakta. ABD'nin Afganistan'a askeri müdahalesinde AB'nin belli birkaç büyük ülkesinin öne çıkması, egemen konumdaki Birlik ülkelerinin geleceğe dönük hesaplarına ışık tutar nitelikte. 19 Kasım 2001 günü Berlin'de katıldığı bir toplantıda konuşan İtalya Devlet Başkanı Carlo Azeglio Ciampi mevcut çelişkileri şöyle açıklıyor :*"İngiltere, Fransa ve Almanya, Afgan savaşı sırasında kendi konumlarını güçlendirmek için yalnızca kendi içlerinde yapmakta oldukları gizli toplantılara son vermek zorundadır. Geçmişteki sisteme dönüp her birimizin yeniden kendi ulusal güçlerini mi canlandırması gerekiyor yoksa belli birkaç devlet aristokrasisinin Avrupa yurttaşlarının ortak çıkarlarını yok saymasına seyirci mi kalacağız. Her iki şekilde de Avrupa yurttaşları kaybedecektir. İtalya, Afgan savaşına gerek askeri malzeme gerekse asker göndererek önemli miktarlarda katkıda bulunmasına rağmen, Tony Blair, Gerhard Schroder ve Lionel Jospin arasında yapılan toplantılardan dışlanmış ve bu durum İtalya genelinde büyük şaşkınlık ve alınganlık yaratmıştır. İtalya, AB'nin Euro Bölgesini oluşturan 12 devletten biridir ve AB Devletleri sıralamasında ön sıralarda yer alması gerekir. Bu bağlamda, büyük-küçük ayırımı yapmadan, bir çekişmede ülkeler grubu oluşturulmalı ve daha yakın bir işbirliği için aynı hedefe doğru yürünmelidir. Gelecekte, Avrupa Birliği iki ana gruba bölünecek ve bunlardan birincisi üyelik ve tek piyasa girişimi ile ilgili yüklenimler, yönetmelikler etrafında bütünleşirken, ikinci grup ülkeler görece daha küçük, gelişmenin ilk aşamalarında ve açık uçlu bir grup olacaktır. Bu yöndeki bir gelişme, özellikle orta ve doğu Avrupa'daki aday ülkelerin büyük tepkisini çekecek, bu ülkeler kendilerine verilen "ikinci sınıf" bir statüye muhalefet ederlerken, birinci gruptaki 15 üye devlet de kendi hak ve ayrıcalıklarını koruma telaşı içine girecektir."*¹

Saldırı üzerine geliştirilen bir dizi komplo teorisi üzerindeki tartışmalar bir yana, İkiz Ku-

Gaye
Yılmaz*

IMF,
Yapısal
Ayarlama
Programlarının
adının
değiştirilerek;
"Yoksulluğu
Azaltıcı
Programlar"
isminin
verilmesini
uygun gördü

* Ekonomist
Araştırmacı

leler olayı ve Afganistan'a açılan savaş sonrasında dünya kamuoyu gündeminde en fazla yer tutan tartışmalardan bir tanesi de Kasım-2001 için planlanmış olan Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) 4. Bakanlar Konferansının yapılabileceği ya da Katar/Doha olarak belirlenen toplantı yerinin değiştirilip değiştirilmeceği üzerine oldu. Geniş bir kesim, toplantının mutlaka ertelenmesi gerektiği, özellikle ABD'nin savaş bölgesine bu kadar yakın bir coğrafyada düzenlenecek bir toplantıya katılımının olası olmadığı savını ileri sürerken; bir grup teorisyen de terörün asıl nedeninin liberalizasyon sürecinin istenilen hızda gerçekleşmemesi ve arzu edilen noktaya ulaşmaması olduğunu savunarak DTÖ toplantısının planlanan yerde, daha önce öngörülen tarihte ve daha agresif bir gündemle toplanması gerektiğini iddia ediyordu.

Bir diğer tartışma ise, dünyadaki küreselleşme karşıtlığının bu süreç sonrasında nasıl bir eğilim kazanacağı konusu üzerinedir. ABD'nin, 11 Eylül'ü bahane ederek bütün ülkelerden terörle mücadele yasalarını revize etmelerini istemesi ve "teröre destek ve ilham veren kişiler ve devletler de terörist kapsamında sayılacaktır" tehdidini kullanması küreselleşme karşıtlarının kendi içlerinde de benzer tartışmaları gündeme getirdi. Ülkelerin terör yasaları, her tür muhalefeti yasaklayan bir tarzda değiştirilirken, DTÖ, IMF, DB, AB Zirveleri, G7-G8 toplantıları, Dünya Ekonomik Forumu toplantılarında dünya başkentlerini hesaplaşma alanına çeviren ve giderek kapitalizm karşıtlığına evrilmeye başlayan karşıt hareketlere göz yumulması beklenemezdi.

Tartışmanın her iki tarafı açısından ilk sınav, 9-14 Kasım tarihlerinde Katar'ın başkenti Doha'da yapılan DTÖ- 4. Bakanlar Konferansında verildi. Fakat, DTÖ kurmaylarının ikiz kuleler hadisesinden çok önce almış olduğu önlemler ve özellikle toplantı yerinin Katar gibi küçük bir prenslik olarak belirlenmesi ve Katar prensliğinin ülke giriş vizesi verme yetkisini toplantı tarihleri süresince DTÖ'ne devretmesi gibi nedenlerden ötürü, Doha sürecinin karşıtlar için tam bir sınav niteliği taşımadığı da bir gerçek. DTÖ'nün almış olduğu önlemler, karşıtları da farklı stratejiler izlemeye yöneltti ve 9-14 Kasım tarihlerinde dünyanın pek çok ülkesinde eş-anlı protesto eylemleri düzenlendi. Ancak, düzenlenen protestoların toplantının yönünü değiştirmesi gibi bir durum söz konusu olmadığı gibi, karar altına alınan yeni "Kalkınma Raundu" ve raundun altını dol-

duracak olan bir dizi anlaşmanın Seattle'da öngörülenin bile çok ötesine geçtiği fark edildi.

Yeni raund görüşmeleri devam ederken karşıtlar tarafından internet üzerinden dünyaya sirküle edilen mesajlar, yeni dünya düzeninin 11 Eylül sonrasında yön değiştirmeyip; bilakis kapitalizmin kendisini yeniden yapılandırmayı hedeflediğini bir kez daha doğruladı:

• "Seattle'da yaşanan benzer bir süreç burada Doha'da da aynen tekrar ediliyor ve her şey yıldırım hızıyla değiştirilmeye, anlaşmalar adeta bir oldu-bittiye getirilmeye çalışılıyor. Konferans açılış toplantısında her ülke delegasyonuna bir tebliğ sunması için 5 dakikalık süre veriliyor. Diğer oldu-bitti konuları ise Tarım, Uygulamaya ilişkin sorunlar, Çevre, daha önceki anlaşmaların hükümleri, Singapur Meseleleri (Yatırımlar ve Rekabet = MAI Anlaşması) ve TRIPS-Telif ve Patent hakları anlaşması. Temsilcilere her hangi bir konuya müdahale edebilmeleri için tanınan süre ise 3 dakikayla sınırlı. Ardından, DTÖ Sekreteryası tarafından atanmış olan bir "kolaylaştırıcı" yani oturma yöneticisi oturumu tek taraflı olarak yürütüyor. Konu başlıklarına göre belirlenen oturma yöneticisi ülkeler şunlar: Tarım: Singapur; Uygulama: İsviçre; Çevre: Kanada; Daha önceki anlaşmaların Hükümleri: G.Afrika; Singapur Meseleleri: Şili; TRIPS: Meksika. Seçilen bu moderatörler tarafsız değil. Örneğin, Hindistan, Brezilya gibi ülkelerin en fazla hayal kırıklığına uğradığı TRIPS anlaşmasının moderatörlüğüne Meksika'nın getirilişinin sebebi, Meksika'nın bu alanda ABD ve İsviçre'nin yanında yer alması. Başka bir deyişle "green room" yeşil oda toplantıları bitti, yaşasın "yeşil delege" uygulaması.²

• "13 Kasım tarihinde bitirilmesi planlanan DTÖ 4. Bakanlar Konferansı, Sonuç Deklarasyonu üzerinde mutabakat sağlanamadı. Gece boyunca yapılan tartışmalar sonucunda ortaya çıkan ve saat 11.00'de DTÖ Sekreteryası tarafından yayınlanan nihai taslak üzerinde de tam uzlaşma sağlanamadığı bildiriliyor. Final taslak muhtemelen bu akşam geç saatlerde ülke delegasyonlarının onayına sunulacak."³

• TWN'nin (Üçüncü Dünya Networkü) Direktörü Martin Khor, "14 Kasım günü sirküle edilen nihai deklarasyon taslağı 13 Kasım'dan itibaren bile daha kötü ve kabul edilemez bir içeriğe sahip. Hükümetlere taslağı reddetmeleri için çağrıda bulunan TWN, bu anlaşmanın kabul edilmesi halinde tüm dünya halkaları en

Hindistan,
Brezilya gibi
ülkelerin
en fazla
hayal
kırıklığına
uğradığı
TRIPS
anlaşmasının
moderatörlüğüne
Meksika'nın
getirilişinin
sebebi,
Meksika'nın
bu alanda
ABD ve
İsviçre'nin
yanında
yer almasıdır

gelişmiş ekonomiler olan ABD, AB ve diğer G7 ülkelerinin güçlü şirketlerinin ağır bir hegemonyası altına gireceklerdir" yorumunu yaptı.

• Uluslararası anlamda hiç bir anlaşmada bugüne kadar kullanılmamış bir manipülatif dilin kullanıldığı taslağın özellikle 20 ila 27. paragraflarında belli alanlarda yalnızca müzakerelerin yapılması garanti altına alınmakla kalmıyor, bunun yanı sıra, 4 yeni alanda (Yatırımlar, Rekabet, Hükümet Satın Almaları ve Ticaretin Kolaylaştırılması) da bu raundun bitiş tarihi olarak belirlenen 2005 yılına kadar anlaşmaların imzalanması karar altına alınıyor. Oysa 9 Kasım'da başlayan müzakereler boyunca başta ACP-Afrika, Karayipler, Pasifik ülkeleri ve en yoksul ülkeler olmak üzere pek çok ülke yatırımlar, rekabet, hükümet satın almaları ve ticaretin kolaylaştırılması ile ilgili yeni anlaşmalara hazır olmadıklarını ve müzakerelere edilmesini istemediklerini belirtmişlerdi. Hindistan ve diğer bazı ülkelerin de bu görüşleri paylaştıkları biliniyordu. Şu anda ise bu konulara tepki gösteren bütün ülkeler her zaman olduğu gibi yine aynı oyuna getirilmek isteniyor ve raund deklarasyonunda kullanılan dil sayesinde bu yeni konuların anlaşmaları garanti altına alınmış oluyor.

Çok sayıda az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkenin aylardan beri yapmakta olduğu uyarılar ve geçmiş anlaşmalar sonucunda dayatılan ve uygulatılan gümrük indirimleri yüzünden binlerce şirketin iflas etmiş ve yüzbinlerce insanın işsiz kalmış olması gibi kaygıların son taslakta da hiç bir şekilde dikkate alınmadığının altını çizen TWN, bu son raundun gelişmiş ve gelişmemiş dünya arasındaki uçurumu daha da derinleştireceğini ve yoksul ülkelerin sanayileşmesinin imkansız hale getireceğini belirtiyor.

Taslağın final bölümünün ise hepten felaket olduğu saptamasını yapan TWN, hemen hemen taslağın tüm paragraflarında **bunun kapsamlı bir ticaret raundu olduğu** cümlesinin geçtiğini, bu söylemin ardından ise **mutlaka bir Ticaret Müzakereleri Komitesinin kurulmasının geldiğini** (p.46), raundun **tek bir girişim olarak yürütüleceğinin** (single undertaking) (p.47) (Bkz. Kapitalizmin Kaleleri II Kitabı, Sayfa-82) yer aldığını belirtiyor. Diğer yandan taslağın 20-27. paragraflarının Singapur konuları olarak geçen fakat aslında Seattle'da başarısızlığa uğratılan MAI-Çok Taraflı Yatırım Anlaşmasından farklı olmayan Yatırımlar ve Rekabet adlı iki ayrı anlaşmaya iliş-

kin olarak özellikle bu paragrafların tümüyle reddedilmesi gerekiyor.⁴

Dünya Küreselleşme Karşıtlarının Doha'dan ilettikleri izleme raporlarında ilk dikkati çeken, derin bir hayal kırıklığı ve daha önce popülist duruş sergileyen Hindistan, Malezya ve diğer bazı ülkelerin bile "dize getirildiği" yönündeki yaygın kanı. Üçüncü dünyacı çizginin egemen olduğu bu muhalif grupların konferans bitene kadar son 4 yıldır "yoksul güneyin kalkındırılması" için geliştirilen sosyo-ekonomik ve kapitalist sistem içi önerilerin hiç değilse bir bölümünün DTÖ konferansı gündemine dahil edileceğine inandıkları ve bu nedenle sonucun bu gruplar arasında büyük bir şaşkınlık yarattığı fark ediliyor.

Diğer yandan, üçüncü dünyacı talepler alt alta sıralanıp toplandığında, ortaya, söz konusu coğrafyalar için bir sosyal devlet modeli çıkıyor ki, bu da tam olarak liberalizm dalgalarıyla sonlandırılması hedeflenen süreçle örtüşüyor. Başka bir deyişle sermayenin küreselleşmesinin en temel dinamiği, kar oranlarındaki sıkışma olduğuna; tüm sosyal ve çevresel talepler birer maliyet unsuru olduğuna ve küresel finans ve ekonomi kurumlarının gündemi belli toplantılarının hedefi de korumacı ulusal düzenlemelerin kaldırılması olarak belirlendiğine göre Doha toplantısından farklı bir netice beklenebilir miydi?

Doha toplantısının hemen ardından bu kez kollar AB-Konseyi Leaken Zirvesi için sıvanıyordu. Sosyal ortaklar tarafından hazırlanıp, Leaken Zirvesi öncesinde Komisyona sunulan metinde bir yandan Avrupa'nın her alanda entegrasyonu projesine vurgu yapılırken, diğer yandan toplu pazarlık sisteminde de-centralize (ademi merkezizetçi) bir yaklaşım savunuluyor ve farklı ulusal pratiklerin ayrı ayrı dikkate alınması gerektiğinin altı çiziliyordu. Raporda Avrupa düzeyinde ücret esnekliğinin -verimlilik ve kar oranlarına hiç değinilmeksizin- müzakere edilebileceği; gönüllülüğe dayalı anlaşmaların desteklenmesi gerektiği; belirtilirken Avrupa çapında giderek yaygın bir uygulama haline gelen güvencesiz çalışma biçimleri ile düşük ücretli işçilik konularına ise hiç yer verilmiyordu. Bu rapor, Konsey Zirvesine yeşil ışık anlamına geliyordu, zira AB Konseyi'nin Birlik kararları içine dahil etmek istediği konuların başında da her düzeyde esneklik, iş güvencesinin tüm ülkelerde daraltılması gibi doğrudan sermaye karlılığını etkileyen meseleler geliyordu. Leaken Zirvesi de tıpkı daha önceki zirvelerde olduğu gibi kit-

AB
komisyonu'na
sunulan
Raporda
Avrupa
çapında
giderek
yaygın bir
uygulama
haline
gelen
güvencesiz
çalışma
biçimleri ile
düşük
ücretli
işçilik
konularına ise
hiç yer
verilmiyordu

lesel ve çok yoğun protestolara sahne olarak son buldu.

Aralık ayında dünyayı sarsan bir diğer gelişme ise kapitalizmin kriz zincirine yeni bir halka olarak eklenen Arjantin olayları oldu. Yaygın ve ard arda gelen genel grevlere orta sınıfın bankacılık sistemindeki mevduatının geri ödenemez duruma gelmesi de eklenince isyan ve yağmalamalar gündeme geldi. Ülke ekonomisine ilişkin olarak yapılan ve birbiriyle çelişen resmi açıklamalar, mali piyasalarda istikrarın yeniden tesis edilmesini sağlayamayınca arka arkaya istifa etmek zorunda kalan devlet başkanları günah keçisi ilan edildiler. Okların bir kısmı da, ülkeye Ağustos (2001) ayında yeni bir kredi dilimi tahsisatı talebini geri çevirmek yerine onaylayan ve Aralık'ta ortalık yangın yerine döndükten sonra Arjantin hükümetine "hayır" diyerek krizin derinleşmesine yol açtığı düşünülen IMF'ye yöneldi. Fakat, IMF'nin baş ekonomistlerinden Michael Mussa'ya göre, Arjantin'deki politik ve ekonomik durum daha istikrarlı bir trend izlemiş olsaydı bile, borç ödemelerinin ertelenmesi ya da ulusal paranın devalüe edilmesi benzeri bir girişim söz konusu olduğunda bölgede geniş çaplı bir mali krizin yaşanmasına engel olmak mümkün olmayacaktı. Fakat, Arjantin ile IMF arasında Ağustos ayında yapılan yeni kredi anlaşması ile ilgili olarak Los Angeles Times'da yayınlanan eleştirel bir yazıya, 15 Eylül tarihinde IMF Dış İlişkiler Departmanı'ndan gönderilen tezkir yazısı, IMF'nin söz konusu kredi anlaşmasını imzalarken ülkedeki ekonomik panoramaya ilişkin görüşlerini açıkça ortaya koyuyor ve en azından "Arjantin IMF'nin şartlarına uymadı da o yüzden krize girdi" şeklinde düşünenlerin ne denli yanıldığını açıkça ortaya koyuyor: "IMF ile yapılan yeni anlaşmanın riskleri olduğu doğrudur. Fakat Arjantin'e uygulanan reform reçetesi doğru bir reçetedir ve güçlü bir uluslararası desteği hak etmektedir. Yeni anlaşma, daha şimdiden ülke içindeki güveni yeniden tesis etmeye başlamış, bankalardan para çekişi durmuş ve halk, parasını yeniden finans sistemine yatıracak kadar ekonomiye güvenmeye başlamıştır. Gazetenin editörü Bay Weisbrot çeşitli noktalarda yanılmaktadır. Özellikle, Arjantin'deki para kurulu ülke çapında geniş bir halk desteği bulmuştur." Türkiye'de son dönemde sayıları artık on'larla ifade edilmeye başlanan yönetim kurullarının Arjantin uygulamalarından biri olan Para Kurulu'na övgüler yağdırılan bu tezkir yazısı, ülkedeki ekonomik iyileşmenin de

tekrar tekrar altı çizilerek devam etmektedir. Özetle, Arjantin hükümetinin, IMF'nin buyruklarının dışına çıkmadığı açıkça ortadadır. Fakat, kapitalizmin dönemsel krizlerini yalnızca IMF, DB ya da benzeri uluslararası kurumlarla açıklamak elbette mümkün değildir. Krizlerin yapısal nedenlerinin başında sermayeler arası pazar paylaşım kavgalarının geldiği hatırlandığında; ticari ilişkiler açısından önemli oranda AB'ye bağımlı olan Latin Amerika ekonomisine (Mercosur Bloğu) indirilecek darbelerin, başta ABD sermayesi olmak üzere diğer rakip sermaye gruplarına yarayacağı; bölge üzerinde siyasi bir hegemonya oluşturmanın yolunun da siyasi ya da ekonomik krizlerden geçtiği ve aynı döneme rastlayan Venezuela darbe ve karşı-darbelerinin de bu gelişmelerle ilişkili olabileceği gibi hususlar ister istemez zihinleri meşgul etmekte.

11 Eylül'ü izleyen döneme damgasını vuran gelişmelerden bir diğeri de Almanya, İtalya, Fransa gibi AB'nin güçlü devletlerinde yükselişe geçen yeni ve gerici göç politikaları oldu. Bu konuda ilk adım 2001 yılı Ağustos ayında Almanya'dan geldi. İç-İşleri Bakanı Otto Schily, 3 Ağustos günü, hazırlanan "Yeni Göç Yasa Tasarısı" nı kamu-oyuna sunduğunda akıllara ilk gelen Alman Sanayiciler Birliği BDI'nın, 2001 yılı başında yayınladığı "Göç Tezleri" başlıklı çalışma oldu. Bu çalışmasında Alman sermayesi, "Şu an ABD her yıl ortalama 327 bin, Japonya 609 bin, İngiltere 114 bin ve Fransa 99 bin kalifiye göçmeni ülkelerine getiriyorlar. Almanya, bu rekabette kendini göçmenler için çekici, yabancı dostu ve uyuma hazır bir ülke olarak gösterebilirse bir şans olabilir" diyordu. Bu raporu da dikkatle inceleyen Alman Hükümeti, Temmuz 2001'de 300 sayfalık bir göç raporu yayınlayarak, ülkenin izlemesi gereken yeni göç politikasını belirliyor ve geçmişte yapılan hatalardan ders çıkarılması gerektiğini belirtiyordu. Raporda sözü edilen hatalar ise, 60'lı yıllarda nitelik ve vasıflarına bakılmaksızın göçmen işgücünün ülkeye kabul edilmiş olmasıydı. Oysa, sermayenin bundan 50 yıl önceki gereksinimleri ve dönemin üretim organizasyonu biçimi hatırlandığında bu tercihin yanlışlıkla değil, tersine son derece bilinçli yapıldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bugün ise gerek teknolojiye hızlı gelişimin, yetişmiş teknik kadroların sayısındaki hızlı artışın etkileri, fakat ağırlıklı olarak sermayenin sırtını, hizmet sektörünü liberalize etmeyi amaçlayan küresel anlaşmalardan elde edeceği güvencelere da-

11 Eylül'ü
izleyen
döneme
damgasını
vuran
gelişmelerden
bir diğeri de
Almanya,
İtalya,
Fransa gibi
AB'nin
güçlü
devletlerinde
yükselişe
geçen
yeni ve
gerici
göç
politikaları
oldu

yamış olmasının verdiği rahatlıkla dünyanın her yerinden yetişmiş işgücünü istediği üretim merkezlerinde toplaması için gerekli zemin oluşmuş durumdadır. Göç yasası çıkarılmadan önce de Almanya'da Alman mühendislerin yarı ücreti karşılığında çalışmaya hazır olan Hint'li bilgisayar mühendisleri, yazılımcılar ve programcıların yerli hizmet işgücüne rakip olarak işgücü piyasalarında sayıca artmaya başladıkları unutulmamalıdır. Öte yandan, Almanya'daki yeni göç yasa tasarısına şekil veren anlayışın da sermayenin yeni gereksinimleri olduğu açıkça fark edilmektedir. Tasarıya göre değişik mühendislik dallarından mühendis, matematikçi ve bilim insanlarının ülkeye gelmeleri durumunda kendilerine derhal süresiz oturma izni verilecek ve bu tanımlamaya uyan kişilerin Almanya'ya gelmesi için işveren talebi gibi bir kriter de aranmayacak. Avrupa'nın en modern göç yasası iddiasını taşıyan taslağın hazırlık aşamasında Almanya'da ikiyüzlü bir tartışma yaşandı. Bir yanda diğer emperyalist ülkelerle "dünyanın en değerli beyinlerini kazanma uğruna verilen rekabet" gözetilirken, diğer yanda ise sanki Almanya birden yabancı işçilerin istilasına uğrayacak ve Alman emekçileri işsiz kalacakmış gibi bir hava estirildi. Sermaye kuruluşları, "sadece yüksek derece kalifiye elemana değil, vasıfsız elemanlara da ihtiyacımız var" gibi açıklamalarla Alman işçilerine baskı uygulamaya başladılar⁵. Diğer yandan, Almanya'daki yeni göç yasasının sosyal çevreler tarafından "gerici" şeklinde nitelendirilmesinin nedenlerinden biri de, Hükümetin, Alman sermayesinin taleplerine yanıt verebilmek için yalnızca işgücü vasıfları ile ilgili tanımlamalar yapmakla kalmayıp; söz konusu işgücünün yoğun olarak

bulunduğu ülkelerin adlarını da yasa içinde zikrediyor olması ve göç yasasını açık bir "işçi pazarı" olarak gördüğünü ortaya koyması.

Almanya'da özellikle son dönemde izlenen emek politikaları sendikalar üzerinde beklenen etkiyi çok fazla gecikmeden gösterdi. İlk olarak Volkswagen'e ait işyerlerinde imzalanacak toplu sözleşmelerde, aynı dönemde Meksika VW'de de sözleşme imzalanıyor olmasının avantajları kullanıldı ve hem Alman sendikası hem Meksika sendikaları görece daha geri düzeydeki sözleşme hükümlerini imzalamak zorunda kaldılar. Alman otomobil sektörü devinin argümanları, dünyanın birbirinden oldukça farklı bu iki coğrafyasında uyguladığı politikalarda büyük bir benzerlik dikkati çekiyordu. VW yönetimi, Alman sendikaya karşı, üretimi, işgücü maliyetlerinin çok daha düşük olduğu Meksika'ya kaydıracağı tehdidini kullanırken, Meksika sendikalarına da "Almanya'da üretim maliyetlerinin verimliliğe oranla çok daha düşük olduğunu, Meksika sendikalarının işverenin ücret tekliflerini kabul etmemesi halinde şirketin üretimi Almanya'ya taşıyabileceğini söylüyordu. Bu, yarışta ilk pes eden Alman IG-Metal sendikası olunca; Meksika sendikalarına da yüze 14'lük ücret artışı talebinden vaz geçmek ve işverenin önerdiği yüze 6.5'lük artışı kabullenmek düşüldü⁶. Gerek Almanya'da ve sırayla diğer ülkelerde uygulamaya konan yeni göç yasaları ve gerekse sermayenin, işçi örgütlerini coğrafyalar arası bir emek piyasaları savaşının içine çekmesinin geri planını besleyen en belirgin dinamik Batı ülkelerinde görece yüksek olan işgücü standartlarının geriye çekilmesi suretiyle sermaye karlılığının artırılmasıdır.

Almanya'da özellikle son dönemde izlenen emek politikaları sendikalar üzerinde beklenen etkiyi çok fazla gecikmeden gösterdi

HOŞGEL(ME)DİN İSPANYA!!!

Gabriel Barranco, İspanya'nın güneyindeki Almeria eyaletinde ticari faaliyet gösteren bir İspanyol. Barranco'nun, yıl boyunca kuzey Avrupa ülkelerine sattığı sebzeleri yetiştirmek için yapacağı seranın inşaatında kullanmak amacıyla işçiye ihtiyacı var. Mustafa, Fas'lı bir göçmen ve daha önce İspanya'nın en zengin bölgelerinden biri olan kısmen çöl olarak tanımlanabilecek El-Ejido kıyısında bahçıvanlık yapmış bir kaçak işçi. Halen işsiz ve iş arıyor. Ancak, İspanya'da yeni yürürlüğe konan göçmenlik-karşıtı yasaya göre bay Barranco eğer Mustafa'yı işe alacak ve yakalanacak olursa, oldukça büyük bir para cezasına maruz kalacak.

Yeni yasa, İspanya'daki yeni Merkez Sağ hükümetince çıkarıldı. Yasa, 1999 yılında mevcut Merkez-Sağ hükümetinin ilk döneminde koalisyona ortak olan tüm partilerin mutabakatı ile çıkarılan daha önceki yasayı sertleştiren ve ağır yaptırımlara bağlayan bir içerikte hazırlanmış. İlk hali ise, İspanya'nın Latin Amerika, Kuzey ve Orta Afrika ve Doğu Avrupa'dan büyük bir göçmen dalgası yaşanması halinde göçmenleri asimile etmeyi başaramayacağını açıklayan İspanya İç-İşleri Bakanı Jaime Mayor Oreja'nın deyişimiyle "Son derece gevşek"ti. Başkanın, dayanak noktası, bir yıl önce İspanyol yerlileri ile göçmen işçiler arasında yaşanan ve ancak polis müdahalesi ile yatıştırılabilen can sıkıcı çatışmaydı. Bu çatışma ırkçı eğilimlerin bir anda ülkenin her tarafına yayılmasına neden olmuştu. Yabancıların sayısı azken, İs-

Avrupa sermayesinin 40 yılı aşkın bir süredir dış göç olgusuyla beslediği sermaye birikim süreci, bugün hızla, kitada işçi sınıfının mücadeleleriyle kazandığı haklarının geriletilmesi ve böylece emek maliyetleri düşürülerek sermayenin rekabet gücünün artırılması gibi bir sürece evrildi. Avrupa Birliği ülkelerinden şimdilik Avusturya, İtalya, İspanya ve Yunanistan'da hep aynı yönde başlatılmak istenen uygulamalar karşısında Avrupa İşçi Sendikaları Konfederasyonu ETUC, aşağıda bir bölümü aktarılan ve önümüzdeki döneme ilişkin yeni eylem politikaları belirleme kararını da içeren durum tespitinde şöyle diyor :

"Avrupa'daki sosyal ilişkiler hızla kötüye gitmektedir. Diğer Avrupa üyesi ülkelerin yanı sıra, Birliğe üye ülkelerdeki çeşitli Hükümetler, mevcut yasalar ve mevcut sosyal korumayı tek taraflı olarak revize etmek ve geriletmek suretiyle işçi haklarına saldırılmaktadır. Aynı zamanda, işverenler de toplu pazarlık sistemini tahrip etmek için lobi faaliyetlerine devam etmektedirler. Böylesi bir tabloyla karşı karşıya bulunan ETUC, çeşitli ülkelerde birbiri ardına devam eden bir dizi işçi eylemi, gösteriler ve protestoları desteklediğini ve 20 Haziran günü İspanya'da yapılacak olan genel grev de dahil olmak üzere tüm bu eylemleri düzenleyen işçi örgütleriyle dayanışma içinde olduğu-

nu açıklamak ister. ETUC, Madrid Hükümetince alınan bu kararların AB-İspanya Dönem Başkanlığı sürecine denk gelmiş olmasından büyük bir endişe duymaktadır. Bu saldırıların artık genelleşmiş bulunan karakteri, işçi haklarını ve kamu hizmetlerini de kapsayacak bir Avrupa Sosyal Modelini savunmayı hedef alan bir kampanya üzerinden Avrupa çapında koordine edilmiş bir yanıtı hak etmektedir. Ve ETUC önümüzdeki birkaç ay içerisinde bu kampanyayı başlatacaktır. Hükümetler ve işverenler sürekli olarak AB'nin gereksinimlerini ileri sürerek eylemlerini meşrulaştırmaya çalışmaktadırlar. ETUC, bu argümanları reddeder. Avrupa ekonomisinin, sosyal korumayı ve garantileri azaltarak daha rekabetçi bir konuma gelebileceği savı aldatıcıdır. Rekabetçilik, öncelikle ve her zaman, büyüme ve istihdamı teşvik eden, yeniliklere, bilgiye ve yaşam boyu eğitime yapılan yatırımların artırdığı -uzun zamandan beridir unutulmuş olan- aktif bir ekonomi politikasına bağlıdır."

ETUC'nin Avrupa çapında yayınladığı bildiride dikkati çeken unsurlardan bir tanesi "Avrupa Sosyal Modeli"nin, AB kurumlarının ABD'nin neo-liberal gündemini izleyerek büyük bir yara aldığı doğrudur. Fakat, bu gerilemeyi tek tek AB ülkelerinde iktidara gelen siyasi partilerin eğilimleri ile açıklayabilmek

panyollar ırkçı olmadıklarını söyleyerek kendileriyle övünmekteydiler. Şimdi ise pek emin değiller. Hatta, şimdi bile 40 milyonluk İspanya nüfusunun yalnız 1 milyonunu -kaçak olmayan- göçmenler oluşturuyor. Kayıtlı göçmen statüsündeki bu şanslı ve mutlu azınlığın yarısından fazlası, kuzey Avrupa ülkelerinden gelip; kıyı bölgelerinin en güzel yerlerine yerleşen varlıklı emekliler. Mültecilerin sayısı, görece daha az. Son dönemde bir think-tank tarafından yapılan ankete göre, İspanyolların yarısı yabancıların şüpheli şahıslar olduğunu düşünüyor.

1970'lere kadar İspanya işçi ihraç eden bir ülkedydi. Fakat İspanyollar zenginleşmeye ve eğitim düzeylerini yükseltmeye başladıkça eskiden yapmakta oldukları hizmetçilik, inşaat ve tarım işçiliği gibi işleri terk etmeye yöneldiler. Birkaç yıl önceki düzeyinin çok altında olmakla birlikte hala oldukça yüksek düzeyde seyreden işsizliğe rağmen, göçmenlerin çok azının reddedebileceği bazı işler var. Bu işlerde çalışma koşulları inanılmaz derecede kötü ve ücret düzeyleri çok düşük, güvence yok ve İspanya'ya gidış çok riskli bir macera sığınmacılar için. Tüm bu ağır koşullara rağmen, bu hafta yine 10 kadar Fas'lı deniz yolu ile İspanya'ya ulaşmaya çalışırken boğularak can verdi. Fakat unutulmamalıdır ki İspanyol halkı tarafından yetersiz bulunup -işsizliğe rağmen- reddedilen çalışma koşulları ve ücretler, bir Ekvator'lu ya da Fas'lı aile için zenginlik anlamına geliyor. Ve, bu nedenledir ki insan akını atarak devam ediyor.

Yeni yasa, ülkeye giriş yapacak göçmen sayısını kurala bağlamayı, göçmen işçi kullanan işverenlerin bu yönelimini değiştirmeyi ve göçmen ticareti yapan Malya'nın işini bozmayı amaçlıyor. Yasanın en tartışmalı yanı ise, illegal yollardan ülkeye giriş yapanların geri gönderilmesini ve ülkedeki toplam göçmen sayısını 500 bin'de sabit tutmayı amaçlayan hüküm. Bu tip anlaşmalar, göçmenlerin kendi ülkeleriyle ev sahibi ülkeler arasında, yani devletler arası niteliğe haiz olmak zorunda. İspanya, şu anda Fas ile daha önce imzalamış olduğu bir anlaşmayı kendi çıkarları doğrultusunda güçlendirmeye çalışıyor. Ekvador ile bu yakınlarda bir anlaşma yaptı ve Colombia ve Polonya ile de müzakerelerini devam ettiriyor. Bu anlaşmalar yürürlüğe konduğunda yıllık kota uygulamaları başlayacak ve göçmenlere oturma izni tanınmadan önce ülkeler arası anlaşmanın imzalanmış olması gerekecek. Fakat halî hazırda, İspanya'da 50'yi aşkın ülkeden iltica etmiş göçmenler bulunuyor.

İspanyol halkı tarafından yetersiz bulunup -işsizliğe rağmen- reddedilen çalışma koşulları ve ücretler, bir Ekvator'lu ya da Fas'lı aile için zenginlik anlamına geliyor. Ve, bu nedenledir ki insan akını artarak devam ediyor

mümkün değildir. AB haritasına göz atıldığında; milliyetçi, liberal, "sosyalist", işçiden yana ya da sosyal demokrat partilerin hepsi büyük bir istikrar içinde aynı gündemi, AB Zirveleri sonucunda belirlenen gündemi izlemektedirler. Yukarıdaki alıntıda İspanya-Aznar Hükümetinin emekçilere saldırısı şeklinde değerlendirilen ve işsizlik ücretini kısıtlayıp; işten çıkarmaları kolaylaştırmayı, ucuzlatmayı; işsizlik sigortasının kapsamının daraltılmasını; iş güvencesi ve işçi haklarını zayıflatmayı amaçlayan gelişmelerin yanı sıra, AB'nin Akdeniz'e kıyısı bulunan ülkelerinden İtalya'da 2002 yılında bir dizi protesto eylemi ve grev dalgalarıyla sarsılmıştır ve bu sarsıntılar durulacağına benzememektedir.

Bu bağlamda, İtalyan sendikaları, işveren örgütleri ve Hükümet bürokratları arasında işsizlik ödentisi, vergiler, emeklilik sistemi, sendika sözleşmelerinin tipleri ve emek piyasalarının esnekleşmesiyle ilgili tartışma son dönemde giderek genişlemiştir. Merkez sağdaki Berlusconi Hükümeti bu sorunların bazılarını çözüm görüntüsünde ve özellikle de işçi haklarını tanımlayan, işten çıkarmanın kurallarını düzenleyen 18 no'lu İş Yasası'nın kısmen değiştirilmesini amaçlayan, Parlamentodan geçirilmeden onaylanan (Fast Track Authority) bazı hukuki düzenlemeler getirdi. Bu yönetmelik-

lerden bir tanesi, örneğin, hakimlere, işten çıkarılan işçilerin işe yeniden alınması yönünde karar alabilme hakkı tanıyor. Fakat gerek bu örnekte gerek diğerlerinde, hakimin aksi yönde karar alıp, işvereni haklı bulabilmesi gibi işveren tarafında keyfiyeti getiren bu düzenlemelerin işçi lehine sonuçlanma oranı yıl ortalamasında yüzde 10'a bile ulaşamamakta. Ayrıca 18 no'lu iş yasasına getirilen yeni düzenlemeler bütün sektörleri kapsamıyor ve yalnızca 15'ten daha fazla istihdam olan işyerleri için geçerli sayılıyor. Tüm bu gerçekliklere rağmen, bu yasa değişikliği çatışmanın sembolü haline döndü. Daha önceki merkez-sol hükümetler de iş yasalarını serbest ticaret döngüsünün gereklerine uygun hale getirme amacıyla bir dizi değişikliği zaten yapmışlardı. Bu değişikliklerin tümü açıkça işverenlerin yararına düzenlenmiş, bilhassa gençler üzerinde olmak üzere istihdam ilişkilerinde belirsizliğin iyice artmasına yol açmıştı. Bir yığın polemik ve karşılıklı atışma arasında sendikalar bu politikalara destek vermeyi tercih etmişlerdi. Söz konusu yasayı sermaye hedeflerine daha uygun hale getirmeyi amaçlayan resmî düzeydeki ilk girişimler Ocak 2002'de başladı. 13 Mayıs 2001 genel seçimleriyle iktidara gelen Merkez-Sağ Berlusconi hükümeti, aslında, daha önce sol hükümet tarafından yürüten yo-

Avrupa sermayesinin 40 yılı aşkın bir süredir dış göç olgusuyla beslediği sermaye birikim süreci, bugün hızla, kıtada işçi sınıfının mücadeleleriyle kazandığı haklarının geriletilmesi ve böylece emek maliyetleri düşürülerek sermayenin rekabet gücünün artırılması gibi bir süreç evrildi

İspanya hükümeti, bu katı düzenlemelerin yalnızca İspanya'nın çıkarlarını koruma amacıyla değil, aynı zamanda Avrupa Birliği'nin de çıkarlarını koruma amacıyla alındığını belirtiyor. Başka bir deyişle İspanya, çok bilinen bir ezberi tekrar ediyor: İspanya, bu yasa çıkmadan önce kaçakların kolayca gelip; oturma izni alabildiği ardından ise bu belgeleri kısa yoldan yok ettikleri bir ülkedydi. Hatta, Almeria bölgesindeki iş adamları bile bazı göçmenlere oturma izni almaları konusunda yardım ettiklerini, ama bunu bir tek şartla bu belgeleri alır almaz yok etmeleri şartıyla yaptıklarını belirtiyor.

Kuşkusuz göçmen işçiler, özellikle de geçen yıl yaptıkları oturma izni başvuruları reddedilenler yeni çıkarılan yasaya çok kızgın ve büyük reaksiyon gösteriyorlar. Çünkü bu yasa daha önce elde edilmiş hakların önemli bölümünü ortadan kaldırıyor: Örneğin, göçmen işçiler bundan sonra greve gidemeyecek ya da protesto gösterisi düzenleyemeyecek. Yine de bazıları, kiliselere sığındılar, açlık grevlerine başladılar ve hatta bazıları doğrudan Kral Juan Carlos'a yalvarıyor. Bu tepkili göçmenlerin kendi ülke yönetimlerinde ise huzursuzluk giderek artıyor. Ekvator, İspanya'daki sayılarının 150 bin olduğu tahmin edilen göçmen vatandaşlarını geri alma konusunda son derece isteksiz; İspanya, bu kişilerin geri dönüş yol paralarını karşılamaya hazır olduğunu bildiriyor. Fakat, 5 Şubat 2001 tarihine kadar bu koşullarda gönüllü olarak ülkesine dönmeyi kabul edip; gerekli belgeleri imzalayanların sayısı birkaç yüzü geçmiyor. İçişleri Bakanı Oreja, Fas yönetimine teminat vererek, 500 yıl önce Müslüman ve Yahudilerin ülke dışı edilmesinde uygulanan insan avcılığı yöntemini kullanmayacağını belirtti. İspanya'daki sosyalist muhalefet ise, hükümetin bu yasayı neden kabul ettiğini, uygulayıp; uygulayamayacağını sorguluyor.

Mustafa ile Fas'lı arkadaşları, bir gece yerel polis beklenmedik bir baskınına maruz kaldı. Polis, Fas'lılara yaşadıkları gecekondunun yıkılacağı haberini verdi ve barakayı boşaltmaları için onları uyardı. İlk anda ülke dışı edilecekleri korkusunu yaşadılar. Başka bir sınır kasabasında bir büroda bay Barranco yabancı şirketlerin göçmen sorunu yüzünden El Ejido kasabasını boykot edeceklerine dair haberin sızıntısını yaşıyordu: "Bizim bu işçilere ihtiyacımız var" diyerek sızlandı. "Devlet yönetimi gerçek durumu görmezden geliyor ya da yetersiz kalıyor ... ya da ikisi birden..."

lun devamını, hiçbir politika değişikliği yapmaksızın yürüme görevini devraldı. Bu son yasa değişikliği ile ise Hükümetin açık hedefi sendikal cepheyi parçalamaktı, fakat bu girişim şimdilik genel grevle sekteye uğramış durumda. İlk kez Mart ayında yapılan eylemlerde İtalya'daki iki ilimli işçi konfederasyonu sol'daki Konfederasyon CGIL'i yalnız bırakmış ve sendikal hareket içinde bir parçalanmanın ilk sinyalleri o dönemde alınmıştı. Diğer yandan, sağ ile sol, yumuşak ile sert arasındaki rollerin bu rahatlatıcı biçimdeki paylaşımı çağımızdaki reformizm, oportünizm ve kafalardaki, referans olabilecek hatlara yönelen siyasi farklılaşmanın gerçek sosyal kökenlerinin kavranmasını engelleyici bir özelliğe sahiptir. Bunlar, karşı karşıya kalınan sorunlara, enternasyonal bir bilinçle yaklaşmadan çözülebilecek meseleler de değildir. Öncelikle, dünyada ve Avrupa'da esen serbest piyasa rüzgarları İtalya'daki müzakerelerin de sınırlarını ve temasını belirleyici özelliktedir. Avrupa Komisyonu'nun direktifleri, emek piyasalarının çok daha fazla esnekleşmesi hedefine kilitlenmiş durumdadır. Berlusconi'nin aldığı tavır, - siyasi kimliği yelpazenin hangi tarafından olursa olsun- kıtanın diğer başkentlerinde de farklı Hükümetler tarafından alınan tavırla birebir aynıdır. Mart ayında Barselona'da yapılan ve BAB-Blair-Az-

nar-Berlusconi üçlüsü adı verilen AB Zirvesi, Avrupa kamuoyuna, bugün verimlilik mukayeselerinde ABD'nin oldukça gerisinde olan ve ciddi bir işsizlik yaşayan Birlik içindeki "Sosyal Avrupa" çağrılarına karşı emek piyasalarında esnekleşmenin destanı sunulmuştur. Üstelik, daha çok Jospin tarafından dillendirilen, Schroeder'in ise pek içten olmayan desteğini alan Sosyal Avrupa söyleminden zaten önemli oranda geri adım atılmıştı. Fransızların tutumunun yumuşaması yüzünden, elektrik piyasalarında öngörülenin çok ötesinde liberalizasyon getiren bir uzlaşma anlaşması imzalanmıştı. 2005 yılı için planlanan Avrupa Borsalarının entegrasyonu projesi, 2003'ten başlayarak Borsa dışındaki Finans piyasalarının Avrupa çapında bütünleştirilecek olması ve 2005 yılından itibaren de emeklilik sistemlerinin birleştirilmesi ile birlikte AB entegrasyon sürecinin çok daha büyük etkilerinin olacağı artık net olarak görülebilen bir saptama. Bugün, Amerikan GPS'ine karşı onaylanan AB-GALILEO Uydu Planı, Avrupa'nın "yumuşak güç" maskesi gerisindeki iki yüzlü tavrını ortaya koyan ve azımsanmayacak ölçüde verimli ticari ve askeri sonuçları getiren bir proje olmaya adaydır. Barselona Zirvesine çağrılan üye devletlerden emek piyasalarının esnekleşmesi ve yatırım, üretim ve ticaret rejimlerin-

Avrupa Komisyonu'nun direktifleri, emek piyasalarının çok daha fazla esnekleşmesi hedefine kilitlenmiş durumdadır

Portekiz'deki hikaye de pek farklı değil. Tanrı'nın Babel Kulesi inşaatını durdurma stratejisindeki başarısı Portekiz'de işlemeyecekti. Lizbon kentine ikinci bir hava alanının inşa edilmesi ve 2004'deki Avrupa Futbol şampiyonası için yeni pek çok stadyumun inşa edilmesi ile ilgili kararlarla birlikte, Ukrayna'lı, Rus, Romen, Moldova'lı, Arap ve çeşitli Afrika ülkelerinden gelen göçmenler inşaatlarda çalışmaya başladılar. İletişim, olabildiği kadar Portekizce ya da İngilizce yürütülüyor, fakat dil ve iletişimdeki aksaklıklar işin gidişatını etkilemiyordu.

Portekiz de tıpkı İspanya gibi on yıllardır ülke dışına işgücü ihraç eden bir ülkedydi. 60'lı yıllarda her yıl yüz bin civarında Portekiz'li yurt dışına gidiyordu ve bugün itibarıyla yerel nüfusun hemen hemen dörtte biri hala yurt dışında yaşıyor ve çalışıyor. Bu insanların elde ettikleri gelirin bir bölümünü ailelerinin geçimi için Portekiz'e göndermeleri, hem ülkenin dış kaynak sıkıntısını hafifletiyor hem de ailelerinin gelire önemli bir katkı sunuyor. Fakat, bugün, ülkenin ulaştığı görülmüş refah düzeyi, eski Afrika sömürgelerinin yanı sıra, orta ve doğu Avrupa ülkelerinden de yoksul yığınların bu ülkeye akın etmesine yol açmış bulunuyor. Sadece, küçük bir kasaba olan Algavre'de bile son günlerde yapılan denetimlerde 37 bin kaçak işçi çalıştığı tespit edildi.

Portekiz, kendisini her zaman ırkçılık konusunda toleranslı bir ülke olarak görürdü. Ülkede yaklaşık 200 bin yabancı yasal izinli olarak yaşamakta. Bunların yarısı Afrika ülkelerinden; Portekiz kendi sömürgelerine özgürlük tanıdıktan 1 yıl sonra, 1974'de yasal göçmen sayısı sadece 32 bin idi. Yasa dışı göçmenler resmi verilere göre 35 bin fakat gerçekte 200 bin'den daha fazla sayıda kaçak göçmen bulunuyor Portekiz'de. Bu da ülkede toplam nüfusun yüzde 4'ü kadar, yani 400 bin göçmen bulunduğu anlamına geliyor. Bu sayı, Avrupa standartlarına göre çok yüksek değil. Ancak, ülkeye yönelen yeni göç dalgası toleransı zorlamaya yetecek ve ülke tarihinde belki de ilk kez göçü büyük bir siyasi sorun haline getirecek boyutlarda. Diğer yandan resmi işsizlik yüzü 3.5'e gerilemiş durumda ve işçi açığı gerçeği var ortada.

Yeni gelen göçmenlerin çoğu, metropollerin varoşlarında, inşaatında çalıştıkları büyük alışveriş merkezleri ya da köprülere yakın, dehşet verici koşullarda yaşıyorlar. Çoğu, doğu Avrupa Mafyası ile ilişki içinde olan kaçakçılık şebekeleri kaçak işçileri alabildiğine sömürüyor. Cape Verde ve Guine-

de daha yüksek düzeyde liberalizasyon süreçlerini hızlandırmak için ortak eylemlerde bulunmaları istendi ve bu talebi destekleme amacıyla kullanılan argümanların başında AB verimlilik düzeylerinin ABD'den geri olması geliyordu. Zirvede, hükümetlerden, istihdam sözleşmelerine esas olan hükümleri revize etmeleri ve eğer gerekirse maliyet konusunu, yani toplu sözleşme sistemleri ve ücretleri bir kez daha tartışmaya açmaları istendi. Emeklilik yaşı açısından mevcut yaş sınırına yavaş yavaş 5 yıl daha eklenmesi talep edildi. Tüm bunlar yakın gelecekte yaşanacak çok ciddi sorunlar anlamına geliyordu. Bu bağlamda, İtalyan basınına ve kamu oyuna egemen olan 18 no'lu İş Yasası üzerindeki tartışma, Avrupa Birliği düzeyinde seferberliği zorunlu kılan ve bir kez daha geç kalmış olan kapsamlı bir sınıf yüzleşmesinin önünü kesmek için kullanılan bir tikaçtan başka bir şey değildir.⁹

Önümüzdeki dönemde ve özellikle de DTÖ-Liberalizasyon turları ilerledikçe sermayeler arası çatışmanın daha da gerginleşeceği ortadadır. AB ile ABD sermayesi arasındaki

egemen olma yarışı, Çin'in küresel ticaret döngüsüne dahil edilmesiyle zaten hızlanmış durumdadır. Rusya ise, bu yarışa katılmanın hazırlıklarını tamamlamak üzeredir ve yapılan planlara göre, Rusya, bir sonraki DTÖ Bakanlar Konferansında tam üyeliğe kabul edilecektir. İçindeki tüm sorunlara karşın AB, rotasını belirlemiş ve "2010 yılına kadar dünyada en fazla rekabet gücüne sahip olan ekonomik blok haline gelme" hedefine ulaşmak için kol-ları sıvamıştır. Rekabet yarışında öne geçmenin birincil unsuru emek olduğuna göre, AB normlarının 2010 yılına kadar tarihe karışacağı tespitini yapmak olasıdır. Başka bir deyişle, dünyanın tüm emekçilerini daha ağır, daha zorlu bir süreç beklemektedir. İkiz Kulelerin enkazı altında kalan, her zaman olduğu gibi işçi sınıfı olmuştur. Ancak tüm bu gelişmeler dünya işçilerini bir sınıf olarak birleştirme ve çıkarlarının aynı olduğunu görmelerine yardım etme potansiyelini de içinde barındırmaktadır. Arka arkaya yaşanan eylem, protesto ve grevler de bunun ilk sinyalleri olarak değerlendirilebilir.

Tüm bu gelişmeler dünya işçilerini bir sınıf olarak birleştirme ve çıkarlarının aynı olduğunu görmelerine yardım etme potansiyelini de içinde barındırmaktadır

Dipnotlar:

- 1) *Financial Times-Europe, November 19, 2001 By Lionel Barber-Berlin.*
- 2) *Anuradha Mittal, Doha Report, November 10, 2002.*
- 3) *TWN-Third World Network/Malaysia, Report from Doha.*
- 4) *Doha Notları II- T. Anti-MAI web sitesi.*
- 5) *Anti-MAI web sitesi – Almanya ve Göç Yasası.*

6) *Anti-MAI web sitesi – Bülten*

7) *El Ejido and Lisbon, 8th February 2001, The Economist.*

8) *AVRUPA'DA SOSYAL DURUM 5-6 Haziran 2002 tarihlerinde Brüksel'de toplanan ETUC Yönetim Kurulu tarafından onaylanan Önerge*

9) *Free-Trade Cycle and political and union struggle in Italy, Massimo Cassinelli, 15 May 2002.*

Bissau'dan yaşanan göçler, ülkede yeni gettolar oluşturuyor. İlk jenerasyon, dehşet verici çalışma ve yaşam koşullarına razıydı, yoksulluğa kaçıyorlardı. Tek istedikleri ise çocuklarına daha iyi bir gelecek bırakabilmektir. Göç ettikten sonra da çocuk sahibi oldular. Eğer düşündüklerini gerçekleştiremediklerini görürlerse tansiyonun yükseleceği kesin. Piskopos Janeiro Torgal Ferreira kısa süre önce göçmenlerini umursamayan ulusların trajik sessizliğinden yakınıyordu. Aslında, pek çok Portekiz'li olayı umursuyor fakat Piskopos'un beklentisinden çok farklı bir şekilde...

Ne yapılacak? 1992 ve 1996'da göçmenler için çıkarılan afklar daha fazla insanın ülkeye göç etmesi koşullarını besledi. Şimdilerde ise, Portekiz başka bir yol deniyor: yeni yasa geçici çalışma yöntemi üzerinden göçü caydırmayı amaçlıyor. Geçici çalışma izinleri tahmini istihdam ihtiyaçlarına göre ayarlanacak. Ukrayna ve Romanya ile resmi programların başlatılmasını amaçlayan müzakereler devam ediyor.

Tüm bunlar işe yarayacak mı? "Hayır" diyor, göçmenlerle ilgili çalışmalar yapan uzmanlar; yasa, oturma izni dolan göçmenlerin evlerine döneceği gibi bir illüzyona bel bağlamış durumda. Solcular ve kiliseler, olayı her şekilde insanlık dışı olarak niteliyor. Piskopos Ferreira "Birkaç yıl içinde yabancılara beyzbol stadyumları inşa etme izni verilecek. Kapitalist köpek balıkları yine binlerce göçmen işçiyi sömürüp; ardından bu insanların posalarını ülkelere geri gönderecek" diyerek göç olgusuna ışık tutuyor.⁷

yol ayırım çizgisi olarak 11 eylül

11 Eylül sabahı hava korsanları tarafından kaçırılan yolcu uçaklarının Dünya Ticaret Merkezi'nin ikiz kulelerine ve Pentagon'a intihar saldırısında bulunması sadece ABD'yi değil bütün dünyayı korku ile birlikte şaşkınlığa sürükledi. Saldırıların gözü pekliği ve teknik bilgileri, «terörist saldırı» olarak adlandırılan benzerleri içindeki en büyük yıkıcılığı gerçekleştirerek ABD topraklarında 1864-65 iç savaşından beri ilk kez bu oranda bir can kaybına neden olması, dünya çapındaki şaşkınlığın en önemli nedenleriydi. Ancak daha da önemlisi 90'lı yılların başından beri esen neo-liberal rüzgarların ve ABD'nin askeri hakimiyetinin iki önemli simgesinin vurulmuş olmasıydı. Bu saldırılar dünya çapında yeni bir belirsizlik döneminin de açılmasına neden oldu. Saldırıların sonrasında şaşkınlıklarını kısa sürede atlatan ABD hükümet yetkilileri «artık hiçbir şeyin eskisi gibi olmayacağı»nı ilan ettiler. Bu beyanlara dayanan uluslararası yazılı ve görsel medya 11 Eylül'ü bir «milat» olarak değerlendirdi. Peki ama 11 Eylül bir «milat» ise değişen ne? Bu değişikliğin boyutu ne? Belki daha doğru bir soru ile 11 Eylül saldırısı sonrası hangi süreçler tetiklendi?

11 eylül öncesi dünya:

hegemonya kurma arayışları

Kuşkusuz 11 Eylül saldırısı tek başına bir «milat» olarak kavranamaz. Ancak 11 Eylül'ün uzun zamandır uluslararası sistemde mayalanmakta olan çeşitli eğilimleri açığa çıkardığı da bir gerçek. *Le Monde Diplomatique* gazetesinin baş yazarı Ignacio Ramonet haklı olarak 11 Eylül'le birlikte kapanan dönemin, 9 Kasım 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılması ve 25 Aralık 1991'de Sovyetler Birliği'nin ortadan kalkmasıyla başlayan dönem olduğunu vurguluyor.¹ Uluslararası sistemde ortaya çıkan eğilimleri saptamak için 11 Eylül öncesindeki dönemin kısa da olsa bir tasvirini yapmak gerekiyor.

II. Dünya Savaşı sonrasında şekillenen uluslararası sistem ABD'nin, SSCB önderliğindeki alternatif bir sistem karşısında, «batının» liderliğini üstlendiği bir denge sistemiydi. 1945-90 yılları arasındaki «soğuk savaş» dönemi rekabet halindeki iki kutubun karşılıklı dengeleri nedeniyle uluslararası sistemin görece istikrarlı kalmasını sağlamıştı. SSCB ve diğer «reel sosyalizm» deneyimlerinin tikanarak çözülmesi «soğuk savaşın» sonunu getirdiği gibi uluslararası sistemdeki istikrarın da bozularak yerini kaotik bir geçiş dönemine bırakmasına neden oldu. Bu geçiş döneminin en temel özelliği uluslararası kapitalist sistemin, 1917 Ekim Devrimi'nden beri ilk defa rakip/alternatif bir sistem olmadan dünya üzerinde hegemon-

ya kurma olanağı elde etmiş olmasıdır. «Yeni Dünya Düzeni» kavramı, 90'lı yılların başından itibaren bu tek yanlı hegemonya kurma ilişkisinin siyasal üst yapısını biçimlendirme çabalarına atfen kullanılmaya başlandı. Aynı kavram bir başka düzeyde ise, SSCB ve Doğu Bloku'nun çözümlenmesinden sonra başta eski Sovyetler Birliği coğrafyası olmak üzere iktidar boşluğu doğmuş olan belirli bölgeler üzerinde nüfuz alanları yaratma ve hegemonya kurma mücadelesini nitelendirmek için de kullanılmaktadır.

Bu nedenle yeni dünya düzeni yaklaşımı içerisinde «Avrasya» kavramı özel bir rol oynamaktadır. Aslında Avrasya kelimesi yapısından da anlaşılacağı gibi Avrupa ve Asya kıtalarının oluşturduğu tek ve birleşik kara parçasını nitelemek için kullanılan coğrafi bir terimdir. Ancak günümüzde kullanılan anlamı ile daha dar ve stratejik bir alanı ifade etmektedir, bugünkü jeopolitik Avrasya, batıda Balkanları, güneyde Orta Doğu ülkelerini, kuzey ve kuzey doğu da ise Kafkasya, Orta Asya ve Rusya'yı içine alan geniş bir coğrafya parçasını nitelendirmektedir. ABD hükümetlerinin *siyasal yol göstericilerinin* büyük çoğunluğu jeopolitik Avrasya'yı tam da bu sınırlarla tarif etmektedir.² XX. yüzyılın başında Avrasya jeopolitiğini teorileştiren İngiliz coğrafyacı Sir Halford Mackinder'in görüşleri SSCB'nin çö-

İlker
Aktükün*

11 Eylül'ün uzun zamandır uluslararası sistemde mayalanmakta olan çeşitli eğilimleri açığa çıkardığı bir gerçektir

* Dr.
İstanbul Üni.

zülüşünden sonra adeta yenilenecek popüler oldu. XIX. yüzyılın sonunda Britanya İmparatorluğu, Rus Çarlığı ve Alman İmparatorluğu arasında Asya'ya hakim olmak için süren kıyasıya mücadeleyi, Kipling'in ölümsüz adlandırmasıyla «büyük oyunu» jeopolitik teori-

lerine taşıyan Mackinder'a göre dünya çapındaki güç mücadelesinde kara hakimiyetinin önemi temeldi. Mackinder, dünya siyasetinin coğrafi merkezi olarak nitelendirdiği ve belirleyici bir önem atfettiği Avrasya'nın iç kısmını «mihver bölge» olarak adlandırıyordu. Mackinder'a göre, Doğu Avrupa'ya hakim olan «mihver bölge»sini kontrol ederdi; «mihver bölge»sine hakim olan ise Avrasya ve Afrika'nın oluşturduğu dünya adasını kontrol ederdi. Dünya adasına hakim olan ise bütün dünyayı kontrol ederdi.³

XX. yüzyılın sonunda Mackinder'in tezlerinin yeniden popülerleşmesinin en temel nedeni hiç kuşkusuz "reel sosyalizmin" çözülüşünün ardından Avrasya coğrafyasının istikrarsız ve kaotik bir görüntü alması oldu. Orta Asya ve Kafkasya bölgesinin siyasal haritası Sovyet hakimiyetinden çıkmış yeni bağımsız devletlerle yenilendi. Balkanlarda Yugoslavya'nın dağılması benzer bir sonuca neden oldu. Orta Doğu'da ise SSCB-ABD güç dengesine dayanarak oluşmuş siyasal yapılar sarsılmaya başladı. Başta petrol ve doğal gaz olmak üzere dünya enerji rezervlerinin büyük bölümüne sahip olmasının yanı sıra stratejik önem taşıyan bu bölgelerin kontrolü dünya çapında hegemonya kurmak isteyen devletler açısından yaşamsal önem taşımaktadır. Bu mücadele içinde ABD, Almanya merkezli AB ve Uzak Doğu'da Japonya merkezli kutuplaşmanın ön plana çıktığı söylenebilir. Ancak içinde yaşadığımız karmaşık geçiş döneminde uluslararası aktörler sadece bu üç merkezle sınırlı değil. Reel sosyalizmin çözülüşünden sonra hala büyük nükleer güç kapasitesini koruyan Rusya ve Çin yeniden küresel aktör konumunu kazanmak için mücadele ederken; Türkiye, İran, Hindistan ve hatta Pakistan gibi devletler de bölgesel güç olma yolunda çaba sarf ederek, yeni dünya düzenine avantajlı bir konuma eklenilmeye çalışmaktadır.

Berlin Duvarı'nın yıkılması sonrasında erken başlayan XXI. yüzyılda ABD'nin dünya çapındaki hegemonyasını sürdürebilmesinin önünde önemli sorunlar bulunuyordu: Bir kere "soğuk savaşın" bitişi "kötülükler imparatorluğu" karşısında ABD liderliğinde yekpare ama

yapay bir bütünlük sağlayan "batı dünyasının" yeniden kendi iç çelişkileriyle karşı karşıya kalmasına neden oldu. ABD başta siyasal birlik sürecinde ilerleyen Avrupa olmak üzere hızla "hür dünyanın" liderliğini kaybediyordu. Rusya ve Çin'in de etkisiyle çok kutupluluk tartışması ve eğilimleri hızla güçlendi. Öte yandan neo-liberal ekonomik politikaların sonuçları akademik çevrelerin içinde bulunduğu geniş bir çerçevede sorgulanmaya başlandı. Seattle'da Dünya Ticaret Örgütü'nün zirvesinin felç edilmesiyle başlayan, Prag ve Cenova eylemleriyle devam eden "küreselleşme karşıtlığı", alternatif arayışları gündeme getirirken, ABD karşıtlığı da hızla yaygınlaştı. Bütün bu süreçler ilerlerken, dünya ekonomisinin lokomotifini ABD'nin içine girdiği resesyon dünya ekonomisini de etkilemeye başladı.

İşte ABD'nin 11 Eylül saldırısından sonra "terörizmle mücadele" adına başlattığı "sürekli savaş" dönemi bu çerçeve içinde anlaşılabilir. 11 Eylül'den yaklaşık bir sene önce gerçekleşen ve bütün dünya tarafından "şaiabeli" olarak nitelenen ABD başkanlık seçimleri, cumhuriyetçilerin anayasal araçları kullanarak iktidara gelmesine neden olmuştu. İktidara gelen yeni yönetim, Clinton döneminden farklı olarak enerji, silah, uzay ve havacılık şirketlerinden gelen ve Pentagon ile muhafazakar - milliyetçi kesimlerle yakın ilişki içinde olan, "soğuk savaş" dönemi kadrolarından oluşuyordu. Clinton'un yumuşak ve AB gibi siyasal yapıları partner olarak benimseyen yaklaşımının aksine, George W. Bush'un kişiliğinde simgelenen kadro, ABD hegemonyasını korumak için askeri araçlara dayanmanın gerekli olduğunu düşünüyordu. 11 Eylül saldırısı bir anlamda bu kadronun aradığı fırsatı yarattı.

afganistan savaşı: orta asya'ya giriş

Bu doğrultuda Afganistan müdahalesi ile başlayan ABD operasyonlarının bir kaç boyu-

**Berlin
Duvarı'nın
yıkılması
sonrasında
erken
başlayan
XXI. yüzyılda
ABD'nin
dünya
çapındaki
hegemonyasını
sürdürebilmesinin
önünde
önemli
sorunlar
bulunuyordu**

tundan söz edilebilir. Operasyonların Taliban Afganistan'ı ve El Kaide'ye yönelik ilk boyutu siyasal İslami, köktendinci hareketleri hedef tahtasına yerleştirmesidir. Başta El Kaide olmak üzere köktendinci İslami hareketlerin büyük çoğunluğunun geçmişte eski SSCB'ye yönelik "yeşil kuşak" stratejisi çerçevesinde ABD tarafından desteklediği ve hatta askeri anlamda yetiştirildiği bilinen bir gerçek. Ancak SSCB'nin çözülüşünün ardından dünya çapında yürütülen neo-liberal uygulamalar sonucunda bir bütün olarak dünya gelir dengesinin giderek bozulması ve "güneyin yoksul ülkelerinin" hızla daha da fakirleşmesi, ezici çoğunluğu müslüman olan bu ülkelerde ABD'ye yönelik tepkileri artırdı.⁴ Geçmişte ABD'nin müttefiki olan ve "özgürlük savaşçısı" olarak nitelendirilen bu örgütler hızla ABD karşıtı bir konuma doğru savruldu. İşte ABD operasyonlarının "uygarlıklar çatışması" söylemi içinde anti-İslami karakteristikler taşıyan müdahalesinin ilk boyutu, denetimden çıkan bu hareketlerin tasfiyesini amaçlamaktadır.⁵

Operasyonların ikinci boyutunu Orta Asya ve Kafkasya'nın enerji kaynaklarının kontrolü üzerinde yürütülen mücadele oluşturmaktadır. Sadece Hazar havzasında dünya petrol rezervlerinin yüzde 10'unun bulunduğu düşünüldüğünde, bölgedeki enerji kaynaklarının kontrolünün önemi daha iyi anlaşılabilir.⁶

Ancak operasyonların üçüncü boyutu esas mücadele alanını oluşturmaktadır; bu da Avrasya bölgesinin bütünü üzerindeki hegemonya mücadelesidir. Deyim yerindeyse MacKinder'dan yüzyıl sonra "büyük oyun", Afganistan operasyonu somut olarak yeniden açılıyor. 11 Eylül'den yedi ay önce, Bush ve ekibi iktidara geldikten kısa bir süre sonra Savunma Bakanı Donald Rumsfeld, Bush'a sunduğu yeni stratejik gözden geçirme raporunda ABD'nin uluslararası ilişkilere yaklaşımındaki belirgin değişimlerin ipuçlarını ortaya koyuyordu. *Washington Post*'a yansıdığı biçimiyle raporda Rusya'nın güç kaybetmesine bağlı olarak Çin'in bölgede daha güçlü bir hale geldiği ve Pasifik Okyanusunun ABD askeri operasyonları için en olası bölge haline geldiği vurgulanıyordu. Bu doğrultuda "soğuk savaş" dönemi boyunca Avrupa'da barışı korumak, Rusya'yı caydırmak amaçlarına göre düzenlenen savunma politikasının yeniden yönlendirilmesi gerekiyordu.⁷ Yeni stratejinin odağına ise Avrasya coğrafyasında Çin ve Rusya'nın izole edilip hegemonya alanlarından dışlanması yerleşiyordu. Nitekim 11 Eylül'ü adeta

yeni bir dünya savaşının başlangıcı olarak ilan eden ABD hükümeti, zaman ve mekan tanımayan bir savaş başlattı. ABD yöneticileri tarafından "terörizme karşı" mücadele olarak nitelenen savaş mekan tanımiyor. Afganistan savaşı sona erdiğinde sıranın Irak'a geleceği çok önceden belirtilmişti. ABD yönetiminin *rogue states* (haydut devletler) olarak adlandırıldığı Irak, İran, Libya, Sudan, Küba ve Kuzey Kore gibi ülkeler bu mekanı belli olmayan savaşın olası muhatapları olarak ortaya çıkıyor. ABD'nin başlattığı savaş zaman da tanımiyor. ABD yöneticileri Afganistan ve El Kaide'nin son hedef değil bir başlangıç olduğunu saldırının hemen ardından ifade etmeye başladılar. Başkan Yardımcısı Richard Cheney "bizler bu savaşın sonunu göremeyeceğiz" diyordu. Savunma Bakan Yardımcısı Wolfowitz ise olaydan kısa bir süre sonra söz konusu olanın "tek bir savaş değil, uzun süreli mücadele dönemi olduğunu" söylüyordu.⁸ Nitekim Afganistan'ın ardından sıra şimdi Irak'a gelmiş durumda. Kısacası 11 Eylül saldırısının ABD'nin yeni yönetiminin beklediği fırsatı yaratmış olduğunu söyleyebiliriz.

Nitekim Afganistan operasyonu ile birlikte ABD, Avrasya coğrafyasındaki iki önemli rakibinin, Çin ve Rusya Federasyonu'nun arasında önemli bir coğrafyanın denetimini ele geçirme olanağına kavuştu. Ancak ilginç olan gelişme 11 Eylül sonrasında Rusya Federasyonu'nun ve Çin'in, ABD'yi Afganistan Savaşı için ılımlı bir biçimde de olsa desteklemesi oldu. Çin ve Rusya 1996'dan bu yana Moskova'nın denetimi altında bulunan Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan ile birlikte köktendinci İslami faaliyetlere karşı, "Şangay Grubu"na işlerlik kazandırmaya çalışıyorlardı. Özbekistan'ın da katılımıyla Şangay İşbirliği Örgütü'ne dönüşen grup, köktenci İslam'a karşı uluslararası bir savaş yürütmeye zaten eğilimliydi. Bu nedenle W. Bush'un anti-İslami bir söylemle "terörizme karşı" savaş açması ilk başta Rusya ve Çin'in desteğini kazandı.⁹ Bu desteğin somut göstergesi ABD'nin başta Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan olmak üzere Orta Asya ülkelerinde askeri üs kurmasına Rusya Federasyonu'nun göz yumması oldu. Böylece 1918-21 arasındaki iç savaştan beri ilk defa "batılı" askerler Orta Asya coğrafyasına giriyorlardı. Kuşkusuz gerek Rusya Federasyonu'nun gerek Çin'in bu sessiz desteklerinin arkasında önemli beklentiler var. Zira ABD'nin "terörizme karşı" ilan ettiği savaş, Rusya Federasyonu'na, ayrılıkçı Çeçen hareketine kar-

ABD yöneticileri Afganistan ve El Kaide'nin son hedef değil bir başlangıç olduğunu saldırının hemen ardından ifade etmeye başladılar

şı yaptığı mücadeleyi meşrulaştırmak ve Batı'nın müdahalesini engellemek açısından önemli bir fırsat sunuyordu. Ancak ABD ile Rusya arasındaki bu yakınlaşmanın kısa süreli olacağını söylemek mümkün. Nitekim ilk adımın ardından özellikle ABD askerlerinin Gürcistan'daki askeri varlığı, yeniden ABD ile Rusya Federasyonu arasında bir gerilim noktası olarak belirmeye başladı. Çin ise Xinjiang ve Tibet'te uyguladığı politikaların "teröre karşı mücadele" kapsamında değerlendirilmesi amacıyla sessiz de olsa ABD'nin "teröre karşı" yeni savaşını destekledi. Ancak somut olarak Afganistan müdahalesi söz konusu olduğunda Rusya Federasyonu'nundan farklı olarak Çin çekinceleri ve şartlarını daha yüksek sesle ifade etmeye başladı.

Kısaca Afganistan Savaşı, ABD'ye hegemonya mücadelesinde önemli bir avantaj sağladı. Bir yandan Afganistan'ın denetimi yerel savaş beyleri eliyle ABD ve müttefiklerinin eline geçerken, diğer yandan Orta Asya'nın yeni bağımsız devletlerinde tarihte ilk defa ABD askeri varlığı ortaya çıkıyordu. Afganistan Savaşı'na kadar ABD açısından Türkiye-Azerbaycan koridoru Orta Asya'ya ulaşmak için en önemli yolken, şimdi Pakistan-Afganistan yolu da ABD'nin denetimi altına giriyordu. Ve en önemlisi ABD, Orta Asya'ya askeri olarak yerleşip, Orta Asya devletleri ile Rusya Federasyonu'ndan bağımsız ilişkilerin zeminini oluştururken, Çin'in de kendi denetimi altındaki devletler tarafından çevrelenmesini sağlıyordu.

taya çıkması, dağılan Sovyetler Birliği'nin ardından Orta Asya ve Kafkasya bölgesinde ortaya çıkan etnik çatışmalar, Azeri-Ermeni ve Rus-Çeçen savaşı Türkiye'nin çevresindeki coğrafyada yaşanan köklü değişikliklerin temel duraklarıydı. Bu dönemde Türkiye geleneksel dış politikasını bir tarafa bırakarak bölgede aktif bir dış politika izlemeye başladı. Bu politika değişikliğinin en önemli nedeni SSCB ve "doğu bloku"nun çözülmesinin ardından müslüman ve türkdilli yeni bir siyasi haritanın ortaya çıkmasıydı. 90'lı yılların başından itibaren "Adriyatikten Çin Seddi'ne Türk dünyası" teması ABD'li stratejistler tarafından yoğun olarak işlenmeye başlandı.¹⁰ Bu yönelim kısa süre sonra Türk siyasal karar alıcılar tarafından da benimsendi. Yeni siyasal haritanın avantajlarından yararlanarak bölgesel bir güç olma yoluna giren Türkiye bölgesel çaptaki ekonomik, siyasal ve askeri girişimleriyle dikkat çekmeye başladı.¹¹ Bu doğrultuda Bosna-Hersek'ten Azerbaycan-Ermenistan çatışmasına, Rus-Çeçen savaşından Kuzey Irak'a, Kosova'dan Orta Asya'ya bir çok alanda uluslararası sorunların kendi stratejik çıkarları ve yönelimleri doğrultusunda çözülmesi için aktif çaba harcadı. Aynı dönemde ABD'nin de "yeni dünya düzeni" kurgusu içerisinde Türkiye'ye olan ilgisi giderek artıyordu. Türkiye ABD'nin de önerileri doğrultusunda İsrail ve Ürdün ile de ilişkilerini başta askeri olmak üzere her alanda geliştirmeye yöneldi.

Bu dönemde Türkiye'nin AB ile ilişkileri de inişli çıkışlı bir seyir izliyordu. 90'lı yılların başında tam üyelik kararının sonu belirsiz bir sürece bırakılması Türkiye-AB ilişkilerini önemli ölçüde marjinalleştirmişti.¹² Bu ise Türkiye'nin giderek ABD-İsrail-Türkiye stratejik ittifakına yanaşmasını ve bölgesel bir güç olarak AB'nin kapılarının zorlanması hedefi doğrultusunda adım atmasını sağladı. 90'lı yıllar boyunca bu doğrultuda atılan adımlar önemli ölçüde başarılı oldu ve 90'lı yılların sonunda AB Türkiye açısından reel bir seçeneğe dönüştü. Clinton yönetiminin Türkiye'ye verdiği destek Aralık 1999 yılında yapılan AB Helsinki zirvesine yansdı ve Türkiye, 2000'li yılların başında AB genişleme sürecine dahil edilerek aday üyeliği onaylandı. Böylece ABD'nin Avrasya coğraf-

**Bölgesel
bir güç
olma yoluna
giren
Türkiye
bölgesel
çaptaki
ekonomik,
siyasal ve
askeri
girişimleriyle
dikkat
çekmeye
başladı**

11 eylül ve türkiye:

yol ayırımının belirginleşmesi

Türkiye 11 Eylül sonrasındaki süreçte önemli bir yol ayırımında yakalandı. Balkanlar, Orta Asya/Kafkasya ve Orta Doğu "şeytan üçgeninin" coğrafi olarak tam merkezinde yer alan Türkiye 90'lı yılları belirleyen tüm önemli uluslararası olayların da merkezinde yer aldı. Irak'ın Kuveyt'i işgaliyle başlayan ve ABD'nin müdahalesiyle Orta Doğu'daki dengeleri değiştiren Körfez Savaşı, Sovyetler Birliği'nin çözülerek yerini BDT'ye bırakması, Yugoslavya'nın çatışmalı bir süreç sonrasında dağılmasıyla Balkanlar'da yeni bir siyasal haritanın or-

yasını ve AB'yi stratejik işbirliği yaptığı müttefikleriyle denetleme politikası ile Türkiye'nin bölgesel bir güç olarak AB'nin kapılarını zorlama politikası çaktığı bir aşamada gerçekleşen bu ittifak ilk sonucunu olumlu bir biçimde verdi.

Türkiye, 11 Eylül sonrasındaki sürece, iç politikasında AB bütünleşmesi için gereken uyum yasalarının yoğun tartışması içinde yakalandı. ABD'nin "terörizme karşı" ilan ettiği savaş 15 yıldır düşük yoğunluklu bir çatışma içinde bulunan Türkiye'nin yoğun desteğini aldı. Türkiye, AB kriterleri içinde yer alan ve bütünleşme sürecinin önünde "engel" olarak görüldüğü demokrasi, insan hakları gibi sorunlar karşısında hep "terör" gerekçesini ortaya koyuyordu. 11 Eylül saldırısı bir noktada Türkiye'nin "haklılığının tescili" gibi algılandı. Nitekim artık ABD medyasında Türkiye'den alışık olduğumuz bir söylem hızla hakim oluyordu. Örneğin CNN'de yorum yapan cumhuriyetçi Tucker Carlson "İşkence iyi bir şey değildir. Ama terör daha da kötüdür. Bazı durumlarda işkence, terörden daha az kötüdür" diyordu.¹³ Nitekim saldırıdan hemen sonra olağanüstü bir adalet anlayışı ABD'ye hakim oldu. Adalet Bakanı John Ascroft, "yurtseverlik yasası" adı altında terör şüphelilerinin mahkeme emri olmadan göz altına alınmasına, postalarını ve internet yazışmalarını izlemeye, telefonlarını dinlemeye, evlerini aramaya olanak veren yasa yürürlüğe koydu.¹⁴ Benzer uygulamalar "teröre karşı dünya savaşı"nın bir sonucu olarak Almanya, Fransa, İngiltere, İspanya ve İtalya gibi AB ülkelerinde de gündeme geldi. İşte bu ortamda Türkiye 15 yıldır "teröre karşı" verdiği savaş sırasında haksız yere eleştirildiğini yüksek sesle vurgulamaya başladı ve İngiltere, İsrail ile birlikte ABD'nin yanında derhal tutum aldı.

Afganistan operasyonunun kaldırdığı toz-duman ardından, ABD hükümet görevlileri yüksek sesle sıranın Irak'a geldiğini söylediği bir sırada, Türkiye bir erken seçim sürecine girdi ve şaşılacak bir hızla hukuk düzenini Kopenhag kriterlerine uygun hale getirecek yasaları onayladı. Ancak bu yasaların onaylanması bütünleşme sürecinin önündeki engellerin kalktığı anlamına gelmiyor. 11 Eylül sonrasında uluslararası sistemde müdahalenin biçimi konusunda AB-ABD arasında ortaya çıkan çelişkiler ve ABD'nin askeri güce dayanarak mutlak hegemonya kurma çabası, Türkiye'nin AB ile ilişkilerinde yeni bir gerilim halkası yaratacak gibi gözüküyor. ABD-İsrail-Türkiye stra-

tejik ittifakı temelinde bütün dış politika tercihlerini ABD paralelinde yapan Türkiye, AB'nin dış politika yaklaşımlarına uyum sağlamakta büyük güçlükler çekecek. 11 Eylül sonrasındaki süreç bu doğrultudaki bir dizi ipucunu gözler önüne serdi.

ABD'nin Afganistan'a müdahale hazırlıkları içindeyken Avrupa Parlamentosu tarafından onaylanan Güney Kafkasya Raporu, ABD'nin bölgeye tek başına yaptığı müdahaleden duyulan rahatsızlığı vurguluyor ve işbirliğine dönüş, ekonomik fırsatların adilane değerlendirileceği, güvensizlik ortamını giderecek bir dizi yöntem öneriyordu.¹⁵ Afganistan müdahalesi sırasında da bir dizi noktada ABD ile karşı karşıya kalan AB, esas gerilimi İsrail-Filistin çatışması sırasında yaşadı. 11 Eylül sonrasındaki ortamı değerlendiren İsrail "kendi teröristleri" olarak gördüğü Filistinlilere karşı kapsamlı bir işgal hareketi başlattı. Mart ayı sonunda başlayan, Nisan ayı boyunca süren ve Arafat'ın enterne edildiği işgal operasyonu sırasında bütün Avrupa Birliği ülkelerinin işgali ve işgal sırasındaki uygulamaları kınadığı bir sırada, bir tek ABD açıkça İsrail yanında yer aldı. Türkiye ise sessizlikle geçirdiği bu dönem içinde tank modernizasyonu ihalesini İsrail'e vererek ABD'nin yanında, İsrail'e destek verdi. Arafat'sız bir çözümün AB'nin, hatta AB içinde ABD'nin stratejik müttefiki olan İngiltere'nin bile kabul edilemez bulunduğu bir dönemde Türkiye, ABD-İsrail stratejik ittifakının yanında yerini aldı. Türkiye-ABD ittifakının somutlandığı diğer bir bölge de Gürcistan. Gürcistan askerlerini "terörizme karşı" eğitmek için ABD askerlerinin bu ülke sınırları içine girmesi, ABD ile Rusya'yı karşı karşıya bıraktı.¹⁶ Gürcistan'da Rusya'ya karşı gelişen askeri işbirliğinin bir bileşeni de Türkiye. Türkiye'nin bu işbirliğine katkıları askeri eğitmen, silah ve teçhizat hibesiyle somutlanıyor.

Ancak 11 Eylül sonrası Türkiye'nin paylaşacağı en büyük gerilimin olası bir Irak operasyonu olduğunu söylemek abartma sayılmaz. Olası bir Irak operasyonuna Kürt sorunu nedeniyle karşı olan Türkiye, müdahalenin kaçınılmazlığı ortaya çıktığında dahil olacağını yetkili ağızlar tarafından defalarca belirtti. ABD bu olası müdahale sırasında da AB ile bir gerilim yaşayacak. Kuşkusuz AB'nin bütünlüklü, ortak bir dış politikasından söz edilemez. Irak müdahalesine Almanya ve Fransa karşı çıkarken, İngiltere müdahale olduğu takdirde ABD ile birlikte davranacağını çoktan açıkladı. Ancak yine de tek tek ülkeler-

ABD-İsrail-
Türkiye
stratejik
ittifakı
temelinde
bütün
dış politika
terchilerini
ABD
paralelinde
yapan
Türkiye,
AB'nin
dış politika
yaklaşımlarına
uyum
sağlamakta
büyük
güçlükler
çekecek

den bağımsız bir AB yöneliminden söz edilebilir ve bu yönelimde ABD ile paralel değil.

Bu koşullarda Türkiye'nin önümüzdeki dönemde izleyeceği yolun belirlenmesinde Irak müdahalesinin belirleyici bir dönüm noktası olacağını söyleyebiliriz. Türkiye'nin AB üyeliği için

bir takvim beklediği Kopenhag zirvesinin olası Irak müdahalesiyle aynı döneme rastlaması ise herhalde tarihin bir ironisi olacak. Bu noktada 11 Eylül'ün bir "milat" olarak değil ama yolları giderek belirginleşen dünyada bir yol ayrımı kavşağına işaret ettiğini söylemek mümkün.

Dipnotlar:

- 1) Ignacio Ramonet, "Elveda Hürriyet", **Le Monde Diplomatique**, Ocak 2002.
- 2) Bkz. Zbigniew Brezinski, **Büyük Satranç Tahtası**, İstanbul, Sabah Y. ; Graham Fuller-İlan Lesler (Ed.), **Turkey's New Geopolitics - From The Balkans to Western China**, Boulder, Westview Press, 1993.
- 3) Mackinder genel düşünceleri için bkz. Faruk Sönmezoğlu, **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, İstanbul, Filiz, 2000, s.508-512.
- 4) Dünya Bankası'nın hazırladığı Kalkınma Raporu'nda bu durum şu cümlelerle özetleniyor: "Dünya bolluk içinde yoksulluğu yaşıyor. 6 milyar insanın, 2,8 milyarı günde 2 doların ve 1,2 milyarı 1 doların altında bir gelire geçiyor; bunların yüzde 44'ü Güney Asya'da yaşamaktadır. (...) Küresel gelirler büyük ölçüde eşitsiz. En zengin 20 ülkenin ortalama geliri en yoksul 20 ülkenin 37 katı." Bkz. **World Development Report 2000/2001**, Oxford University Press, 2000, s.3.
- 5) Taliban ve ABD-Taliban ilişkileri için bkz. Ahmet Raşid, **Taliban**, İstanbul, Everest, 2002.
- 6) Arnaud Dubien, "Pétrole et Gaz du Bassin Caspien: De Nombreuses Incertitudes", **La Revue Internationale et Stratégique**, No:34, Yaz 1999, s.75-91.
- 7) **Washington Post**, 23 Mart 2001.
- 8) **New York Times**, 14 Eylül 2001.
- 9) Bkz. Gilbert Achcar, "Şeytan Üçgeni: Washington, Moskova, Pekin", **Le Monde Diplomatique**, Ocak 2002, s.18-19.
- 10) Bkz. Graham Fuller-İlan Lesser, age.
- 11) Türkiye'nin bu dönemdeki faaliyetleriyle ilgili bkz. İlker Aktükün, "2000'li Yılların Başında Türk Dış Politikasının Ana Yönelimleri", **İktisat Dergisi**, sayı:399, Mart 2000, s.12-17.
- 12) Atıla Eralp, "Değişen Savaş-Sonrası Uluslararası Sistemde Türkiye ve Avrupa Topluluğu", **Türkiye ve Avrupa İlişkileri** içinde, (derl.: Canan Balkır-Alan Williams), İstanbul, Sarmal, 1996, s.53.
- 13) Ignacio Ramonet, agm, s.1.
- 14) **Le Monde**, 30 Kasım, 2001.
- 15) **Le Monde**, 29 Şubat 2002.
- 16) **Radikal**, 13 Ağustos 2002.

küreselleşmenin siyaseti

"Ben İsveçliyim, evim Avrupa, pazarım Dünya". Bu yalın sözler yeni teknolojileri dünyanın dört bir yanında internet üzerinden pazarlayan şirketin başındaki genç bir kadın girişimciye ait. AB'nin önde gelen siyasi ve ekonomik çevrelerinin gözünde, çok beğendikleri bu tanımlama ve sahibinin kimliği yaşlı kıtanın yeni küreselleşme anlayışını simgeliyor.

Küreselleşmenin ekonomik boyutu artık kalkınmış ülkelerin kültürlerinin bir parçası oldu. Tarih, uluslararası ekonomideki küreselleşme dalgaları ve hızlanan teknolojik gelişmelerin 20. yüzyılın son dönemine damgasını vurduğunu yazacak.

Benzer bir küreselleşme süreci 19. yüzyılın sonunda da yaşanmış, ticaret kıtalar arası boyutta artarken, elektriğin ve motorlu araçların keşfi insanlığı yeni ufuklara taşıdı. Fakat bu gelişmelere rağmen, aşılamayan ulusal çıkar çatışmaları I. Dünya Savaşı'na neden oldu. Tarihe bakılırsa siyaset her zaman ekonomi ile paralel gitmiyor.

denge arayışları

Bugün, 21. yüzyılın başında küresel ekonomi yine olağanüstü bir sıçrayış döneminden sonra siyasi tikanıklık belirtileri göstermekte. Bir taraftan, saf ekonomik gerçekler daha fazla serbest ticaret, daha akışkan bir uluslararası sermaye hareketi, daha az ulusal yasal sınırlama ve daha çok teknolojiye işaret ediyor. Diğer bir taraftan, sosyal dengeler, kültürel tercihler ve çevreyi koruma öncelikleri gibi etkenler küreselleşmenin siyasi boyutunu ön plana çıkarıyor. Toplumlar artık yalnızca ekonomik gelişme ile tatmin olmuyorlar. Batı Avrupa demokrasileri için mevcut sosyal devlet sistemlerinden tamamen vazgeçmek mümkün değil. Hızla kalkınan ülkeler ise demokrasi ile ekonomik refah arasındaki ilişkiyi iyi kavrayamadıklarından şeytanın bacağına bir türlü kıramıyor.

Avrupa Birliği'nde iktidardaki merkez sol ve sağ partiler ekonomik liberalizmi kucaklar, politikalarını Avrupa'nın sosyal değerleri ile dengeleme arayışı içindeler. Örneğin bugün küreselleşme karşıtı hareketin kalesi durumundaki Fransa'da bir McDonalds şubesine saldıran kişi kahraman olabiliyor. Aynı Fran-

sa'da iktidarı kaybetmeden önce sosyalist hükümet ülke tarihinin özelleştirme rekorunu kırıyor, Paris borsasında yabancı ağırlığı yüzde otuzu geçiyor, internet ekonomisine geçişte ABD ile aradaki fark azalıyor ve ülkenin dört bir yanında bir çok teknoloji parkı uluslararası işbirliği içinde hızla geliyor.

toplumsal duyarlılıklar

Bununla birlikte, kamuoyu küreselleşmenin kaçınılmazlığını genelde olumlu karşılar, bir dizi koşul öne sürüyor: İş piyasasına sosyal korumadan arınmış bir vahşi rekabet ortamı hakim olmasın; yerel tarım üretimi ve küçük ticari işletmeler ölmesin; uluslararası ticaret ve sermaye için ortadan kalkınan sınırlar çevre kirliliğinin de serbest dolaşımına yol açmasın; sinema, edebiyat ve televizyon programları gibi alanlarda ulusal kültürel üretim korusun; insan hakları veya çocuk işçi sorunu yaşanan ülkelerle ekonomik ilişkiler geliştirilmesin; genetik değişime uğramış yiyecekler yasaklansın ...

Aynı duyarlılıklar değişik derecelerde diğer Avrupa toplumları tarafından da paylaşılıyor. Atlantik'in öteki yakasında da, benzer yerel siyasi baskıların Clinton dönemindeki etkinliklerini Bush yönetiminde artarak sürdüreceği öngörülmüyor.

Hızla kalkınmakta olan ülkelerde ise, ekonomik küreselleşmenin siyasi sorunları, bir denge arayışının ötesinde, sık sık toplumsal çalkantılara neden oluyor. Örneğin 1997 yılında, küresel ekonomik gerçeklere siyasi tavır alan Malezya kendi ile birlikte diğer Uzak Doğu ekonomilerini de saran derin ekonomik krizin başlangıç noktası oldu. Malezya krizden yine kendine has politikalarla çıkabildi. Fakat, son yıllarda 'çağ atlamış' olan Endonezya'da uluslararası reçeteler ekonomiyi düştüğü girdaptan kurtarmak bir yana, ülkenin sosyal dengelerini iyice yıktı.

Sonuçta, Güneş sisteminin üçüncü gezegeninde son elli yılın bilançosu açık: Zengin ülkeler daha da zengin, orta gelirli zenginlere daha yakın, yoksullar ise hep yoksul ve kalabalık. Küresel düzende ülkeler arası gelir dağılımı sorunu, sağlıktan, eğitime, savaşlardan, göç hareketlerine, terörizmden, çevreyi

**Bahadır
Kaleağası***

**Batı Avrupa
demokrasileri
için
mevcut
sosyal
devlet
sistemlerinden
tamamen
vazgeçmek
mümkün
değildir**

* Dr.
AB ve UNICE
nezdinde TÜSİAD
Temsilcisi Brüksel

korumaya farklı boyutlarda pek çok sorun ile doğrudan bağlantılı. Dolayısıyla, yoksulluk aynı zamanda zenginlerin de sorunu.

kalkınma verileri

Dünyalıların ortalama yıllık geliri son elli yılda -satın alma gücü paritesi ve kur değerleri dikkate alınarak hesaplandığında- 2500 dolar civarından 4850 seviyesine doğru yükseldi¹. Bu artış sonucunda kalkınmış ülkeler grubu giderek yeni üyeler kazandı ve bazı kalkınmakta olan ülkeler ileri refah seviyesine yaklaştılar. Fakat dünyada hala günde 2 dolardan az bir parayla geçinen 2.8 milyar insan var. Bunların 1.2 milyarı ise, günde 1 doların altında bir günlük geçim kaynağına sahip. Fakirlik sınırının çok altındaki insanların yarıya yakını kara Afrika'da, bir o kadarı da Asya'da. Küçük bir grup da Latin Amerikalılardan oluşuyor².

Aslında en yoksul gruba dahil olanların sayısında son on yılda yüzde ona yakın bir düşüş var. Bu düşüş 2015'e kadar yüzde elli oranına ulaşabilir. En önemli yoksulluk sorunu olan açlık, son otuz yılda yarı yarıya azaldı. Dünya yiyecek üretimi son elli yılda kalkınmakta olan ülkelerde üç katı arttı, fiyatlar da aynı oranda indi. Yine de bu ülkelerde her yüz kişiden 18'i asgari beslenme sorunu yaşamakta. Çocuk ölümlerinde ise, üçte iki düşüş olsa da, en yoksul ülkelerde her beş çocuktan biri beş yaşına erişemiyor.

Bu açıdan odak ülkeler Çin ve Hindistan. Nüfuslarının toplamı 2.4 milyar. Bu ülkelerin piyasa ekonomisine geçiş ve yüksek büyüme hızı tutturmakta başarılarına bağlı olarak, en yoksulların sayısında azalma olacak. Afrika için ise şimdilik pek umut yok. Açlık, eksi büyüme, çocuk ölümleri ve AIDS kıtayı umutsuzluğa boğuyor. Tabii fakirlik ölçütü asgari gereksinimlerin ötesindeki göstergelerle tanımlandığında, görüntü iyice kararıyor. Örneğin, her gün gazetesini okuyan, televizyon karşısında rahat bir koltuğu olan, gerektiğinde dışarıya gidebilen ve arada bir tatile çıkan insanlar, gezegen ahalisinin son derece küçük bir mutlu azınlığını oluşturmakta.

demokrasinin uzun yolu

Dünyanın fakir ülkelerinin siyasi görüntüsü de hiç açıcı değil: Diktatörlükler, insan hakları ihlalleri, baskı altındaki kadınlar, ezilen çocuklar, çatışmalar, iç savaşlar, ... Bu açıdan da, zengin ülkelere göre bir tezat teşkil ediyorlar.

Yalnızca yüz yıl önce, her yetişkin yurttaş seçme ve seçilme hakkı tanıyan tam demokrasi hiçbir ülkede yoktu. En ileri ülkelerde bile, sistem kadınları dışlamaktaydı. Ayrıca dünya nüfusunun üçte biri sömürge yönetimi altında yaşamaktaydı.

Yirminci yüzyılda demokrasi Batı dünyasında ekonomik ilerlemeyi yakaladı. Son on yılda ise, sayıları yüze yakın kalkınmakta olan ülkede askeri yönetim veya tek parti rejimleri sona ererek, demokratik sistemin inşası sürecine geçildi. Bugün dünya nüfusunun yüzde altmışının, yani 3.5 milyar insanın yaşadığı 120 ülkede çok partili rejim var. Ayrıca, bunların toplam 2.5 milyar nüfusa sahip olan sekisen küsur tanesinde, toplumsal yaşama demokratik ilkeler hakim. Bireysel hak ve özgürlükler hukuk devleti güvencesi altında.

Diğer taraftan, Irak'tan Kuzey Kore'ye, Sudan'dan Burma'ya bir çok ülkede en temel insan haklarına saygı gösterilmemekte. Yoksulluk, eğitimsizlik, içine dönük ekonomi, dışa kapalı toplum ve baskı rejimleri bir çok ülkeyi aynı kısır döngüye hapseden ortak etkenler. Buna bir de şiddet eklenince, bu ülkeleri küresel kalkınma dinamiklerinden ayıran uçurum derinleşiyor. Örneğin son onbeş yılda yaşanan savaşların yüzde sekseni iç çatışmalardı. Can kaybının ise yüzde doksanı sivil halkta oldu. Kamboçya'da 1.7 milyon, Ruanda'da 800 bin insan öldü. İç savaşlar yoksul ülkelerin zaten ilkel olan altyapılarını, eğitim sistemlerini ve sosyal yapılarını yıktı.

türkiye'nin yükselişi

Türkiye ne yoksul, ne de henüz zengin bir ülke. Hızla gelişen bir ekonomi. Ait olduğu orta gruptan daha yukarılara tırmanma mücadelesinde. Yoksullara bakıp halimize şükretmek gerekir. Daha zengin ve demokratik bir ülke olmanın, ülkeyi ve halkı hangi badirelerden uzaklaştıracağı ortada. Kalkınmış ülkeler arasına katılma hedefi bir hayal değil. Kırk yıl önce Bangladeş ile aynı seviyelerde olan Güney Kore, bugün dünyanın onuncu en büyük ekonomisine sahip bir demokrasi.

Türkiye de aynı dönemde çok ilerleme kaydetti. Sanayileşti. İhracat yapmayı öğrendi. Turizm gelişti. AB ile gümrük birliğine girerek uluslararası rekabete açıldı. Bilgi toplumuyla tanıştı. Demokratik rejim benimsendi. Krizlerden ders alındı, yapısal reformlar gerçekleştirildi. Fakat hala bölgesel farklar, gelir dağılımı dengesizliği ve büyümek için elzem olan dış

İç savaşlar
yoksul
ülkelerin
zaten
ilkel olan
altyapılarını,
eğitim
sistemlerini ve
sosyal
yapılarını
yıktı

kaynak sorunları var. AB üyeliği hedefi ile, Türkiye küresel düzende yoksullar ile zenginler arasındaki konumundan sıyrılarak, daha yüksek refah seviyesine ve güçlü demokrasiye doğru köklü bir hamle içinde. Bir gün gelecek, insanlığın genel yoksulluk sorunlarının çözümüne kafa yoran ve katkıda bulunan bir ülke olacak.

küresel gündem siyasallaşıyor

Küresel siyasetin tek sorunu, ülkelerin iç politik dengelerinden ve toplumsal duyarlılıklarının uluslararası yansımalarının neden olduğu gelişmelerden ibaret değil. Gündemde bir de özellikle 11 Eylül sonrasında terörizm, göç, silah kaçakçılığı ve uyuşturucu trafiği gibi küreselleşen ekonomiden, teknolojik gelişmelerden ve ulaşım olanaklarından yararlanan uluslara-

rası sorunlar var. Üçüncü dünyanın artan fakirliği ise kendi başına bir saatli bomba.

Küreselleşmede ekonomik aşamadan siyasi aşamaya geçiş kolay olamayacak. Bu belki de 21. yüzyılın ilk önemli sınavı. Küreselleşme olgusunu benimseme ve beraberinde getirdiği siyasi sorunları algılama zorluğu çeken ülkelere yazık olacak. AB kendi açısından yeni tanımlamalar ve dengeler arayışını geç de olsa başlatabildi. Birçok hızla kalkınan ülkede bu yönde çabalar ivme kazandı. Zaten 'burası Türkiye, yok öyle' türünden anlayışlar hiçbir ülkeyi ileri götürüyor. Çünkü 'burası Dünya'.

Dipnotlar:

*) www.undp.org/dpa/annualreport2001

***) www.worldbank.org

küreselleşme; 11 eylül'ün kurbanı (mı)?

Uçuş 11'in doğu sahili saati ile 08:48'de Dünya Ticaret Merkezi'nin Kuzey Kulesine çarpmasıyla uluslararası sistem derinden sarsıldı. Aradan bir yıl geçtikten sonra bir insanlık trajedisi olarak tarihe geçen 11 Eylül saldırılarında o gün ölenlerin, uluslararası sistemin uzun sürecek gibi görünen sancılı dönüşümünün, ne yazık ki sadece ilk kurbanları olduklarını tespit etmek mümkün. Gerçekten kayıpların listesi Afganistan'da, Filistin'de, İsrail'de, Keşmir'de uluslararası sistemin doğasını belirleyen çıkar hesaplarıyla ve bunların getiri ve götürüleriyle, doğrudan veya dolaylı ilgileri en alt düzeyde bulunanların eklenmesiyle uzamakta. Esasen bu bölgelerdeki çatışmaları büyük ölçüde 11 Eylül öncesinden -deyim yerindeyse geçen yüzyıldan- arta kalma olarak nitelemek mümkündür. Ancak 11 Eylül sonrasında söz konusu çatışmaların uluslararası genel güvenliğe etkileri daha yıkıcı hale gelmiştir. Bunun başlıca iki nedeninden söz etmek mümkündür. İlkin, ABD yönetiminin benimsediği "terörle savaş" anlayışının kendi mantığı içerisinde yarattığı dinamiklerin, temelde, uluslararası sistemde güvenliği tehdit eden gelişmeleri beslemek gibi paradoksal bir etkisi olduğunu belirlemek gerekir.¹ İkinci olarak, "20. yüzyılın ikinci yarısının jeopolitik sınırlarını belirleyen"² Yalta sisteminin, SSCB'nin 1989'da dağılmasıyla, çöküşü sonucunda süper güçlerin "etki alanları" kavramının ortadan kalkmış olduğu dikkate alınmalıdır.

Eylül 2001'de gerçekleşen saldırılar değişik yönlerde iki entellektüel sav arasındaki tartışmaya hız vermiştir. Bu tartışmanın bir yanında gelecek yüzyılın bir Amerikan yüzyılı olması gerektiği savı ve bu yöndeki kimi arayışlar yer almaktadır. Tartışmanın diğer tarafındaysa Amerikan gücünün, 11 Eylül olayıyla açık hale gelen, kaçınılmaz bir düşüşte olduğu savı ve bu önüne geçilemez güçten düşüşün mümkün olduğu ölçüde az maliyetle gerçekleşmesini sağlamak yönündeki arayışlar bulunmaktadır.³ İlginc biçimde post-11 Eylül dönemde ABD'nin uluslararası ilişkilerde belirleyici olma gücünün giderek azalacağını savlayan kesim de; 11 Eylül'ün aksine bir fırsat olduğunu ve ABD'nin üstün konumunun daha uzun yıllar sürdürülebilir olduğunu savunan

kesim de, siyasal-askeri sonuçlarının dışında, ekonomik ve felsefi düzlemlerde sahip olduğu etkilerle 11 Eylül için "küresel milat" nitelemesini benimsemiş görünmektedirler.

Gerçekten de, bir "milat"a yakışır biçimde, 11 Eylül sonrası küresel finans ve güvenlik mimarilerinin değişmesi kaçınılmaz görünmekteydi. Aslında 11 Eylül öncesinde küresel finans mimarisini halihazırda yeniden yapılanmaktaydı. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla "serbest piyasa kapitalizmi küresel zafer ilan etmişti."⁴ Devletin bir kurum olarak önemini yitirdiği, ekonomik küreselleşmenin ulusal sınırları ortadan kaldırdığı bu ortamda, "artık piyasanın tüm güçleri, insanoğlunun dikkatini bütünüyle sonsuz maddi zenginliğin üretilmesi ve tüketilmesine odaklamak üzere serbest bırakılabilir."⁵ Küresel ekonomik rekabetin eksenini, artık rakip ideolojilerin farklı ekonomik modelleri olmayacaktı. Ağırlıklı olarak, serbest piyasa kuralları çerçevesinde oluşturulan stratejik rekabet modelleri çerçevesinde sürdürülebilir rekabet avantajını yakalamaya çalışan siyasal/ticari birimler arasında gerçekleşecekti. Ticari birimler esas olarak Batı Avrupa, Japonya ve ABD'de "üslenmiş" çokuluslu veya ulusaşırı şirketlerken, siyasal birimler bizzat bu üçlünün başını çektiği iktisadi bloklardı. Dolayısıyla yaygın kaniya göre; sorun oyunun kurallarından veya temel, sistemik görüntü ve çıktıların ne olduğundan ziyade, ipi hangi oyuncunun/ oyuncu grubunun en önde göğüsleyeceğine ilişkindi.⁶ Bu noktadan hareketle 11 Eylül sonrası küresel güvenlik ve finans mimarilerinin yeni yapısının nasıl olacağı sorusu da, esas olarak, ortaya çıkacak yeni yapının yukarıda sözü edilen oyuncuların hangisinin/ hangilerinin avantajına olacağına ilişkin olmaktadır.

Ancak tam da bu noktada, 11 Eylül'ün 3 ay kadar ardından, 2 Aralık'ta, Afganistan savaşının tozu dumanı arasında "tarihin en büyük 11. madde reorganizasyonu"⁷ olarak adlandırılrsa da, sistem içinde iş modelinin başarısız olması sonucu *görece normal bir yol kazası* olarak algılanan Enron'un iflası gündeme geldi. Fakat izleyen bir ay içinde Enron'un durumunun içerisinde siyasetin, resmi kurumların, sistemin bekçi köpekleri olarak nitelenen denetleme firmalarının ve derecelendirme ku-

Ahmet K. Han*

Küresel ekonomik rekabetin eksenini, artık rakip ideolojilerin farklı ekonomik modelleri olmayacaktı

* Dr. Bilgi Üni.

rumlarının da olduğu bir skandal olduğunun anlaşılması, bir anda, sisteme ilişkin alarmların çalmasına neden oldu. O kadar ki, *The Economist*'in 19 Ocak tarihli sayısının kapağında şu ibare yer alıyordu; "Gerçek Skandal". Enron'u izleyen skandallar, sorunun sisteme - en azından sistemin işleyişine- ilişkin olduğunu fazlaca şüpheye yer bırakmayacak biçimde ortaya koydu denebilir.

Kanımcı, sistemin özüne değilse de, işleyişine ilişkin temel kimi sorunların varlığının tespiti, 11 Eylül sonrası ortaya çıkacağı beklenen yeni küresel finansal ve güvenlik mimarilerinden ilkinin ilişkin sorumlusunun doğasını değiştirmeyi ve felsefesinden başlayarak sistemi tekrar sorgulamayı gerektirir nitelikte bir durumdur. Güvenlik mimarisinin Filistin'den Keşmir'e, oradan Irak ve Afganistan'a kadar somut bir istikrarlaşma eğilimi göstermediği bugünün ortamında; geleceğe, bir nebze olsun ışık tutmak açısından bu sorgulama daha da önem kazanıyor.

Skandalların ABD'de ortaya çıkmasının, bu ülkenin

uluslararası ilişkilerdeki askeri- stratejik başat konumu nedeniyle olduğu kadar, hem bu konumu besleyen, hem de bu konumdan beslenen ekonomik üstünlüğü nedeniyle de önemli olduğunu belirlemek yanlış olmayacaktır. ABD'nin ekonomik üstünlüğü, temelde, ekonomisinin büyüklüğüyle orantılı üretim ve tüketim yeteneğinden kaynaklanmaktadır. ABD, yaklaşık 30 trilyon dolar tutan dünya GSMH'sinin 1/3'lük kısmını üretiyor.⁸ Bu devasa ekonomi yalnızca rakamsal büyüklükleri ile değil, bu büyüklüklerin ortaya çıkmasını sağlayan ekonomik uygulamalar ve bu uygulamalara kaynaklık eden felsefi ve kuramsal çerçevelerle de küresel bir etkiye sahip bulunmaktadır. Eylül 2001'de gerçekleşen saldırıları izleyen şirket skandalları, bu felsefi ve kuramsal çerçevelerde yarattıkları etkilerle, uluslararası sistemin geleceğinde önemli ölçüde etkili olmaya aday olmaktadır.

Söz konusu etkinin çok yönlü yapısı ve değişik düzeylerdeki farklı görünümleri, dünya ekonomi-politiğinin bugünkü yapısının birer

sonucu. Bu yapıya, sıklıkla sonuçlarını da kapsayacak biçimde, "küreselleşme" adı veriliyor. Küreselleşme temelde bir toplumsal-ekonomik süreçler bütünü. Kavramın konuyla ilgilenen düşünce insanlarının üzerinde mutabakata vardıkları bir tanımı henüz yok. Ancak, küreselleşmeyi, her tür değer ve birikimin, günümüz dünya siyasal coğrafyasını belirleyen ulusal sınırları serbestçe aşabildiği, iç içe geçmiş bir toplumsal-ekonomik süreçler bütünü olarak tanımlamak mümkün. Hemen belirtmek gerekir ki, tanımda serbestiden kasıt, devlet eliyle uygulanan hukuksal ve pratik düzenlemelerin kısıtlamalarından mümkün olan en alt düzeyde etkilenmektir. Bu bağlamda, değerler dediğimizde insanoğlunun yarattığı kültürel ürünleri, birikimler dediğimizde ise maddi ürünleri kasit ediyoruz.⁹

Esasen günümüzde, maddi ürünler söz konusu olduğunda, "dolaşım" ve "el değiştirme"nin -yani

ticaretin- anlaşılmasında ve kavramsallaştırılmasında büyük sorunlar ortaya çıktığı söylenebilir. Ancak unutmamak gerekir ki, üretim araçlarının

mülkiyetine ve bunların yarattığı ürünlerin ve refahın bölüşümüne ilişkin sonuçlar doğuran tüm sistemler kendi meşruiyetlerine kaynak teşkil edecek bir felsefi zemine ihtiyaç duyarlar. Bahsi geçen felsefi zemin, fikirlerle olduğu kadar, sıklıkla rol-modellerin ve idealize edilmiş kurumların varlığıyla da beslenmektedir. Böylelikle çok geniş bir simgesel anlam alanı ortaya çıkmaktadır.

Küreselleşme için de durum farklı değildir. Kısaca özetlersek, küreselleşmenin savunucuları -elbette değişen yoğunluklarda ve farklı vurgularla olmakla birlikte- temelde şu varsayımları savunmaktadır; fikri meşruiyeti liberal iktisadın serbest piyasa kuramının oluşturduğu düşünsel zemine oturan küreselleşme, insanlığı dünya ölçeğinde bütünleşmiş bir rekabetçi piyasaya doğru götürmektedir. Bilişim teknolojisinin gelişiminde yaşanan sığrama, gelişmiş kapitalist ülkelerin sanayi devriminden bu yana edindikleri tecrübelerle olgunlaşan kurumlarının varlığıyla birleşerek, etkin piyasaların gelişimini beslemektedir. Esasen re-

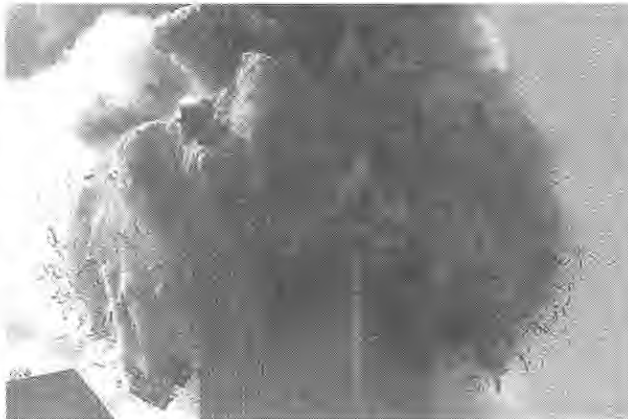
Küreselleşmeye kaynaklık eden sosyo-ekonomik ve kültürel süreçler yol açtıkları iktisadi büyümeyle küresel refahın artışını da sağlamaktadır

kabetçi piyasanın ideal örneği olarak kabul edilen *tam rekabet piyasası*, son zamanlara kadar neo-klasik iktisat düşününün, "pedagogik ve analitik amaçlarla kullanılan gerçekçilikten uzak ve varsayımsal" bir açıklama modeli olarak kabul edilmiştir.¹⁰ Ancak teknoloji ve kurumların eriştiği bugünkü noktada, bahsi geçen etkin piyasalar, ekonominin üretim kaynaklarının optimum dağılımının sağlandığı bir piyasa strüktürü olarak tam rekabet piyasasını somut bir gerçekliğe -ya da bu gerçekliğe olası en yakın yapıya- dönüştürmektedir. Üstelik tüm bu gelişmeler sonucunda küreselleşmeye kaynaklık eden sosyo-ekonomik ve kültürel süreçler yol açtıkları iktisadi büyümeyle küresel refahın artışı da sağlamaktadır. Bununla da kalmayarak kaçınılmaz olarak, uzun vadede de olsa, fırsatların ve refahın bölüşümünde eşitliği de sağlayacaktır. Siyasal düzlemdeyse tüm bu gelişmeler liberal demokrasinin yaygınlaşmasını beslemektedir. O kadar ki, örneğin, Francis Fukuyama'ya göre, "insanoğlunun ideolojik gelişimi" sona ermiştir ve "batı tarzı liberal demokrasi... nihai hükümet biçimi olarak evrenselleşmektedir".¹¹

İşte idealize edilmiş kurumlar ve rol-modeller tam da bu noktada devreye girmektedir. Son on yıl içerisinde ABD ekonomisinin gösterdiği yüksek performans, en üst düzeydeki resmi görevliler dahil, Amerikalıların Amerikan tarzı serbest piyasanın üstünlüğüne aşırıya kaçan bir güven duymalarına yol açmıştı. Özellikle 1990'lı yılların sonunda ABD'li meslektaşlarıyla konuşan Avrupalılar bile "Amerikan kapitalizminin kendi acınacak durumdaki piyasalarıyla karşılaştırıldığında ortaya koyduğu erdemleri" dinlemeden neredeyse bir tek toplantı dahi geçiremez duruma gelmişti.¹² Krize giren Asya veya Latin Amerika ülkeleriyse piyasa ekonomisini ve rekabetin doğasını çürümüş siyasal sistemlerinin beslediği *ahbap*

cavuş kapitalizmi (*crony capitalism*) içinde uygulamaktan aciz olmakla sert biçimde eleştiriliyorlardı. Hatta sıklıkla eleştirinin dozu, ilgili ülkelerin kültürleri-

nin serbest piyasa ekonomisinin, insan hakları ve temel özgürlüklerin gelişimine yapısal olarak müsait olmadıkları noktasına kadar gitmekteydi.¹³ Bu yaklaşım çerçevesinde rol modellerin ve idealize edilmiş kurumların nerede aranması gerektiği cevaplanması kolay bir soru haline gelmektedir. Bir kez yukarıdaki yaklaşımı veri olarak kabul ettiğimizde küreselleşmenin işleyişi ve sonuçları açısından "ideal" piyasanın örneği olarak ABD piyasaları, "ideal" kurumların örneği olaraksa ABD kurumları öne çıkmaktadır. Elbette bu durumda rol-modeller de, ciroları devlet bütçelerini aşan, *küresel* ABD firmalarının tepe yöneticileri ve Amerikan düzenleyici kurumlarının yetkilileridir.

Bu arada kimi bireyler gündeme ve şartlara ilişkin olarak diğerlerine göre ön plana çıkabilmektedir. Bu kişilere yakıştırılan roller, kimi zaman, onların kamuoyunun gözünde, kendi varlıklarını aşan standart mitoslarına dönüşmeleri sonucunu vermektedir. Beklentiler temelinde bakıldığında, küreselleşen dünyamızın ideal vatandaş profilini, ABD kamuoyunun hiç değilse önemli bir kısmının gözünde, herhalde hiç kimse ABD başkanından daha fazla temsil etmemektedir.¹⁴ Ancak, Fukuyama'nın 21. yüzyılın anahtar kelimesi olarak nitelediği "güven"i kişiliğinde somutlaştıran klasik Hollywood filmlerinin; "kahraman şerifi", "iyi-aile babası", "dürüstlük timsali" Bay Başkan efsanesi Enron skandalından bu yana ciddi bir sarsıntı geçirmekte.

Aslında ABD kamuoyu açısından başkanların da açıkça *gerçeği saklayabileceği* tecrübesi çok taze. ABD tarihinin en popüler başkanlarından biri olan Bill Clinton'ın canlı yayında milyonların gözünün içine bakarak Bayan Lewinsky ile ilişkisi olmadığını söylediğinin hatırası -ve bu nedenle Cumhuriyetçi Parti karnadının Demokrat Parti'li başkana yönelttiği eleştiriler, soruşturmalar, azil oylamaları- henüz hafızalarda canlı. Hatırlanacağı gibi, o dönemde Cumhuriyetçi Parti yetkilileri Clinton'ın *özel yaşamına ilişkin ahlaki nedenlerle* makamını bırakması gerektiğini şiddetle

"Dürüstlük timsali"
Bay Başkan efsanesi Enron skandalından bu yana ciddi bir sarsıntı geçirmektedir

savunmuşlardı. İlginç biçimde, ahlaka ilişkin tartışma dünyanın en yüksek cirolu şirketleri sıralamasında 6. olan¹⁵ Enron'la başlayan, Tyco, Qwest ve Xerox'la devam edip, telekomünikasyon devi WorldCom'a kadar dayanan muhasebe skandallarının ardından bu defa Cumhuriyetçi Parti'li yeni başkanı ve yardımcısını vuruyor gibi görünmekte. Öyle görünüyor ki, skandallar sadece küresel etkin piyasanın *ideal* modeli ABD borsalarını sarsmakla kalmadı, rol-modeller olarak Bush – Cheney ikilisinin de *ticari ahlaka* ilişkin şüpheler altında kalması sonucunu doğurdu.

Enron'la başlayan skandallar zinciri yatırımcıların güvenini o ölçüde sarsmış durumda ki, toplam büyüklüğü 14 trilyon dolara yaklaşan ABD piyasalarında, sadece yatırım fonlarından, Haziran 2002'de gerçekleşen para çıkışı 20 milyar dolara ulaştı.¹⁶ FED'in faizleri dip seviyelere çekerek ABD ekonomisinin resesyonu atlmasına çalıştığı, Euro'nun uzun bir düşüş trendinin ardından ilk kez dolarla bire bir seviyelere geldiği bir ortamda, bu gelişme, ABD ekonomisinin şiddetle ihtiyaç duyduğu yabancı kaynaklı para girişleri açısından son derece olumsuz bir haber olarak öne çıkmakta. Esasen 1999'la 2001 sonu arasında yabancı yatırımcıların ABD hisse senedi ve tahvil piyasalarına soktukları 1,3 trilyon dolar bu piyasaların aynı dönemde gösterdikleri yüksek getirili performansın arkasındaki çok önemli bir etkindi.¹⁷ Bugünlerde, yabancı yatırımcılar halen 5 trilyon dolar değerinde Amerikan hissesini ellerinde bulundurmakla beraber¹⁸, piyasalara azalan güvenin sonucunda, sermaye piyasalarından hızlı bir çıkış gözlemlenmekte olduğu da yadsınmaz.¹⁹ Bunun sonucunda Dow Jones sanayi endeksi 19 Temmuz itibarıyla gördüğü 8019,26 puanla, 11 Eylül sonrası indiği dip seviye olan 8235,81 (21 Eylül) puanın da altını denemiş bulunuyor.²⁰ Fakat skandallar sonrası ortaya çıkan başka bilgiler krizin saf ekonomik alanın dışına taşan daha derin sonuçları olabileceğine işaret ediyor. Bu sonuçlar skandalların yol açtığı olumsuz ekonomik gelişmelerin etkilerinin daha da ağırlaşabilmesi riskini ortaya çıkarmaktalar.

Son skandalların Amerikan küreselleşme retoriği için önemli bir darbe olduğunu söylemek, sadece piyasalar üzerindeki doğrudan sonuçlarına bakarak dahi, görece kolay bir çıkarsama olacaktır. Ancak skandalların bugün için görünen ve görünmeyen sosyo-psikolojik sonuçları belki daha da önemlidir. Bugüne kadar gelişmekte olan veya az gelişmiş bir ülke

krize girdiğinde söz konusu retorik derhal, eğer varsa, sorunun sistemde veya işleyiş mantığında değil, ilgili ülkedeki uygulayıcıların beceriksizliğinde ve sistemin "ruhunu" kavrayamamış olmalarında aranması gerektiğini savlamaktaydı. Unutmamak gerekir ki, Asya Krizi sonrasında, etkileyici GSMH büyüme performanslarıyla bir zamanlar tüm az gelişmiş ülkelere örnek gösterilen Uzak Doğu'nun kaplanları bile bu tür suçlamaların muhatabı olmaktan kurtulamamışlardı. Ancak siyasi kişiliklerle, şirketler Amerika arasında birbiri ardına ortaya çıkan "ilginç" ve "şüpheli" bağlantılar küreselleşmenin mabedinin ekonomik ve siyasal yapısının da, biz "üçüncü dünya"lılara -ne yazık ki- yabancı olmayan sorunlardan bağımsız olmadığını gözler önüne sermiş bulunuyor. Öncelikle piyasalarda halka arzları pazarlayan, analistler başta, yatırım bankacılarına, muhasebe firmaları ve bunların denetçilerine çıkarılan kötü niyet ve yetersizlik faturaları siyasi bağlantıların ortaya çıkmasıyla birlikte daha yukarılara doğru yayıldı.²¹

İlkin Enron CEO'su Kenneth Lay ile zamanın Teksas Valisi, şimdinin başkanı, George W. Bush arasındaki yakın ilişkiler basına yansdı. Beraber *jogging*'e giden ikilinin birbirlerine son derece samimi üsluplarla kaleme alınmış mektuplar yazdıkları, ilişkilerinin kişisel boyutunun son derece güçlü olduğu yönünde iddialar basına olduğu kadar, kitaplara da konu oldu.²² Enron, Bay Başkanın kampanyasına hatırı sayılır bir destek de sağlamıştı. Ancak, Enron'un Washington'daki siyasetçilerin büyük kısmına benzeri destek vermiş olduğu gerçeği, tartışmayı genel olarak Amerikan kampanya finansman sistemi üzerinde çekince Bush yönetimi kısmen rahatlamış oldu.²³

Bununla birlikte skandallar birbiri ardına patlamaya devam etti. Her patlayan şirketin ardından, yatırımcılara tavsiye ettikleri hisseler hakkında iç yazışmalarda tam tersine ifadeler kullanan yatırım bankacılarının;²⁴ WorldCom'un finans müdürünü 1,5 yıl toplandı getiremeyen denetim şirketlerinin haberleri basına geniş biçimde yansdı.²⁵ Mesele böylesine sıcak kalınca yalnızca başkana değil yardımcısı Cheney'e ilişkin kimi şüpheli haberler de yoğun biçimde gündeme gelmeye başladı.

Başkan Yardımcısı Cheney, 1995'den Bush kampanyasına katıldığı 2000 yılına kadar dünyanın en büyük 377. şirketi olan Dallas Teksas'da üslenmiş enerji servisleri ve in-

Son ekonomik, skandalların Amerikan küreselleşme retoriği için önemli bir darbe olduğunu söylemek, sadece piyasalar üzerindeki doğrudan sonuçlarına bakarak dahi, görece kolay bir çıkarsama olacaktır

saat devri Halliburton'un CEO'luğu görevini sürdürmüştü.²⁶ Ortaya çıkan verilere göre şirketin 1998'de yaptığı bir muhasebe uygulaması değişikliği o yıl için gelirler kalemine fazladan 89 milyon dolar eklemesini sağlamıştı. *The New York Times*'a göre bu değişiklik 4 yılda Halliburton'un gelirlerinin 234 milyon dolar artışını sağlamıştı. Halliburton'un bugünkü yönetimi CEO olarak Cheney'in bu değişiklik ile ilgili olmadığını savunmaktadır. Ancak tam da rakip Dresser Industries'ı yuttuğu bir dönemde, şirketi Wall Street'in beklentilerinin altında kar açıklamaktan kurtaran bu değişikliği, şirketin tepe yöneticisinin dikkatine sunmaya değmeyecek bir karar olarak açıklamak pek kolay olmasa gerek. Eldeki verilerin ışığında konu sadece teknik bir düzenleme olmaktan öte açıkça stratejik bir karar gibi görünüyor.

Üstelik şirket SEC'i (ABD Sermaye Piyasası Kurumu), ve bu arada yatırımcıları, değişiklikten ancak bir yıl gecikmeyle haberdar etmiş bulunuyor. Bu gerekçelere dayanarak bir sivil toplum kuruluşu olan *Judicial Watch* 10 Temmuz'da Cheney hakkında sahtekarlık suçlamasıyla dava açmış bulunuyor. SEC Başkanı Harvey Pitt ise Cheney'in Kurum soruşturmasından özel bir "bağışıklığı" bulunmadığını açıkladı.²⁷

Bush cephesinde de benzer sıkıntılar mevcut

bulunuyor. Bush, 1986 yılında petrol arama alanında faaliyet gösteren Spectrum 7'deki 600.000 Dolar değerindeki hisselerini şirkete yutan Harken Energy hisseleriyle takas etti. İlginç bir nokta Harken'in yuttuğu diğer şirketlerin yöneticilerinin çoğuna uyguladığı yaklaşımın aksine, babası o günlerde Başkan Yardımcılığı görevini yürütmekte olan Bush'un "hizmetlerine teşekkür" edilerek oyunun dışında kalmaması, hatta Harken'in Muhasebe Denetim komitesinde bir koltuk sahibi olmasıydı.²⁸ Harken'in 23,2 milyon dolar zarar açıklamasından tam 8 gün önce, 22 Haziran 1990 tarihinde, Bush 212.140 Harken hissesini adedi 4 Dolar'dan satarak 849.000 Dolar gelir elde eder. Harken'in zararını açıklamasının ardından hisse 2,38 Dolarla dip yapar. Daha sonra toparlayarak 3 Dolar seviyesine çıkar. Bush

satışı ancak 4 Mart 1991'de bildirir. Bu SEC düzenlemeleri çerçevesinde zorunlu tutulandan tam 34 hafta geç bir tarihtir. Aslında bu gecikmelerin Bush'da kronik halde olduğu anlaşılıyor. Dört ayrı işlemde bu tür raporlama gecikmesi yapan Bush'un bu işlemlerde gerçekleştirdiği satışların toplamının 1.02 milyon Dolar olduğu bildirilmekte. Bush 1994'de Texas Valiliği için kampanyasını yürütürken Harken satışı konusundaki sorumluluğu, formlarını *sümen altında* unutan, SEC denetçilerine yüklemişti. Ancak, 3 Temmuz 2002'de Beyaz Saray sözcülerinin yaptığı açıklamada gecikmenin avukatlardan kaynaklanan bir *sekreterya hatası* olduğu yönünde bir açıklama geldiği basına yansdı.²⁹

Aslında Bush Türkiye siyasetine yabancı olmayan '*Biz beraat ettik*' söylemine arkasını dayayabilecek konumda. Zira, Ekim 1993'de SEC, Bush'un, komitedeki konumuna rağmen, Harken'in gelirlerine ilişkin işlemi şüpheli kılacak "içeriden öğrenilmiş" bir bilgiye sahip olmadığına dair bir rapor sonucu soruşturmayı kapatmış bulunuyor. Ancak, soruşturmanın yürütüldüğü dönemin çok büyük bölümünde baba Bush'un başkan olduğu; dönemin SEC başkanı Richard C. Breeden'in baba Bush'un Beyaz Sa-

ray'daki hukuk ekibinde yer aldığı; soruşturma açısından kilit noktadaki SEC yöneticisi James E. Doty'nin Teksas Rangers takımını satın aldığı George W. Bush'un kanuni temsilcisi olduğu da bilinmekte. Tüm bunlara Bush'un karşılığı, "şirketler dünyasında iş muhasebe prosedürlerine geldiğinde bazı şeylerin bütünüyle siyah veya beyaz olmadığı".³⁰

Tüm bu yukarıdaki bilgiler, biz üçüncü dünyalılara pek de yabancı veya şaşırtıcı değil. Ne de olsa biz telefon konuşmalarıyla sonuçlanan banka ihalelerine, kasadan para çıkaran sekreter görüntülerine, genel anlamda rüşvete, kaynakların etkin dağılmadığı bir finans sistemine, devletin en büyük borçlu olarak reel sektörün kredi fonlarını kurutmasına alıştık. Ancak küreselleşmenin anavatanında

Aslında
Bush
Türkiye
siyasetine
yabancı
olmayan
'Biz beraat ettik'
söylemine
arkasını
dayayabilecek
konumda

siyasetçilerle piyasaların bu biçimde iç içe geçmişliği,³¹ yolsuzluklar, şişirilen karlar, çıkar gelişikleri piyasaları dondurmuş durumda. Bir örnek vermek gerekirse, ülkemiz gibi gelişen piyasalarda, piyasanın yapısına ilişkin klasik, ve haklı bir şikayet konusunun manüpülasyon ve spekülasyona açıklık olduğu akla getirilmelidir. Bunun başlıca nedeni piyasaların derinliğinin azlığı –şirket değerlerinin düşüklüğü, halka açık şirket sayısının azlığı, kurumsal yatırımcıların ve nüfusa kıyasla hisse senedi sahibi olma oranının düşüklüğü ve tüm bunlara bağlı olarak işlem hacimlerinin düşüklüğü- buna bağlı olarak da fon derinliği oranca ağırlıklı bir kaç yatırımcının piyasanın yönünü belirleme gücüdür. Son skandallarla birlikte gelişmiş piyasalara ilişkin olarak ortaya çıkan veriler bu alanda da yalnız olmadığımızı gösterir nitelikte. *Fortune* dergisine göre, ABD piyasalarının yüzde 44'ünü, çoğunlukla çelişen ve çatışan çıkarları temsil eden, 75 adet büyük ölçekli yatırım fonu, emeklilik fonu, kişi ve diğer kurumsal yatırımcı kontrol ediyor. Bu "oyuncular" 401(k) emeklilik planlarının önde gelen müşterileri olan büyük firmaları sıkıştırmaktan kaçınmakta, dahası kendi analistlerinin gerilen ilişkiler sonucunda şirketlerin üst düzey yöneticileriyle bağlantılarının kopması riskini de almaktalar.³²

Küresel piyasaların *altın standardını* oluşturan Amerikan piyasaları, siyasetçilerin, büyük yatırım bankalarının, risk ve kredi derecelendirme kuruluşlarının, denetim firmalarının şirket yöneticilerinin, kurumsal yatırımcıların, yatırım firması analistlerinin, nihayet başkan ve başkan yardımcısının da içinde olduğu bir hayaletler dansına başlamış durumda. Son beş yılda şirket karlarının yüzde 15'lere varan düzeylerde şişirildiği yönünde açıklamaların yapıldığı; SEC Başkanı *Harvey Pitt* geçmişte büyük denetim firmalarının en parlak avukatlarından biri olduğu için "kredibilite"sinin sorgulandığı; faizler taban düzeylerde olduğu ve şirketlerin karlılık beklentilerine ilişkin rakamlar resesyondan çıkışı müjdelere gibi görüldüğü halde kimsenin bilanço rakamlarına, sorumlulara ve düzenleyicilere inanmadığı bir ortamda piyasalarda güvenin kolay geri gelmeyeceği açık. Üstelik güven arttırmaya yönelik reformlar çok hızlı ve sert yapıldığı taktirde zaten kan kaybeden piyasaların daha fazla baskı altında kalmaları, ortaya çıkması olası yeni skandallarla yatırımcıların kaçışının hızlanması riskleri de küçümsememeli.³³

Radikal serbest piyasacıların tüylerini diken edecek olsa da, ABD'de piyasaları düzenleyen mekanizma ve kuralların önümüzdeki dönemde yukarıdan müdahale ile tekrar yapılandırılacağını öngörmek yanıltıcı olmayacaktır. Bunu izleyen süreçte değişik hızlarla da olsa bütün dünyada benzeri gelişmeleri beklemek de yerinde olacaktır. Tüm bu değişimin en az bir yıl alacağını öngörmek gerçekçi bir tahmin gibi görünmektedir. Söz konusu düzenlemelerin hayata geçirilmesiyle, bunların piyasalar tarafından denenmesi ve nihayetinde yatırımcı güveninin yeniden güçlenmesine somut katkılarının görünür hale gelmesi arasında ortaya çıkacak doğal gecikmeyi de hesaba kattığımızda, ABD tarzı küreselleşmenin fanatiklerinin göğüslerini gererek ve yüksek sesle Wall Street'i örnek göstermek için en az iki yıl daha beklemeleri gerekecektir. Sonrasındaysa etkin piyasaların rekabet öykülerinin nereye doğru evrileceğini bize sadece zaman gösterecektir. Ünlü ekonomist John Kenneth Galbraith, spekülasyonun serbest piyasa ekonomisinin yapısından kaynaklandığını ve bunun ortadan kaldırılması mümkün olmayan bir gerçeklik olarak tespit ve kabul edilmesi gerektiğini ileri sürmektedir.³⁴ Galbraith bir kez patlama gerçekleştiğindeyse 'nedenin' sistem dışında aranması adeta teolojik bir yönelim olarak ortaya çıktığını belirlemekte. Sorun sistemik olduğundan, patlamanın ne sebeple tetiklendiğinin esasen büyük önemi bulunmamaktadır. 'Neden' nasıl olsa ortaya çıkarak krizi tetikleyecektir, ancak bu neden, piyasanın doğasına ait olamaz.³⁵ 1982'de başlayan³⁶ ABD piyasalarındaki yükseliş önce *dot.com*'ların ardından muhasebe skandallarının patlamasıyla bu defa da sonuna gelmiş görünüyor. Ancak 11 Eylül'ün uluslararası sistemde yarattığı şok dalgasıyla birleştiğinde, ABD'de başlayan Avrupa'nın da kendini kurtarmış gibi görünmediği bu defaki sistem tıkanıklığının önümüze ilginç bir tehditler ve fırsatlar paketi koyduğunu söylemek mümkündür.

Son 25 yılda dünya ekonomi-politiğinin yaşadığı büyük değişimi üzerinde taşıyacak etik ve regülatif alt yapıya ilişkin "altın standardının" nasıl olması gerektiğine ilişkin cevaplara henüz sahip değiliz. ABD'de ortaya çıkan manzara dünya ekonomisinin geleceğine ilişkin "tüm iyi fikirlerin" ve cevapların bu ülkede olmadığını açıkça ortaya koydu.³⁷ Krizin siyasal boyutunun bunun Schumpeteriyen bir "döngü"den daha fazlası olduğuna işaret

ABD'de
ortaya çıkan
manzara
dünya
ekonomisinin
geleceğine
ilişkin
"tüm iyi
fikirlerin"
ve cevapların
bu ülkede
olmadığını
açıkça
ortaya
koydu

etmekte olduğu söylenebilir. Karşılaştığımız sorun Adam Smith'in *görünmeyen el*'nin, ekonominin kendi arz-talep dinamikleri içinde çözebileceği bir büyüme – küçülme döngüsünden öte gibi görünüyör.

Bugün için görünen; küreselleşmenin, olması gerekenden hızlı inşa edilmiş bir proje olduğudur. Elbette bu yorumdan küreselleşmeyi bütünüyle *kağıttan bir kule* olarak nitelemek sonucuna varmak gerekmiyor. Ayrıca küreselleşmenin gereğinden hızlı inşa edilmiş olduğunun tespiti, yavaş inşa edilmesinin mümkün olduğu anlamına da gelmiyor. Daha çok birbirinden bağımsız süreçlerin katkısıyla ortaya çıkan bir olgu olan küreselleşmeyi merkezi bir planlamayla yönetmenin ne kadar mümkün olabileceği tartışmalıdır. Ancak 11 Eylül sonrası eğer yeni bir, belki artık uluslararası değil fakat küresel, güvenlik ve finans mimarisinin oluşumu söz konusuysa, bunlar oluşturulurken bizi 11 Eylül'e taşıyan nedenler de kökenleri temelinde göz önüne alınmalıdır. Yoksullaşmanın, küresel gelir eşitsizliğinin büyümesinin ve sosyo-kültürel farklılıkların bir kaç çığının elinde masum insanların ölümüne yol açan eylemlerin meşruiyet kaynakları haline dönüşmesinin önüne geçilmesi hayattır. Bu bağlamda daha dikkatle oluşturu-

lmuş stratejilerin yapılandırılması, en azından küreselleşmenin getirdiği imkanların yer kürenin yoksulları için bugün olduğundan daha geniş çapta kullanılması mümkün olmalıdır. Varlıklı ve yoksul arasında bölüşüme dayalı finansal denge, kısa vadede daima varlıklı tarafın refah kaybı anlamına gelecektir. Ancak yeni finansal mimarinin güvenliğe ilişkin olumlu sonuçlar vermesi bekleniyorsa, başta ABD olmak üzere refah toplumlarının bu türden bir fedakarlık yapmaları kaçınılmaz gibi görünmektedir. Gelişmişler kulüp üyesi ülkelerin yöneticilerine bugün düşen temel görev bu gerçekliğin kendi toplumlarına anlatılması gibi görünmektedir. Aksi takdirde 11 Eylül'ün 21. yüzyılda yaşanacak başka trajedilerin 'perde' dedikleri ve küreselleşmenin kürenin belirli bir kesimine hapsolarak sonunun geldiği gün olarak anılması riski önemli ölçüde mevcuttur.

Not: Çalışmanın önceki kopyalarını okuyarak eleştirilerini belirten ve uzun tartışmaların keyfini benimle paylaşan İstanbul Bilgi Üniversitesi öğretim üyeleri Doç. Dr. Remzi Sanver ve Yard. Doç. Dr. Göksel Aşan'a teşekkürlerimi bu vesileyle ifade etmek isterim.

Dipnotlar:

- 1) Bu konuda yapılmış bir çok çalışmaya sadece iki örnek olarak bkz. Stanley Hoffman, "Clash of Globalizations", *Foreign Affairs*, Vol. 81, No. 4, July/ August 2002, ss. 104 – 115; Jonathan Steele, "The Bush doctrine makes nonsense of the UN charter", *The Guardian*, June 7, 2002.
- 2) Immanuel Wallerstein, "The Eagle Has Crash Landed", *Foreign Policy*, July/ August 2002, s. 62. Wallerstein örneğin Irak'ın Kuveyt'i işgalini "eğer Yalta düzenlemeleri yerli yerinde dursaydı" asla meydana gelmeyecek bir gelişme olarak nitelendirmektedir. Bkz. A.g.m., s 65. Gerçekten de bütün bir soğuk savaş boyunca, süper güçlerin son tahlilde "dehşet dengesi" tarafından belirlenen mücadelesinin, sınırların değişmesi sonucu verecek hamleleri, ABD ve SSCB adına olduğu kadar, üçüncü ülkeler için de ne-redeyse, imkansız hale getirdiği söylenebilir.
- 3) Bu tartışmaları entellektüel önemlerinin ötesinde "kritik" kılan özellikle ilk yaklaşımın günümüz ABD yönetimi içinde ağırlıkla kabul görmesidir. Bunun sonucunda tartışma düşünsel etkilerinin dışında doğrudan hayati politikaların oluşumundaki etkisiyle de önem kazanmaktadır.

dir. Bu tartışmalara örnek oluşturabilecek metinler için bkz. Wallerstein, a.g.m., ss. 60 – 68; Stephen G. Brooks, ve William C. Wohlforth, "American Primacy in Perspective", *Foreign Affairs*, Vol. 81, No. 4, July/ August 2002, ss. 20 – 33; Richard Perle, "The U.S. Must Strike at Saddam Hussein", *The New York Times*, December 28, 2001 (Çevrimiçi) www.nytimes.com/2001/12/28/opinion/28PERL.htm, 03/12/2001; Robert D. Kaplan, "ABD Dış Politikası Aslına Döndü", *Outlook*, 23 Eylül 2001, *Düşmanını Arayan Savaş*, Metin Sever, Ebru Kılıç (Der.), Everest, İstanbul 2001 içinde ss. 191 – 195. 11 Eylül öncesinde de konuya ilişkin ilginç değerlendirmeler yapılmıştır. Bunlar arasında iki önemli örnek olarak bkz. Paul Kennedy, "The Next American Century?", *World Policy Journal*, Spring 1999, ss. 52 – 58; Samuel P. Huntington, "The Lonely Super Power", *Foreign Affairs*, Vol. 78, No. 2, March/ April 1999, ss. 35 – 49. Bu tartışma özellikle Irak'a "nihai" bir askeri hareketin gündemde olduğu bugünlerde de hızla devam etmektedir. Bu bakımdan örnekler fazlasıyla çoğaltılabilir.

- 4) David C. Korten, "The Mythic Victory of Market Capitalism", *The Case Against the Global Economy*, Mander, Jerry ve Goldsmith, Ed-

- ward, (Der.), Sierra Club Books, San Francisco, 1996, s. 183.
- 5) A.g.m. Bu savların eleştirel bir değerlendirmesi için bakınız a.g.m., ss. 183 – 191.
- 6) Bu kanı, İngiltere'de Tony Blair, Almanya'da Gerhard Schroeder gibi isimlerin liderliğindeki 'yeni-sol' siyasi hareketlerin de paylaştığını söylemek yanlış olmayacaktır.
- 7) "The Fall of Enron", *BusinessWeek*, European Edition, dec. 17, 2001, s. 33.
- 8) 2000 yılı G.S.Y.İ.H. büyüklüklerine göre hesaplanmıştır. I.M.F. World Economic Outlook 2001, BEA, BLS'den derleyen (Çevrimiçi) www.politicaleconomy.com/data/gdp_rank.asp?s=1, 12/08/2001
- 9) Söz konusu süreçlerin yarattığı etkilerin ve bunlara bağlı sonuçların körü körüne yanında olmak kadar, kategorik biçimde karşısında olmak da mümkün görünmemektedir. Bu bağlamda küreselleşmenin sadece sermaye sahipleri ve bunların uluslararası şirketleri adına olumlu sonuçlar verdiğini söylemek fazla zorlama bir yaklaşım olacaktır. Esasen bu konuda süregiden tartışma ekonomi-politiğin günümüzdeki en önemli konusudur.
- 10) Yanis Varoufakis, *Foundations of Economics*, Routledge, London, 1998, s. 163
- 11) Francis Fukuyama, *Tarihin Sonu ve Son İnsan*, Gün yay., İstanbul, 1999, s. 7. Fukuyama bu tezini ilk kez *The National Interest* dergisinin Yaz 1989 da çıkan 16 no'lu sayısında yayımlanan, "The End of History?" makalesinde öne sürmüştür.
- 12) Richard Medley, "The Next to Fall? Europe.", *Newsweek*, Vol.CXL, No. 6, August, 5, 2002, s.45
- 13) Esaen, tarihsel süreçlerden –örneğin sömürgeciliğin etkilerinden- bağımsız olarak, salt yukarıdaki nedenlerle, bir kültürün doğasından kaynaklanır biçimde yapısal olarak özgürlük karşıtı olduğunu savlamak ve bu yaklaşımı kategorik hale getirmek bilimsel açıdan ne derece kabul edilebilir, kuşkuludur. Hemen belirtmek isterim ki bu konu eldeki çalışmanın sınırları dışında olmakla birlikte üzerinde durmaya değer bir tartışmadır. Gerçekten de 11 Eylül'e giden süreçte farklı kültürlerin birbirlerini anlamamalarının da açık bir rol oynadığı söylenebilir. Bu noktada söz konusu tartışma özellikle hayati bir konum kazanmaktadır.
- 14) ABD Başkanlarının Amerikan kamuoyu nezdindeki yukarıda sözü edilen konularına ilişkin geniş bir değerlendirme için bkz. Robert Dallek, *Hail to the Chief; The Making and Unmaking of American Presidents*, Hyperion, New York, 1996 özellikle ss. 125 – 203.
- 15) Enron skandalın patladığı bu yıl, 2001 yılının ilk üç çeyreği için açıkladığı 139 milyar dolar

gelirle 2002 yılının en büyükleri sıralamasında bu konumu elde edebilmiştir. Zira sıralamayı yapan saygın *Forbes* dergisinde ifade edildiğine göre, "Küresel 500 [listesi], erdemi değil, gelirleri ölçmektedir." Paola Hjelt, "Profits? What Profits? It Was A Bad Year For Big Business - And A Year Of Big Change For The Global Economy", *Fortune*, Europe Edition, Vol. 146, No. 2, July 22, 2002, s. 52. Dünyanın en büyük 500 şirketi sıralaması için bkz. A.g.y, ss F-1 – F-10.

- 16) Mara Der Hovanesian, "Cashing Out Like Crazy", *BusinessWeek*, July 22 - 29, 2002, s. 44. Uluslararası piyasalardaki hızlı likidasyon üzerine daha ayrıntılı bir değerlendirme için bkz. David Fairlamb, "Cash is King These Days", *BusinessWeek*, August 5 -12, 2002
- 17) David Rynecki, "Beware The Dropping Dollar", *Fortune*, European Edition, Vol. 145, No. 13, June 24, 2002, s. 93.
- 18) Marcia Vickers, "Nice Speech, Mr. President, But...", *BusinessWeek*, July 22, 2002, s. 45
- 19) Her tür yatırım açısından önemli olan güven, sermaye piyasaları açısından özellikle kritik bir belirleyici olarak öne çıkmaktadır. ABD Merkez Bankası başkanı Alan Greenspan skandallar sonrası piyasalarda ortaya çıkan güven bunalımının kritikliğine şu sözlerle dikkat çekmiştir, "Güven elinizin üzerinde oynaması zor bir şeydir. Yatırımcıların güven[sizliğini] bir gecede tersine çevirmezsiniz.", Rich Miller, "The Weak Bully Pulpit", *BusinessWeek*, July 29 – August 5, 2002, s. 51. Üstelik kimi araştırmacıların işaret ettiği gibi yatırımcı güveni sadece ABD piyasalarına veya Amerikan şirketlerine karşı değil genelde sermaye piyasalarına ve hisse senetlerine karşı azalmış durumda. Belki de bu durumu küreselleşmenin bir cilvesi olarak kabul etmek gerekl. Bu yönde bir yorum için bkz. Pat Regnier, "American Humble Pie", *Time*, Vol. 160, No. 2, July 8, 2002, s. 29
- 20) Bill Saporito, "Wall Street's Verdict", *Time*, Vol.160, No. 5, July 29, 2002, s. 28
- 21) Bahar aylarında ABD basınının, *Time*, *The Economist*, *Fortune*, *Forbes* gibi, önde gelen ve dünya çapında dağıtımı olan liberal dergiler eleştiri oklarını daha çok bu kesime yöneltmiş bulunmaktaydı. Enron skandalı patlak verdiğindeki ilk şok dalgası içinde yazılan ve özelde Başkan Bush ile Enron yöneticisi Kenneth L. Lay arasındaki ilişkileri, genelde ABD siyasetindeki kampanya finansman sistemini irdelleyen bir kaç makale dışında siyasetçilerle şirketler Amerikasını arasındaki ilişkiler fazlaca ele alınmamaktaydı. Ancak yaz aylarında ortaya çıkan yeni bilgiler bu dergilerin de dikkatlerini yoğun biçimde siyasetlerin ticari geçmişlerine ve uygulamalarına, bu arada, siyasetçi-şirket yöneticisi

- si/sermayedar ilişkilerine çevirmelerine neden oldu.
- 22) Bu konularda bir kaynak olarak bkz. Adam Ironhouse, **Bush'ların Gizli Tarihi**, Çev.: Kemal Okuyan, Kim Yay., Ankara, 2002 söz konusu edilen mektuplar için bkz. Özellikle ss. 251 – 263.
- 23) Tarafsız Center For Responsive Politics'ten aktarılan rakamlara göre bir enerji şirketi olan Enron sadece 100 ABD senatörünün 71'ine yardımda bulunmakla kalmamıştı. Senato Enerji Komitesinin 23 üyesinin 19'u da bu 71 kişinin içindeydi. Ayrıca Enron'un sadece Bush'un değil, rakibi Gore'un kampanyasına da destek verdiğini de belirtmek gerekir. Bununla birlikte Bush'un aldığı yardım miktarının Gore'a göre daha büyük olduğu bildiriliyor. "The Politics of Enron; Four Committees in Search of a Scandal", **The Economist**, Vol. 362, No. 8256, January 19 – 25, 2002, ss. 41 – 42.
- 24) Daniel Kadlec, "Buy! (I Need the Bonus)", **Time**, Vol. 159, No. 20, May 20, 2002, ss. 89 – 90.
- 25) Daniel Kadlec, "WorldCon", **Time**, Vol. 160, No. 2, July 8, 2002, ss. 26 – 27.
- 26) Sıralama için bkz. **Fortune**, Europe Edition, Vol. 146, No. 2, July 22, 2002, ss. F-1 – F-10.
- 27) Mike McNamee ve Stephanie Anderson Forest, "The Cheney Question", **BusinessWeek**, July 22, 2002, ss. 43 – 44; Martha Brant ve Michael Isikoff, "Going After Greed", **Newsweek**, Vol. CXL, No. 3, July 15, 2002, ss. 35 - 37.
- 28) Futbol oyuncusu O. J. Simpson'ın Infinity yayın şirketinde aynı konumda görev yapmış olması Bush'un konumu için yeterli yetkinliğe sahip olup olmadığı sorusunu anlamsızlaştırıyor.
- 29) Paula Dwyer, "The Ghosts That Won't Go Away", **BusinessWeek**, July 22, 2002, ss. 42 – 43.
- 30) A.g.m., s. 43. "Şirket yöneticilerinin daha fazla sorumluluk almaları gerektiğini savunan" ve bu yönde piyasalara güven vermesi beklentisi içinde bulunan bir başkan için tüm bunların en azından çelişkili açıklamalar olduğu da kabul edilebilir bir çıkarsama olsa gerektir.
- 31) Ülkemizde sıklıkla siyasetle – ekonomik yaşamın içi içeliğinden şikayet edilmektedir. Burada tartışmayı fazlaca uzatmadan belirtmek isterim ki siyasetle – ekonomik yaşamın içi içeliği kaçınılmaz ve gereklidir. Olumsuz olan ve önüne geçilmesi gereken siyasetçinin kar elde etmeye yönelik ekonomik aktivitenin içine siyasi kimliğini bir ayrıcalık kaynağı olarak kullanmak suretiyle müdahil olmasıdır. Yoksa doğası gereği toplumsal kaynakların bölüşümüne ilişkin bir faaliyet alanı olan siyasetin ekonomiden ayrılması veya ekonominin sıklıkla söylendiği gibi, siyasetten bağımsız hale getirilmesi düşünülemez.
- 32) "System Failure", **Fortune**, Vol. 145, No. 13, June 24, 2002, ss. 44.
- 33) Skandalların ardından küçük yatırımcıların haklarını savunusuyla ve özellikle denetim firmalarının üzerine sert biçimde gitmesiyle gündeme gelen New York başsavcısı Eliot Spitzer Başkan Bush'un somut tedbirler alma konusunda yavaş davranmasını bu yöndeki çekingenliğine bağlamış ancak bu biçimde meselelerin uzamasıyla piyasaların daha da fazla güven kaybettiğini ifade etmiştir. Bkz. Vickers, a.g.m., s. 45.
- 34) John Kenneth Galbraith, **A Short History of Financial Euphoria**, Whittle Books, New York, 1994, s. viii ve s. 1.
- 35) A.g.e., s. 107.
- 36) Robert J. Samuelson, "The Fear of Falling", **Newsweek**, Vol. CXL, No. 6, August 5, 2002, s. 43
- 37) Yine de belirtmek gerekir ki tüm iyi fikirlerin ABD'de olmaması, oyunun adı küreselleşme olduğunda, mevcut fikirlerin ve kurumların en iyilerinin bir kısmının ABD'de olmamasını da gerektiriyor. Halihazırda Amerikalıların bu fikirde olmadığı açıkça anlaşılıyor. Bir önceki SEC Başkanı Arthur Levitt, **Newsweek** dergisine verdiği yakın tarihli bir demeçte, ortaya çıkan tüm zaafalarına rağmen Amerikan piyasalarının "dünyanın herhangi bir başka piyasasına göre çok daha likit ve şeffaf olduğunu" ifade etmiştir. "The Last Word: Arthur Levitt: The Mess on Wall Street", **Newsweek**, Vol. CXL, No. 3, July 15, 2002, s. 64.

ondokuzuncu yüzyılda orta doğu'da korku ve şiddet

Ortadoğu'da insanların yaşamlarına 19. yüzyıldan beri büyük bir korku eşlik etmektedir. Yaklaşık 150 yıldır yurtlarının işgal edileceği, Hıristiyanlar tarafından yönetilecekleri ve bunun her türlü maddi, dinsel, kültürel bedelini ödeyecekleri korkusuyla yaşamaktadırlar. Bu yazıda, günümüzde bir Iraklı, Libyalı ya da Filistinliyle (yarın öbür gün belki bir İranlı, Suriyeli ya da herhangi bir Orta Doğu ülkesi vatandaşıyla) sohbet ederken şahit olabileceğimiz bu büyük korkunun 19. yüzyıldaki bazı örneklerini sergilemeye çalışacağım. Bu korkuyla Orta Doğu'lu insanla özdeşleştirilen 'uluslararası terörist' ve 'şiddete meyilli akıldışı yaratıklar' olarak Orta Doğu'lu imgeleri arasında elbette bir ilişki bulunmaktadır. Şiddet ile maddi gerçeklik arasında da bir ilişki vardır. Ancak Orta Doğu'da korkunun, şiddetin ve bunun sürüp gitmesine zemin oluşturan çözümsüz sorunların kökeni ve bunda Batılı devletlerin sorumluluğu unutuldukça Orta Doğuların dinleri ya da kromozomları günah keçisi olmaya devam edecektir. Terörizm kavramının içi, bugün tam da bu unutuşa hizmet edecek şekilde doldurulmaktadır.

Sözü edilen korku bir tür yok olma psikozudur. Bunun ne denli önemli bir korku olduğunu anlamak için 11 Eylül sonrasında Amerika Birleşik Devletleri vatandaşlarının içine düştüğü dehşetli ruh halini göz önünde bulundurmak yeterlidir.¹ ABD vatandaşları yaşadıkları sahicî dehşet nedeniyle kendi devletlerinin geçirdiği sahte cinneti onaylama noktasına gelmiş, itiraz sesleri uzun süre duyulamamıştır.² Orta Doğuların yüz elli yıldır yaşadıkları korkunun ABD'de kısa bir süre için ortaya çıkması Doğulara atfedilen akıl dışılığın coğrafya değiştirmesine, Haçlı seferlerinden söz edilmesine, Doğuluya benzeyen insanların aşığılanmasına ve hatta linç edilmesine yetmiştir.³ Üstelik bu akıl dışılık 19. yüzyıldan beri tüm Doğululardan, bugün ise özel olarak topraklarına el konulmuş, mülteci kamplarına mahkum edilmiş Filistinlilerden ve en temel ihtiyaçlarından mahrum bırakılmış, bebekleri ilaçsızlıktan ölüme terk edilmiş olan Iraklılardan esirgenen bir anlayışı talep etmektedir.

şiddet ve korku iç içe

Şiddet Orta Doğu'ya yabancı değildir; Avrupalılar henüz pek çok Arap kentine alınmazken dahi şiddet bu toprakların hemen her yerinde hüküm sürmekteydi. Hatta 19. yüzyıl öncesinde ve yüzyılın ilk on yıllarında bölgede yaşanan şiddeti ifade etmek için kimi yazarlar "sürekli iç savaş hali" ifadesini kullanmışlardır.⁴ Ama dünyanın her yerinde görülebilen bu 'olağan şiddet', yüzyılın ortalarından itibaren ortaya çıkacak olan şiddet dalgalarından nitelik olarak farklı bir şiddettir. **Eski şiddet** dinsel sınırlarla çakışmayan, çok farklı şekillerde oluşabilen kabile ittifaklarından doğmaktaydı ve yereldi.⁵ Örneğin Lübnan'da yüzyılın ortalarına damgasını vuracak olan çatışmaların iki tarafı olan Dürzilerle Maruniler aynı köylerde yaşıyor, aynı emire itaat ediyorlardı. Çatışmalar sonrasında bu karma köylerin ortadan kalktığı görülmüştür. Batılıların bölgeye nüfuz etmesinden sonra ortaya çıkan **yeni şiddet** ise tüm bölge nüfusunu dinlerine ve mezheplerine göre ayırmakta, Müslümanlar ve gayrimüslimler olarak iki temel kategoride kutuplaştırmaktaydı. Bugün açısından ilginç olan bir nokta, Yahudilerin bu kutuplaşmanın dışında kalabilmesi, Hıristiyanlarla yaşanan gerilimlerde Müslümanlarla Yahudilerin dayanışma içinde olmalarıydı.⁶

Şam'daki bir İngiliz gözlemci 1870'lerin ilk yıllarında cemaatler arasındaki ilişkilerin durumunu şöyle özetliyordu: "Birbirlerinden nefret ediyorlar. Sünniler Şii'leri aforoz ediyor ve her ikisi birlikte Dürzilerden nefret ediyorlar. Bunlar da hep birlikte Nusayrilerden nefret ediyorlar; Maruniler kendileri dışında kimseyi sevmiyorlar ve bütün diğer cemaatlerde kendilerine karşı tam anlamıyla bir tiksinti uyandırıyorlar. Rum Ortodokslar Rum Katoliklerden ve Latinlerden öğreniyorlar ve bu sayılanların hepsi Yahudilere küçümseyerek bakıyor."⁷

Lübnan'da 1860-61'de yaşanan cemaatler arası çatışmalar, kapitalizmi acımasızca eleştiren Marx tarafından bile vahşi kabileler arası bir mesele olarak değerlendirilmiş, **yeni şiddet**in kökeni göz ardı edilmiştir.

Adil Baktiaya*

ABD vatandaşları yaşadıkları sahicî dehşet nedeniyle kendi devletlerinin geçirdiği sahte cinneti onaylama noktasına gelmiş, itiraz sesleri uzun süre duyulamamıştır

* Dr. İ.Ü. İkt. Fak.

cemaate karşı cemaat

19. yüzyılda Avrupalı devletler bir yandan Osmanlı Devleti'nin girdiği ekonomik, siyasi, askeri her türlü kriz sonrasında yeni ödümler kopararak eşit olmayan bir ticareti dayatıyor ve böylece imalat sektörünü yıkarak öfkeli, işsiz ve aç kalmış kitleler yaratıyorlardı⁸; diğer yandan aralarındaki rekabette ileri geçmek arzusuyla her biri belirli bir cemaatin tarafını tutuyor ve açıkça cemaatleri birbirine karşı kışkırtan, kimi zaman silah dağıtmaya varan bilinçli bir politika izliyorlardı. Lübnan'daki olayların hemen sonrasında Dürzileri ziyaret eden bir İngiliz görevlisinin raporu, Fransız koruması altındaki Marunilere karşı İngilizlerce desteklenen Dürzilerin olayı nasıl anladıklarına dair ilginç bir örnek oluşturmaktadır. Rapora göre Dürziler, Marunileri öldürmekle İngilizlerin beğenecekleri bir şey yapmış olduklarını düşünüyor ve bölgenin Hıristiyan nüfusundaki her bir azalmayı İngilizlerin onaylayacaklarına inanıyorlardı. Çünkü bu, Fransız nüfuzunda bir azalma anlamına gelecekti.⁹

'Cemaate karşı cemaat' politikası süpergüç konumundaki İngiltere'nin dış politikasında bir model olarak kullanılmaktaydı. 1881'de Ermeni kiliseler arasındaki mücadelede İngilizlerin ne yapması gerektiği ile ilgili tartışmalar Suriye'de izlenen politikayı da ortaya koymaktadır. Bir İngiliz diplomat *"Küçük Ermenistan'da Fransızlar nüfuzlarını artırdıklarından, Marunilerin desteklenmesine karşılık olarak Dürzileri desteklemek şeklinde Suriye'de izlediğimiz politikayı burada da Ermeniler konusunda izlemeliyiz."* diyerek fikrini belirtmişti.¹⁰ Diplomatın sözünü ettiği bu politika nedeniyle 1840'lardan 1861 yılına kadar Suriye-Lübnan kan gölüne dönmüş, ama bu, söz konusu politikanın model olmasını engellememiştir. Çünkü bu politikanın önemli sonuçlarından biri bölgede etkinliği Fransa'ya kaptırmamak, bir diğeri ise İngiltere'nin 16. yüzyıldan beri Fransa'nın etki alanı olarak görülen Suriye'de, 1800-1850 yılları arasında ticaret hacmini 8 kat artırması ve böylece Suriye çölündeki Bedevilere Lancashire pamuğundan yapılmış gömlekler giydirilmesidir.¹¹

Şiddet olaylarının ilk eldeki mağdurları Hıristiyan Araplardı. Bunun başlıca nedeni Batılı ülkelerin politikalarının bir sonucu olarak ekonomik gelişmenin sınırlarının din-mezhep sınırlarıyla örtüşmesi, Müslümanlar yoksullaşırken Hıristiyanların durumunun hızla iyileşme-

siydi. Gayrimüslimlerin nüfuslarıyla orantısız bir şekilde ele geçirmeye başladıkları etkinlik, Müslümanlar arasında önemli bir hoşnutsuzluk sebebi haline gelmişti. Ticaret, bankacılık, kuyumculuk gibi işler, zamanla büyük oranda gayrimüslimlerin elinde toplandı. Öbür taraftan daha iyi eğitim almış olmaları sebebiyle gittikçe artan sayıda gayrimüslim devlet görevlerine alınıyor, hazine memurluğu, muhasebecilik, danışmanlık, katiplik gibi meslekleri işgal ediyordu.¹² Süreç, Avrupa hükümetlerinin ve bölgedeki konsolosların müdahaleleriyle gittikçe keskinleşmekteydi.

Müslüman Araplar hemen her gün hissettikleri bu denge değişiminin yanında, yüzyılın ortalarında Osmanlı Devleti'nin karşılaştığı güçlüklerden de Avrupa devletlerinin sorumlu olduğunu düşünüyorlardı. Fransa'nın Lübnan'a asker çıkaracağı, Avrupa devletlerinin Osmanlı Devleti'ne saldırmayı planladıkları ve Hıristiyanların isyan edecekleri dedikoduları dolaşmaktaydı. Hıristiyan teba zaten kısa bir süre önce Girit'te ve Balkanlarda isyan etmişti.

Suriye'de Avrupalı devletlerin gelip bu toprakları işgal edecekleri dedikoduları dolaşmaktaydı. Müslümanların büyük bir çoğunluğu daha 19. yüzyılın ortalarında Suriye'yi denetim altına alacak ve yerli Hıristiyanlardan yardım alacak bir Avrupa-Hıristiyan komplosundan korkuyorlardı. Bu korku nedeniyle yerli Arap Hıristiyanlar da Müslümanlara, güvenliklerini tehdit eden bir unsur olarak görünmeye başladı.¹³ 1850'li yılların sonlarına doğru bugün Suudi Arabistan sınırları içinde kalan Cidde'de, Suriye'nin Halep kentinde, Nablus'ta ve daha pek çok yerde büyük şiddet olayları patlak verdi. Avrupalı devletler kimi durumlarda Osmanlı devletini şiddetli cezalar vermeye zorluyor, kimi durumlarda ise Cidde örneğinde olduğu gibi uluslararası hukuku hiçe sayarak kendileri müdahale ediyorlardı. Cidde Osmanlı Devleti'nin müdahalesi beklenmeden Fransız ve İngilizler tarafından topa tutulmuş, Osmanlı Devleti'nin etkili bir cevap verememesi Müslümanlar arasında yok olma psikozunu pekiştirmiş, sonuçta bu olay yeni şiddet olaylarının hazırlayıcısı olmuştu.

1860-61 olayları

Lübnan'daki 1860-1861 olayları şiddet dalgalarının en büyüğüydü. Olaylar Dürzilerle Maruniler arasında, binlerce insanın ölmesine sebep olan bir iç savaş şeklinde patlak verdi ve süreç 1914 yılına kadar varlığını sürdürme-

Müslümanların büyük bir çoğunluğu daha 19. yüzyılın ortalarında Suriye'yi denetim altına alacak ve yerli Hıristiyanlardan yardım alacak bir Avrupa-Hıristiyan komplosundan korkuyorlardı

cek olan Lübnan Mutasarrıflığı'nın kurulmasıyla sonuçlandı. Olaylar sırasında Müslümanlar bir kutupta, çeşitli mezhepleriyle birlikte Hıristiyanlar bir diğer kutupta toplanmışlardı. Lübnan'daki savaşın haberi Şam'a ulaştığında bu kentte de olaylar patlak vermiş, Müslümanlar Hıristiyanları katletmiş ve ardından Avrupalı devletlerin müdahalesinden korkan Osmanlı Devleti tarafından şiddetle cezalandırılmışlardı. Bu önlemler Fransızların Suriye'ye asker çıkarmasını engelleyememiş, yalnızca operasyonun daha sınırlı olmasını sağlamıştı.

Şiddet olaylarının ilginç bir ortak özelliği, ayaklanan kitlelerin yerli Araplar dışında kimleri suçladığını göstermesiydi. Hıristiyan Araplara yönelen şiddet olayları sırasında, genellikle, içinde bulunulan kötü durumun sorumlusu olarak görülen konsoloslara da hedef oluyordu. Örneğin Cidde'de İngiliz ve Fransız konsoloslara ile 20 kadar Hıristiyan tacir öldürülmüştü.¹⁴ Ülke içi gibi görünen şiddet olayları aslında Avrupa tarafından köşeye kısıtlanmış olma hissiyle ilgiliydi. Örneğin 1860 olaylarının hemen öncesindeki bir konsolosluk raporunda Laskiye'deki Müslümanlar arasında şöyle konuşmaların geçtiği bildiriliyordu: "Ülkemizin Avrupalılarca işgal edileceğini biliyoruz; ama biz de ülkemiz alınmadan önce elden geldikince çok Hıristiyan öldüreceğiz."¹⁵ Dinsel gibi görünen nedenlerle çok boyutluydular. Hıristiyan Araplar yalnızca bir dinsel taassup nedeniyle değil, hem Müslümanların aleyhine olacak şekilde zenginliğin kendilerine akması nedeniyle, hem de bu kuşatmadaki payları bakımından hedef seçiliyordu. Gayrimüslimlerin hem ekonomik hayatta hem de devlet görevlerinde artan etkinlikleri, geleneksel olarak bu konumları elinde bulundurmuş olan ve kitleler üzerinde de nüfuzu olan eşrafın hoşnutsuzluğunun Hıristiyan-karşıtlığı şekline bürünmesine sebep olmuştu. Kimi olaylarda Tanzimat süreci ile birlikte hızla batılılaşmakta olan Osmanlılar da kusurlu görülüyor ve İngiliz ve Fransız bayraklarının yanında Müslüman Osmanlı Devleti'nin bayrağının da yakıldığı oluyordu.

yumuşama dönemi

Tanzimat'ın Arap topraklarında etkin bir şekilde uygulanmasına 1860 olayları sonrasında başlanabilmiştir. Bu tarih, Arap topraklarında (Mısır'ı hariç tutarsak) modern devletin de doğum tarihi olarak kabul edilebilir. Artık karşımızda her yerde okullar açan, gazeteler yayınlayan, önceki dönemlere kıyasla çok ka-

labalık bir memur kadrosu istihdam eden ve Abdülhamit dönemi ile birlikte hızlanan bir süreç içerisinde kamuoyuna hitap eden bir Osmanlı Devleti vardır. Bölgeyi yönetebilmek için özerk olduğu kabul edilen şehir eşrafiyle ya da kırlardaki emir ve şeyhlerle ittifaklar yapma siyaseti tek politika olmaktan çıkmış, devlet yönettirmekten çok, yönetmeye başlamıştır. Müslümanlarla Hıristiyanların birbirlerine karşı tutumlarında da dikkate değer bir yumuşama vardır.¹⁶ Örneğin 1879'da Suriye'yi ziyaret eden İngiliz Büyükelçisi Layard başta fanatikliği ile meşhur Kudüs Müslümanlarında olmak üzere bölgede "çok önemli bir değişim" fark ettiğini rapor etmektedir. Uzun yıllar önce geldiğinde şahit olduğu eski taassup ortadan kalkmıştır. Layard'a göre fanatizm Müslümanlar arasında değil, Hıristiyan mezheplerin arasında, bu mezheplerin birbirleriyle ilişkilerinde yaşamaktadır.¹⁷

Aslında 1860 sonrasında Müslümanlar tarafından Hıristiyanları hedef alan şiddet yine vardır. Ama Müslümanların büyük bir kısmını birleştiren Hıristiyan-karşıtı bir ittifak 1860 sonrasında görülmüştür. Olaylar daha çok yerel kişisel anlaşmazlıkların büyümesi ve bir saman alevi gibi parlayıp sönmeye başladığı ya da savaşa benzeri olağanüstü durumlarda daha yaygın ve daha uzun süreli olarak, ama yine de toplumun alt tabakalarından bazı gruplarla sınırlı ve Müslümanların çoğunluğunca tasvip edilmeyen bir tarzda cereyan etti.¹⁸

Hıristiyan Araplar arasındaki bir grup beklenilebileceği tersine olayların suçlusunu olarak Müslümanları gösterip kendi sorumluluklarını gizleme yoluna gitmedi. Şiddet olaylarını dinsel tutuculuğa bağlayarak, bu dinsel tutuculuğun kaynakları üzerine düşünmeye başladılar. Konsoloslukların ve misyonerlerin o tarihe kadar faaliyetlerinin dinsel taassubun ve bunun zemini olan din temelindeki aidiyet duygusunun oluşmasında büyük bir pay sahibi olduğuna kanaat getirdiler. Hıristiyanlar da Müslümanlar da Arap olduklarını, Avrupa'nın hedef tahtasında birlikte yer aldıklarını kavradılar. Hıristiyan Araplardan bazıları misyonerlerle olan ilişkilerini gevşettiler ve daha bağımsız davranmaya, dine dayalı olmayan bir kimlik arayışına başladılar. Arap ve Suriyeli olmayı yüceltip, Osmanlılık kimliği ile uyumlu olacak şekilde formüle eden bu Hıristiyanlar Osmanlı Devleti tarafından da desteklendiler.¹⁹ Bu Hıristiyan Araplar çıkardıkları gazetelerde 'Suriye'nin evlatlarını Suriye için çalışmaya çağırırlar. Her mezhepten insanın kabul edileceği

Layard'a göre fanatizm Müslümanlar arasında değil, Hıristiyan mezheplerin arasında, bu mezheplerin birbirleriyle ilişkilerinde yaşamaktadır

çeşitli dernekler ve eğitim kurumları kurmaya giriştiler.²⁰

korkunun yerleşmesi:

1877-1878 osmanlı-rus savaşı

Araplarda Avrupalı Devletlerin gelip üzerlerinde yaşadıkları toprakları işgal edeceği korkusunu en belirgin olarak görebileceğimiz dönem 1875-1882 arasıdır ve bu açıdan dönüm noktası 1877-78'deki Osmanlı-Rus Savaşıdır. Sembolik bir tarihtir bu. Yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı gibi bu tarihten önce de böylesi korkular ve endişe verici örnekler görülmüştü. En başta Napolyon Bonapart 1802'de Mısır'a çıkartma yapmış, sonradan onu oradan çıkartmakta yardımcı olan İngiltere'yi Mısır'dan çıkartmak, yani 'kurtarıcıdan kurtulmak' bir kaç yıl almıştır. İlk işgal edilen Müslüman toprağı Kırım (1774), ilk işgal edilen Arapça konuşulan toprak ise Cezayir (1830)'di. Yüzyılın sonlarına doğru süreç hızlandı, '93 Harbi' olarak bilinen Osmanlı-Rus Savaşı'yla zirveye ulaştı.²¹

1873 ve 1874'te İmparatorluk'ta tarım krizleri yaşanmış, 1875'te hazine krizi ortaya çıkmış, Yemen'de aşiretlere karşı yürütülen uzun süreli savaş (1871-1873) yeni mali yükler getirmiş ve aynı yıl, başka zaman ortaya çıksa bu kadar etkili olamayacak olan bir isyan (Hersek İsyanı) İmparatorluğun içinde bulunduğu durumu daha da güçleştirmiştir.²² Bu durumun bugünkü Suriye-Filistin-İsrail-Ürdün bölgesine yansımaları tam anlamıyla bir felaket olmuştur. 1880 tarihli bir kayda göre insanlar, düzinelerle açlıktan ölmeye başlamışlardır.²³

Korkular Osmanlı-Rus Savaşı'nın kısa bir süre öncesinde zaten başlamıştı. 1875'te İngiltere'nin Süveyş Kanalındaki Hidiv'e ait hisseleri satın alması Mısır'ın er geç İngiltere tarafından ilhak edileceği düşüncesini doğurmuştu. İngiltere'nin Beyrut başkonsolosuna kalırsa Suriyeliler Mısır'a ilhak olmak istemeydiler. Bu, Suriye'de yeni bir eğilim değildi. 1860'lı yıllarda Mısır ajanları tarafından kışkırtılan bir eğilimdi. Şimdi ise Mısır'a ilhak olmak istemelerinin sebebi Mısır'ın İngiltere tarafından işgal edileceğine inanmalarıydı. Konsolosa göre Suriyeliler bir şekilde İngiliz yönetimi altına girmek istiyorlardı.²⁴

Siyasi belirsizliğin öne çıktığı ve 'üç padişahlı yıl' olarak bilinen 1876'da bazı gözlemciler, Suriyelilerin Osmanlı Devleti'nin bıçak sırtında olduğunu düşündüklerini yazmaktaydı. Bu gözlemcilere göre bütün Suriyeliler "Büyük

*güçler arasındaki ciddi yanlış anlamalar ya da karışıklıklar sonucunda ortaya çıkabilecek ve bütün 'medenî dünya'yı içine alabilecek olan felaketli bir savaşın Suriye için ne tür sonuçlar doğurabileceğini korkuyla tahmin etmeye çalışıyorlardı.'*²⁵

1878'de de Suriye'de yine ülkenin İngiltere tarafından işgal edileceğine dair dedikodular doluşmaktadır. Nitekim bu yıllarda Suriye'deki İngiliz başkonsolosu Londra'ya Suriye'nin işgal edilmesini, bunun çok kolay olacağını, halkın da bunu istediğini rapor etmektedir. Böylesi bir işgal söz konusu olursa 'cemaate karşı cemaat' politikası çerçevesinde desteklenen Dürzilerin yararlı olabileceğinden emindir.²⁶

Savaş sırasında oluşan ve hızla yaygınlaşan İmparatorluğun çökeceği kanısı ve bu yöndeki korku, İmparatorluk gerçekten çökene kadar devam etti. Savaş Müslümanların içinde bulunduğu koşulları daha da zorlaştırmış ve Osmanlı Devleti'nin geleceğine olan güveni sarsmıştı. Sonuçta Müslümanlar Osmanlı Devleti'nin dağılmakta olduğunu ve örgütlü bir hareketin inisiyatifi olmadığı taktirde yabancı bir ülkenin işgaline uğrayacaklarına kanaat getirdiler. Çare olarak Suriye'de, tarihte ilk defa Osmanlı'dan ayrılıp bağımsız bir Arap Devleti kurmayı hedefleyen bir hareket ortaya çıktı. Hareket doğrudan kendini Osmanlı Devleti'nin kaderine endekslemişti. Eğer Osmanlı Devleti dağılmazsa bu girişimci grup kendi kendini feshedecekti. Yok eğer devlet çöker ve yabancı bir gücün Suriye'yi işgal etmesi gündeme gelirse bağımsızlık ilan edilecekti.²⁷ Savaş sonrasında yapılan Berlin Kongresi Osmanlı İmparatorluğu'nun ömrünü uzatınca, bu hareket önceden kararlaştırıldığı gibi (Osmanlı devletinin de müdahalesiyle) ortadan kalktı. Ama işgal korkusu bir daha gündemden çıkmadı. Tam tersine Arapların korkuları sürekli doğrulandı. 1881'de Tunus Fransızlar tarafından, ardından 1882'de Mısır İngilizler tarafından işgal edildi. Tehlikelerin ardı arkası kesilmiyordu. Hindistan yolunun güvenliğini sağlamak için Mısır İngiltere'nin çok önem verdiği bir bölgeydi; 1882'den sonra Mısır'ın güvenliği için Suriye çok önemli olmuştu.

Korkuların doğru çıkması, Avrupa'nın gerisinde kalmış olan İslam ülkelerinde 'geri kalmışlık' sorununu yeni bir boyuta taşıdı. İstisnaları olmakla birlikte daha önceleri 'geri kalmışlık' ağırlıklı olarak bir 'iç çöküş' olarak ele alınmıştı: "İç çöküş problemi zihinleri hâlâ meşgul ediyordu, fakat buna bir de hayatta

Savaş sırasında oluşan ve hızla yaygınlaşan İmparatorluğun çökeceği kanısı ve bu yöndeki korku, İmparatorluk gerçekten çökene kadar devam etti

*kalma sorunu eklenmişti: Müslüman ülkeler dışarıdan gelen yeni tehlikeye nasıl karşı koyabilirlerdi?*²⁸ Böylece Osmanlı-Rus Savaşı Arap siyasi düşüncesi açısından da bir dönüm noktası olmuş, Araplarda Osmanlı Devleti'nden ayrı bir kaderleri olabileceği fikir ortaya çıkmıştı. Ama ayrılma fikri hiçbir zaman çoğunluğun fikri olmamış, ancak bir işgal söz konusu olursa gündeme gelebilecek, aydınların el altında tuttukları, ilk ortaya çıkışındaki kaygıların izlerini taşıyan bir seçenek olarak kalmıştır. İstanbul'da olduğu gibi Arap dünyasında da görülen ve Araplara göre uyarlanmış farklı vurgular taşıyan milliyetçilik, İslamcılık, Batıcılık, Osmanlıcılık gibi akımların hepsi 'Batı'ya yem olmama' amacını taşımaktaydı; bağımsız olma benzeri bir amaç pek görülüyor ya da bu görüldüğü zaman taraftar bulamıyordu. Arap milliyetçiliğinin Abdurrahman Kevakibi, Butros el Bustani, Reşid Rıza gibi öncüleri Osmanlı Devleti'nin koruyucu şemsiyesiyle barışıktı. 19. yüzyıl yalnızca büyük devletlerin kendilerini güvende hissedebilecekleri bir yüzyıldı. Bu nedenle Arap milliyetçiler dahi 'büyük devlet' olmak ve kalmak gerektiğini düşünüyor, bölünmektense en başa Osmanlıyı sonraya da kendi vatanlarını yerleştiren hiyerarşik bir vatan sevgisi kavramına sarılıyorlardı.

Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşı'na kadar uluslararası dengelerden, emperyalistler arası rekabetten yararlanarak yaşamını sürdürmeyi başardı. Bu süreç içerisinde Arapların büyük

çoğunluğu kaderlerinin Osmanlı Devleti'ne bağlı olduğunu düşündüler; dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin karşı karşıya kaldığı her tehlikede Araplar da kendilerini tehlike altında hissettiler. I.Dünya Savaşı sonrasında bir kez daha tüm korkuların yerinde olduğu görüldü; Suriye, Filistin, Lübnan bölgeleri Fransa ve İngiltere arasında paylaşıldı. Tarihin bundan sonrasına ise en başta, Arapların aşağılanmayı en ağır şekilde hissettikleri Filistin meselesini damga vurdu.

Doğu sorunu, Orta Doğu'da yaşayan tüm insanlar açısından bir var olma sorunuymdu. İşgal korkusu somut bir şeydi ve yaygındı. Örneğin İstanbul gazetelerinde Batılı devletlerin Orta Doğu üzerindeki emelleri üzerine çıkan haberler, muhtemel senaryoların değerlendirildiği yazılar ya da "birlik olmazsak Fas ve İran gibi mahvolabiliriz" şeklindeki yorumlar İmparatorluğun başka yerlerinde kolayca "mahvolduk", "şurası işgal edildi" ya da "şurası işgal edilecek" diye anlaşılabilirdi. 1911'de Amasya'da böyle bir panik yaşanmış, hükümetten, her yerde duyulmakta olan Suriye'nin Fransa tarafından işgal edildiği haberlerine açıklık getirmesi beklenmişti.²⁹ Çünkü bu türden dedikodular inandırıcıydı; bugün de inandırıcıdır. Bugün Araplar başta olmak üzere Ortadoğu halklarının ve aydınlarının düşüncelerinde bu korkunun etkisi halen kuvvetlidir; bu korku hergün yeniden üretilmektedir ve sonuçlarını vermeye devam etmesi kaçınılmazdır.

Osmanlı
Devleti
I. Dünya
Savaşı'na
kadar
uluslararası
dengelerden,
emperyalistler
arası
rekabetten
yararlanarak
yaşamını
sürdürmeyi
başardı

Dipnotlar:

1) 11 Eylül'den hemen sonra ABD, ülke dışından gelecek uçak seferlerini iptal etmiş, hatta beş gün iç seferler dahi yapılmamıştır. İnsanlar arasında uçağa binme korkusu ortaya çıkmış, hükümet bu korkuyu, havaalanı güvenliklerini son teknolojiyle donattığına dair haberlerle, uçaklarda bir sivil güvenlik görevlisinin yolcu kimliğinde gizlice seyahat edeceğini duyurarak, vb. önlemlerle aşmaya çalışmıştır. İnsanlar kendilerini dedektif gibi hissederek Arap asıllı ya da koyu tenli kişileri göz hapsine almış, ancak 'bu tip' insanların uçaktan indirilmelerini sağlayabildiklerinde yola çıkabilmişlerdir. Saldırını üstlenmese de memnuniyet duyduğunu ifade eden Usame bin Ladin, El Cezire Televizyonu'nda banttan yayınlanan açıklamasında, sanki olabilecek en güzel şey buymuş gibi "Allah'a şükürler olsun ki, doğudan batıya, kuzeyden güneye tüm Amerika korku içinde" demiştir. *Düşmanı Arayan Savaş*, s.24.

2) ABD vatandaşlarının Irak hareketine verdiği destek yeni yeni düşmeye başlamıştır. Kasım 2001'de anketler yüzde 74'lük bir desteğe işaret ederken bu oran iki ay önce yüzde 61'e, bugün ise yüzde 53'e düşmüştür. Müttefikler ikna edilmeden hareket yapılımasını savunanların oranı ise yüzde 20'dir. *Radikal*, 24 Ağustos 2002.

3) Orta Doğu'lu Müslümanları hedef alan saldırılar sayılamayacak kadar çoktur. Hedefi şaşırın ve aslında böylece saldırganların bakış açısını daha iyi gösteren bazı saldırılardan örnek vermek gerekirse, "Hindistanlı Sih, Balbir Singh Sodhi önceki gün vurularak öldürüldü." (*Radikal*, 17.09.2001); "isimleri Arapçaya benzeyen beş öğrenci saldırıya uğradı"; "Lübnanlı Hıristiyanların kilisesine kundaklama girişiminde bulunuldu". (*Radikal*, 14.09.2001), vs.

4) Moshe Maoz, *Ottoman Reform in Syria and Palestine (1840-1860)*, Oxford University Press, London, 1968, s.9

- 5) Leila Fawaz, "Social Change in Countryside: Mount Lebanon in the Nineteenth Century", **CI-ÉPO: Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Araştırmaları Uluslararası Komitesi VII. Sempozyumu Bildirileri**, Jean-Louis Bacqué-Grammont, İlber Ortaylı vd. (haz.), TTK, Ankara, 1994, s.62.
- 6) Moshe Maoz, "Intercommunal Relations in Ottoman Syria During the Tanzimat Era: Social and Economic Factors", ed. Halil İnalçık-Osman Okyar, **Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071-1920)**, Hacettepe Üniversitesi Ankara, 1977, s.209.
- 7) A.g.e., s.205.
- 8) 1860 olaylarında bu işsizler önemli bir rol oynamıştı. Bkz. Philip S. Khoury, **Urban Notables and Arab Nationalism: The Politics of Damascus: 1860-1920**, Cambridge University Press, Cambridge, 1983, s.23; Roger Owen, **The Middle East in the World Economy: 1800-1914**, I.B.Tauris & Co Ltd, London, 1993, s. 169.
- 9) Albert Hourani, "Lebanon from Feudalism to Modern State", **Middle Eastern Studies**, Cilt 2, Nisan 1966, Sayı 3, s.258.
- 10) FO 424/122, No 123, Londra, Henderson'dan Earl Granville'e, 9.haziran.1881.
- 11) Albert Hourani, **Arap Halkları Tarihi**, çev.: Yavuz Alogan, İletişim Y., İstanbul, 1997, s.318.
- 12) Örneğin Şam'da 1860 karışıklığı sırasında vilayetin mali işleri tamamen felce uğramıştı. Çünkü bu görevler neredeyse tamamen Hıristiyanların elindeydi. Maoz, **Ottoman Reform...**, s.192-193.
- *) Suriye terimi 19. Yüzyılda bugünkü Suriye'den daha geniş bir bölgeyi anlatmaktaydı. Bugünkü Suriye, Lübnan, Ürdün, Filistin ve İsrail topraklarının büyük kısmı Suriye, ya da Bilad-ı Şam olarak adlandırılıyordu. Burada da Suriye terimi aksi belirtilmedikçe coğrafi Suriye denilen Doğu Akdeniz sahil kesimindeki bu devletleri ifade etmek üzere geniş anlamıyla kullanılacaktır.
- 13) Maoz, "Intercommunal Relations...", s.206.
- 14) Cevdet Paşa, **Tezâkir 13-20**, s.51.
- 15) Maoz, **Ottoman Reform**, s.229.
- 16) Henry Harris Jessup, **Fifty Three Years in Syria**, Cilt 1, Fleming H.Revell Company, London, 1910, s.218.
- 17) FO 424/91, No 31, Sir Layard'tan Marquis of Salisbury'e, 28 Ekim 1879.
- 18) Bazı olaylarda Müslümanlar fanatik küçük bir kesimin çıkarttığı olayları tasvip etmeseler de seslerini çıkaramıyorlardı. FO 195/1154, No 88, Aleih, Eldridge'ten Layard'a, 5 Ağustos 1877.
- 19) Maoz, **Ottoman Reform**, s..242.
- 20) Bu Hıristiyan Arapların en önde geleni ilk Suriye milliyetçisi sayılan Butros el Bustani'dir. Bustani'nin düşüncesindeki değişim için bkz. Yusuf Kazma Huri, **Recul Sabık Li Asrihi: el Muallim Butros el Bustani (1819-1883)**, Bışen, Beyrut, 1994. Burada misyonerleri konu dışında bıraktık. Ancak misyonerlerin din-mezhep ayrımını körüklediklerini ve açtıkları okullara kaydettikleri öğrencileri mezheplerine de kattıklarını belirtmek gerekir. Misyonerlerin Orta Doğu'ya en önemli katkısı gibi görünen bu okullar 1860 öncesinde, sanıldığı gibi aksine kaliteli okullar değildi; dinsel eğitimin ağırlıklı olduğu muhafazakâr mezhep okullarıydı. Ancak 1860 sonrasında herkese açık, ladini müfredata sahip kaliteli kolejler kurulmuştur. A.L. Tibawi, **American Interest in Syria: 1800-1901: Educational, Literary and Religious Work**, Clarendon Press, London, 1966, s.305.
- 21) Osmanlı-Rus Savaşı 19. yüzyılda İmparatorluğun çökeceği korkusunu doğuran iki büyük kriz döneminden biridir. Birincisi yüzyılın ilk çeyreğinde Mısır valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın Osmanlı tahtı için bir tehdit unsuru olarak ortaya çıkmasıydı. Ama sonuçta Mehmet Ali Paşa çok da 'yabancı' bir güç değildi ve Anadolu'da bile geniş bir destek bulmuştu.
- 22) Roderic Davison, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform: 1856-1876**, cilt 2., çev.: Osman Akinhay, Papirüs Y., İstanbul, 1997, s.45; Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, 8.Bs., çev. Metin Kıratlı, TTK, Ankara, 2000, s.158.
- 23) FO 424/106, No 127 içinde ek olarak, Halep, Henderson'dan Layard'a, 10.Mart.1880.
- 24) FO 78/2847, Pol. No 24, Beyrut, Eldridge'ten Derby'ye, 26.Mart.1878.
- 25) FO 195/1113, No 38, Aleih, Eldridge'ten Elliot'a, 9.Temmuz.1876.
- 26) FO 78/2847 Pol. No 33, Beyrut, Eldridge'ten Derby'ye, 10.Nisan.1878.
- 27) Elizier Tauber, **The Emergence of the Arab Movements**, Frank Cass, London, 1993, s.10-12.
- 28) Albert Hourani, **Arabic Thought in the Liberal Age: 1798-1939**, Oxford University Press, London, 1962, s.104.
- 29) BOA.DH-SYS (1331.6:3), 27/2, Amasya Mebus-u Sabıkından Dahiliye Nezareti'ne; Bu yanlış anlaşılma ile ilgili olarak hükümete rapor yazan Amasya mutasarrıfı, olayı kısmen Amasyalıların ahlaksızlığına ve dedikodu merakına bağlamıştı. BOA.DH-SYS (1330.8.2), 57/2-24, Bab-ı Ali Dahiliye Nezareti Şifre Kalemli: Amasya Mutasarrıfı'ından Dahiliye Nezareti Müsteşarlığına Gelen Şifre.

zorunlu bir uyumun sancıları

Özgün iktisadi kalkınması değişik çevrelerce örnek olarak gösterilen Japonya, on yıldır aşamadığı kriz ile herkesi şaşırttı. Aynı dönem içinde A.B.D. ve Avrupa'nın genellikle yakaladıkları performansla rağmen yaşanan ekonomik-sosyal ve politik kaos dikkatleri bu ülkeye çekti.

Kısa bir zaman öncesine kadar dünyanın bir numaralı ekonomik gücü olmaya aday gösterilen, şu anda ise G-7'lerin içinde en kötü durumda olan ülke, bu kez iktisatçıların, sosyologların ve diğer sosyal bilimcilerin ilgi odağı oldu. Kimi iktisatçılar bunalımı salt konjonktürel nedenlere bağlarken, kimi analistler bununla yetinmeyip Japon sisteminin kendine özgü kapitalist yapısını mercek altına yatırdılar.

Her şeyin ötesinde başarıya koşullanmış Japon toplumunun, küreselleşme sürecinde çizdiği olumsuz ekonomik tabloyu tahlil etmek için ülkenin geçtiğimiz yüzyıldaki tarihsel sürecini irdelemekte yarar var.

geriye doğru kısa bir bakış

Modern Japonya'nın iktisadi yapısının temellerinin atılması bir anlamda feodalizmden

modernizme geçişi simgeleyen Meiji dönemine (1868-1912) uzanır.

Kendine özgü bir kapitalist kalkınma modeli ile bu dönemde sanayileşme sürecine geçip, ekonomik ve teknolojik açıdan çok ileri olan ve bağımsızlığını tehdit eden Batı'yı yakalayıp aşmayı amaçlayan Japonya, az gelişmiş Asya kıtasında da kendi dengelerini kurmaya çalışır. Devletin temel düzenleyici ve yol gösterici olduğu bu süreçte ülkenin bağımsızlığına büyük önem verilir. Bu bağlamda halkın eğitimine hız verilirken, tasarruf eğilimi çeşitli yollarla güçlendirilir ve başarılı olunur. Örneğin 1877 ile 1897 arasında kamu borcunun finansmanında kullanılan dış katkı yüzde 6'dan yüzde 0'a düşer. Ayrıca bu süreçte Japonya'nın daha ileriki dönemlerine damgasını vuracak olan devlet-özel sektör ilişkisinin temelleri atılır, ekonomik yaşamın güçlü grupları oluşur. Devlet, finansal sistemin denetimini de elinde tutarak fonların özellikle sanayileşmeye akmasını, bilimsel ve teknolojik düzeyin gelişmesini sağlamaya çalışır.

II. Dünya Savaşı'nı kaybedip silahsızlanan ve zenginliğinin dörtte birini yitiren Japonya için, iktisadi büyüme bu kez temel bir

Metin Sarfati*

* Dr. Marmara Üni.

amaç; iş, tasarruf, eğitim gibi kavramlar etrafında kenetlenilecek ulusal değerleri oluşturur. Batıyı tekrar yakalamak için Meiji döneminin genel çizgilerine uygun fakat yeni dönemin koşulları dikkate alınarak hazırlanan model çerçevesinde, etkin politikalarla seksenli yıllara doğru tüm şokları başarı ile atlatarak ulaşan Japonya, dünyanın önde gelen ekonomik güçlerinden biri olur; 1950'li yılların ortalarında dünya hasılasının yüzde 36.3'ünü oluşturan A.B.D.'ye ve yüzde 17.5'ünü oluşturan gelecekteki AB ülkelerine karşı, Japonya sadece yüzde 2.2'sini oluştururken, 1980'li yılların ortasına doğru payını yüzde 11.8'e çıkarır ve bu dönemde dünyanın nerede ise en büyük ekonomik gücü olmaya aday olur.

Fakat orkestra şefi rolünü yüklenen devletin öncülüğünde, düşük işsizlik oranı ve yüksek kalkınma hızı ile 80'li yıllara ulaşan ülke ekonomisi eski yapısı ile dünyadaki değişimlere karşı direnç göstermeye başlar.

90'lı yılların başında düşmeye başlayan büyüme oranı işsizlik düzeyini yükseltir. 1986 yılından itibaren aşırı değerlenen Yen'in ve yürürlükteki para politikasının da etkisi ile borsa ve gayrimenkul piyasalarında aşırı bir şişme başlar. Borçlanmaların gayrimenkul güvencesine dayanması şişmeyi hızlandırır.

Ekonomide başlayan ileri doğru kaçış süreci, bankaların da desteği ile yatırımların değerini daha da artırır.

Bu kez uygulamaya konulan yeni kredi politikası ile iskonto oranları 1988 ila 1990 arasında yüzde 2.75'den yüzde 6'ya yükselince, borsada ve arazi fiyatlarında ani ve hızlı düşüşler yaşanmaya başlanır. Örneğin arazi fiyatları kısa bir süre içinde 730.000 Milyar Yen'lik değer yitirir.

Patlayan finansal balon süratle olumsuz etkisini göstermeye başlamıştır.

Şirketler bu döneme olağanüstü borçlu yalananınca iflaslar birbirini izlemeye başlar, ülke 2001 yılını - % 0.5 büyüme oranı ile kapatır.

krizin nedenleri

Ülkenin "kaybedilmiş on yılı" olarak adlandırılan eksi büyümeli, artan işsizlik oranlı ve aşırı borçlu döneminin nedenleri konjonktürel veya yapısal olarak nitelendirilecek tezlerle açıklanabilir.

* konjonktürel nedenler

90'lı yılların krizi daha çok finansal kurumların krizi olarak değerlendirilebilir. Şöyle ki; ailelerin minimum risk alarak bankaya ve sigorta şirketlerine yatan paralarını, finansal kurumlar sadece fiyatları devamlı yükselen gayrimenkul güvencesi ile fakat normalin

üzerinde risk alarak şirketlere ödünç verip, hisselerini satın alıyorlar. Aşırı borçlanan firmalar ekonomideki duraklama belirtileri ile birlikte borçlarını geri ödemekte zorlanıyorlar. Süratle

düşen gayrimenkul fiyatları sıkıntıyı derinleştirip, piyasalara zincirleme olumsuz etki yapmaya başlıyor. Ayrıca liberalleşme süreci esnasında büyük Japon şirketlerinin ulusal bankaların yerine yabancıları tercih etmesi, banka bilançolarını son derece olumsuz etkiliyor. Finansal kurumlar böylece sermayelerini tüketmiş oluyorlar.

Yen'in Dolar karşısında aşırı değerlenmesi, kimi yanlış mali politikalar, 97-98 Asya krizleri, bu nedenlerle birleştiğinde Japonya'daki krizin konjonktürel nedenleri saptanmış olur.

* yapısal nedenler

Tarihsel süreç içinde kendine özgü bir kapitalist kalkınma metodu seçen ülke, öncelikle kimi değerlerin değişik toplum katmanlarında kök salmasını sağlamıştır.

Sanayileşmiş ülkelerin bir çoğunun ulaşılmadığı ölçüde bir **orta sınıf** bilinci ve buna uygun davranış biçimleri oluşturulmuştur. **Tasarruf** kutsanmış; 1958'de yüzde 13.6 olan tasarruf oranı, 1961'de yüzde 19.2'ye yükselmiştir. Tüketimin önemsenmediği, maddi konfor hakkında ortak normlara sahip toplumda bu yolla "eşitlik" duygusu gelişmiş ve işyerine **aidiyet** kavramı ile perçinlenmiştir.

Japon kapitalizmine özgü olan işyerinin yalnız hissedarlara değil, ücretlilere de ait olduğu, salt bir ticari "meta" olmanın ötesinde bir anlam taşıdığı düşüncesinin benimsenilmesi bu algılamada etkili olmuştur.

Japon toplumundaki bu değerler **bağımsızlık** kriteri ile birleştiğinde, kendine özgü iktisadi kalkınma için gerekli davranışsal güdüleri sağlarken, küreselleşme aşamasına gelindiğinde ise ekonominin önünü tıkayan faktörler haline gelmiştir. Başarıyı sağlayan unsurlar gelişmeyi tehdit ederken, ekonomideki gelişmeler değer yargıları ile çelişir olmuşlardır. Risk almayan bireyin, açık bir ekonomide **iktisadi** davranması beklenemeyeceği gibi, **bağımsızlık** kavramının günümüzün karşılıklı bağımlılık kavramı ile çelişmesi kaçınılmazdır. Ayrıca 80'li yılların spekülasyon kazançları toplumda eşitlik kavramının sorgulanmasına yol açarken, **aidiyet** duygusu 90'lı yıllarda ekonomik koşulların gerektirdiği alışkanlığın gösterilememesine neden olmuştur.

Anlaşılabileceği gibi, bu tez, krizin kökeninde rekabetten uzak ve içe kapanık bir ekonominin, küreselleşme sürecine uyum sağlama güçlüğünün bulunduğunu ileri sürmektedir.

Buna bağlı olarak, sözü edilen süreçte rekabetten uzak finansal sistemin zaafı açıkça görülmüş, finansal kriz reel ekonomideki problemleri körüklemiştir. Ayrıca davranışlarını değiştirmeye başlayan tüketici "fiyat, kalite" karşılaştırması yaparak **iktisadi** davranmaya başlamış, yabancı ürünler tercih edilmiştir. Sonuçta ekonomide satılmayan stoklar, örneğin 1998 yılında 410 Milyar Euro'ya ulaşmıştır.

krizden çıkış

G-7'lerin 1985 yılında bütçe fazlalığını azaltarak, iç piyasayı rekabete açma önerisini reddedip, onun yerine para hacmini arttırmayı tercih eden Japonya'nın önünde şu anda ekonominin yeniden büyümeye geçmesi ve istih-

dam hacminin artırılması gibi acil iki sorun bulunmaktadır. Borç yükü altında bunalan ve her şeye karşın deflasyonu ve aktiflerin daha fazla değer yitirmesini önleyen, piyasalardan büyük miktarda Dolar satın alarak, Yen'in değerini düşük tutup, ihracata rekabet gücü kazandırmaya, firmaların kuşkulu alacak sorununu çözmeye çalışan, ayrıca şirketlerin kendi hisse senetlerini tekrar geri satın almaları projesini hazırlayan, devletin bu iki amacı kısa vadede gerçekleştirmesi pek kolay görünmemektedir.

Ayrıca kısa-orta vadede finans sektörünün yeniden yapılandırılıp, eski alışkanlıklarını terk etmesi ve açık bir ekonomide hissedarlar açısından da gerekli olan yeni iletişim sisteminin kurulması, krizi aşmak için başta gelen önlemlerin arasında gelmektedir.

Bununla birlikte söz konusu önlemlerin kısa vadeli olduğu, asıl olanın ülkede yapısal reformların gerçekleştirilmesi olduğunda bir fikir birliği görülmektedir. Bu da Japonya'nın öncelikle küreselleşme karşısındaki tavrını netleştirmesini gerektirmektedir.

sonuç

Japonya'daki krizin köklerinin, salt konjonktürel nedenlerin ve finansal bozuklukların ötesinde, eskimiş kapitalist düzende yattığı pek göz ardı edilmeyecek gibi görünmektedir. Ülkedeki iktisadi durgunluk, ancak sosyal ve politik krizle birlikte değerlendirildiğinde anlam taşıyabilir.

Japon toplumu bir anlamda batı toplumlarının **refah devleti** döneminin bitişindeki bunalımın, bir benzerini aşmaya çalışmaktadır.

Yol ayrımındaki ülkenin yeni yönelimi liberal ağırlıklı, yine başarıya kenetlenmiş bir doğrultuda mı, yoksa artık dinamik bir süreçten vazgeçip, yaşlanmış bir topluma da uygun bir şekilde sıfır büyümeli, "yaşam kalitesinin" birincil amaç olduğu bir ekonomik modele mi uygun olacaktır.

Japonya gibi büyümesi durmuş bir ülkede derhal **bölüşüm** sorunlarının ağırlık kazanacağı düşünüldükçe, ülkenin bu iki şıkkın dışındaki, ama özellikle 97'den beri takip edilmeye başlanan ve işsizliğe, iflaslara, şiddete yol açan **Amerikan Liberalizminin** ötesinde kendi tarihsel ve toplumsal koşullarına uygun yeni bir model araması beklenebilir.

ESKİ SAYILARI DA OKUNUR

EDİNEBİLECEĞİNİZ SAYILAR

SAYI	KONULAR
353-354	SOLUN YENİ EKONOMİ POLİTİKALARI
360-361	SOSYAL GÜVENLİK SİSTEMİ: SORUNLAR VE ÇÖZÜMLER
362	KÜRESELLEŞME, ULUS DEVLET VE KİMLİK
364	EĞİTİM POLİTİKALARI
365	İKTİSAT TEORİLERİNDE SON GELİŞMELER
366-367	KAPİTALİZM VE AZ GELİŞMİŞLİK
368	TÜRKİYE'DE SERMAYE, DEVLET, SİYASET
369	SENDİKALAR VE KÜRESELLEŞME
370-371	İŞGÜCÜ, ESNEKLİK VE SERMAYE
373	GELİŞME, İTAAAT, DEĞİŞİM
374	SEÇİM SİSTEMLERİ, TEMSİL KRİZİ VE TÜRKİYE
375	ULUSLARARASI SİSTEMDEKİ DEĞİŞMELER VE TÜRKİYE
376	ÜNİVERSİTELER, BİLİM VE İKTİSAT EĞİTİMİ
377	KADINLAR VE ÇALIŞMA HAYATI
378	FİNANS, RANT VE KÜRESEL İLİŞKİLER AĞINDA TÜRKİYE
379	ENFLASYON, EŞİTSİZLİKLER VE ENGELLER
380	TÜRKİYE'NİN DİNAMİKLERİ
381	KÜRESELLEŞEN SERMAYENİN ANAYASASI: MAİ
382	GENÇ İKTİSATÇILARIN MESLEK REHBERİ, GLOBALLEŞME, DEVLET
383	75. YILINDA CUMHURİYET
384	KRİZ
385	KONSOLİDE BÜTÇE
386	YENİ DÜNYA DÜZENİNDE TÜRKİYE
387	SERMAYE PİYASALARI VE BANKALAR
388	TÜRKİYE'DE SİYASETİN BOYUTLARI
389	İKTİSAT METEODOLOJİSİ
390-391	YÜZYIL BİTERKEN GELECEĞE BAKIŞ
392-393	SOSYAL DEMOKRASİ
394	DEVLET-İ ALİYYE'NİN MİRASI
395	ULAŞTIRMA EKONOMİSİ
396	SEÇMELER - İKTİSAT YAZILARI
397-398	BÜTÇE VE MALİYE POLİTİKALARI
399	TÜRKİYE - AB - AVRASYA
400	BORSANIN GELİŞİMİ
401-402	DEĞİŞEN DÜNYA'DA TÜRKİYE'NİN YERİ
403	DEVLET VE KAPİTALİZM I
404	DEVLET VE KAPİTALİZM II
405	EKONOMİDE İSTİKRAR ARAYIŞLARI
406	DÜNYA EKONOMİSİNDE YENİ OLUŞUMLAR
407	BÜTÇE
408	AVRUPA BİRLİĞİ - GÜMRÜK BİRLİĞİ VE TÜRKİYE
409	BİRLİĞİN AVRUPA'SI VE TÜRKİYE
412	YOL AYRIMINDAKİ TÜRK TARIMI
413-414	İKTİSAT - İSTİKRAR - TÜRKİYE
415	NASIL BİR İKTİSAT EĞİTİMİ?
416	DÜNYA EKONOMİSİ NASIL YÖNETİLİYOR?
417	FİNANS SEKTÖRÜ VE BANKACILIK
418-419	GELİR DAĞILIMI, YOKSULLUK, POPÜLİZM
420	KRİZİN GÖLGESİNDE TÜRKİYE BÜTÇESİ
421-428	KRİZ VE MALİYE POLİTİKALARI

Takım ruhu.

İSTANBUL
MENKUL KIYMETLER
BORSASI